

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОСВІТИ Й НАУКИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 15

Український державний університет імені Михайла Драгоманова
Факультет технологій та дизайну, кафедра технологічної освіти
ВСП «Львівський навчально-науковий центр професійної освіти»
Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького
ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»
Львівський медичний університет
Міжнародна благодійна організація «Лідер Якості»
Державна наукова установа «Інститут модернізації змісту освіти» МОН України
Międzynarodowa Akademia Nauk Stosowanych w Łomży (Польща)

Dragomanov Ukrainian State University
Faculty of technology and design, Department of technological education
Subdivision “Lviv Educational and Scientific Center for Professional Education”
Danylo Halytsky Lviv National Medical University
SS of NULES of Ukraine “Berezhany Agrotechnical Institute”
Lviv Medical University
International charity organization “Leader of the Quality”
State scientific institution “Institute of Modernization of the Content of Education”
of the Ministry of Education and Culture of Ukraine
Lomza International Academy of Applied Sciences

**СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОСВІТИ Й НАУКИ:
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**
ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ
Випуск 15

**MODERN TRENDS IN DEVELOPMENT OF EDUCATION
AND SCIENCE: PROBLEMS AND PERSPECTIVES**
COLLECTION OF SCIENTIFIC WORKS
Issue 15

Київ – Львів – Бережани – Ломжа
2024

Kyiv– Lviv – Berezhany – Łomża
2024

УДК: 37. 01 : 001

ISSN 2663-9718

Сучасні тенденції розвитку освіти й науки : проблеми та перспективи: зб. наук. праць / [гол.ред. Ю.І. Колісник-Гуменюк].
Київ – Львів – Бережани – Ломжа, 2024. Вип. 15. 310 с.

Головний редактор:

Колісник-Гуменюк Ю.І., доктор педагогічних наук, доцент (м. Львів, Україна)

Редакційна колегія:

Кільдеров Д.Е., доктор педагогічних наук, професор (м.Київ, Україна)

Харламенко В.Б., кандидат педагогічних наук, професор (м.Київ, Україна)

Литвин А.В., доктор педагогічних наук, професор (м. Львів, Україна)

Руденко Л.А., доктор педагогічних наук, професор (м. Львів, Україна)

Жибак М.М., доктор економічних наук, професор (м. Бережани, Україна)

Олійник П.В., доктор фармацевтичних наук, професор (м. Львів, Україна)

Голіяд І.С., кандидат педагогічних наук, професор (м.Київ, Україна)

Шарлович З., кандидат педагогічних наук (м. Ломжа, Польща)

Копельчак М.П., кандидат педагогічних наук, доцент (м. Львів, Україна)

Чаплик В.В., кандидат медичних наук, доцент (м. Львів, Україна)

Гуменюк О.М., кандидат педагогічних наук, доцент (м. Львів, Україна)

Гуменюк В.В., доктор педагогічних наук, доцент (м. Львів, Україна)

Гурська І.С., кандидат економічних наук, доцент (м. Бережани, Україна)

Технічна верстка:

Гуменюк В.В., доктор педагогічних наук (м. Львів, Україна)

Переклад англійською мовою:

Гуменюк В.В., Дубовик О.В. (м. Львів, Україна)

У збірнику наукових праць відомі дослідники, педагоги-практики середніх загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних навчальних закладів, працівники закладів вищої освіти I-II і III-IV рівнів акредитації висвітлюють теоретичні й прикладні аспекти впровадження сучасних інформаційних технологій та інноваційних методів навчання у підготовці кваліфікованих робітників, молодших спеціалістів, бакалаврів, спеціалістів і магістрів.

Статті збірника подано в авторській редакції. Повну відповідальність за достовірну інформацію несуть учасники, їх наукові керівники та рецензенти.

Видання розраховане на науковців і педагогів-практиків загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних та вищих навчальних закладів, працівників інститутів післядипломної педагогічної освіти.

© Український державний університет імені Михайла Драгоманова, 2024

© ВСП «Львівський навчально-науковий центр професійної освіти», 2024

© Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, 2024

© ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут», 2024

© Львівський медичний університет, 2024

© Міжнародна благодійна організація «Лідер Якості», 2024

© Державна наукова установа «Інститут модернізації змісту освіти» МОН України, 2024

© Międzynarodowa Akademia Nauk Stosowanych w Łomży, 2024

© Автори статей, 2024

ЗМІСТ *** CONTENTS

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ PEDAGOGIC SCIENCES		
Литвин Андрій Руденко Лариса <i>Lytvyn Andriy</i> <i>Rudenko Larysa</i>	Розвиток вищої освіти в Україні: сучасні тенденції Development of higher education in Ukraine: current trends	8
Колісник-Гуменюк Юлія <i>Kolisnyk-Humeniuk Yuliia</i>	Сучасні технології в багаторівневій системі підготовки педагогів для спеціалізованого навчання Modern technologies in the multi-level system of teacher training for specialized education	17
Островська Надія <i>Ostrovska Nadiia</i>	Професійні компетенції викладачів для налагодження успішної взаємодії в дистанційному навчальному процесі в умовах війни Professional competencies of teachers for successful interaction in distance learning during wartime	23
Аркатов Ю. М. Георгаліна О.Р. Сінявський О.В. <i>Arkatov Yu.</i> <i>Georgalina O.R.</i> <i>Sinyavskiy O.V.</i>	До питання про одиниці вимірювання та оцінювання результатів виконання навчальної роботи On the issue of units of measurement and assessment of academic performance	27
Литвин Андрій Кухта Юрій <i>Lytvyn Andriy</i> <i>Kukhta Yuriy</i>	Підготовка компетентних фахівців для інноваційної економіки Training of competent specialists for the innovation economy	32
Колісник-Гуменюк Юлія <i>Kolisnyk-Humeniuk Yuliia</i>	Використання новітніх методів навчання у процесі гуманітарної підготовки студентів медичних ЗВО Use of the newest teaching methods in the humanitarian training process of medical university students	38
Кудрик Ліліана Сурмяк Глорія-Марія <i>Kudryk Liliana</i> <i>Surmyak Gloria-Maria</i>	Василь Сухомлинський – педагог-коуч Vasyl Sukhomlynsky – coach-pedagog	46
Дубовик Оксана <i>Dubovyk Oksana</i>	Зарубіжний досвід підготовки вчителів технології та інженерії Foreign experience of technology and engineering teacher training	55
Кубська Лариса <i>Kubska Larysa</i>	Основні аспекти формування медіаграмотності педагогів Main aspects of forming media literacy of educators	61
Коваліско Ольга <i>Kovalisko Olha</i>	Текстиль малих форм – історія та сучасність: мотивація для творчості Small form textiles – history and present: motivation for creativity	64
Альксніна Олена <i>Alksnina Olena</i>	Застосування технологій steam-освіти у початковій школі Application of steam education technologies in primary school	82
Баран Юлія <i>Baran Yuliia</i>	Особливості викладання економіки у фаховому коледжі Features of teaching economics at a vocational college	88

Мавдрик Ірина <i>Mavdryk Iryna</i>	Підготовка вчителя фізики та математики до уроку в контексті сучасної освіти Physics and mathematics teacher preparation for the lesson in the context of modern education	92
Мельник Катерина <i>Melnyk Kateryna</i>	Актуальні проблеми викладання математики у фаховому коледжі Current problems of mathematics teaching at a vocational college	97
Новохатня Анна <i>Novokhatnia Anna</i>	Особливості впровадження проєктної діяльності в початковій школі Features of implementing project-based activities in primary school	101
Рихлевич Оксана <i>Rykhlevych Oksana</i>	Реалізація компетентнісного підходу на уроках професійно-технічної підготовки Implementation of the competence approach in vocational and technical training lessons	105
Мойса Марина <i>Moysa Maryna</i>	Роль ігор та інтерактивних вправ у викладанні інтегрованого курсу «Я досліджую світ» The role of games and interactive exercises in teaching the integrated course “I explore the world”	114
Теребенець Любомира <i>Terebenets Lubomyra</i>	Місце малювання у процесі опанування здобувачами освіти робітничих професій The place of drawing in the process of mastering working professions by students	118
Чех Галина <i>Chekh Halyna</i>	STEAM підхід до вивчення технічної механіки у фаховому коледжі STEAM approach to the study of technical mechanics in a vocational college	126
Pietryga Joanna <i>П’єтрига Йоанна</i>	Uczciwość akademicka Академічна чесність	129
Kamińska Monika <i>Камінська Моніка</i>	Kultura akademicka Академічна культура	132
Kin-Czopek Elżbieta <i>Кін-Чопек Ельжбета</i>	Akademicka swoboda Академічна свобода	136
Czopek Łukasz <i>Чопек Лукаш</i>	Wartości i cele szkolnictwa wyższego Цінності та цілі вищої освіти	140
Podgórní Monika <i>Подгурні Моніка</i>	Wolność akademicka Академічна свобода	143
ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ PSYCHOLOGIC SCIENCES		
Матійків Ірина <i>Matykiv Iryna</i>	Тренінг «Управляю собою» як засіб профілактики професійного вигорання педагога Training “I manage myself” as a preventive measure of teacher’s professional burnout	149
Яремко Роман Мирик Іванна <i>Yaremko Roman</i> <i>Mylyk Ivanna</i>	Психологічні особливості переживання втрати у юнацькому віці Psychological features of the experience of loss in youth	155

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ ECONOMIC SCIENCES		
Габор Володимир <i>Habor Volodymyr</i>	Сучасні підходи до сутності механізму господарювання Modern approaches to the essence of the management mechanism	160
Герасимів Зоряна <i>Gerasymiv Zoryana</i>	Інвестиційна привабливість туризму Investment attractiveness of tourism	163
Гурська Ірина <i>Hurska Iryna</i>	Впровадження принципів соціальної відповідальності в українському бізнесі Implementation of social responsibility principles in ukrainian business	168
Літвінов Віталій <i>Litvinov Vitalii</i>	Взаємозв'язок ефективної трудової мотивації та конкурентоспроможного функціонування сільськогосподарських підприємств. Relationship of effective labor motivation and competitive functioning of agricultural enterprises.	172
Соловей Ірина <i>Solovei Iryna</i>	Сучасні підходи до визначення рівня конкурентоспроможності країн світу в туризмі New approaches for definition of the world countries' competitiveness in tourism	178
Герчанівська Світлана <i>Herchanivska Svitlana</i>	Обґрунтування маркетингової стратегії підприємств на ринку свинини Justification of the marketing strategy of enterprises on the pork market	183
Підлужна Олена <i>Pidluzhna Olena</i>	Розвиток сталого туризму в Україні в умовах війни Development of sustainable tourism in Ukraine in times of war	187
Ярема Любов <i>Yarema Lyubov</i>	Роль бізнесу в розвитку територіальних громад The role of business in the development of territorial communities	191
Стемковська Ірина <i>Stemkovska Iryna</i>	Бухгалтерський баланс: історія становлення, сучасні виклики та перспективи розвитку Accounting balance sheet: history of establishment, current challenges and development prospects	197
Судомир Світлана <i>Sudomyr Svitlana</i>	Перспективи розвитку аграрного сектора України в умовах кліматичних змін Prospects for the development of the agricultural sector of Ukraine in the context of climate change	204
Федуняк Ігор <i>Feduniak Ihor</i>	Розвиток економіки України в умовах воєнного стану Development of Ukraine's economy under the conditions of marital state	209
Христенко Галина <i>Khrystenko Halyna</i>	Роль агропродовольчого сектора економіки України у формуванні продовольчої безпеки The role of the agriculture sector of the economy of Ukraine in the formation of food security	213

Шумінська Ольга <i>Shuminska Olha</i>	Роль етики у розвитку зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств Role of ethics in the development of foreign economic activity of agricultural enterprises	219
ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНІ НАУКИ PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES		
Штаюра Ольга <i>Shtayura Olha</i>	Ігор Юхновський – видатний учений в галузі статистичної фізики, громадсько-політичний діяч Ihor Yukhnovskiy – an outstanding scientist in the field of statistical physics, public and political figure	223
ТЕХНІЧНІ НАУКИ TECHNICAL SCIENCES		
Zhuk Mykola Markevych Anastasiia <i>Жук Микола</i> <i>Маркевич Анастасія</i>	Features of formatting the demand for movement in large cities Особливості формування попиту на переміщення у великих містах	232
ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ PHYSICAL CULTURE AND PROFESSIONAL SPORT		
Головченко Ольга <i>Holovchenko Olha</i>	Фізичне виховання - перспективи розвитку в умовах сучасності Physical education - prospects of development in modern conditions	238
МЕДИЦИНА І ФАРМАЦІЯ MEDICINE AND PHARMACY		
Олійник Петро Гуменюк Василь Чаплик Віктор Олійник Сергій <i>Oliiynyk Petro</i> <i>Humeniuk Vasyl</i> <i>Chaplyk Viktor</i> <i>Oliiynyk Serhiy</i>	Фармацевтична галузь в умовах воєнного стану: проблеми і виклики The pharmaceutical industry in the conditions of marital state: problems and challenges	245
Кіцула Любов <i>Kitsula Liubov</i>	Навчальна дисципліна «Гігієна та екологія» у підготовці фахівців другого (магістерського) рівня вищої освіти галузі знань 222 «Охорона здоров'я», спеціальність 222 «Медицина» Course “Hygiene and environment” in the training of specialists of the second (master’s) level of higher education in the field of knowledge 222 “Health protection”, specialty 221 “Medicine”	252
Киретів Роксолана <i>Kyretiv Roksolana</i>	Вплив роботи мультидисциплінарної команди на якість життя та ефективність відновлення пацієнтів з травмами хребта. Нові методи пришвидшення результату Impact of multidisciplinary team work on quality of life and effectiveness of rehabilitation after spinal cord injury. New methods of achieving results	259
Мельник Христина <i>Melnyk Khrystyna</i>	Боротьба з йододефіцитом: виклики та шляхи подолання ендемічного зобу у світі Combating iodine deficiency: challenges and ways to overcome endemic goiter in the world	263

Сендецька Юліана-Марія <i>Sendetska Yuliana-Maria</i>	Розробка програми для корекції комбінованої плоскостопості у дітей молодшого шкільного віку Development of a program for the correction of combined flatfoot in children of younger school age	266
Титечко Ірина <i>Tytechko Iryna</i>	Вплив фізичних вправ на корекцію порушень постави у підлітків: порівняльний аналіз традиційних і сучасних методик реабілітації The influence of physical exercises on the correction of postural disorders in adolescents: a comparative analysis of traditional and modern methods of rehabilitation	269
СОЦІОЛОГІЧНІ НАУКИ SOCIOLOGICAL SCIENCES		
Кагуй Юлія <i>Kaguy Yuliya</i>	Посттравматичний стресовий розлад мовлення дітей, зумовлений війною Post-traumatic stress disorder of children's speech, caused by a war	272
ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ PHYLISOPHY SCIENCES		
Луговий Богдан <i>Luhovyi Bohdan</i>	Філософські погляди на формування внутрішнього «Я» Philosophical views on the formation of the «Inner Self»	278
МИСТЕЦТВО THE ART		
Мандрика Леся <i>Mandryka Lesya</i>	Сакральне мистецтво. Майстер-клас. Іконографія Ісуса Христа Sacred art. Master class. Iconography of Jesus Christ	282
Садова Роксоляна <i>Sadova Roksoliana</i>	Як театралізоване дійство може сприяти розвитку дітей через синтез мистецтв How theatrical action can promote children's development through the synthesis of the arts	291
ІНФОРМАЦІЙНІ СИСТЕМИ, ТЕХНОЛОГІЇ INFORMATION SYSTEMS AND TECHNOLOGIES		
Калатало Олег <i>Kalatalo Oleh</i>	Побудова стеку великих мовних моделей (LLM) на підприємстві Construction of a large language model (LLM) stack in an enterprise	

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

УДК 378-027.1

Андрій Литвин,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри практичної психології та педагогіки
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності,
м. Львів, Україна
Лариса Руденко,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри практичної психології та педагогіки
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності,
м. Львів, Україна

РОЗВИТОК ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ

Анотація. Головним знаряддям для успішного вирішення глобальних проблем, які турбують людство, та основою духовного розвитку цивілізації в інформаційну еру світова спільнота визнала освітню царину. Незважаючи на воєнний стан у країні, наша держава чітко орієнтується на інтегрування в Європейський Союз, що має привести її до сталого економічного розвитку, динамічної розбудови всіх галузей. Це стосується й вітчизняної системи вищої освіти, модернізація якої зумовлена пертурбацією її традиційних функцій і переосмисленням ролі в суспільстві. Визначено основні засади реформування вищої освіти в Україні в контексті євроінтеграції, проаналізовано низку тенденцій, спрямованих на вдосконалення освітньої галузі та підвищення її ефективності в сучасному світі.

Ключові слова: вища освіта, модернізація освітньої галузі, основні засади реформування вищої освіти, тенденції розвитку вищої освіти в Україні.

Andriy Lytvyn,
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Practical Psychology and Pedagogy
Lviv State University of Life Safety,
Lviv, Ukraine

Larysa Rudenko,
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Practical Psychology and Pedagogy
Lviv State University of Life Safety,
Lviv, Ukraine

DEVELOPMENT OF HIGHER EDUCATION IN UKRAINE: CURRENT TRENDS

Abstract. The world community has recognized education as the main tool for successfully solving global problems that concern humanity, and the basis of the spiritual development of civilization in the information age. Despite the state of war in the country, our state is oriented towards integration into the European Union, which should lead it to sustainable economic development, and dynamic development of all industries. This also applies to the domestic system of

higher education, the modernization of which is due to the perturbation of its traditional functions and the rethinking of its role in society. The main principles of reforming higher education in Ukraine in the context of European integration are defined, and a number of trends aimed at improving the educational sector and increasing its efficiency in the modern world are analyzed.

Keywords: *higher education, modernization of the educational sector, the main principles of higher education reform, trends in the development of higher education in Ukraine*

Повномасштабна війна, розпочата росією у 2022 р., загострила системну кризу, в якій опинилась Україна ще з 2014 р. Внаслідок цього значно знизилась спроможність державної системи ефективно реагувати на виклики часу, зумовлені переходом до інформаційного суспільства. Зазначимо, що головним знаряддям для успішного вирішення глобальних проблем, які турбують людство, та основою духовного розвитку цивілізації в інформаційну еру світова спільнота визнала освітню царину. Незважаючи на воєнний стан, наша держава чітко орієнтується на інтегрування в Європейський Союз, що має привести її до сталого економічного розвитку, динамічної розбудови всіх галузей.

Це стосується й вітчизняної системи вищої освіти, яка, щоб задовольняти потреби і запити суспільства щодо підготовки кваліфікованих фахівців, здатних до вирішення завдань, які постануть перед ними у найближчий і віддаленій перспективі, має цілеспрямовано розвивати у здобувачів освіти фундаментальні загальнонаукові та фахові компетентності, соціально і професійно важливі якості, «забезпечити формування гармонійної особистості – патріота і громадянина України, чітко зорієнтованої в сучасних реаліях та перспективах соціокультурної динаміки, підготовленої до життя і праці у XXI столітті...» [26, с. 89].

У Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 рр. метою цієї ланки вітчизняної освіти проголошено «інтелектуальний, культурний і професійний розвиток особистості, формування якісного людського капіталу та згуртування суспільства для утвердження України як рівноправного члена європейської спільноти, розбудову ефективної інноваційної конкурентоспроможної економіки та забезпечення високих стандартів якості життя» [29, с. 19]. Вивчення наукових джерел, присвячених дослідженню проблем розвитку освіти дало підстави для висновку про те, що сьогодні актуальність закономірного історичного процесу модернізації галузі вищої освіти [28, с. 6] зумовлена пертурбацією її традиційних функцій і переосмисленням ролі в суспільстві. Так, функція трансляції культури, що полягає в передаванні прийдешнім поколінням цілісного соціокультурного досвіду та передбачає підготовку молоді до самостійного життя та трудової діяльності в певному соціумі, відображає класичне призначення освітньої

діяльності. Проте у мінливих соціально-економічних обставинах суспільні процеси характеризуються динамікою, що є наслідком інтелектуального зростання цивілізації, виникнення нових форм культури, прискореного розроблення та впровадження інновацій в усі царини життя. Це виводить на перший план функцію розвитку, поступу, реалізація якої передбачає підготовку особистості до безперервної самоосвіти й опанування методології інноваційного розвитку, нового змісту пізнавальної діяльності та суспільної практики. Відповідно, виняткової значущості тут набувають самоідентифікація і свідомий саморозвиток особистості, а ключовими завданнями освіти є превентивна адаптація людини до мінливого соціального середовища, формування в неї готовності повноцінно жити і працювати в інших умовах, перетворювати довкілля за допомогою гуманістично орієнтованих технологій.

Актуалізація модернізаційних процесів в освіті у ХХІ ст. зумовлена динамікою суспільного розвитку: щоб задовольнити перспективні соціальні запити та державні потреби, вища школа має враховувати провідні зовнішні та внутрішні чинники. До зовнішніх належать соціально-економічна ситуація в країні, рівень суспільної культури тощо. Як зазначає В. Кремень, головними викликами класичній моделі вищої освіти у ХХІ ст. є інноваційний характер і постійна мінливість сучасного світу, зорієнтованого на майбутнє як головну онтологічну цінність. Найбільш відповідним способом розв'язання цього завдання є розбудова дослідницьких університетів, що спонукає до міжнародної науково-освітньої співпраці [3, с. 13].

Зважаючи на відчутний вплив євроінтеграційних процесів на модернізацію освіти України, дослідники ретельно вивчають системи професійної підготовки в країнах Європейського Союзу та пропонують напрями імплементації інноваційних ідей європейського досвіду у вітчизняну освіту. Сучасне суспільство характеризується масштабністю та динамікою трансформацій усіх сфер життєдіяльності, що зумовлює виникнення в освіті низки тенденцій, реалізованих у різноманітних модернізаційних процесах.

Передусім варто зазначити, що тенденції стійкого соціально-економічного розвитку на державному й міжнародному рівнях генерують нові вимоги до діяльності вищої школи, яка має не лише своєчасно реагувати на соціально-економічні, політичні та культурні зміни у країні та світі, а й провадити свою діяльність в напрямі короткотермінового й перспективного прогнозування й аналітико-прогностичного управління з урахуванням міжнародних соціально-економічних, соціокультурних та освітніх тенденцій.

Стратегічними завданнями реформування вітчизняної вищої освіти, а також майбутніми завданнями розбудови і відновлення у післявоєнний час є

трансформація кількісних показників освітніх послуг в якісні. На думку науковців, суголосну з нашими міркуваннями, цей процес має опиратися на такі засади:

- зміст вищої освіти потрібно ґрунтувати на національній ідеї, квінтесенція якої передбачає збереження й примноження вітчизняних освітніх традицій, оскільки вища школа має виховувати громадян, які усвідомлюють, що підвищення загальноосвітнього та професійного рівня сприяє зміцненню їхньої держави;

- розвиток вищої освіти має зважати на закони ринкової економіки (оскільки саме економічна сфера є винятково важливою у формуванні логіки суспільного розвитку) та враховувати соціально-політичні, культурно-духовні, морально-психологічні та правові чинники;

- модернізацію вищої освіти доцільно розглядати в контексті європейських тенденцій, що потребує приведення вітчизняного законодавства до світових вимог, відповідного структурування системи вищої освіти, упорядкування переліку спеціальностей, оновлення змісту освіти, забезпечення інформатизації освітнього процесу та доступу до міжнародних інформаційних систем, реалізацію творчих, ділових зв'язків із стейкхолдерами та роботодавцями [16].

Водночас у сфері вищої освіти спостерігається низка тенденцій, спрямованих власне на вдосконалення освітньої галузі та підвищення її ефективності. Зупинимось на них детальніше.

Перша тенденція пов'язана з *темпами розвитку вищої освіти*. На зростання попиту на нових фахівців і диференціацію освітніх потреб особистості, суспільства та держави закономірно впливає розширення ринку праці. Відповідно, відкриваються нові ЗВО, відбувається диверсифікація навчальних планів і програм, створення нових спеціальностей і спеціалізацій, інтегрованих професій. Сучасні освітні потреби громадян, постійне оновлення державного замовлення на підготовку висококваліфікованих фахівців для потреб сучасного ринку праці актуалізували розвиток університетської освіти, а також приватної вищої освіти [27]. При цьому основна увага фокусується на забезпеченні якості наданих освітніх послуг на основі одержаних результатів шляхом визначення вимірюваних критеріїв та індикаторів якості, запровадження структурованих систем її забезпечення, «зокрема таких елементів зовнішнього забезпечення якості, як стандарти якості та досконалості й оцінювання на основі чітких критеріїв, вимоги до змісту підготовки (стандарти вищої освіти), уніфікований додаток до диплома, європейська кредитно-трансферна система, цільові показники ефективності, вимірювані результати навчання, рейтинги,

рамки кваліфікацій, фінансування залежно від результатів, ... поєднання зовнішнього та внутрішнього забезпечення якості» [29, с. 7].

Такий підхід потребує перегляду й уточнення нормативно-правового забезпечення задля гарантування доступу до вищої освіти, максимальної об'єктивності під час вступних іспитів, створення рівних умов для всіх громадян. Необхідно також вдосконалювати роботу центрів тестування абітурієнтів, підвищити ефективність підготовки випускників ЗЗСО, орієнтуючись на запити держави, суспільства, ринку праці, інтереси особистості, розробити й упроваджувати механізми і системи управління якістю вищої освіти [18].

Друга тенденція зорієнтована на *безперервність освіти*. Зазначимо, що термін «безперервність» упроваджено в освітню теорію та практику паралельно із становленням ринкової економіки [2]. У сфері освіти безперервність позиціонується як нова якість і спосіб організації професійної підготовки та особистісного розвитку фахівців упродовж всього життя. Іншими словами, освіта у XXI ст. стає невинним процесом здобуття знань, що дає змогу будь-якій людині опановувати їх упродовж усього життя з метою всебічного особистісного та професійного саморозвитку [11]. Освітня система має забезпечити безперервність, систематичність, цілісність цього процесу шляхом багаторівневої (передвищої, вищої, післядипломної) його побудови. Лише так можна досягти єдності всіх рівнів і ступенів перманентного освітнього процесу, і підвищити якість підготовки фахівців різного профілю та кваліфікації [23, с. 238]. А створення у ЗВО відповідних умов для формування у здобувачів освіти умінь самостійно вчитися, готовності до неперервної самоосвіти і саморозвитку протягом усього періоду життєдіяльності є одним із провідних показників якості вищої професійної освіти.

Діджиталізація вищої освіти (наступна тенденція) має розглядатися як проектування, створення та підтримання інформаційно-освітнього середовища для різних рівнів, ланок і закладів системи освіти, що забезпечить упровадження, інтеграцію та уніфікацію ресурсів ІКТ [19, с. 24]. Широке використання у процесі професійної підготовки інформаційно-комунікаційних технологій перетворює ЗВО на особливе освітнє середовище з надійною комунікацією, оскільки це сприяє усуненню вікових бар'єрів, часових і просторових меж і забезпечує розширення можливостей неперервно навчатися протягом життя [14; 5]. За таких умов освітній потенціал ІКТ розглядають не лише в контексті інтенсифікації навчального процесу, а й для вдосконалення діяльності усіх структур ЗВО з метою ресурсної підтримки загальнонаукової та професійної підготовки фахівців [20, с. 30-31; 7]. Варто зазначити, що система вищої освіти України в період карантинних обмежень, встановлених із метою запобігання

пандемії COVID-19, продемонструвала значний адаптивний потенціал, що забезпечив достатньо продуктивний перехід на дистанційне навчання [29, с. 15; 6].

Водночас, підвищення ефективності навчання шляхом використання ІКТ в освітньому процесі ЗВО потребує обґрунтування та застосування нової ідеології професійної освіти, важливими компонентами якої є положення комп'ютерної психології, комп'ютерної дидактики, комп'ютерної етики, що нині активно розвиваються [17, с. 96]. У зв'язку з цим важливе завдання ЗВО полягає у формуванні у здобувачів освіти інформаційної компетентності, підвищенні відповідальності за пошук і використання професійно важливої інформації. Водночас потрібно враховувати, що внаслідок активного застосування ІКТ збільшується частка самостійної роботи майбутніх фахівців, що вимагає постійного оновлення навчально-методичного та інформаційного забезпечення, обґрунтування й впровадження нових форм і методів контролю та розвитку у вищій освіті дистанційного та змішаного навчання.

Інтернаціоналізація вищої освіти, як тенденція її розвитку, відображає об'єктивний процес становлення Європейського простору вищої освіти (*European Higher Education Area*) у межах Болонського процесу та міжнародного Проєкту Європейської Комісії «Гармонізація освітніх структур в Європі». Як відомо, у 1999 р. міністри освіти 29 європейських держав підписали Спільну декларацію міністрів освіти Європи «Європейський простір у сфері вищої освіти» (або Болонську декларацію), до якої приєдналася Україна. У цій декларації закріплено стандартизовані підходи до організації освітнього процесу у вищій школі [10]. Нині 49 держав-учасниць декларації утворюють єдиний освітній простір, що сприяє мобільності та працевлаштуванню випускників ЗВО і процвітанню економіки континенту в цілому. Болонською декларацією визначається роль університетів у розвитку європейської культури, освіти і науки, підготовці населення до життєдіяльності в суспільстві знань, а також збереженні стабільності, миру та розвитку демократії в Європі та світі [15; 10]. Основні принципи Болонського процесу закладені Великою хартією університетів [4].

Світову освітню політику регламентує низка прийнятих проєктів і нормативно-правових актів міжнародних організацій (ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, ПРООН, Організації економічного співробітництва та розвитку та ін.). Варто також згадати Концепцію всесвітнього руху за освіту для всіх (1990 р.), Лісабонську декларацію (2010 р.), Інчхонську декларацію Всесвітнього форуму із питань освіти (2015 р.), Паризьке Комюніке Європейського простору вищої освіти (2018 р.), Римське Комюніке (2020 р.) [8; 11]. Активна реалізація цих та

інших міжнародних освітніх проєктів характеризує інтернаціоналізацію як тенденцію розвитку освіти, що сприяє мобільності її суб'єктів, зростанню професійної компетентності випускників ЗВО, підвищенню їхньої конкурентоспроможності на ринку праці.

Серед нових вимог до структури та організації вищої освіти відзначимо: дворівневу систему професійної підготовки; забезпечення якості освіти; розроблення механізмів визнання ступенів освіти і кваліфікацій випускників; удосконалення освітніх програм, спрямованих на розвиток наукового потенціалу ЗВО та країни в цілому; підвищення якості та конкурентоздатності європейської вищої освіти, зокрема шляхом співробітництва та обмінів на інституційному та міжнародному рівнях [12].

Не можна залишити поза увагою тенденцію *забезпечення якості освітніх послуг*. Систему навчання та виховання, призначену задовольняти динамічні соціально-економічні перетворення, розбудовувати сфери праці, розширювати сучасні ринкові відносини і надавати населенню кваліфікації відповідно до пріоритетів і потреб кожної особистості, соціум сприймає як сферу освітніх послуг [21; 25; 13]. В умовах глобалізації та розбудови ринку праці Світова організація торгівлі, яка об'єднує 164 країни, визнає освіту невід'ємною складовою сфери послуг [9], а забезпечення якості її результатів є одним із фундаментальних завдань вищої школи [29, с. 7]. Такий підхід до вищої освіти зумовлений тим, що освітня галузь в умовах сьогодення задовольняє потреби і запити суспільства та держави, бізнесу, виробництва та прагнення особистості на здобуття освіти відповідного рівня.

При цьому особливого значення набувають питання підвищення якості вищої освіти й обґрунтування вимог до професійної компетентності фахівців і їхньої конкурентоспроможності. Сучасне соціальне замовлення на підготовку кадрів закладами вищої освіти визначає такі професійні характеристики фахівця: компетентність і мобільність, здатність до критичного мислення, вміння орієнтуватися в нестандартних ситуаціях, що невинно змінюються, гнучко, креативно підходити до їх розв'язання, самостійно та відповідально обирати й ухвалювати адекватні рішення, інноваційність, здатність змінювати навколишній світ, розвивати економіку, конкурувати на ринку праці, навчатися впродовж життя тощо [22, с. 6].

Якість надання освітніх послуг доцільно розглядати з урахуванням інтересів і потреб здобувачів освіти на різних щаблях (міжнародному, регіональному, державному, інституційному, закладу освіти, особистісному) як міру відповідності одержаних результатів спроектованим цілям освіти. Внаслідок об'єктивного процесу розвитку освітніх послуг в Україні особливо

актуальною є проблема розроблення ефективного механізму регулювання цієї сфери, чіткого дотримання вимог щодо організації освітнього процесу та виконання стандартів освіти, гарантованого досягнення належного рівня професійної компетентності.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, на основні соціокультурні тенденції визначають сучасні вимоги щодо розвитку системи вищої освіти, які передбачають: урахування процесів соціально-економічної глобалізації та регіоналізації, інтернаціоналізації вищої освіти та, відповідно, у змісті й організації професійної підготовки опираються на цінності та традиції національної та світової культури; забезпечення доступності, ефективності освіти, постійне підвищення її якості відповідно до зростаючих потреб здобувачів, замовників кадрів, ринку праці, суспільства, держави; побудову безперервної, розвивальної та випереджувальної освіти, що забезпечує всебічну мобільність і конкурентоспроможність випускників ЗВО; посилення особистісної зорієнтованості освітнього процесу шляхом виявлення пізнавальних інтересів і освітніх запитів кожної особистості, здатної навчатися та вдосконалюватися впродовж усього життя, розширення самостійної діяльності здобувачів, їхньої самоосвіти і саморозвитку, формування в них універсальних навичок (*soft skills*), упровадження оптимально доцільного поєднання різних форм здобуття освіти та їх удосконалення [24, с. 74].

Отже, розвиток українського суспільства в час глобальних викликів і соціально-економічних реформ сьогодення об'єктивно потребує підвищення ефективності освітньої системи, в тому числі професійної підготовки фахівців у вищій школі на основі врахування світових тенденцій розвитку вищої освіти.

Список використаних джерел

1. Declaration Europe's Universities beyond 2010: Diversity with a Common Purpose. Brussels : EUA asbl, 2007. 8 p. URL: http://www.aic.lv/bologna/Bologna/London_conf/Lisbon_declaration.pdf
2. Education for Innovative Societies in the 21st Century: Statement of G8 Summit, St. Petersburg, July 16, 2006. URL: <http://www.mofa.go.jp/policy/economy/summit/2006/education.html>
3. Kremen V. Trasformational potential of a classic university model. *The Modern Higher Education Review*. 2016. № 1. P. 8–14.
4. Magna Charta Universitatum. URL: <http://www.magna-charta.org/resources/files/the-magna-charta/ukrainian>.
5. Mashhadi V. Z., Kargozari M. R. Influences of digital classrooms on education. *Procedia Computer Science*. 2011. Vol. 3. P. 1178–1183.
6. Nenka Yu., Orendarchuk O., Rudenko L., Lytvyn A. Anti-crisis management in higher education institutions of Ukraine during the Covid-19 pandemic. *Revista Brasileira de Educação do Campo / Brazilian Journal of Rural Education*. 2021. Vol. 6. URL: <http://dx.doi.org/10.20873/uft.rbec.e12838>.

7. Piechka L., Honchar M., Koval M., Kusiya M., Lytvyn A., Levchuk N. Innovative Educational Environment in the Conditions of Educational Reform: Neuropsychological Approach. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*. 2022. Vol. 13, Issue 1Sup1. P. 80–93.
8. SDG4–Education 2030, Incheon Declaration (ID) and Framework for Action. For the Implementation of Sustainable Development Goal 4, Ensure Inclusive and Equitable Quality Education and Promote Lifelong Learning Opportunities for All, ED-2016/WS/28. UNESCO, 2015. URL: http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/education-2030-incheon-framework-for-action-implementation-of-sdg4-2016-en_2.pdf.
9. Services: rules for growth and investment / World Trade Organization. URL: https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/agrm6_e.htm.
10. The Bologna Declaration of 19 June 1999. Joint declaration of the European Ministers of Education / The European Higher Education Area. URL: http://www.ehea.info/Uploads/Declarations/BOLOGNA_DECLARATION1.pdf. (дата звернення: 10.04.2023)
11. The Lisbon Declaration Europe's Universities beyond 2010: Diversity with a Common Purpose. Brussels : EUA asbl, 2007. 8 p. URL: http://www.aic.lv/bologna/Bologna/London_conf/Lisbon_declaration.pdf.
12. Towards the European Higher Education Area: responding to challenges in a globalised world. London Communiqué. 18 May 2007. URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/2007_London_Communique_English_588697.pdf.
13. Treating a bridge between university and industry in small European countries: the role of the industrial liaison / D. Jones-Evans [et al.] R&D management. Oxford, 1999. Vol. 29, № 1. P. 47–56.
14. Биков В. Ю. Комп'ютеризація освіти. *Енциклопедія освіти* / Акад. пед. наук України ; гол. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. С. 410–412.
15. Болонський процес : нормат.-правові документи / уклад. З. І. Тимошенко та ін. Київ : Європ. ун-т, 2004. 102 с.
16. Вища освіта України і Болонський процес : навч. посіб. / за ред. В. Г. Кременя. Тернопіль : Навч. кн. – Богдан, 2004. 384 с.
17. Гуревич Р. С. Інформатизація навчального процесу як чинник формування особистості майбутніх фахівців. Дидактика професійної школи : зб. наук. пр. / ред. кол. : С. У. Гончаренко (голова), В. О. Радкевич, І. Є. Каньковський (заст. голови) та ін. Хмельницький : ХНУ, 2006. Вип. 4. С. 94–97.
18. Забезпечення якості освіти : теорія та практика : колективна монографія / під заг. ред. Н. В. Житник. Дніпропетровськ : ІМА-прес, 2011. 300 с.
19. Коваль М. С., Литвин А. В. Інформаційне суспільство та професійна освіта. *Естетика і етика педагогічної дії* : зб. наук. пр. / Ін-т пед. освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. 2021. Вип. 23. С. 9–27.
20. Коваль М. С. Система професійної підготовки майбутніх працівників ДСНС України в інформаційно-освітньому середовищі закладу вищої освіти : монографія. Львів : ПАІС, 2019. 544 с.
21. Кратт О. А. Ринок послуг вищої освіти: методологічні основи дослідження кон'юнктури : монографія. Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2003. 360 с.
22. Кривонос О. Б. Інноваційний учитель як агент змін у реалізації концепції «Нова українська школа». *Теорії та технології інноваційного розвитку професійної підготовки майбутнього вчителя в контексті концепції «Нова українська школа* : монографія / за заг. ред. А. А. Сбруєвої. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2021. С. 5–13.

23. Литвин А. В., Руденко Л. А. Принцип наступності в контексті сучасної парадигми освіти. *Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*. Львів : ЛДУ БЖД, 2016. Вип. 14. С. 237–243.
24. Мієр Т. Сутність освітніх парадигм і поліпарадигмальних проявів у багатовимірній педагогічній реальності та особистісній самореалізації студентів під час е-навчання. *Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2021. 34 (2), 73-83.
25. Пономаренко Г. О. Поняття та особливості освітніх послуг, які надаються державними вищими навчальними закладами. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2009. № 3(46). С. 6–14.
26. Пріоритети державної політики в галузі свободи совісті: шляхи реалізації : зб. наук. матеріалів / редкол. : Андрущенко В. П. [та ін.]. Київ : Світ Знань, 2007. 178 с.
27. Реєстр суб'єктів освітньої діяльності Міністерства освіти і науки України. URL: <https://registry.edbo.gov.ua/search/>
28. Сисоєва С. О., Соколова І. В. Теорія і практика вищої освіти : навч. посіб. Київ ; Маріуполь : [б.в.], 2016. 338 с.
29. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки : схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України № 286-р від 23 лютого 2022 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-strategiyi-rozvitku-vishchoyi-osviti-v-ukrayini-na-20222032-roki-286->

УДК 37.018.004.9

Колісник-Гуменюк Юлія

доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри технологічної освіти

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ В БАГАТОРІВНЕВІЙ СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІВ ДЛЯ СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО НАВЧАННЯ

Анотація. У статті розглядається вплив сучасних технологій на багаторівневу систему підготовки педагогів у контексті спеціалізованого навчання. В умовах швидких змін у сфері освіти, що викликані розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, зростає необхідність адаптації навчальних програм до нових вимог. Обговорюються інноваційні підходи, такі як використання цифрових платформ, інтерактивних методів викладання, гейміфікації та модульних навчальних програм, які сприяють формуванню професійних компетентностей у майбутніх педагогів.

Стаття акцентує увагу на важливості інтеграції новітніх технологій у навчальний процес, що дозволяє підвищити мотивацію студентів, їхню активність та якість засвоєння матеріалу. Аналізуються приклади успішної практики впровадження сучасних технологій у підготовку педагогів, а також пропонуються рекомендації щодо їх ефективного використання. Результати дослідження підкреслюють важливість інноваційного підходу до педагогічної підготовки, що відповідає сучасним вимогам і викликам суспільства.

Ключові слова: сучасні технології, багаторівнева система підготовки, інформаційно-комунікаційні технології, інтерактивні методи викладання, гейміфікація, цифрові платформи, модульні навчальні програми, професійні компетентності, інноваційні підходи, освітні практики, ефективність навчання.

Kolisnyk-Humeniuk Yuliia,
Doctor of Sciences (Pedagogy), Associate Professor,
Associate Professor of Technological Education Department
at Dragomanov Ukrainian State University

MODERN TECHNOLOGIES IN THE MULTI-LEVEL SYSTEM OF TEACHER TRAINING FOR SPECIALIZED EDUCATION

Annotation. The article examines the impact of modern technologies on the multi-level system of teacher training in the context of specialized training. In the conditions of rapid changes in the field of education caused by the development of information and communication technologies, the need to adapt educational programs to new requirements is increasing. Innovative approaches such as the use of digital platforms, interactive teaching methods, gamification and modular curricula are discussed, which contribute to the formation of professional competencies in future teachers.

The article focuses on the importance of integrating the latest technologies into the educational process, which allows to increase the motivation of students, their activity and the quality of learning the material. Examples of successful implementation of modern technologies in teacher training are analyzed, as well as recommendations for their effective use are offered. The results of the study emphasize the importance of an innovative approach to pedagogical training that meets the modern requirements and challenges of society.

Key words: modern technologies, multi-level training system, information and communication technologies, interactive teaching methods, gamification, digital platforms, modular training programs, professional competences, innovative approaches, educational practices, training effectiveness.

Інноваційні технології в багаторівневій системі підготовки педагогів профільного навчання відіграють ключову роль у забезпеченні високої якості освіти та підготовки фахівців, здатних адаптуватися до швидко змінюваних умов сучасного світу. Впровадження сучасних технологій на кожному етапі багаторівневої підготовки педагогів сприяє розвитку компетенцій, необхідних для ефективного викладання профільних дисциплін.

У підготовці педагогів профільного навчання можна використовувати:

Цифрові освітні платформи – це інструменти, які забезпечують доступ до навчальних матеріалів, курсів, тестувань і комунікації між викладачами та студентами в онлайн-середовищі. Вони відіграють важливу роль у сучасному освітньому процесі, особливо в умовах дистанційного навчання або змішаних форм освіти.

Основні переваги цифрових освітніх платформ:

1. **Доступність та гнучкість.** Студенти можуть навчатися будь-де та будь-коли, маючи доступ до матеріалів з різних пристроїв, таких як комп'ютери, планшети або смартфони. Це дозволяє поєднувати навчання з іншими обов'язками.

2. **Персоналізація навчання.** Платформи дозволяють адаптувати навчальні матеріали відповідно до потреб і рівня знань кожного студента. Викладачі можуть пропонувати індивідуальні завдання або додаткові матеріали для тих, хто потребує більш глибокого вивчення теми.

3. **Інтерактивність.** Цифрові платформи часто інтегрують різноманітні інтерактивні інструменти: відеоуроки, тести, вікторини, форуми для обговорень, віртуальні дошки та інші форми активної участі, що роблять навчальний процес більш динамічним і цікавим.

4. **Автоматизація оцінювання.** Освітні платформи можуть автоматично оцінювати результати студентів за допомогою тестів та інших інструментів, що значно спрощує процес моніторингу знань і прогресу. Це також знижує навантаження на викладачів.

5. **Спільна робота та комунікація.** Платформи забезпечують можливості для співпраці між студентами через форуми, чати, а також інструменти для групової роботи, що сприяє розвитку комунікативних та командних навичок.

6. **Безперервний доступ до ресурсів.** Усі навчальні матеріали, включаючи лекції, презентації, відео та інші ресурси, зберігаються на платформі, що дозволяє студентам повертатися до них у будь-який момент для повторення або підготовки до іспитів.

7. **Аналіз прогресу та зворотний зв'язок.** Освітні платформи надають можливість студентам і викладачам відстежувати прогрес, отримувати детальний аналіз успішності та зворотний зв'язок. Це допомагає вчасно коригувати навчальний процес [1].

Популярні приклади цифрових освітніх платформ:

- **Moodle** – система для управління навчанням з відкритим кодом, яка широко використовується у вищих навчальних закладах.

- **Google Classroom** – інструмент для організації онлайн-курсів і управління освітнім процесом.

- **Coursera, Udemy, edX** – платформи масових відкритих онлайн-курсів (МООС), які пропонують широкий спектр дисциплін для самоосвіти.

Цифрові освітні платформи забезпечують нові можливості для навчання та роблять освітній процес більш гнучким, інтерактивним і доступним.

Мультимедійні засоби навчання – застосування інтерактивних презентацій, відеоматеріалів, а також віртуальних лабораторій, які допомагають краще засвоювати матеріал і підвищувати зацікавленість студентів.

Мультимедійні засоби навчання — це інтерактивні інструменти, які поєднують різні форми подачі інформації, такі як текст, зображення, аудіо, відео

та анімації, для більш ефективного засвоєння матеріалу. Використання мультимедіа у навчальному процесі значно підвищує зацікавленість студентів і сприяє кращому розумінню та запам'ятовуванню інформації.

Основні типи мультимедійних засобів навчання: презентації, відеоуроки та навчальні фільми, аудіоматеріали, анімації та симуляції, інтерактивні електронні підручники, віртуальні тури та тривимірні моделі (3D), навчальні програми та додатки [4].

Переваги мультимедійних засобів навчання полягають у: підвищенні мотивації, інтерактивний та візуальний формат матеріалів робить навчання цікавішим і сприяє активній участі студентів у процесі, краще засвоєння матеріалу, поєднання візуальних і аудіальних матеріалів допомагає студентам легше зрозуміти складні концепції та закріпити знання завдяки повторенню та інтерактивним елементам, індивідуалізація навчання, розвиток критичного мислення та аналітичних навичок, доступ до глобальних ресурсів.

Мультимедійні матеріали часто містять посилання на додаткові ресурси, наукові статті, відео та інші джерела інформації, що розширює межі традиційного навчання. Мультимедійні засоби навчання стають невід'ємною частиною сучасного освітнього процесу, значно підвищуючи його ефективність та динаміку.

Інтерактивні методи викладання – такі методи, як групова робота, мозкові штурми, рольові ігри та кейс-методика, сприяють активній участі в навчальному процесі та розвитку критичного мислення.

Інтерактивні методи викладання – це підходи до навчання, які передбачають активну участь студентів у навчальному процесі через взаємодію з викладачем, один з одним, а також з навчальним матеріалом. Ці методи спрямовані на розвиток критичного мислення, співпраці та творчих здібностей студентів, а також на підвищення їхньої зацікавленості та мотивації до навчання [2].

Переваги інтерактивних методів: активне залучення студентів, розвиток критичного мислення, практична спрямованість, покращення комунікативних навичок, індивідуальний підхід.

Інтерактивні методи викладання допомагають створити більш живий, цікавий та ефективний навчальний процес, стимулюючи активну участь студентів та розвиток різносторонніх навичок, які необхідні в сучасному суспільстві.

Платформи доповненої та віртуальної реальності (AR/VR) – створення віртуальних освітніх середовищ дозволяє студентам та педагогам моделювати реальні ситуації та процеси, зокрема у технічних та професійних дисциплінах.

Платформи доповненої (AR) та віртуальної реальності (VR) набувають все більшого поширення в різних галузях, зокрема й в освіті. Ці технології створюють інтерактивні віртуальні простори, де студенти можуть взаємодіяти з навчальним матеріалом у новий, більш реалістичний і захопливий спосіб. AR і VR дозволяють перенести користувачів у симульовані середовища або доповнювати реальність віртуальними елементами, що сприяє глибшому розумінню та засвоєнню складних концепцій.

Платформи доповненої та віртуальної реальності стають невід'ємною частиною сучасної освіти, відкриваючи нові можливості для навчання та розвитку студентів у різних сферах [3].

Модульні навчальні програми – розробка гнучких навчальних програм, які дозволяють адаптувати зміст курсу відповідно до потреб конкретної галузі чи спеціальності.

Модульні навчальні програми – це сучасний підхід до організації навчального процесу, що передбачає розподіл навчального матеріалу на окремі тематичні блоки або модулі. Кожен модуль є автономним освітнім елементом, який охоплює конкретну тему чи дисципліну і має певну завершеність як в змістовому, так і в навчальному плані. Цей підхід дозволяє більш гнучко організовувати навчальний процес, адаптуючи його до потреб студентів і сучасних вимог ринку праці.

Основні особливості модульних навчальних програм полягають в: структурованості, гнучкості, персоналізації, інтеграції міждисциплінарних знань, адаптивності.

Програма може бути легко змінена або доповнена новими модулями відповідно до потреб ринку праці чи нових наукових досягнень. Це робить її більш динамічною та актуальною.

Модульні навчальні програми є ефективним інструментом для організації сучасної освіти, що дозволяє гнучко реагувати на зміни в суспільстві та ринку праці, а також забезпечує студентам можливість навчатися у власному темпі та за індивідуальним планом.

Гейміфікація навчання – впровадження ігрових елементів у навчальний процес, що стимулює інтерес студентів до навчання та допомагає легше засвоювати матеріал.

Гейміфікація навчання — це процес інтеграції елементів гри, таких як змагання, нагороди та завдання, у навчальний процес. Цей підхід спрямований на підвищення мотивації студентів, їхньої активності та залученості в навчання, використовуючи емоційні та соціальні механізми, що природно виникають у грі.

Гейміфікація дозволяє зробити процес навчання більш цікавим та ефективним, сприяючи кращому засвоєнню матеріалу.

Студенти отримують бали за виконані завдання або успішно пройдені етапи, що дозволяє їм досягати нових рівнів. Рейтингова система дозволяє порівнювати свої результати з результатами інших, що створює елемент змагання. Нагородження за досягнення цілей або виконання складних завдань (медалі, сертифікати, віртуальні нагороди) мотивує студентів продовжувати навчання і прагнути до кращих результатів.

Гейміфікація робить навчальний процес цікавим та інтерактивним, що підвищує внутрішню мотивацію студентів і бажання досягати нових знань. Важливо, щоб гейміфікація не перетворювалася на суто розвагу. Ігрові елементи повинні підсилювати навчання, а не відволікати від основного матеріалу.

Деяким студентам може не сподобатися конкурентний або ігровий підхід. Важливо враховувати індивідуальні особливості кожного.

Гейміфікація навчання стає ефективним інструментом для підвищення зацікавленості та мотивації студентів. Правильно реалізовані ігрові елементи можуть значно покращити процес навчання, зробивши його цікавішим, динамічнішим і продуктивнішим.

Застосування сучасних технологій на всіх етапах багаторівневої підготовки педагогів допомагає формувати компетенції, які є ключовими для успішного викладання спеціалізованих предметів.

Список використаних джерел

1. Колісник-Гуменюк Ю.І. Використання сучасних підходів до навчання та викладання в технологічних спеціальностях. Сучасні тенденції розвитку освіти й науки : проблеми та перспективи: зб. наук. праць / [гол.ред. Ю.І. Колісник-Гуменюк]. Київ – Львів – Бережани – Ломжа, 2023. Вип. 13. С.13-18.
2. Колісник-Гуменюк Ю. І. Основні психолого-педагогічні підходи спрямовані на створення моделі підготовки майбутніх викладачів професійно-художніх дисциплін. *Rozwój systemu kształcenia w zakresie nauk rolniczych – od teorii do praktyki: zbiór materiałów Międzynarodowej konferencji naukowo-praktycznej*, Łomża, 04.11.2021 Wydawnictwo Wyższej Szkoły Agrobiznesu w Łomży, 2022. – 67-70.
3. Колісник-Гуменюк Ю.І. Теоретико-методологічні засади модернізації професійно-педагогічної освіти. Сучасні інформаційні технології та іноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. праць. Випуск 50. Київ–Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2018. С.300–306.
4. Колісник-Гуменюк Ю.І. Система професійно-педагогічної підготовки викладачів професійно-художніх дисциплін у закладах вищої освіти. Монографія. Львів: ЛА «Піраміда», 2020. 515 с.

УДК 378.014

Островська Надія,

к. пед. н. доц., доцент кафедри гуманітарної освіти і туризму,
ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»
Бережани, Україна

ПРОФЕСІЙНІ КОМПЕТЕНЦІЇ ВИКЛАДАЧІВ ДЛЯ НАЛАГОДЖЕННЯ УСПІШНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В ДИСТАНЦІЙНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. У статті розглядаються професійні компетенції викладачів, необхідні для ефективної взаємодії в дистанційному навчанні під час війни в Україні. Наголошується на важливості емоційного інтелекту, технічних навичок та адаптивності для подолання стресу і технічних труднощів. Здатність викладачів підтримувати комунікацію та емоційну підтримку є ключовою для забезпечення безперервної освіти. Також підкреслюється важливість постійного підвищення кваліфікації та інноваційних методів навчання.

Ключові слова: професійні компетенції, дистанційне навчання, емоційний інтелект, технічні навички, адаптивність, освіта під час війни

Ostrovska Nadiia,

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Department of Humanities and Tourism, Separate
Subdivision of NUBiP of Ukraine "Berezhany Agrotechnical Institute", Berezhany, Ukraine

PROFESSIONAL COMPETENCIES OF TEACHERS FOR SUCCESSFUL INTERACTION IN DISTANCE LEARNING DURING WARTIME

Abstract. The article explores the professional competencies required by teachers for effective interaction in distance learning during the war in Ukraine. It highlights the importance of emotional intelligence, technical skills, and adaptability in overcoming challenges such as stress and technological barriers. Teachers' ability to maintain communication and emotional support is critical to ensuring continuous education in times of crisis. The study also emphasizes the need for ongoing professional development and innovative teaching methods.

Keywords: professional competencies, distance learning, emotional intelligence, technical skills, adaptability, wartime education.

Сучасна ситуація в Україні, зокрема війна, яка триває з 2014 року і загострилася у 2022-му, значно вплинула на всі аспекти суспільного життя, включаючи освіту. Війна стала викликом для українських педагогів, адже крім традиційних методик, їм довелося швидко адаптуватися до дистанційного навчання. В умовах воєнних дій не лише технологічні аспекти, а й психологічна підготовка науково-педагогічних працівників, їх здатність до ефективної комунікації стали вирішальними факторами для забезпечення безперервного навчального процесу. Викладачі мають справлятися не тільки з педагогічними, а й психологічними викликами, зокрема пов'язаними зі стресом, тривогою здобувачів вищої освіти та власними переживаннями. Відтак, ключовою стає

проблема професійних компетенцій, які допомагають налагодити успішну взаємодію з здобувачами вищої освіти в дистанційному форматі. Важливою є комунікація, адаптивність, здатність підтримувати емоційний контакт і створювати навчальне середовище, яке сприяє розвитку навіть у важких умовах війни.

Дистанційна освіта стала життєво важливою в умовах війни. Через небезпеку воєнних дій багато вищих навчальних закладів освіти перейшли на онлайн навчання для забезпечення безпеки студентів та викладачів. При цьому педагоги мають бути готовими не лише до змін у методиках викладання, але й до нових форм взаємодії, зокрема через цифрові платформи. Дистанційне навчання надає можливість продовжувати навчальний процес навіть у кризових ситуаціях, зокрема під час евакуації, перебування в укриттях, або у випадках, коли будівлі закладів вищої освіти зруйновані. Важливо, щоб навчальний процес продовжувався, оскільки освіта є одним із засобів підтримання психічного здоров'я та стабільності молоді. Для того щоб науково-педагогічний працівник міг ефективно функціонувати в дистанційних умовах, особливо під час війни, він повинен мати широкий набір професійних компетенцій. Це не тільки педагогічні знання, а й уміння організовувати навчальний процес, керувати емоціями студентів та власними, а також бути здатним до швидкої адаптації.

В умовах війни викладачам необхідно демонструвати високий рівень психологічної готовності та емоційного інтелекту. Це передбачає здатність розуміти емоційні потреби здобувачів, зокрема їхні страхи, тривоги та стреси, і відповідати на них з емпатією та підтримкою. Війна приносить травматичні переживання, і важливо, щоб НПП вміли підтримувати емоційний баланс під час взаємодії із студентами.

Професор Л. Деймон стверджує, що в умовах кризи викладачі повинні не тільки передавати знання, а й стати психологічною опорою для своїх учнів. Емоційний інтелект, що включає здатність керувати власними емоціями та емоціями інших, стає ключовою навичкою для створення сприятливого навчального середовища [6].

Ефективна комунікація – один із найважливіших аспектів дистанційного навчання. В умовах обмеженого фізичного контакту педагоги мають шукати нові способи налагодження взаємодії із здобувачами вищої освіти через цифрові інструменти, такі як відео конференції, чати та електронну пошту. Ключовою умовою успішної комунікації є здатність чітко пояснювати навчальний матеріал і водночас підтримувати індивідуальні зв'язки з кожним здобувачем. За даними дослідження Інституту модернізації змісту освіти України, викладачі, які

демонструють ефективні комунікаційні навички, сприяють кращому засвоєнню знань студентів навіть у стресових ситуаціях.

Знання і вміння користуватися сучасними технологіями-це необхідний аспект професійної компетенції педагога в умовах дистанційного навчання, вміння працювати з платформами для онлайн-навчання, забезпечувати доступність матеріалів, проводити тестування та надавати зворотній зв'язок здобувачам вищої освіти. Уміння використовувати різноманітні онлайн-ресурси допомагає не тільки налагодити ефективну роботу, а й мотивувати їх. Наприклад, інтерактивні методи навчання, використання відео- та аудіо матеріалів дозволяють зробити заняття більш цікавими й залучити увагу студентів у складних умовах[1].

Адаптивність є ще однією важливою професійною компетенцією, яка набуває особливого значення в умовах війни. Викладачі мають швидко реагувати на зміни в освітньому процесі, перебудовувати заняття з огляду на технічні можливості здобувачів та враховувати обмеження, пов'язані з безпекою. Наприклад, коли через воєнні дії можуть бути відсутні стабільний інтернет або електропостачання, НПП повинні бути готовими до гнучких рішень: надання матеріалів в офлайн-форматі, використання альтернативних каналів зв'язку, таких як месенджери або радіо.

Одним із важливих елементів дистанційного навчання є підтримка індивідуальних контактів із студентами. Це дозволяє викладачеві краще розуміти їхні потреби та проблеми, надавати адресну допомогу та підтримку. У контексті війни така індивідуальна підтримка стає особливо важливою для здобувачів, які можуть переживати травматичні ситуації. Для підтримки контакту можна використовувати різні платформи: електронну пошту, особисті повідомлення в месенджерах або відео-зустрічі.

Організація групових проєктів та дискусій сприяє підтримці почуття спільноти в здобувачів вищої освіти, що вкрай важливо в умовах ізоляції через дистанційне навчання. Крім того, такі методи допомагають студентам відчувати підтримку один одного, що знижує рівень стресу і покращує навчальний процес. Емоційний клімат у групі є важливим фактором для успішного навчання. В умовах війни педагоги повинні створювати безпечне та підтримуюче середовище, де здобувачі можуть вільно висловлювати свої думки і почуття. Це передбачає використання інтерактивних методів навчання, гумору, мотиваційних технік і методів релаксації, які допомагають знижувати напругу. Можна використовувати методи соціально-емоційного навчання (SEL), які допомагають молодим людям розвивати навички саморегуляції, емоційного контролю і позитивного спілкування з однолітками[5].

Одним із найбільших викликів для науково-педагогічних працівників у період війни є постійний психоемоційний стрес. Військові дії, невизначеність, загроза життю та безпеці створюють високий рівень тривожності, як у студентів, так і у викладачів. Педагоги не лише виконують професійну роль, а й несуть психологічний тягар, що впливає на їх здатність ефективно виконувати свої обов'язки. Технічні проблеми, такі як відсутність інтернету, перебої з електропостачанням або недоступність необхідних технічних засобів, стають серйозним викликом для дистанційного навчання. В умовах воєнних дій часто важко забезпечити стабільний зв'язок з усіма здобувачами, особливо в регіонах, де тривають активні бойові дії.

В умовах постійних змін і викликів, підвищення кваліфікації викладачів стає ключовим завданням. Необхідні курси з розвитку технічних навичок, емоційної стійкості, управління стресом і нових методів дистанційного навчання.

Українські заклади вищої освіти, такі як Київський університет імені Бориса Грінченка, Національний університет біоресурсів і природокористування України, Львівський національний університет імені Івана Франка та ін. активно проводять тренінги для викладачів щодо використання дистанційних технологій та роботи з здобувачами вищої освіти в умовах стресу. Такі програми сприяють професійному розвитку педагогів та допомагають їм бути готовими до нових викликів.

Для успішного навчання в умовах війни важливо створити системи психологічної підтримки, як для здобувачів вищої освіти, так і для науково-педагогічних працівників. Це можуть бути програми групової терапії, тренінги з управління емоціями та консультації психологів, що надаються на регулярній основі. У процесі дистанційного навчання викладачі мають активно використовувати інноваційні методики, такі як, гейміфікація, інтерактивні платформи, віртуальні лабораторії та симулятори[2]. Це допоможе залучити здобувачів освіти до активного навчального процесу і зробити заняття більш цікавими навіть у складних умовах.

В умовах війни педагоги в Україні стикаються з величезними викликами, однак водночас цей період є можливістю для розвитку нових компетенцій та методик, що допоможуть покращити якість освіти. Ключовими професійними компетенціями стають емоційний інтелект, технічна грамотність, адаптивність та здатність до ефективної комунікації. Крім того, важливими є стратегії підтримки емоційного здоров'я як студентів, так і викладачів. З розвитком технологій та підтримкою держави і міжнародної спільноти українські педагоги

зможуть продовжувати виконувати свою важливу роль у підготовці майбутніх поколінь, незважаючи на всі труднощі воєнного часу.

Список використаних джерел

1. Гуревич Р.С., Гордійчук Г.Б., Коношевський Л.Л., Коношевський О.Л., Кусій М.І., Драчук М.І. Змішане навчання як сучасна форма побудови навчального процесу. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*: збірник наукових праць. Вінниця: ТОВ «Друк плюс», 2023. Вип. 69. С. 14–35 URL: <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2023-69-14-35>
2. Єчкало Ю.В., Ткачук В.В., Маркова О.М., Хараджян Н.А., Кислова М.А. Використання віртуальної реальності у процесі професійної підготовки у закладах вищої освіти: педагогічні умови. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*: збірник наукових праць. Вінниця: ТОВ «Друк плюс», 2024. Вип. 69. С. 14–35 URL: <https://doi.org/10.31652/>
3. Крамаренко І., Корнішева Т., Сілютіна І. Адаптація дистанційного навчання у вищій школі до умов воєнного стану. *Перспективи та інновації науки*. 4(9). 2022 С. 192–205. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-4\(9\)-192-205](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-4(9)-192-205)
4. Кричківська О., Білоус І., Дем'янюк А. Дистанційна освіта в надзвичайних умовах та кризових ситуаціях. *Перспективи та інновації науки*. 8(13), 2022. С. 99–108. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-8\(13\)-99-108](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-8(13)-99-108)
5. Ткаченко Л.В., Хмельницька О.С. Особливості впровадження дистанційного навчання в освітній процес закладу вищої освіти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2021. № 75. С. 91–96.
6. Трифонова О.М. Інформаційно-цифрова компетентність: зарубіжний та вітчизняний досвід. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки Кропивницький, 2018. Вип. 173. Ч. II. С. 221–225.
7. Шахіна І.Ю., Подзигун О.А., Петрова А.І., Гордійчук Г.Б. Цифровізація – як перспективний напрям розвитку сучасної системи освіти. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*: збірник наукових праць. Вінниця: ТОВ «Друк плюс», 2022. Вип. 63. С. 65–78 URL: <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2022-63-1-220>

УДК 378.1

Аркатов Ю. М., канд. фіз. мат. наук,
доцент кафедри фундаментальних наук,
Георгаліна О.Р., канд.тех.наук,
доцент кафедри фундаментальних наук,
Сінявський О.В., канд. фіз. мат. наук,
доцент кафедри фундаментальних наук,
Військова академія, м. Одеса, Україна

ДО ПИТАННЯ ПРО ОДИНИЦІ ВИМІРЮВАННЯ ТА ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ВИКОНАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ РОБОТИ

Анотація. У роботі розглядається варіант того, як можна було б надати поняттю «навчальна робота» статусу природничо-наукового поняття, що мало б певну розмірність і математичний зміст. Розглядаючи факт існування поняття «складності елемента навчальної інформації» як даність і розглядаючи його як деякий феноменологічний числовий параметр теорії, запроваджується поняття одиниці виміру одного з видів навчальної роботи

та на його основі визначаються: максимально можливі значення та коефіцієнти значущості всіх інших видів навчальної діяльності.

Ключові слова: навчальна інформація, види навчальної роботи, складність елемента навчальної інформації, оціночна функція, коефіцієнт значущості.

Yu. Arkatov, PhD (Physics & Mathematics), Assistant Professor,
Georgalina O.R., PhD (Technical Sciences), Associate Professor
Sinyavskiy O.V., PhD (Physics & Mathematics), Assistant Professor,
Department of Fundamental Sciences,
Military Academy, Odessa, Ukraine

ON THE ISSUE OF UNITS OF MEASUREMENT AND ASSESSMENT OF ACADEMIC PERFORMANCE

Abstract. The paper considers a variant of how the concept of 'educational work' could be given the status of a natural science concept that would have a certain dimension and mathematical content. Considering the existence of the concept of 'complexity of an element of educational information' as a given and considering it as a certain phenomenological numerical parameter of the theory, the concept of a unit of measurement of one of the types of educational work is introduced and on its basis the maximum possible values and significance coefficients of all other types of educational activities are determined.

Keywords: educational information, types of educational work, complexity of an element of educational information, evaluation function, significance coefficient.

Об'єктивне оцінювання результатів навчальної роботи студентів є важливим елементом навчального процесу. Неадекватність і нерозуміння учням мотивів тієї чи іншої оцінки не тільки є потенційним джерелом конфліктних ситуацій, а й, що важливіше, часто істотно підбивають і без того слабкий мотиваційний рівень їхньої навчальної діяльності, особливо з непрофільних дисциплін.

Процедура об'єктивного оцінювання має відображати всі сторони навчальної діяльності студентів, тобто під час формування підсумкової оцінки навчальної роботи студентів необхідно враховувати не тільки результати контрольних заходів, а й, наприклад, такі види діяльності, як ведення конспекту, робота в аудиторії на практичних і семінарських заняттях, виконання завдань для самостійної роботи та інші можливі види навчальної роботи. Найчастіше, якщо такий облік і має місце, то виконується він не зовсім коректно і надмірно суб'єктивно. Одна з причин цього полягає в неправомірному ототожненні двох пов'язаних між собою, але різних за суттю понять: *результат* навчальної роботи учня та *оцінка* цієї роботи.

Ця робота – це спроба не тільки «розвести» і надати цим двом поняттям математичного сенсу, а й показати, як можна було б послідовно, на числовому

рівні, запровадити поняття *одиниці виміру різних типів навчальної роботи* і здійснювати її оцінювання.

Зазначимо, що для позначення елементів множини оцінних суджень зазвичай використовують якісь символи, наприклад, символи чисел від 1 до 12, або від 0 до 100, і це може створити видимість якихось кількісних оцінок, але саме собою використання чисел (*символів*) як оцінки *не передбачає можливості використання будь-яких кількісних маніпуляцій з ними*. Це, до речі, одна з причин, чому для позначення оцінних суджень використовують або символи букв (А, В, С, ...), або твердження типу: «відмінно», «добре» і так далі.

Розглянемо частину навчальної інформації, під час вивчення якої передбачено виконання деяких видів (далі, *позицій*) навчальної роботи; позначимо їх як: $\pi_1, \pi_2, \dots, \pi_n$. Конкретний зміст згаданих видів робіт та їхня кількість значення не мають, зауважимо лише, що обов'язковим і пріоритетним елементом у списку видів навчальних робіт є робота, пов'язана з виконанням усіляких контрольних заходів. Цю позицію навчальної роботи далі завжди будемо позначати як π_1 . Ця позиція є найбільш значущою з усіх перелічених вище позицією, не тільки за своєю суттю (*контроль знань - умінь*), а й з тієї причини, що для вимірювання її величини, на відміну від інших позицій, можна ввести поняття *одиниці виміру*. Ця можливість пов'язана з тим, що кожному елементу навчальної інформації може бути поставлений у відповідність *числовий параметр - складність елемента навчальної інформації*. Залежно від типу навчальної інформації під поняттям «*елемента навчальної інформації*» розумітимемо деяку самостійну, логічно завершену частину навчальної інформації. Наприклад, у математиці роль таких елементів навчальної інформації виконують, наприклад: стандартні математичні позначення; назви формул, теорем; формули; означення математичних понять і формулювання теорем; геометричні інтерпретації математичних понять; властивості математичних об'єктів; алгоритми й методи розв'язування стандартних задач; відношення між елементами інформації та інші. Для кожного типу навчальної інформації множина елементів навчальної інформації існує і може бути задана.

Поняття *складності елемента навчальної інформації*, як і деякі інші поняття (наприклад, *трудомісткість*) у теорії педагогічних вимірювань, належать до числа тих понять, для яких немає якогось єдиного тлумачення. Для наших цілей достатньо лише констатувати факт його існування і *розглядати його як деякий феноменологічний числовий параметр*. У найпростішому випадку складність елемента навчальної інформації визначається кількістю елементарних структурних елементів навчальної інформації, включно з логічними зв'язками, на які можна «розкласти» цей елемент. За одиницю

складності приймається складність елемента, який не може бути представлений як сукупність більш простих елементів навчальної інформації в рамках розглянутого обсягу навчальної інформації.

За такого тлумачення поняття складності елемента навчальної інформації здається природним вважати, що *складність контрольного завдання*, спрямованого на перевірку якості знання учня того чи іншого елемента навчальної інформації, що навчається, визначається сумою складності елементів, з яких він складається, а максимальне значення навчальної роботи, пов'язаної з виконанням контрольного завдання, дорівнює складності контрольного завдання. Таким чином, передбачувана *адитивність поняття складності* дає змогу визначати не тільки складності контрольних завдань і контрольних робіт, а й використовувати як *числову характеристику навчальної роботи* позиції π_1 сумарну складність усіх контрольних заходів за цією позицією.

Якщо позначити через $A_m(\pi_i)$, $i = 1, 2, \dots, n$, максимальні значення навчальної роботи за кожною позицією, то ці максимальні значення, як і всі інші значення, хоч і мають розмірність «навчальних балів», але відрізняються одне від одного за «своєю природою» (у такому самому розумінні, як, наприклад, поняття «довжини» відрізняється від поняття «проміжок часу»), і одиниці виміру в них різні. Тобто, якщо $A_m(\pi_1)$ вимірюється в *навчальних одиницях першого типу*, то $A_m(\pi_i)$, вимірюється в *навчальних одиницях i -го типу*. Тому порівнювати між собою числові значення $A(\pi_i)$ і $A(\pi_j)$, якщо $i \neq j$ і виконувати будь-які математичні дії над ними, не є можливим. Зокрема, якщо позначити через $A(\pi_i)$ величину навчальної роботи, яку виконав учень за позицією π_i , то величину його роботи за всіма n позиціями не можна обчислити як суму робіт за кожною з n позицій, тобто:

$$A \neq A(\pi_1) + A(\pi_2) + \dots + A(\pi_i) + \dots + A(\pi_n),$$

де $A(\pi_i) \in [0; A_m(\pi_i)]$.

Знак рівності матиме місце тільки в тому разі, якщо якимось чином уніфікувати одиниці вимірювання величин $A(\pi_i)$ для всіх позицій. Зробити це можна узгодивши між собою масштаби зміни значень $A(\pi_i)$, які визначаються величинами $A_m(\pi_i)$. З цією метою використовуємо як «базисну» величину число $A_m(\pi_1)$ – максимальне значення навчальної роботи в позиції π_1 . Виберемо з множини $[0; A_m(\pi_1)]$, $(s + 1)$ реперних числових значень величини $A(\pi_1)$:

$$A_0(\pi_1) = 0; \quad A_1(\pi_1) = A_1; \quad A_2(\pi_1) = A_2; \quad \dots; \quad A_s(\pi_1) = A_m,$$

які розділять множину $[0; A_m(\pi_1)]$ на s інтервалів:

$$[0; A_1]; \quad [A_1; A_2]; \quad [A_2; A_3]; \quad \dots; \quad [A_{s-1}; A_s].$$

і визначимо множину експертних оціночних суджень: E_1 – «дуже погано», E_2 – «погано», E_3 – «скоріше погано, ніж задовільно», ..., E_s – «відмінно».

Визначимо максимально можливі значення величин навчальної роботи $A_m(\pi_i)$ по кожній позиції через $A_m(\pi_1)$ наступним чином:

$$A_m(\pi_i) = \gamma_i \cdot A_m(\pi_1),$$

де коефіцієнти γ_i мають сенс *значущості позиції* π_i по відношенню позиції π_1 , забезпечують необхідну узгодженість зміни значень $A(\pi_i)$ і їхню потрібну розмірність, тобто $[A_m(\pi_1)] = [A_m(\pi_i)]$.

Для обчислення величин навчальної роботи $A_m(\pi_i)$ та коефіцієнтів значущості γ_i побудуємо, використовуючи ітераційну процедуру, безперервну оціночну функцію $q = f(A(\pi_1))$. З цією метою поставимо у відповідність кожному з раніше обраних значень $A_i(\pi_1)$, ($i = 0, 1, \dots, s$) – спеціально підібрані (реперні) значення змінної величини $q \in [0; q_s]$: $q_0; q_1; q_2; \dots; q_s$. Ці реперні значення функції $q = f(A(\pi_1))$ задають як межі інтервалів величини q : $[0; q_1]; [q_1; q_2]; [q_2; q_3]; \dots; [q_{s-1}; q_s]$, а й визначають межі, раніше згаданих, оціночних суджень $E_1, E_2, \dots, E_s$. У зв'язку з цим значення $q \in [0; q_s]$ можна розглядати як безперервну оцінну функцію для величини $A(\pi_1)$.

Умову, яка дозволила б визначити величини $A_m(\pi_i)$ та коефіцієнти значущості γ_i позицій π_i , можна сформулювати наступним чином: максимальне значення величини навчальної роботи $A_m(\pi_i)$ для позиції π_i , має дорівнювати деякому значенню величини навчальної роботи $A^{(h_i)}(\pi_1)$, для позиції π_1 , яка б відповідала оцінці $q^{(h_i)}$, тобто:

$$q^{(h_i)} = f(A^{(h_i)}(\pi_1)) \text{ и тогда, } A_m(\pi_i) = A^{(h_i)}(\pi_1); \gamma_i = A^{(h_i)}(\pi_1)/A_m(\pi_1).$$

Якщо тепер масштаб зміни значень величин $A(\pi_i)$ визначається числами $A^{(h_i)}(\pi_1)$, тобто: $A(\pi_i) \in [0; A^{(h_i)}(\pi_1) = A_m(\pi_1)]$, то величина навчальної роботи A за всіма позиціями: $\pi_1, \pi_2, \dots, \pi_n$ буде величиною адитивною:

$$A = A(\pi_1) + A(\pi_2) + \dots + A(\pi_i) + \dots + A(\pi_n).$$

Якщо відомі значення оціночної функції $q_i = f(A(\pi_i))$ для кожної з позицій π_i , тоді оцінка q по всіх n позиціям навчальної роботи може бути обчислена за формулою: $q = \frac{\gamma_1 q_1 + \gamma_2 q_2 + \dots + \gamma_n q_n}{\gamma_1 + \gamma_2 + \dots + \gamma_n}$.

УДК 330.45

Литвин Андрій,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри практичної психології та педагогіки
Кухта Юрій,
аспірант кафедри практичної психології та педагогіки
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності,
м. Львів, Україна

ПІДГОТОВКА КОМПЕТЕНТНИХ ФАХІВЦІВ ДЛЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

Анотація. Розглядається концептуальна модель професійної підготовки затребуваних, високо компетентних фахівців для сучасних фірм (компаній, організацій, підприємств, установ) на засадах збалансованої інтеграції академічного, корпоративного та науково-дослідницького підходів до вищої освіти. Зміст цієї моделі полягає в оптимізації знань і досвіду на основі корпоративізації навчання та насичення його фундаментальним освітнім потенціалом академічних закладів вищої освіти, що мають статус науково-дослідних. Це потребуватиме спільного розроблення освітніх програм професійної підготовки, створення та підтримання роботи лабораторій, наукових і навчально-виробничих підрозділів університетських освітніх комплексів у формі навчально-науково-виробничих парків. Такий університет функціонуватиме на організаційно-проектній платформі науково-виробничої взаємодії, що об'єднує економіку та соціальну сферу регіону.

Ключові слова: професійна підготовка; компетентні фахівці; інноваційна економіка; система вищої освіти; навчально-науково-виробничий комплекс.

Lytvyn Andriy, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor at Practical Psychology and Pedagogy Department
Kukhta Yuriy, Postgraduate at Practical Psychology and Pedagogy Department
Lviv State University of Life Safety, Lviv, Ukraine

TRAINING OF COMPETENT SPECIALISTS FOR THE INNOVATION ECONOMY

Abstract: Annotation. The conceptual model of professional training of in-demand, highly competent specialists for modern firms (companies, organizations, enterprises, institutions) based on the balanced integration of academic, corporate and research approaches to higher education is considered. The content of this model consists in the optimization of knowledge and experience based on the corporatization of learning and its saturation with the fundamental educational potential of academic institutions of higher education that have the status of research. This will require the joint development of educational programs for professional training, the creation and maintenance of laboratories, scientific and educational-production divisions of university educational complexes in the form of educational-scientific-production parks. Such a university will function on the organizational and project platform of scientific and industrial cooperation, which unites the economy and the social sphere of the region.

Key words: professional training; competent specialists; innovative economy; system of higher education; educational-scientific-industrial complex.

Зміни у світовій економіці призводять до наростання суперечностей у змісті та методах підготовки кваліфікованих кадрів. Вітчизняна система освіти, все ще акцентує на обсязі знань, необхідних фахівцям для роботи у певній галузі. Більшість державних стандартів освіти спираються не на реальну діяльність, а на основи науки. Здобувачі одержують фундаментальні знання, які на жаль, досить скоро застарівають. Проєктне навчання не розвивається через відстороненість бізнесу від освітнього процесу. Тому випускники освіти – це переважно спеціалісти «широкого профілю», які не мають належної професійної компетентності. А західний менеджмент давно зробив вибір на користь підготовки високо компетентних працівників, здатних швидко й ефективно реагувати на вимоги ринку та появу новітніх технологій.

Сучасній економіці не вистачає професійних кадрів: на великих підприємствах відчувається гострий дефіцит не лише кваліфікованої робочої сили, а й менеджерів нижньої ланки. Заклади формально декларують Освітні програми підготовки фахівців, готових для модернізації та інноваційної діяльності, тоді як роботодавці за рахунок власних ресурсів довчають працівників. Загострює проблему нестачі професіоналів те, що для модернізації економіки лише кваліфікації недостатньо: потрібні працівники з лідерськими якостями, здатні брати на себе відповідальність. Заклади освіти, зазвичай, цих якостей не прищеплюють, навпаки ініціатива й активність здобувачів у них не схвалюється, проєктні знання й уміння формуються недостатньо. Водночас у високотехнологічних галузях ці здібності є критично важливими. Окрім із засвоєння знань і вмінь, професійних якостей очевидна необхідність опанування майбутніми менеджерами навичок працювати у команді, розвиток у них самоєфективності, що є важливою рисою сучасного фахівця. Тим часом, головна причина перешкод у модернізації економіки – неготовність контингенту працівників її проводити.

Ця тенденція, посилена соціальними негараздами, людськими втратами, та інфраструктурними порушеннями, пов'язаними із затяжною війною з РФ, вже в найближчому майбутньому, швидше за все, стане ще одним стримуючим чинником як промислового, так і в цілому економічного зростання. Отже, від структури та якості виробленого системою професійної освіти трудового капіталу багато в чому залежить успішність підприємств, а також конкурентоспроможність і рівень економіки країни загалом. Цим визначається важливість оптимізації професійної освіти – підвищення якості підготовки кваліфікованих кадрів, зокрема з вищою освітою. Найбільш перспективним вирішенням цієї проблеми є використання новітніх технологій формування професійних компетентностей під час навчання у вищій школі.

Актуальні питання підготовки кваліфікованих кадрів, у тому числі для інноваційної економіки, проблеми професійного розвитку управлінського та іншого персоналу, а також різноманітні аспекти компетентісно орієнтованої освіти отримали відображення у працях вітчизняних науковців: Р. Гуревича, О. Діденка, С. Домбровської, Н. Замкової, Ю. Колісник-Гуменюк, М. Копельчака, В. Кременя, А. Литвина, Л. Лук'янової, Н. Ничкало, Л. Руденко, В. Третька, М. Яструбського та ін. Піддається аналізу зміст і технології управління знаннями в закладах освіти різного типу, вивчаються переваги співпраці зі стейкхолдерами, порушуються питання мультикультурного впливу на розбудову професійної освіти тощо.

Нашою метою є обґрунтування доцільності вирішення проблеми підготовки висококваліфікованих кадрів за допомогою оновлення структури університетських навчально-науково-виробничих комплексів.

Ця проблема пов'язана з труднощами розробки нової методології прогнозування потреб ринку праці в кадрах, які мають не лише кваліфікацію, а й професійні компетенції. Це дозволить скоротити розрив між професійними потребами роботодавців і державними стандартами освіти за рахунок координування діяльності та створення багаторівневих структур взаємодії та співпраці. Бізнес має активніше впливати на ЗВО, точніше формулюючи свої вимоги. Заклади у свою чергу повинні пропонувати випускникам знання з перспективних технологій, щоб компанії, освоюючи їх, не відставали від конкурентів. Іншими словами, – рухатися назустріч один одному. Про те, що освіта та бізнес мають спільно створити оптимальну модель взаємодії, говориться не перший рік. Зокрема, нині вважається одним із вагомих аспектів модернізації професійної освіти запровадження дуальної системи у підготовку фахівців із залученням роботодавців [2, с. 82]. Значна увага приділяється питанням координації закладів освіти і компаній [1, с. 128].

Закордоном, у найрозвиненіших країнах університеті задіяні як сторонні, так і власні викладачі. Але цікавою, зокрема є модель корпоративного університету – структурного підрозділу компанії із трьома базовими функціями. Головна – навчати і підвищувати кваліфікацію співробітників усіх рівнів. Навчання ведеться за спеціальною програмою, складеною з урахуванням довгострокових потреб підприємства. Програма охоплює курси з менеджменту, маркетингу, а також блоки, присвячені предметній галузі фірми. Форми організації занять – лекції, тренінги, особисте консультування та наставництво. Друга функція – керувати знаннями: системна консолідація та поширення досвіду співробітників. Третя функція – виступати єдиним центром корпоративної культури, «бази цінностей» компанії.

Відмінна риса найбільших корпоративних університетів – об'єднання в їхньому складі не лише освітнього підрозділу, а й центру розвитку кадрового резерву, інноваційного й аналітичного центрів, лабораторного блоку. Неодмінна умова – власні програми навчання, в яких інтегровані методики передових закладів освіти. Дуже часто в корпоративних університетах з максимальною практичністю використовуються технології дистанційного навчання. Ключова відмінність таких закладів від звичайних навчальних центрів на підприємствах – масштаб розв'язуваних завдань. Освітній продукт корпоративного університету завжди базується на стратегії розвитку компанії.

Корпоративні університети створюються після того, як компанія вийшла за межі одного міста (країни), коли виникає потреба транслювати стандарти і досвід співробітників по всій мережі філій. Необхідність не лише отримувати нові знання ззовні, а й транслювати їх разом із власним досвідом у всі філії та підрозділи у різних містах для максимально ефективного навчання – перший спонукальний мотив до створення корпоративного закладу освіти. Друга причина – прагнення навчити персонал не лише вирішувати нагальні проблеми, а й досягати середньострокових і довгострокових цілей (випереджувальна підготовка фахівців). Це можливо в рамках корпоративного університету з його добре структурованою програмою навчання, організованою за модульним принципом.

Викладемо доцільність використання сучасних університетів для підготовки висококваліфікованих кадрів.

Передусім, виявлено закономірності підготовки кваліфікованих кадрів для інноваційної економіки, що виражаються у формуванні та закріпленні знань, умінь і практичних навичок у працівників підприємств на основі прагматизації новаторських ідей і розробок та подальшої трансформації їх в інноваційний процес у перспективних формах виробничої та технологічної діяльності.

Перша закономірність визначає збереження консервативних (застарілих) форм професійної підготовки, для яких підтримується відповідна матеріальна база, методичні та дидактичні засоби, але водночас упровадження нових ідей і методик спонукає до перегляду та заміни стандартів, змісту та методів навчання. Друга закономірність пов'язана з життєвим циклом нововведень і позначається загрозою не завжди оптимального перетворення одержаних здобувачами знань у новаторські компетентності. Третя закономірність визначається інтеграцією мультикультурного досвіду освітнього процесу в сучасні навчальні технології. Четверта закономірність характеризує виникнення та становлення інноваційних систем підготовки кадрів, які поєднують професійну діагностику з навчанням, орієнтованим на створення перспективної продукції та послуг.

На наш погляд, необхідно розробити концептуальну модель професійної підготовки затребуваних, високо компетентних фахівців для сучасних фірм (компаній, організацій, підприємств, установ) на засадах збалансованої інтеграції академічного, корпоративного та науково-дослідницького підходів до вищої освіти. Зміст цієї моделі полягає в оптимізації знань і досвіду для цілей бізнесу на основі корпоратизації навчання та насичення його фундаментальним освітнім потенціалом академічних закладів вищої освіти, що мають статус науково-дослідних. Реалізація такої моделі потребуватиме спільного розроблення освітніх програм професійної підготовки, створення та підтримання роботи лабораторій, наукових і навчально-виробничих підрозділів університетських освітніх комплексів у формі навчально-науково-виробничих парків (хабів, центрів, консорціумів тощо).

Має бути розроблена організаційна структура та функції сучасних університетів інноваційного типу для вирішення прикладних завдань у межах регіональних кластерів. Такий університет функціонуватиме на організаційно-проектній платформі науково-виробничої взаємодії, що об'єднує економіку та соціальну сферу регіону. Ключові фактори, що безпосередньо впливають на ефективність освітнього процесу в такому закладі освіти – це широке використання практичного досвіду в освітньому процесі, застосування прикладних кейс-пакетів задля опанування нових технологій підготовки кваліфікованих фахівців, кар'єрний і ротаційний підходи щодо професійної адаптації та соціалізації особистості, забезпечення перевірки якості та неперервного моніторингу професійних компетентностей, що формуються. Основна увага має приділятися збалансованій взаємодії між університетами, здобувачами освіти, виробничими підприємствами і представниками суспільства [3].

Виходячи з аналізу результатів досліджень, пропонуємо такі практичні рекомендації щодо вдосконалення підготовки кваліфікованих кадрів на базі сучасних університетів для інноваційної економіки:

- створення змішаної системи прискореної освіти, в якій поєднуються оперативне онлайн-навчання та технології соціального розвитку, що базуються на використанні інформації з єдиного банку знань організацій-партнерів;
- діджиталізація засобів отримання та засвоєння корпоративних знань і вмінь на основі спільного контенту електронних освітніх ресурсів;
- вбудування модулів фундаментальних знань у корпоративні технології навчання;

- підготовка та підвищення кваліфікації фахівців з управління знаннями на основі таких технік підтримки ухвалення колективних рішень, як фасилітація, модерація та ін.;
- всебічна реалізація можливостей реалізації дуальної форми здобуття освіти як поєднання навчання в закладах освіти з навчанням на робочих місцях;
- створення нового типу навчально-науково-виробничих комплексів, спроможних піднести науково-технічну культуру виробництва, забезпечити розвиток трудових ресурсів, згуртування творчих сил регіону.

Незважаючи на несприятливі обставини, коли в нашій країні відбувається боротьба за територіальну цілісність, суверенітет і саме існування не лише держави, а й українського народу, маємо задумуватися над побудовою інноваційної економіки після досягнення справедливого миру. Перспективи її розбудови вимагають пошуку нових форм здобуття та засвоєння знань, що забезпечують ефективність практичних завдань освіти, з позицій затребуваності отриманих професійних компетентностей для бізнесу, без втрати традиційних освітніх цінностей. Тому рекомендації щодо вдосконалення підготовки кваліфікованих менеджерів на базі університетських освітніх центрів стосуються передусім технологій і методик трансляції та засвоєння професійно орієнтованих знань і розвитку соціальних навичок у контексті сучасної парадигми освіти. Це зумовлено безповоротною інтеграцією національної вищої школи у світове освітньо-наукове інформаційне середовище та відповідними перетвореннями у структурі закладів вищої освіти, зміною підходів до державного регулювання їх діяльності тощо.

Ситуація, що склалася на ринку праці, а саме незадовільне відтворення кваліфікації фахівців, що суперечить потребі модернізації вітчизняної економіки, зумовлює необхідність продовження та розширення напрямів і масштабів наукових розвідок, спрямованих на вирішення цієї проблеми.

Список використаних джерел

1. Литвин А. В., Федюк Г. З., Кухта Ю. О. Особливості та переваги дуальної форми здобуття вищої освіти. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. 2024. Вип. 72. С. 125–133.
2. Ничкало Н. Г. Розвиток професійної освіти в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів : монографія. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. 125 с.
3. Стратегія розвитку вищої освіти України на 2021–2031 роки. МОН України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini02-10-2020.pdf> (дата звернення: 12.10.2024).
4. Федотова І., Дмитрієва О. Створення навчально-науково-виробничого комплексу нового типу в контексті концепції сталого розвитку. *International Science Journal of Management, Economics & Finance*. 2023. Vol. 2, No. 2. P. 76–92.

УДК 378. 141. 091.313

Колісник-Гуменюк Юлія,
доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри технологічної освіти
Український державний університет імені Михайла Драгоманова

ВИКОРИСТАННЯ НОВІТНІХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ У ПРОЦЕСІ ГУМАНІТАРНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ МЕДИЧНИХ ЗВО

Анотація. У статті розглядається питання використання новітніх методів навчання в процесі гуманітарної підготовки студентів медичних вишів. Автор акцентує увагу на необхідності оновлення традиційних підходів до навчального процесу, враховуючи швидкий розвиток інформаційних технологій та сучасних освітніх тенденцій. Аналізуються інноваційні методи, такі як інтерактивне навчання, проблемно-орієнтоване викладання, дистанційні технології та міждисциплінарні підходи, що сприяють формуванню у студентів глибоких знань та ключових навичок для успішної професійної діяльності.

Ключові слова: інтерактивні методи, активне навчання, активне навчання, студенти.

Kolisnyk-Humeniuk Yuliia,
Doctor of Sciences (Pedagogy), Associate Professor,
Associate Professor of Technological Education Department
at Dragomanov Ukrainian State University

USE OF THE NEWEST TEACHING METHODS IN THE HUMANITARIAN TRAINING PROCESS OF MEDICAL UNIVERSITY STUDENTS

Abstract: Modern pedagogical science is characterized by the search for innovations aimed at creating conditions for the formation and development of a holistic, creative, free personality capable of socialization, adaptation and self-realization in society, as well as revealing the essence of innovative approaches to learning and taking into account the main components of their implementation. The general nature of educational reforms in Ukraine is primarily related to innovative trends in education.

Pedagogical innovation, which has become widespread in education, includes ideas, methods, technologies, a set of elements that carry progressive principles; creative search; original solution of pedagogical and educational problems. The latest technologies increase the informativeness, clarity and manageability of students' cognitive activity, become an effective means of continuity of training and retraining of future medical professionals.

The article examines the issue of using the latest teaching methods in the process of humanitarian training of students of medical universities. The author emphasizes the need to update traditional approaches to the educational process, taking into account the rapid development of information technologies and modern educational trends. Innovative methods such as interactive learning, problem-oriented teaching, distance technologies and interdisciplinary approaches are analyzed, which contribute to the formation of deep knowledge and key skills for successful professional activity in students.

Key words: interactive methods, active learning, active learning, students.

Підвищення якості підготовки молодих спеціалістів у медичних вузах вимагає глибокого осмислення змісту майбутньої професійної діяльності з

метою забезпечення актуальності та повноти знань, умінь і навичок майбутніх медиків. Необхідно також досягти усвідомлення взаємозв'язків між соціальними процесами та відповідними явищами в медичній галузі. Мету навчання студенти повинні сприймати так, щоб у них пробудився інтерес до пізнання, навчальної та майбутньої професійної діяльності, виникло бажання проявити волю й інтелектуальні зусилля для досягнення навчальних цілей.

Удосконалення професійної підготовки стосується не лише поліпшення викладання профільних предметів, а й реалізації принципу професійної спрямованості навчання загальноосвітніх предметів. Зміст і методи навчальних дисциплін мають враховувати все, що може стати у нагоді майбутньому фахівцеві. Професійна спрямованість виступає як форма специфічного міжпредметного зв'язку, що характеризується спеціалізованим взаємозв'язком загальноосвітніх знань з професійними [5].

Сутність принципу професійної спрямованості полягає у використанні педагогічних засобів, які забезпечують студентам засвоєння передбачених програмами навчальних дисциплін знань, умінь, навичок, досвіду творчої діяльності; і в результаті цього формується інтерес до обраної професії та становлення професійних якостей особистості [1].

Особистісно-орієнтовані технології об'єднують інноваційні форми, методи і засоби навчання. Педагогічна наука розрізняє три характерні ознаки особистісно-орієнтованих освітніх технологій: контекстуальність; діалогічність; надання особистості ігрового поля, у якому вона змогла б реалізувати свої можливості [3, с. 85-86]. До особистісно-орієнтованих технологій належать: ігрові; технології психоконсультування; тренінгові технології; технології розвивального навчання; метод проектів; технологія особистісно орієнтованого навчання. Ці технології широко застосовуються при вивченні гуманітарних предметів. Найбільш ефективними є підходи, спрямовані на те, щоб залучати студентів до активного, спільного і заснованого на критичному аналізі навчання. Ці технології включають спільну групову роботу, підвищують інтерес студентів до предмета, забезпечують глибоке засвоєння змісту, вироблення навичок і відданість загальнолюдським цінностям.

Інтерактивні методики навчання – це спеціальна форма організації пізнавальної та комунікативної діяльності, під час якої студенти мають можливість розуміти і рефлексувати з приводу того, що вони знають і думають. Важливим компонентом активних методів навчання є створення комфортних умов, ігрові форми, режим відпочинку і розваг. Ці методи дозволяють залучати відчуття, емоції, волю якості людини.

Розроблення елементів інтерактивного навчання знаходимо в працях В. О. Сухомлинського, творчості вчителів-новаторів (Ш. О. Амонашвілі, В. Ф. Шаталов, С. М. Лисенкова), теорії розвивального навчання (В. В. Давидов, О. К. Дусавицький).

Інтерактивне навчання – це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, яка має конкретну, передбачувану мету – створити комфортні умови навчання, за яких кожен студент відчує свою успішність, інтелектуальну спроможність.

Як відомо, методи навчання поділяють на пасивні та активні. Безумовно, будь-якому навчанню притаманна активність, адже слухання, сприймання інформації – це теж активність. Однак у процесі навчання треба значно більше, ніж слухати, необхідно читати, писати, обговорювати, брати участь у вирішенні проблем, спостерігати, практикуватися та отримувати зворотній зв'язок. Пасивні методи передбачають, що студент виступає в ролі «об'єкта» навчання, повинен засвоїти і відтворити матеріал, який передав йому викладач, текст підручника тощо (лекція-монолог, читання, пояснення, демонстрація та відтворююче опитування студентів). За таких умов студенти не спілкуються між собою й не виконують творчих завдань. Натомість активні методи стимулюють пізнавальну активність і самостійність студентів, які виступають «суб'єктом» навчання, виконують творчі завдання, вступають у діалог з викладачем [6].

Стратегії навчання можна поділити на три основні види: пасивні, активні й інтерактивні. У пасивних викладач є головним організатором, пропонує наперед складений план, особисто контролює всі дії студентів, розподіляє між ними необхідну інформацію.

В активних стратегіях, що керується викладачем, студенти опановують необхідні знання, уміння й навички для їхньої професійної діяльності. Активні методи навчання – це навчання через діяльність; діалогічне спілкування як між викладачем і студентами, так і між самими студентами.

Використовуючи інтерактивні методи навчання, викладач лише регулює навчально-виховний процес. У студентів з'являються додаткові джерела інформації: книги, словники, енциклопедії, збірки законів. Під час інтерактивного навчання студенти працюють у групах, між завданнями існує взаємозалежність, а результати роботи студентів доповнюють один одного. При інтерактивній стратегії викладання міняється сама атмосфера заняття, відбувається відхід від звичних вимог до дисципліни.

Інтерактивність є також характерологічною особливістю сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що сприяє встановленню суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача і студентів на основі активізації процесів емпатії,

рефлексії, почуттів співпереживання, співчуття тощо. Ознаками інтерактивного навчання є: зосередження на потребах і самоцінності особистості, надання пріоритету індивідуальності, співпраця, співтворчість між студентами й викладачами, удосконалення педагогічних відносин [10].

Інформаційне суспільство потребує від фахівців: інтелектуального (конструктивне мислення) і креативного (творче мислення) розвитку; розвитку комунікативних здібностей на основі виконання спільних проектів; професійного розвитку (формування умінь приймати оптимальні професійні рішення під час комп'ютерних ділових ігор); розвитку навичок дослідницької діяльності; формування інформаційної культури (при використанні текстових, графічних і табличних редакторів, локальних і мережних баз даних). До числа інформаційних технологій навчання входять усі технології, що використовують спеціальні технічні інформаційні засоби (аудіо, відео, кіно). Важливою складовою в інформаційних технологіях навчання є мультимедіа (з англ. *multimedia* – багатокомпонентне середовище) – об'єднання кількох засобів подання інформації в одній комп'ютерній системі: тексту, звуку, графіки, мультиплікації, відео, ілюстрацій (зображень), просторового моделювання. Інші форми мультимедіа такі, як подання інформації у вигляді слайдів і магнітного запису, інтерактивне відео та відеопродукція, які використовуються вже досить давно, теж не втрачають своєї актуальності.

Використання інтерактивних методів навчання при вивченні гуманітарних дисциплін у медичних вузах має на меті виробити у студентів чітке уявлення про професійно-етичну культуру, систему її норм і правил, а також ознайомити з основами професійних умінь з дотримання вимог щодо професійно-етичної культури медичного фахівця. Важливу роль у виконанні цього завдання відіграє вивчення дисципліни «Історія України та української культури», яка передбачена навчальним планом підготовки медичного працівника.

Ключовим моментом у підвищенні якості підготовки майбутніх медиків є належна підготованість викладачів гуманітарного циклу. Розв'язання завдань якісного вдосконалення системи професійної підготовки фахівців у вищих медичних навчальних закладах вимагає від викладачів цих закладів оновлення змістового компонента навчальної діяльності, готовності до постійного самовдосконалення, підвищення рівня фахової культури, опанування та реалізації нових методів і прийомів навчально-виховної діяльності.

Особистісно-розвивальні педагогічні технології можуть ефективно використовуватися за умов, якщо педагог, виконуючи свої професійні обов'язки, створює власну педагогічну дію, пропонує свій власний варіант трансформації змісту освіти в знання, вміння, навички студентів, чим актуалізує особистісну

позицію кожного з них. Безсумнівно, професійна компетентність викладача у своїй галузі має вирішальне значення для досягнення успіху у відповідальній, соціально значущій справі – справі учіння і виховання, бо чим більше він володіє закономірностями протікання педагогічного процесу, тим ефективніше впливає на формування майбутнього фахівця.

У цьому розумінні питання про педагогічні технології тісно пов'язані з поняттям педагогічної майстерності. Можна бути професійно компетентним педагогом, тобто вільно орієнтуватись у предметній сфері, системно сприймати і діяти у педагогічній реальності, мати особистісно-гуманітарну орієнтацію, уміти узагальнювати і передавати свій досвід іншим колегам, бути здатним до рефлексії, володіти сучасними педагогічними технологіями, але при цьому не досягати вагомого і якісного результату в учінні. Щоб бути майстром, необхідно володіти особистісною професійною неповторністю і унікальністю, своїм стилем діяльності, концептуальністю професійного мислення. Педагогічна майстерність є індивідуальним внеском у педагогічну культуру суспільства, і лише повне усвідомлення механізмів власної діяльності, завдяки набутим професійним компетентностям, уможливорює передачу майстерності іншим.

Оновлення дидактичних систем, методик і технологій гуманітарної підготовки потребує переходу до інноваційних моделей навчання, які характеризуються системним запровадженням комплексів педагогічних методів і прийомів, спрямованих на постійне залучення студентів до активної навчально-пізнавальної діяльності, що характеризується інтенсивною різнобічною комунікацією суб'єктів діяльності (інтерацією), обміном інформацією, результатами взаємодії в діяльності студентів і викладача. Таке навчання спонукає їх до ініціативності, творчого підходу та активної позиції у всіх видах навчальної діяльності, передбачає самостійне здобування, створення, конструювання знань, умінь, компетентностей, що значно підвищує результативність професійної підготовки. Як свідчить зарубіжний і вітчизняний досвід, це сприяє значно глибшому й більш усвідомленому розумінню сутності вивченого, формуванню вмінь самостійно аналізувати й оцінювати інформацію, формулювати висновки, аргументовано відстоювати свою точку зору, прислухатися до інших, поважати альтернативну думку, працювати в колективі, будувати конструктивні стосунки з його членами і визначати своє місце в команді. Крім того, це дає змогу реалізувати ідею співробітництва всіх учасників освітнього процесу, вчить їх конструктивної взаємодії, сприяє забезпеченню атмосфери психологічного комфорту [2, с. 143-144].

Організація такого навчання передбачає системне застосування специфічних методик і технологій, які реалізують зазначені підходи. Вітчизняні науковці рекомендують передусім технології [2, с. 143-144]:

- кооперативного навчання об'єднаних спільною навчальною метою студентів у малих групах;
- ігрову, втілену в різноманітних дидактичних іграх;
- проектну, що передбачає самостійну (індивідуальну, групову) діяльність студентів;
- розвитку критичного мислення студентів;
- навчання з використанням дебатів і дискусій;
- ситуаційного навчання, застосування якої передбачає осмислення студентами реальної життєвої ситуації.

Інноваційне (лат. *innovation* – оновлення, зміна) навчання – зорієнтована на динамічні зміни в навколишньому світі навчальна та освітня діяльність, що ґрунтується на розвитку різноманітних форм мислення, творчих здібностей, високих соціально-адаптаційних можливостей особистості [4 с. 21]. Інноваційне оновлення педагогічної системи має забезпечити зростання особистісного потенціалу як студентів, так і викладачів, сприяти їхньому самовдосконаленню.

Інноваційний педагогічний досвід розглядається як система діяльності педагога, що радикально змінює традиційну практику навчання; результати інноваційної діяльності виражаються змінами у змісті, методах, формах, технологіях і засобах навчання. Нововведення розрізняють за змістом, значенням і наслідками в процесі навчання. Перспективними педагогічними інноваціями є: активні форми навчання – 64%, мотивація студентів – 23%, індивідуальна робота зі студентами – 20%.

Важливо, щоб характер інновацій відображав суспільні вимоги до підготовки фахівців і потреби студентів, ураховував специфіку конкретного закладу. Сама ж інноваційна діяльність вимагає належної організаційної роботи [9]: аналізу компетентними експертами й перевірки на практиці методів, які використовуються під час навчання; збирання, оброблення, систематизації, накопичення і використання інформації про інновації; ресурсного обґрунтування і визначення механізму практичної реалізації інноваційних процесів; розроблення проектів, програм, положень щодо реалізації інноваційних процесів та їх оцінку за певними критеріями; визначення системи контролю. Крім того, описуючи зміст інновації, треба виділяти базові управлінські дії, що включають функції аналізу, прогнозування, планування й організації, координування,

контролю. Показником якості інновації є підвищення ефективності освітньої діяльності навчального закладу.

За допомогою активних методів діяльності студенти зможуть не тільки опанувати нові знання, а й використовувати їх для досягнення більш високих результатів навчання. Студенти повинні вчитися проводити дослідження в групі й самостійно вивчати та інтерпретувати набуту інформацію [8]. У площині інноваційних педагогічних технологій важливим елементом є самостійне дослідження навчальної проблеми, що може бути складовою різних видів дискусій, дидактичних ігор, лекційного викладу з елементами застосування інтерактивних кейс-технологій, підготовки самостійних проєктів, групової роботи, самостійної або групової роботи з джерелами.

Сутність інтерактивних методів полягає, зокрема, в тому, що це навчання у взаємодії та співпраці, в якому і викладач, і студенти є суб'єктами навчання. Основний принцип інтеракції – постійна взаємодія студентів між собою, їхня співпраця, спілкування. Викладач у такій моделі навчання – лише організатор і координатор інтерактивної взаємодії. Інтеракція виключає будь-яке домінування учасника навчання чи думки над іншими. У процесі діалогового навчання студенти навчаються критично мислити, вирішувати складні проблеми, аналізуючи їх, зважувати альтернативні думки, приймати продумані рішення, брати участь у дискусії, спілкуватись з іншими людьми.

Упроваджуючи інтерактивні методи навчання, важливо звернути увагу на те, щоб студенти вміли індивідуально й колективно одержати й оцінити інформацію; брали участь в обговоренні; використовували універсальні стандарти, які допомагають оцінити позицію, прийняти рішення; вміли повідомляти свої рішення і відстоювати свою думку. Інтерактивність у процесі вивчення суспільно-гуманітарних дисциплін допомагає студентам удосконалити особистий пізнавальний потенціал, здобути досвід колективної роботи, вдосконалити вміння оцінювати ситуацію, приймати рішення в суперечливих питаннях, створювати комфортні умови для навчання, зробити навчальний матеріал доступнішим і цікавішим. Наприклад, на практичних заняттях, під час яких студенти виконують одне або декілька завдань, які підготував викладач, ефективним є вивчення історіографічних і джерелознавчих оглядів, ознайомлення студентів з історичними постатями. Знайомство з біографією видатних діячів і вчених, з їхніми спогадами сприяє розвитку інтересу до історії і має великий вплив на формування особистості молодого людини.

Структура інтерактивного заняття складається з п'яти елементів: мотивація – фокусування уваги студентів на проблемі заняття (не більше 5% часу заняття); оголошення, представлення теми та очікуваних навчальних результатів (не

більше 5% часу заняття); надання студентам необхідної інформації за мінімально короткий час, для того щоб на її основі виконувати практичні завдання шляхом інтерактивної взаємодії. Це може бути міні-лекція, читання роздаткового матеріалу, перевірка домашнього завдання, опанування інформації з допомогою технічних засобів навчання або наочності тощо (10—15% часу заняття); інтерактивні вправи – центральна частина заняття. Це передбачає застосування до трьох інтерактивних технологій, що добираються залежно від очікуваних результатів (45-60% часу на занятті); підведення підсумків, оцінювання результатів заняття – процес, зворотний інструктажу, що називають «рефлексією» [7, с. 146—157.]. Його завдання – прояснити зміст опрацьованого, проаналізувати результат, зробити висновки, закріпити чи відкоригувати засвоєння, намітити нові теми для обговорення, установити зв'язок між тим, що вже відомо, і тим, що знадобиться засвоїти, навчитись у майбутньому, скласти план подальших дій (до 20% часу).

Підготовка молоді до професійної діяльності в умовах сучасних ринкових відносин вимагає активізації навчальних можливостей студента замість переказування готової інформації. Ефективність і сила впливу на свідомість студентів залежить від умінь і стилю роботи кожного викладача. Студентів треба втягувати в дискусії й заохочувати порушувати питання. Це робить атмосферу в аудиторії більш демократичною, творчою, емоційною. Використання викладачами суспільно-гуманітарних дисциплін новітніх технологій оптимізуватиме навчально-виховний процес у медичному вузі, адже заняття мають захоплювати студентів, пробуджувати у них інтерес і мотивацію, навчати самостійному мисленню та формувати зацікавлення до майбутньої професії. Здобуття навичок відбору теоретичного та ілюстративного матеріалу відповідно до цілей заняття дозволить не лише визначити і класифікувати оптимальні форми організації навчальної роботи, а й розвивати особистість майбутніх фахівців [10].

Доведено, що інтерактивність забезпечує підвищення якісних результатів навчання. Студенти навчаються бути демократичними, толерантними, гуманними, самостійно приймати рішення, конструктивно мислити. Адже новітня методика викладання дає змогу створювати навчальне середовище, в якому теорія і практика засвоюються одночасно, що надає змогу студентам формувати критичне мислення та реалізувати індивідуальні можливості. Інтерактивні технології сприяють розвитку логічного мислення, формують систему загальнолюдських цінностей і загальноприйнятих норм поведінки, здатності цінувати знання та користуватися ними, визнавати цінності іншої людини, формують навички спілкування та співпраці, взаєморозуміння та взаємоповаги до інших людей, виховують толерантність, співчуття,

доброзичливість, сприяють інтелектуальному, соціальному й духовному розвитку особистості. А інтерактивні методи навчання забезпечать нові знання, уміння, навички, мобільність і гнучкість, підвищують пізнавальний інтерес до навчання, піднімуть рівень самооцінки студентів, гарантують якість організованої методичної роботи та покращують показники контролю знань.

Список використаних джерел

1. Авшенюк Н.М., Дяченко Л.М., Котун К.В., Марусинець М.М., Огієнко О.І., Сулима О.В., Постригач Н.О. (2017). Зарубіжний досвід професійної підготовки педагогів: аналітичні матеріали. К.: ДКС «Центр». 83 с.
2. Алексєєнко Т.Ф., Аніщенко В.М., Балл Г.О. (2010). Біла книга національної освіти України. К.: Інформ. системи. 342 с.
3. Бричок Б. П. (2001). Особистісна парадигма освіти. *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та вузі* : зб. наук. праць. Рівне : Ліста, 2001. — С. 85—88.
4. Дичківська І.М. (2004). Інноваційні педагогічні технології: навч. посібник. К.: Академвидав. 352 с.
5. Король С. В. (2008). Професійна спрямованість навчання як принцип дидактики вищої школи. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. К. ; Вінниця : ДОВ «Вінниця». Вип. 20. — С. 36—40.
6. Овчинникова М. В. (2006). Теоретичні основи формування самостійної навчально-пізнавальної діяльності майбутніх вчителів історії засобами ігрових форм. *Проблеми сучасної педагогічної освіти*. Сер. : Педагогіка і психологія. Ялта : РНВ РВУЗКТУ. Вип. 9. Ч. 2. — С. 46—52.
7. Пометун О. І. (2015). Реалізація компетентісного і діяльнісного підходів у сучасному підручнику історії. *Український педагогічний журнал*. № 2. - С. 146-157.
8. Стечак Г.М. (2017). Педагогічна підготовка майбутніх сімейних лікарів у медичному університеті: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Львів. 282 с.
9. Kolisnyk-Humeniuk Yu.I., Humeniuk V.V. (2018). Formation of professional and ethical culture using innovative methods of education. *Инновации в социально-гуманитарных науках: сборник научных статей*. В.А. Бейзеров (гл. ред.), В.Н. Дворак, (зам. гл. ред.) и др. Гомель: ГГУ им. Ф. Скорины. С. 268–276.
10. Kolisnyk-Humenyuk Yu. (2017). Theoretical and methodological fundamentals of modernization of professional teacher education in Ukraine. *Pedagogika. Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie*. T. XXVI. Nr. 2. S. 23–37.

УДК 37 (091) (092)

Кудрик Ліліана

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри суспільствознавчої освіти
Львівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

Сурмяк Глорія-Марія

студентка IV курсу факультету культури і мистецтва
Львівського національного університету імені Івана Франка
Львів, Україна

ВАСИЛЬ СУХОМЛИНСЬКИЙ – ПЕДАГОГ-КОУЧ

У статті обґрунтовано думку про коучинговий стиль педагогічної діяльності В. Сухомлинського, адже він базується на тренуванні мислення й усвідомлення і важливим його інструментом є запитання. Показано також прояв метафоричного коучингу і казкотерапії у творчості В.Сухомлинського.

Ключові слова: В.Сухомлинський, педагогічна діяльність, педагог-коуч, ключові компетенції педагога-коуча, запитання, добування знань, казка, казкотерапія, метафоричний коучинг, самовиховання.

Kudryk Liliana, Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Social Science Education
Lviv Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education
Surmyak Gloria-Maria, 4th year student of the Faculty of Culture and Art
Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine

VASYL SUKHOMLYNSKY – COACH-PEDAGOG

The article substantiates the opinion about the coaching style of pedagogical activity of V. Sukhomlynskyi, because it is based on training of thinking and awareness and its important tool is questions. The manifestation of metaphorical coaching and fairy-tale therapy in the work of V. Sukhomlynskyi is also shown.

Key words: V. Sukhomlynskyi, pedagogical activity, teacher-coach, key competencies of a teacher-coach, questions, acquiring knowledge, fairy tale, fairy tale therapy, metaphorical coaching, self-education.

Актуальність проблеми. Василь Олександрович Сухомлинський (08.09.1918 – 02.09.1970) – визнаний класик педагогічної думки ХХ ст., носій педагогічної мудрості світового масштабу, видатний український педагог, психолог, публіцист, письменник, поет, мислитель, 106-у річницю від дня народження якого ми відзначали 28 вересня 2024 року. Його творчість – явище духовної культури, що вражає фундаментальністю ідей, їхньою філософською, морально-етичною понадчасовістю. Спадщина Сухомлинського привертає до себе все більше уваги, стає все більш затребуваною в умовах реформування української освітньої системи. Кожного разу, вивчаючи його роботи, можна знайти щось нове, актуальне, звернене до людини сьогодення і важливе для розбудови нової української школи.

Науково-педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського є постійним об'єктом уваги науковців не тільки в Україні, а й за кордоном. Її досліджували, зокрема, Х. Франкос, М. Ціандзі, В. Іфферт, Р. Штайник, Е. Гартман, М. Біблюк, С. Лашин, А. Кокеріль, А. Нісімчук, С. Мельничук, І. Божко, В. Ягупов та ін. Проте науково-педагогічна діяльність В.Сухомлинського ще не була предметом уваги дослідників крізь призму коучингового підходу.

Мета статті – обґрунтувати коучинговий стиль мислення і педагогічної діяльності В.Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу. Василь Олександрович Сухомлинський створив оригінальну педагогічну систему, що ґрунтується на принципах гуманізму і дитиноцентризму, на визнанні дитини вищою цінністю, на яку мають бути орієнтовані процеси освіти. «Світ вступає у вік Людини» – проголосив педагог-гуманіст близько століття тому.

Основні положення в системі педагогічних поглядів В.Сухомлинського узгоджуються з головними принципами коучингової взаємодії: гуманне ставлення до особистості; врахування ідивідуальних особливостей кожної дитини; стимулювання розвитку і саморозвитку учня; розкриття творчих сил людини в освітньому процесі; використання демократичних педагогічних засобів і методів навчання і виховання (повага, заохочення, опора на позитивне в людині, створення ситуації успіху).

Основні вимоги В.Сухомлинського до особистості педагога – це і є вимоги до педагога-коуча: любов до дітей; повага до дитини, її людської гідності; вміння бачити в кожній людині особистість; віра в дитину, в її безмежний творчий потенціал («золоту жилу») як запорука педагогічного успіху; глибоке знання і розуміння дитини; бережливе ставлення до духовного світу і природи дитини.

У педагогічній діяльності В.Сухомлинського яскраво проявлені ключові компетенції педагога-коуча [1, с. 79-81]: демонструє етичну педагогічну практику; втілює коучинговий світогляд; встановлює та дотримується домовленостей; плекає довіру та безпеку; підтримує присутність; слухає активно; пробуджує усвідомлення; сприяє навчанню та зростанню учня.

В. Сухомлинський – як педагог-практик, багаторічний директор школи, науковець – сам демонстрував і активно обстоював етичну педагогічну практику. Справжня освіченість педагога, на його думку, виявляється в тому, що в його особі вихованці знаходять провідника до вершин моральності [2, с. 596]. Особа вихователя має приваблювати, захоплювати, одухотворювати вихованців цілісністю, красою життєвих поглядів, морально-етичних засад. Сухомлинський заохочує педагогів бути для своїх вихованців, за висловом Т.Шевченка, апостолом правди і науки, совістю народу [2, с. 591].

Багато уваги В.Сухомлинський приділяв створенню довірливого і безпечного для дитини освітнього середовища, що так важливо сьогодні, у час війни, коли діти відчувають постійні стреси і зазнають щоденних травм. Коли в школі панує добро і взаємне довір'я, вихованець сам приходить до педагога тоді, коли в душі його розгубленість, коли не може розібратися, що діється в його душі, де істина, що робити. «...Запитань таких у схвильованій дитячій душі ви може й не почуєте, але вмійте прочитати їх між рядками. Бережіть таємницю, яку

довірила вам людина, – це одне з елементарних правил педагогіки, що стосується виховання і самовиховання» [3, с. 604].

Ідеологи тоталітарної системи звинувачували Сухомлинського в «абстрактному гуманізмі», адже в час тотального знецінення людини, переваги інтересів колективу над інтересами окремої особистості В.Сухомлинський застерігав проти тиску колективу, колективного осуду на особистість, вчив педагогічних працівників берегти дитячу таємницю, довірену педагогові: «Дитячі помилки в переважній більшості випадків не треба робити предметом обговорення колективу. Знайте про дитячу помилку тільки ви – так буде незрівнянно краще» [2, с. 625]. Тому що зловживання дитячою довірою, примітивне виявлення влади педагога над дитиною спустошує дитячу душу, породжує настороженість, навіть ненависть людини до людини. На довір'ї й любові тримається прагнення дитини шукати захисту в дорослого, якщо цього немає – педагог буде наглядачем, а не вихователем.

Коучинговий світогляд В.Сухомлинського проявляється, зокрема, у вірі в добре начало в дитині. Педагог-гуманіст стверджує, що «у дитини ніколи не буває злого умислу. Вона помиляється» [2, с. 624]. Учитель має бути мудрим, люблячим захисником дитини, щоб між ним і дітьми завжди зберігалась гармонія дружніх, сердечних, доброзичливих взаємин; відчувати духовний світ кожної дитини, приділити їй стільки уваги й духовних сил, щоб вона не відчувала себе забутою, самотньою й ображеною. Якщо за партами сидять похмурі, насторожені або байдужі до всього учні – це дзеркало низької педагогічної культури вчителів. Треба виховувати так, переконує Сухомлинський, щоб дитина не боялася матері, батька, вчителя, а любила їх [3, с. 604].

Велика небезпека для педагога – не керувати собою, своїми почуттями, станами, опинитися в полоні примхливих, скороминущих колізій настрою. «Величезною мірою педагогічна мудрість залежить від того, наскільки вміло ми володіємо своїми почуттями» [2, с. 617]. Завдяки високому рівню емоційного інтелекту, емоційної культури, психолого-педагогічного такту вихователю має бути здатним побачити в очах свого вихованця найтонші порухи його душі і знайти слово – єдине серед тисяч, – яке тонко, розумно, тактовно спонукало б вихованця розкрити своє серце [3, с. 605].

Щоб знайти ключ до серця дитини, Сухомлинський радить учителеві стати якоюсь мірою дитиною, подивитися на світ її очима, тоді не буде в шкільному житті багатьох із тих конфліктів, які найчастіше виникають через нерозуміння: учитель не розуміє, що й чому робить дитина, а дитина не розуміє, що хоче від неї вчитель [3, с. 496]. Такі непорозуміння можуть бути попереджені і з'ясовані

через діалог, довірливу бесіду педагога-коуча з учнем, коли педагог уміє слухати і чути: те, що говорить дитина і що вона не договорює.

Педагог-новатор наголошував на важливості вміння слухати і чути дитину, на необхідності розвивати мистецтво активного слухання: «...Уміння слухати дитину – велике педагогічне мистецтво. Там, де немає цього мистецтва, немає і не може бути виховання» [3, с. 604]. Учитель має бути готовий вислуховувати скарги і проблеми дітей. Якщо вихованець охоче йде до вихователя, розкриває душу, важливо не відштовхнути його, доторкання до дитячого серця має бути найніжнішим, найобережнішим; дитинство взагалі потребує особливої турботи, ніжності, обережності [2, с. 621]. Якщо ж вихованець не йде до вчителя із своїми радощами й болями, не відкриває перед ним свою душу, – взагалі смішно говорити про будь-яке виховання, на переконання класика педагогіки, його нема [3, с. 605].

Педагог-коуч здатний вислухати дитину без критики, осуду, без докорів, перебивання, прийняти дитину такою, якою вона є. Процес коучингової бесіди, спілкування вихованця з педагогом – це процес взаємного ошляхетнювання почуттів і думки. Боляче навіть від думки про те, – констатує В.Сухомлинський, і ці його слова в період боротьби українського народу за свободу, незалежність і саме своє існування звучать як ніколи злободенно, – що в школах у нас ще бувають окремі вихованці, які носять у собі неподілене горе, які не можуть довірити педагогові свого болю чи радощів, розкрити свій внутрішній світ у невимушеній бесіді, адже довірлива розмова з мудрим дорослим приносить полегшення, поліпшує самопочуття [3, с. 605].

Спеціальні бесіди В.Сухомлинський присвячував самопізнанню, самовихованню, самовдосконаленню учнів, їх вмінню стати віч-на-віч з власною душею. Як педагог-коуч, він вчив вихованців бути правдивими й відвертими самим із собою, ставити перед собою таку мету життя, щоб повсякденна праця осмислювалась як наближення до цієї мети. Індивідуальні бесіди з дітьми, на його переконання, мають бути натхненними, одухотвореними. Їх результатом має стати спонукання учня до роботи над собою, знаходження рішень, як самотійно оволодівати знаннями й запобігати неспішності та відставанню. Якщо учень не знає, в чому саме він відстає, якої допомоги потребує, індивідуальну бесіду з ним призначає вчитель [3, с. 444].

Спілкування в коучинговому стилі, індивідуальні бесіди з вихованцем спрямовані на пробудження усвідомлення, сприяють навчанню та зростанню учня. Адже виховувати людину – це, за переконаннями В.Сухомлинського, перш за все виховувати в неї вимогливість до самої себе. А це можливо тоді, коли людину не вести постійно за руку, а дати їй змогу діяти самотійно, щоб вона

відповідала сама за себе, виробляла власну життєву позицію [3, с. 601]. Адже педагог-коуч не дає готових рішень, а створює умови вихованцеві для прийняття його власних рішень у контексті його життєвої ситуації.

Педагог-коуч також спостерігає і вимірює прогрес учня, вчить його самостійно прослідковувати своє зростання, рух у напрямку до поставлених цілей: «...Зробіть так, щоб учень побачив свій успіх в оволодінні знаннями й пережив від цього почуття гордості...» [3, с. 606]. Коли учень стає сьогодні кращим, ніж був учора, коли він змагається не з іншими, а з самим собою, йде до кращої версії себе, – з'являється почуття відповідальності за себе, за свій вибір, за власне життя, формується особистісна зрілість, авторська життєва позиція. Це, за Сухомлинським, найяскравіший наслідок виховання, свідчення того, що зусилля вихователя, педагога-наставника дали плоди: людина почала думати про себе, замислилася над питанням: що в ній доброго і що поганого, подивилася на саму себе ніби збоку, замислилася над власною долею. Це і є пробудження усвідомлення – мета і суть коучингового підходу.

В.Сухомлинський обстоює коучинговий підхід до навчання і виховання. Він наголошує, що педагог не тільки навчає, а розумово виховує в процесі навчання; не дає готові знання, а вчить їх добувати. Добувати знання – це означає відкривати істину, відповідати на запитання. Необхідно розповідати учням так, щоб розкрити їх усвідомлення, розширити розуміння явищ і процесів дійсності, підвести до запитання: «...як же це так – усе відбувається на моїх очах, а я й не замислювався над цим?» [3, с. 454]. Потрібне залучення наявних уже знань для відповідей на запитання, пригадування того, що вже є у скарбниці знань. Педагогові треба бути таким керівником розумової праці, щоб кожен, вслухаючись у його пояснення, «ішов своїм шляхом, видобував з комори свідомості те, що там зберігається». Таку форму добування знань Сухомлинський називає екскурсом учня у власні думки, «дослідженням» своєї комори знань. Педагог-коуч працює над створенням в учнів внутрішнього стану емоційного піднесення, інтелектуального натхнення, пов'язаного з досягненням істини, інакше знання викликають байдужість, нечутлива розумова праця спричиняє втому.

В.Сухомлинський постійно наполягав на тому – і це надзвичайно співзвучно сучасній розвивальній освітній парадигмі – що недостатньо дати дитині готові знання, важливий розвиток думки й розумових сил учнів. Для цього необхідні як спеціальні уроки мислення, так і цілісна система розумового виховання, яка формує культуру і мистецтво мислити. Найважливіший елемент цієї системи – вчитель: приклад високої культури мислення, постійного збагачення думки. Неповага до думки, застій, збіднення духовно-

інтелектуального життя вчителя, коли йому «остогидло все», коли його думки застигли, закостенілі, веде до того, що вихованці теж не прагнуть думати і «за неповагу до думки вони платять неповагою до вчителя» [3, с. 491]. Тому удосконалення педагогічної майстерності вчителя – це передусім підвищення його культури мислення.

Сьогодні популярним є діяльнісний підхід. Сухомлинський застерігав, що діяльність – не самоціль, це не позірна активність: «Діяльність має трансформуватися у власну думку учня, а власна думка повинна знайти відображення у слові» [3, с. 469]. Діяльність учня має бути осмислена, свідомо. Педагог-науковець пропонує давати дітям такі завдання, які б передбачали розповідь, звіт, доповідь учня про його пізнавальну діяльність, щоб слово стало засобом творчості, саморефлексії. Отже, навчання в концепції В.Сухомлинського – це розвиток мислення, формування культури мислення, добування знань, рефлексія, і це є навчання в коучинговому стилі.

У творчості В.Сухомлинського, якщо вивчати її крізь призму коучингового підходу, знаходимо також метафоричний коучинг і казкотерапію. Метафоричний коучинг – це поєднання класичного коучингу (який базується на бесіді, діалозі) і роботи з образами, асоціаціями і метафорами. Учений-педагог наголошує, що діти розуміють ідею лише тоді, коли вона втілена у яскравих образах. Коли діти перебувають під впливом казкових образів, відбувається дивовижне явище: слово, колись почуте або прочитане, ніби пробуджується у схованках свідомості, виблискує яскравими фарбами, наповнюється ароматом полів і лугів, – і дитина творить поетичні образи. А творення фантастичних образів – це найблагородніший ґрунт, на якому розвиваються буйні паростки думки.

Казка – один з важливих інструментів педагога, психолога, батьків, за допомогою якого вони можуть спілкуватися з дітьми їхньою мовою. Казкотерапія – напевно, найдавніший вид терапії, який виник тоді, коли люди навчилися розмовляти; у казках закодовані і через них передаються духовні знання, моральні цінності, життєвий досвід поколінь; це зцілення особливою казковою атмосферою, у якій можуть виявитися потенційні риси особистості, може матеріалізуватися мрія; виникає почуття захищеності і смак таємниці. Цей метод базується на використанні казкової форми для інтеграції особистості, для розширення свідомості й удосконалення взаємодії з навколишнім середовищем. Відбувається відкриття тих знань, які живуть у душі і є цілющими; активізуються ресурси особистості; найбільш екологічно здійснюються процеси освіти і виховання.

Педагогічні казки В. О. Сухомлинського – дивосвіт малят, розкритий очима мудрого наставника, який не повчає дітей, не спонукає чи заохочує їх, а просто йде поруч дітлахів, інколи ніби ще й десь за ними, радіючи разом з дітьми кожному новому відкриттю. Педагогічні казки В. О. Сухомлинського нібито опосередковано, непомітно зовні, але ефективно виховують у дітей найкращі людські почуття щиросердності і любові до всього прекрасного. Адже казки, прочитані у дитинстві, назавжди відкладають у серці зернятка людяності, з яких складається совість. Творення казки Сухомлинський вважав найщасливішими хвилинами свого духовного спілкування з дітьми, а для дітей це – незрівнянна радість мислення, у казці дитина утверджує свою гідність мислення. Казка сприяє вихованню естетичних смаків і нахилів. Без казки – живої, яскравої, що оволоділа свідомістю і почуттям дитини, вважає Сухомлинський, неможливо уявити дитячого мислення і мови, дитячого щастя. Дитячі душі, зранені війною, злиднями, сирітством, Сухомлинський лікував казкою, це була важлива складова його т.зв. «лікувальної, медичної педагогіки». Він вів своїх вихованців «на уроки» до лісу, на берег річки, до таємничої печери, де разом з ними складав оповідки про справедливість і перемогу добра над злом. Діти почувалися спокійно і впевнено, у них запалювалася віра в те, що не все втрачено, і попереду – життя, сповнене відкриттів і звершень. Діти і сьогодні з допомогою казок і оповідань В. Сухомлинського вчать аналізувати, порівнювати, синтезувати, робити узагальнення і висновки, пізнавати таємниці природи і риси характеру людини, закономірності життя, творчий дух незламного народу, красу і велич рідної землі, і це дуже багатий ґрунт для плідної праці педагога і дітей, для патріотичного виховання і формування національної ідентичності учнівської молоді.

Виховання – це, за Сухомлинським, не якісь спеціально, штучно організовані «заходи», це насамперед спосіб життя [3, с. 530]. Великої шкоди вихованню завдає формалізм: багато з того, що роблять діти і підлітки, не торкається їхніх сердець, повзає по поверхні свідомості, перетворюється в черговий «захід». Натомість виховання має стати вершиною людської культури, мудрості, боротьбою за душі дітей [2, с. 607-608]. Щоб виховати учнівський колектив, Сухомлинський радив педагогам перш за все виховувати себе, колектив педагогічний. Адже виховання – це чуйне, вдумливе, обережне доторкання до юного серця, і щоб володіти мистецтвом доторкання до серця, треба багато читати й думати [3, с. 510].

Можна сказати, що В.Сухомлинський розробив глибоку філософію самовиховання, до якої ще, на жаль, далеко не доросла наша педагогічна наука і практика. Він стверджував на основі свого багаторічного досвіду, що у вихованні

особистості одна з провідних мелодій належить самовихованню [3, с. 601], що самовиховання не є щось допоміжне у вихованні, а міцний його фундамент, що справжнє виховання є те виховання, яке заохочує до самовиховання. Проте самовиховання потребує дуже важливого стимулу – почуття власної гідності, поваги до самого себе, бажання стати сьогодні кращим, ніж був учора. Воно можливе тільки за умови, коли душа людини дуже чутлива до найтонших, суто людських засобів впливу – доброго слова, поради, ласкавого чи докірливого погляду. Не може бути й мови про самовиховання, якщо людина звикла до грубості й реагує тільки на «сильне» слово, окрик, примус. За самою суттю своєю самовиховання передбачає віру в людину, звертання до честі й гідності особистості.

Самовиховання учнів вимагає певного стилю виховної діяльності педагога [3, с. 601], і це, на наше переконання, коучинговий стиль педагогічного мислення і діяльності. У колективі має панувати спокій, не має бути крику, нервозності, покарань. Адже там, де все базується на покараннях, залякуванні учнів, де є зневага до людини, немає самовиховання, а без самовиховання не може бути нормальним і виховання взагалі. Педагогічне керівництво самовихованням – це взаємини між педагогом і вихованцем, пройняті глибокою взаємною вірою в добрі наміри [3, с. 602]. Головними умовами самовиховання В.Сухомлинський вважає дружбу і довір'я між учителем і вихованцем («Якщо ... ви ніколи не принесли своєму вихованцеві зла, прикrostі, тяжких переживань, – ви маєте моральне право вчити самовиховання, і ваші повчання сприйматимуться як мудрість життєвого досвіду»), а також витонченість душі вихованця, усвідомлення ним свого власного становлення, що супроводжується повагою до самого себе, почуттям власної гідності: «Тільки там, де вихованець поважає себе, можливе самовиховання» [3, с. 606].

Щоб сформувані у вихованця прагнення до самовиховання, необхідно гартувати його волю, необхідну для роботи над собою, а також виробляти адекватне ставлення до себе, вчити вихованця пильно, уважно вдивлятися в самого себе, бачити себе збоку. А також важливо допомогти вихованцеві виробити свою власну систему самовиховання й самоосвіти. Для цього самовиховання має стати однією з центральних проблем шкільного життя. Тому що «вчити виховувати самого себе – найскладніша робота вихователя із своїми вихованцями» [2, с. 602]. Виховання в коучинговому стилі – це не формальні масові «заходи», а перш за все педагогічне керівництво самовихованням учнів, до якого мають бути готові і самі учні, і педагогічний колектив.

Висновки. Педагогіка Сухомлинського – це педагогіка серця, дитиноцентризму і толерантності, в основу якої закладена необхідність

наближення процесу освіти, навчання і виховання до природи конкретної дитини. Постійна турбота про емоційне благополуччя дитини, вміння виявити і реалізувати перспективи її розвитку, розкрити її творчий потенціал, стимулювати до самовиховання і самовдосконалення, гуманне спілкування на засадах партнерства, поваги до людської гідності, – ці підходи В.Сухомлинського, які можна назвати коучинговими в контексті сучасної філософії освіти, і зараз є найважливішими умовами створення сприятливого для здоров'я і розвитку дитини освітнього середовища.

Отже, наведені думки свідчать про те, що В.Сухомлинський – педагог-коуч, тому що він мислив і працював у коучинговому стилі, обґрунтовував навчання і виховання в стилі коучинг, у його педагогічній діяльності бачимо яскраве втілення ключових коучингових компетенцій.

Перспективним є подальше дослідження творчої спадщини В.Сухомлинського в контексті коучингового підходу.

Список використаних джерел

1. Кудрик Л.Г. Роль ключових компетенцій педагога-коуча в організації самовиховання учасників освітнього процесу. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. Збірник наукових праць. Випуск 1 (108). Київ, 2024. С. 76-84.
2. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в п'яти томах. К.: Видавництво «Радянська школа», 1976. Т. 1. 654 с.
3. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в п'яти томах. К.: Видавництво «Радянська школа», 1976. Т. 2. 670 с.

УДК 37.01:141

Дубовик Оксана,
викладач кафедри технологічної освіти,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова,
Львів, Україна

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ІНЖЕНЕРІЇ

Анотація. У статті представлено огляд сучасної психолого-педагогічної і методичної літератури для з'ясування форм, методів і підходів до здійснення підготовки вчителів технології та інженерії в зарубіжних країнах. З'ясовано, що ключовими аспектами ефективної підготовки вчителів технології та інженерії закордоном є збалансована теоретична та практична підготовка, інтеграція практичних навичок і сучасних технологій, адаптація освітніх програм до ринку праці, а також застосування активних і практико-орієнтованих методик, стажування на підприємствах і навчання на базі інноваційних лабораторій, міжнародний обмін досвідом тощо. Вивчення зарубіжного досвіду може надати корисні інструменти для вдосконалення системи підготовки вчителів технології в Україні, адаптуючи ефективні практики до національних особливостей освіти.

Ключові слова: вчителі технології та інженерії, зарубіжний досвід, система підготовки вчителів технології, підходи до здійснення підготовки вчителів технології та інженерії.

Dubovyk Oksana,
*lecturer of Technological Education Department,
Dragomanov Ukrainian State University, Lviv, Ukraine*

FOREIGN EXPERIENCE OF TECHNOLOGY AND ENGINEERING TEACHER TRAINING

Abstract. *The article reviews modern psychological-pedagogical and methodical literature to clarify the forms, methods, and approaches to training technology and engineering teachers in foreign countries. It was found that the key aspects of effective training of technology and engineering teachers abroad are balanced theoretical and practical training, integration of practical skills and modern technologies, adaptation of educational programs to the labor market, as well as the use of active and practice-oriented methods, internships at enterprises and training in innovation laboratories, international exchange of experience, etc. The study of foreign experience can provide useful tools for improving the technology teacher training system in Ukraine, adapting effective practices to the national characteristics of education.*

Keywords: *teachers of technology and engineering, foreign experience, system of training teachers of technology, approaches to the training of teachers of technology and engineering.*

Підготовка вчителів технології та інженерії є важливою складовою системи освіти в багатьох країнах, оскільки вона формує основу для розвитку технічних і наукових знань серед молоді та стимулює інтерес до інженерних професій. У сучасному світі, де швидкий розвиток технологій впливає на всі сфери життя, ефективна підготовка вчителів у цій галузі набуває особливої актуальності.

Мета нашої статті полягає в аналізі сучасних психолого-педагогічних і методичних джерел для з'ясування форм, методів і підходів до здійснення підготовки вчителів технології та інженерії в зарубіжних країнах. Вивчення зарубіжного досвіду може надати корисні інструменти для вдосконалення системи підготовки вчителів технології в Україні, адаптуючи ефективні практики до національних особливостей освіти.

Контент-аналіз наукових джерел з питань підготовки вчителів технології та інженерії в зарубіжних країнах [7; 8; 12; 14] свідчить про значну різноманітність методологічних підходів і програмних моделей у цій галузі. Різні підходи до підготовки вчителів технології та інженерії у різних країнах мають свої переваги, і аналіз цих підходів допомагає краще розуміти, які методи можуть бути застосовані для покращення якості технологічної освіти.

Одним із основних підходів до підготовки вчителів технології закордоном є STEM-орієнтований підхід. Науковці, зокрема R. W. Bybee [2], D. Robertson & S. Lee [9] та M. E. Sanders [11], наголошують на важливості STEM-орієнтованих програм підготовки вчителів, які поєднують природничі науки, технологію, інженерію та математику для створення більш інтегрованого освітнього

середовища. Нині зростає роль інженерних знань, які стають інструментом реалізації проблемного навчання та впровадження інновацій STEM, однак опитування щодо сприйняття STEM показало, що більшість фахівців у галузях, пов'язаних із STEM, не розуміють цього акроніму, літера Т (*Technology*) часто помилково трактується виключно як інформаційно комунікаційними технологіями (ІКТ) у навчанні.

Автори «Стандартів для технологічної та інженерної грамотності» (*Standards for Technological and Engineering Literacy*) [13], розроблених для початкової, середньої та старшої середньої (*high school*) школи, зазначають, що технологія та інженерія проникають в усі сфери нашого життя і для кожної людини є актуальним знати й розуміти, як технології впливають на їхнє життя, суспільство, навколишнє середовище, як використовуються та розробляються технологічні продукти, системи й процеси для розширення людських можливостей. Підкреслюється, що за останні 20 років в освіті відбулися значні зміни у навчальних планах і програмах. Так в американських початкових школах усе більше уваги приділяється дизайну, зокрема технологічному та інженерному. Міждисциплінарні зв'язки між технологіями та інженерією з іншими предметними галузями не обмежуються природничими науками та математикою. Технологічна та інженерна грамотність – це здатність розуміти, використовувати, створювати та оцінювати створене людиною середовище, яке є продуктом технологій та інженерної діяльності. Технологічна та інженерна грамотність включає в себе навички з ширшого спектру дисциплін, включаючи мови, суспільствознавство та мистецтво, саме тому зараз все більш поширеним є акроніми STEAM (*Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics*) – природничі науки, технологія, інженерія, математика доповнені у цьому напрямі мистецтвом та STREAM (*Science, Technology, Reading+wRiting, Engineering, Arts, Mathematics*) – природничі науки, технологія, читання + письмо, інженерія, мистецтво, математика. Стандарти намагаються підкреслити більш широкий міждисциплінарний характер навчання в галузі технологій та інженерії, в якому поряд з технічними факторами необхідно враховувати соціальні, етичні, екологічні, економічні та етичні чинники. Викладачі технології та інженерії, вчителі мистецтв, мови, історії, природничих наук, математики та інші педагоги відіграють важливу роль у допомозі всім здобувачам освіти стати технологічно та інженерно грамотними.

Однією з характерних рис освіти США є значний вплив на федеральну освітню політику країни чисельних неурядових організацій та установ, які контролюють якість навчання в усіх типах закладів освіти, включаючи державні, приватні та установи, що надають дистанційну освіту, та здійснюють неабиякий

вплив на підготовку педагогічних працівників. Наприклад, на сайті Міжнародної асоціації викладачів технологій та інженерії (МАВТІ) [1] розміщено у відкритому доступі різноманітні ресурси, щоб допомогти та підтримати викладачів у викладанні технологій та інженерії, а також сприяти їхньому професійному розвитку. Ресурси вміщують статті, слайди, відео, розробки навчальної діяльності як для класних, так і домашніх занять. *STEM Center for Teaching and Learning*[™] від цієї організації пропонує програми професійного навчання, вебінари та навчальні онлайн-тренінги для вчителів, що готуються стати професіоналами з інтегративної освіти STEM, наприклад: Спільнота спільного навчання: для вчителів, від вчителів; літні студії з інженерії; виїзні семінари (у школі/районі/штаті), які розвивають педагогіку та практику STEM через полегшену можливість навчання; широкий спектр вебінарів, метою яких є надання перевірених навчальних стратегій та ідей, які вчитель можете використовувати для підтримки своїх зусиль із впровадження найкращих процесів і практик.

В Австралії активно використовують методи навчання на основі проєктів та реальних кейсів. За дослідженнями A. Clarkson & D. Hill [6], цей підхід дозволяє студентам-майбутнім учителям набувати досвіду роботи в умовах, наближених до реальних. Автори доходять висновку, що впровадження активного навчання (командна робота, рольові ігри, моделювання ситуацій з практичної діяльності вчителя, проєктна діяльність тощо) в підготовку вчителів сприяє підвищенню якості освіти, покращує педагогічні та комунікативні компетенції студентів, дозволяє зменшити розрив між теоретичними знаннями та практичними навичками майбутніх педагогів. Завдяки такому підходу майбутні педагоги мають більшу готовність до професійної діяльності, особливо в умовах, що швидко змінюються через технологічний прогрес.

За даними досліджень E. Brown [4], в багатьох європейських країнах, зокрема у Німеччині та Нідерландах, системи підготовки вчителів технології включають тривалі стажування на підприємствах, що дозволяє майбутнім педагогам ознайомитися з сучасними техніко-технологічними процесами та застосувати свої знання в реальних умовах. Така практика сприяє розумінню сучасних технологій і їхньому впровадженню в навчальний процес.

У Фінляндії значну увагу приділяють підготовці вчителів через роботу в інноваційних лабораторіях і центрах технічного розвитку, де вони опановують новітні методи інженерного навчання, здобувають практичні навички, необхідні для викладання технічних дисциплін в умовах сучасного освітнього процесу. Як зазначає K. Saarinen [10], цей підхід дозволяє студентам вивчати новітні технології, експериментувати з обладнанням та інструментами, а також

впроваджувати інноваційні методики в освітній процес. За допомогою лабораторних занять майбутні вчителі здобувають досвід роботи в умовах, що імітують реальні виробничі та технічні процеси, що, у свою чергу, готує їх до ефективного впровадження цих знань у шкільне навчання. Такі інноваційні лабораторії та технологічні центри, на думку L. Chang [5], є невід'ємною частиною підготовки та професійного розвитку педагогів. Важливим аспектом їх роботи є підвищення рівня цифрової компетентності викладачів, допомога у вивченні нових програм і методик, що дозволяє краще орієнтуватися у швидкозмінному технологічному середовищі. Це особливо важливо для педагогів, які працюють з молоддю та повинні бути обізнаними в сучасних технологіях. Тут викладачі можуть експериментувати з інноваційними методами, як-от віртуальна реальність, симуляції або інструменти для створення інтерактивних уроків; обмінюватися досвідом, обговорювати виклики та разом розробляти нові підходи до викладання, що сприяє професійному становленню і розвитку професійної майстерності педагогів.

Огляд літератури показує, що в Канаді та Великобританії успішно використовують онлайн-платформи для підготовки вчителів технології. Зокрема, T. Baker [3] описує впровадження дистанційних курсів та онлайн-платформ, які дозволяють здобути базові інженерні знання та освоїти інструменти для проведення практичних занять у дистанційному форматі у Канаді, де існує чимало викликів, пов'язаних із географічною віддаленістю, нестачею ресурсів і обмеженим доступом до інженерних лабораторій у віддалених регіонах. Саме онлайн-платформи дозволяють подолати ці перешкоди, забезпечуючи студентам гнучкість і доступ до навчальних матеріалів незалежно від їхнього місця перебування. Віртуальні лабораторії, симуляційні програми, інтерактивні курси з проєктними завданнями, змішане навчання – все це підвищує якість підготовки та мотивацію як у студентів, так і у викладачів. З одного боку, студенти отримують доступ до якісних матеріалів, можуть проходити курси у власному темпі й практикувати технічні завдання. З іншого боку, викладачі мають можливість створювати індивідуальні траєкторії навчання, адаптуючи навчальні завдання до рівня знань кожного студента.

Одним із головних викликів такого дистанційного навчання є забезпечення практичного компоненту через онлайн-формат. Для цього у Канаді розробляють спеціальні інтерактивні програми, де студенти можуть віртуально застосовувати технічні інструменти. T. Baker підкреслює, що, хоча такий підхід не повністю замінює реальну практику, проте він забезпечує студентів базовими знаннями й навичками, необхідних для викладання, що робить їх більш готовими до роботи з обладнанням під час очного навчання.

Загалом, огляд літератури довів, що ключовими аспектами ефективної підготовки вчителів технології та інженерії закордоном є збалансована теоретична та практична підготовка, інтеграція практичних навичок і сучасних технологій, адаптація освітніх програм до ринку праці, а також застосування активних і практико-орієнтованих методик, стажування на підприємствах і навчання на базі інноваційних лабораторій, міжнародний обмін досвідом тощо. Ці елементи сприяють підвищенню якості освіти і підготовки кваліфікованих кадрів, що здатні ефективно навчати нове покоління в умовах динамічного розвитку технологій. Вивчення зарубіжного досвіду може надати корисні інструменти для вдосконалення системи підготовки вчителів технології в Україні, адаптуючи ефективні практики до національних особливостей освіти.

Список використаних джерел

1. Міжнародна асоціація викладачів технологій та інженерії (MABTI) : офіційний сайт. URL: <https://www.iteea.org/principles-and-positions>
2. Bybee R. W. Advancing STEM Education: A 2020 Vision. *Technology and Engineering Teacher*. 2010. Vol. 70. № 1. Pp. 30-35.
3. Baker, T. Utilizing Online Platforms for Technology and Engineering Teacher Preparation: The Canadian Experience. *Journal of Distance Education*. 2021. № 18(3). Pp. 45-52.
4. Brown, E. Industrial Internships as a Component of Future Technology Educators' Training. *European Journal of Technical Education*. 2018. № 12(1). Pp. 89-97.
5. Chang, L. The Role of Technological Centers in the Professional Development of Educators. *American Journal of Education and Technology*, 2018. № 6(4). Pp. 83-88.
6. Clarkson, A., & Hill, D. Active Learning in Teacher Preparation: The Australian Approach. *Education in the Context of Modern Technologies*. 2020. № 5(2). Pp. 34-40.
7. Hendrix, M. An International Review of Technology Teacher Training Programs. *Global Education*. 2020. № 14(1). Pp. 44-51.
8. Jarvi, T. Integrating Practical Skills into Technical Teacher Training Programs. *Finnish Educational Bulletin*. 2020. № 10(2). Pp. 22-29.
9. Robertson, D., & Lee, S. The Impact of STEM-Based Approach on Technology Teacher Preparation. *Modern Trends in Pedagogical Science*. 2020. № 27(4). Pp. 67-75.
10. Saarinen, K. Innovative Laboratories in Technology Teacher Education in Finland. *Scandinavian Journal of Education and Innovation*. 2017. № 9(3). Pp. 103-110.
11. Sanders M. E. STEM, STEM education, STEMmania, *The Technology Teacher*, 2009. Vol. 69. No. 4. Pp. 20-26. URL : <https://cutt.ly/gHzNETx>.
12. Smith, G., & Wilson, P. Pedagogical Strategies for Developing Engineering Skills in Teachers: The UK Experience. *Journal of Technical and Engineering Education*. 2019. № 11(6). Pp. 56-63.
13. Standards for Technological and Engineering Literacy. The Role of Technology and Engineering in STEM Education. 2020. URL : https://assets-002.noviams.com/novi-file-uploads/iteea/standards/18193-00018_iteea_stel_2020_final_security.pdf
14. Zonderman, A., & Miller, R. Project-Based Learning in the U.S. Education System. *Education and Pedagogy in the Modern World*. 2019. № 3(1).

УДК: 37.091.33

Кубська Лариса

Український державний університет імені Михайла Драгоманова,
Київ

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ МЕДІАГРАМОТНОСТІ ПЕДАГОГІВ

Анотація. У статті розглянуто важливість формування медіаграмотності педагогічних працівників для професійного розвитку. Визначено перелік вмінь педагогів, що необхідні для формування медіаграмотності та якісного проведення уроків із використанням медіаосвітніх технологій. У статті досліджено ключові аспекти формування медіаграмотності педагогів як важливого компонента їхньої професійної компетентності. Розглянуто сучасні виклики, пов'язані з активним впливом медіа на освітній процес і необхідністю інтеграції медіаграмотності в навчання. Визначено основні складові медіаграмотності, зокрема навички критичного аналізу інформації, вміння ідентифікувати надійні джерела, розуміння принципів функціонування медіасистеми та створення власного контенту. Автори аналізують ефективні методики, які сприяють розвитку медіаграмотності у педагогів, а також розглядають роль педагогічних вишів у підготовці медіакомпетентних фахівців. Стаття підкреслює необхідність цілеспрямованого формування медіаграмотності як інструменту, що сприятиме критичному мисленню, посиленню інформаційної безпеки і адаптації педагогів до сучасного інформаційного середовища.

Ключові слова: медіаграмотність, педагогічні працівники, медіаосвітні вміння, медіатексти, медіаосвітні технології.

Kubska Larysa

Dragomanov Ukrainian State University,
Kyiv

MAIN ASPECTS OF FORMING MEDIA LITERACY OF EDUCATORS

Abstract. The article examines the importance of forming media literacy of pedagogical workers for professional development. The list of teachers' skills necessary for the formation of media literacy and high-quality lessons using media educational technologies is determined. The article examines key aspects of the formation of media literacy of teachers as an important component of their professional competence. The modern challenges associated with the active influence of the media on the educational process and the need to integrate media literacy into teaching are considered. The main components of media literacy are determined, in particular, the skills of critical analysis of information, the ability to identify reliable sources, understanding the principles of the functioning of the media system and creating one's own content. The authors analyze effective methods that contribute to the development of media literacy in teachers, and also consider the role of pedagogical universities in the training of media-competent specialists. The article emphasizes the need for targeted formation of media literacy as a tool that will promote critical thinking, strengthen information security and adapt teachers to the modern information environment.

Key words: media literacy, teachers, media educational skills, media texts, media educational technologies.

Освітня галузь постійно удосконалюється відповідно до вимог часу. З'являються нові виклики, що потребують особливої уваги. Провідною потребою сучасної освіти є розвиток медіаграмотності як у педагогів, так і у здобувачів освіти. Це обумовлено швидким розвитком інформаційного суспільства, де обсяг інформації зростає в геометричній прогресії, а доступ до неї значно спрощується завдяки цифровим технологіям. У цьому контексті медіаграмотність стає критично важливим навиком, оскільки вона дозволяє орієнтуватися в інформаційному потоці, відокремлювати правдиву інформацію від маніпуляцій, критично аналізувати контент та уникати дезінформації.

Основні причини важливості медіаграмотності в сучасній освіті:

Захист від інформаційної маніпуляції: знання про те, як функціонують медіа, та вміння аналізувати інформацію дозволяють уберегтися від фейкових новин, пропаганди та дезінформації. Це стає особливо важливим у контексті політичних, соціальних і навіть освітніх процесів, на які медіа можуть впливати.

Критичне мислення та аналітичні навички: медіаграмотність сприяє розвитку критичного мислення – здатності ставити під сумнів інформацію, шукати підтвердження, зіставляти факти та розрізняти різні точки зору. Це важлива навичка, яка допомагає учням і студентам не лише у навчанні, а й у повсякденному житті.

Етичні та правові аспекти роботи з інформацією: медіаграмотність включає вивчення етичних норм, авторських прав і правил роботи з інформацією, що дозволяє учасникам освітнього процесу відповідально використовувати інформаційні ресурси, дотримуючись законодавства та етики.

Розвиток навичок створення контенту: окрім споживання інформації, медіаграмотність вчить учнів і педагогів створювати власний контент – статті, публікації, відео, презентації тощо. Це дозволяє не лише виражати свої ідеї, а й покращувати навички комунікації.

Підвищення освітньої якості: освічені медіаграмотні педагоги здатні інтегрувати інформаційні технології в навчальний процес, роблячи його більш інтерактивним, сучасним і цікавим для учнів. Вони можуть використовувати мультимедійні ресурси, інтернет-платформи, цифрові інструменти для покращення засвоєння матеріалу.

Виклики для освіти в контексті медіаграмотності:

Необхідність перепідготовки кадрів: для впровадження медіаграмотності в навчальний процес потрібна спеціальна підготовка педагогів, що вимагає як часу, так і ресурсів.

Постійний розвиток медіатехнологій: через швидкий розвиток цифрових інструментів педагогам важко постійно адаптуватися до нових форматів медіа, проте це необхідно для якісного навчання.

Таким чином, медіаграмотність є базовим інструментом, що допомагає орієнтуватися у сучасному інформаційному просторі, зберігаючи самостійність думки та стійкість до маніпуляцій. Це навичка, без якої сьогодні неможливо забезпечити ефективне, сучасне та безпечне навчання. Медіаосвіта допомагає усвідомити способи використання масової комунікації в суспільстві; аналізувати медіатексти та критично оцінювати запропоновані в них цінності, політичні, соціальні, зокрема освітні, комерційні та культурні інтереси, а також створювати і поширювати через мережу власні медіатексти. Попри численні переваги, суспільство заповнили величезні потоки шкідливої інформації, для нівелювання якої потрібні медіаграмотні громадяни.

Важливим завданням для освітян є формування у різних категорій населення здатності оцінювати, опрацьовувати інформацію, сприймати її у неспотвореному вигляді, розрізняти фейки та маніпуляції, а також розвивати медіаграмотність у здобувачів освіти.

Важливою умовою успішної професійної діяльності в сучасному світі є вміння критично аналізувати, створювати та споживати інформацію.

Актуальність цього питання засвідчують дослідження, що присвячені медіаосвіті та медіаграмотності, зокрема Л. Хмарної, В. Іванова, І. Колеснікова, А. Литвина, Г. Онкович, Б. Потятиника, О. Волошенюк та ін.

Метою нашої статті є формування переліку вмінь педагогічних працівників, які необхідні для володіння медіаграмотністю та якісного проведення уроків із використанням медіаосвітніх технологій.

Через велику кількість трактувань терміну «медіаграмотність», визначатимемо його як «універсальний термін, яким позначається сукупність знань, установок, умінь і навичок, які дозволяють отримувати доступ до інформації та знань, аналізувати, оцінювати, використовувати, створювати та поширювати їх з максимальною продуктивністю відповідно до законодавчих та етичних норм і з дотриманням прав людини» [1, с. 22].

На основі аналізу загальноприйнятих принципів медіаграмотності, програм і публікацій ЮНЕСКО щодо медіа- та інформаційної грамотності, матеріалів Інституту масової інформації, методичних розробок українських медіаекспертів, зокрема проєктів ГО «Детектор медіа», освітньої платформи «Центр медіареформи» складено перелік основних характеристик медіаграмотного педагога.

Запропонований перелік зорієнтований на критичне мислення, аналіз та перевірку інформації.

Медіаграмотний педагог для покращення професійних якостей та використання в освіті можливостей медіа має розуміти основні принципи медіаграмотності, вміти визначати достовірність контенту різних видів (текстового, аудіоконтенту, відеоконтенту, фотоконтенту), користуватися перевіреними джерелами інформації та знати методи її перевірки, вміти аналізувати інформацію та критично її оцінювати, постійно удосконалює власні знання щодо роботи з інформацією.

Медіаосвітні технології суттєво впливають на проведення уроків, спонукають переглядати підходи до навчання, враховуючи різні аспекти навчання, виховання, розвитку, неформальної освіти. Але діяльність педагога не має обмежуватися підвищенням особистої інформаційної грамотності. Його місія – навчити впевнено почуватися в інформаційних потоках учнів, акцентуючи увагу на фактчекінгу та методах перевірки інформації, небезпеці фейкових новин, важливості врахування різних точок зору, аналізу маніпуляцій у медіа тощо.

Отже, через відсутність механізмів ефективної саморегуляції інформаційного ринку, які не допускали б недоброякісної медіапродукції та різних соціально шкідливих інформаційних впливів, педагоги мають регулювати свої знання з медіаграмотності, навчаючись протягом життя, а також мотивувати здобувачів освіти до опанування роботи з інформацією.

Список використаних джерел

1. *Осюхіна М. Медіа- та інформаційна грамотність як складова сучасних інформаційно-комунікаційних обмінів (Національна концепція у контексті світового досвіду): автореф. дис... канд. наук із соціальних комунікацій: 27.00.01. Дніпро, 2018. 22 с.*

УДК 159.922.7

Коваліско Ольга

*заступник директора з методичної роботи
Дитячої школи народних мистецтв
м. Львів, Україна*

ТЕКСТИЛЬ МАЛИХ ФОРМ – ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ: МОТИВАЦІЯ ДЛЯ ТВОРЧОСТІ

Мистецька освіта є важливим інструментом у вихованні та розвитку дитини. статті розглянуто один з видів народного мистецтва – ткацтво, історію його розвитку, його види та техніки. Висвітлено історію художнього текстилю, його місце у сучасному

мистецтві та творчості відомих художників. Викладено методику вивчення з дітьми технології ткацтва на заняттях та створення власних творчих текстильних композицій.

Ключові слова: діти, творчість, освіта, малюнок, текстиль, гобелен, мистецтво, нитка, килим.

Kovalisko Olha
deputy director from methodical work
Children's School of Folk Arts
Lviv, Ukraine

SMALL FORM TEXTILES – HISTORY AND PRESENT: MOTIVATION FOR CREATIVITY

Art education is an important tool in the upbringing and development of a child. The article discusses one of the types of folk art - weaving, the history of its development, its types and techniques. The history of artistic textiles, its place in modern art and the works of famous artists are highlighted. The method of studying weaving technology with children in classes and creating one's own creative textile compositions is described.

Keywords: children, creativity, education, drawing, textile, tapestry, art, thread, carpet.

*Будь-яка дитина певною мірою є генієм,
як і будь який геній певною мірою є дитиною.*

А. Шопенгауер

Про необхідність навчання дітей образотворчого мистецтва наголошували видатні педагоги-просвітники Західної Європи Я.-А. Коменський, Дж. Локк, Ж.-Ж. Русо. Вони стверджували, що образотворче мистецтво у загальноосвітній школі допоможе вирішити її основні завдання, адже воно відіграє важливу роль у пізнанні та розвитку чуттєво-емоційного ставлення дітей до оточуючої дійсності, розвитку їх природних обдарувань. У подальшому науковці (С. Русова, В. Сухомлинський) довели значення образотворчого мистецтва у вихованні та розвитку дитини.

Творчість супроводжує нас усе життя: спрямовує та підносить, надихає та окрилює. Стимулювання становлення творчих процесів нині стало не тільки пріоритетною направленістю саморозвитку кожного, але й істинним напрямком прогресу суспільства загалом. Формування власної творчості, творчого потенціалу починається з раннього дитинства.

Головною тезою системи освіти сьогодні є положення, за яким педагогічний процес ґрунтується на психології розвитку дитини, а точкою відліку в оновленні змісту, форм і методів навчання та виховання є ідея цінності її як творця. Вирішального значення набуває проблема виявлення та забезпечення сприятливих умов для особистісного становлення, творчої самореалізації дитини, формування у неї активно-пізнавального, творчого ставлення до

реального світу, уміння успішно орієнтуватися в усьому розмаїтті предметів та явищ, озброєння способами діяльності, стратегіями мислення.

Важливо повернутися обличчям до природної здібності дитини творити, підтримати її творчі починання, її самобутність, реалізацію нею своєї творчої ініціативи, стимулювати прагнення робити по-своєму, виявляти своє «Я», заохочувати її саморозвиток як творчої особистості. Тобто, виховуючи сучасну дитину, в наш час масового винахідництва надзвичайно важливо активно формувати її творчий потенціал, розвивати здібність до творчої діяльності.

Діти отримують насолоду від творчого процесу. Моє завдання як вчителя розвинути спільно з дитиною цей процес, збагачуючи його своїм досвідом та знаннями і ні в якому разі не руйнуючи своєрідність бачення світу кожної дитини, тим самим формуючи людську індивідуальність.

У роботі з дітьми завжди наголошую їм на потребі отриманих знань і навиків у майбутньому житті, що нові знання і вміння збагачують їхнє життя, роблять його більш повнішим і цікавішим.

Щоб створити малюнок, дитині необхідно проявити певні зусилля спрямовані на спостереження предмета, виявлення та зображення його особливостей. Необхідно оволодіти технікою роботи різноманітними матеріалами. У процесі образотворчої діяльності діти навчаються організовувати своє робоче місце.

Образотворча діяльність значною мірою орієнтована на розвиток естетичного сприйняття – сприймання того, що красиве. Це пов'язано з умінням аналізувати предмет і виявляти в ньому те, що визначає його красу. Сприймання набуває характер естетичного у тому випадку, коли виникають естетичні почуття – хвилювання, радість, задоволення від знайомства з прекрасним.

Коли ти захоплений життям, мистецтвом, творчістю це найкращий мотиватор і приклад для дітей. Наслідувати і вивчати мистецький і культурний досвід своїх предків є надзвичайно важливо, бо за цим досвідом є велитенський відбір, праця і культурний творчий синтез поколінь, а отже з дитинства діти вбирають в себе традиції і надбання багатої духовної культури свого народу.

А ще важливо враховувати те яким є теперішнє покоління. Діти що звикли до швидкого доступу до будь якої інформації, яскравих і динамічних ігор і в принципі високій швидкості життя. Мистецькі заняття це ще й можливість зупинитись, насолодитись творчим процесом і прийти до душевної рівноваги.

Головна вимога до сучасної людини, що живе у світі глобальних змін та інтеграційних процесів, надзвичайно стрімкого розвитку техніки та інформаційних ресурсів, – це креативність, вміння творити, відповідати на виклики часу.

Текстиль як особлива галузь декоративно-ужиткового мистецтва

Ткацтво та декорування текстильних виробів відоме з прадавніх часів і має цікаву історію. Воно було поширене і в Стародавньому Римі, і в країнах Сходу. Також активно розвивалося і на землях Київської Русі, має глибоку історію в українському народному мистецтві та продовження розвитку в сучасній українській культурі.

З літописних джерел та археологічних досліджень відомо про наявність килимів у побуті слов'янських народів. В Україні майже в кожному селі ткали килими. Їх використовували в оздобленні житла, а крім того, вони мали і ритуальне призначення. Окремим регіонам властиві свої особливі орнаментальні й колористичні вирішення килима. Так, для Київщини, Полтавщини характерне розміщення рослинного орнаменту по всьому полю килима, на Поділлі композицію килима вирішено у вигляді стилізованих квітучих рослин у вазонах. У Карпатах — укрупнені мотиви геометричного орнаменту в поєднанні з гладенькими смугами. Проте в межах одного регіону ткацтва та килимарства, чи в кількох селах або навіть в одному селі нерідко існують відмінності в колористичному вирішенні та в орнаментиці.

Українські килими вирізняються розмаїттям та багатством орнаментів і образів. Однак у спробі передачі цих образів немає намагання точно відтворити природу. З конкретного навколишнього світу народні митці відбирали лише найбільш суттєве, те, що найсильніше діяло на уяву, будило певні емоції. Саме тому орнаментальним образам властива умовність і узагальнення форм.

Поступово вдосконалювалася композиція, урізноманітнювалася орнаментика, збагачувалася кольорова гама. Технологія ручного килимарства урізноманітнюється й удосконалюється і до сьогодні за рахунок самої тільки різноманітності переплетень фактури й різної тонини пряжі.

Гобелен — витканий вручну килим-картина. Іноді називають його також шпалерою.

Слово «гобелен», яке ми так широко використовуємо зараз стосовно текстильних настінних панно, виникло у Франції в XVII ст. Походить воно від прізвища родини Гобеленів і перейшло спочатку до назви фабрики й місцевості, де фабрика була побудована, а потім — і до її виробів.

Старовинний гобелен, здебільшого, копіює полотна художників, хоча художник і ткач були не тільки різними людьми, але й могли бути людьми, які проживали в різних століттях. Техніка гобелена не змінилась протягом віків. І зараз у Франції виготовляють гобелени, подібні до відповідних виробів XVII ст., з найтоншим переплетінням ниток основи й шовкового або бавовняного піткання.

Особливість сучасного гобелену — це естетична характеристика самого текстильного матеріалу, різноманітність технік ткацтва. Уведення нових, незвичних для старого гобелену матеріалів, як-от сизаль, джут, льон, металеві нитки, синтетику дає змогу досягти значно більшої різноманітності й фактурної виразності виробів. Чималий вибір матеріалів для ткацтва спонукає до використання сучасних прийомів, наприклад: аплікації і вишивки вовняними нитками, в'язання, елементами макраме — техніки плетіння, яка відрізняється тим, що нитка закріплюється тільки з одного боку (від фону, макраме-нашивки плетеного джгута).

Поверхня гобелена стає рельєфною, він відходить від стіни, набуває нових функцій: перегородка в інтер'єрі, текстильна пластика.

Художники відходять від традиційної прямокутної форми гобелену, контур його тепер нерідко підкреслює лінії малюнка, іноді поверхня гобелена ніби прориває площину стіни.

Поряд з монументальними формами в гобелені зараз розвивається його камерна гілка — міні-гобелен з максимальними розмірами 50см x 30см.

Вагомий внесок у розвиток мистецтва українського гобелену зробили визначні художники ХХ ст – Олена Кульчицька, Сергій Колос, Михайло Бойчук. Серед основоположників сучасного українського гобелену необхідно назвати відомих художників, випускників Львівськоого державного інституту ужиткового та декоративного мистецтва (нині Львівська національна академія мистецтв) – Є. Фащенко, І.Литовченко, М.Литовченко, І.Вінницьку, Н.Паук, О.Крип'якевич, М.Біласа, С.Шабатуру, О.Риботицьку. Своєрідність стилю, внутрішній глибинний зв'язок з традицією і сучасне мислення притаманні творчості львівських художників З.Шульги, М.Шеремети, О.Куцої, О.Парути-Вітрук, В.Ганкевич, С.Бабкова, Л. Гошовського.

В сучасному гобелені, як ні в якому іншому різновиді декоративного мистецтва, виявилися невичерпні пластичні можливості, які захопили багатьох художників, і не лише майстрів текстильного ремесла. Сьогодні гобелен – це складний, синтетичний сплав, який проявляється у найрізноманітніших формах від гладкого ткання до «текстильної скульптури».

Створення художнього образу засобами текстилю

Однією з перших сходинок у процесі підготовки дітей до творчої праці та ознайомленням з основами мистецтва є художні школи, зокрема Дитяча школа народних мистецтв. У ДШНМ навчання базується на глибокому вивченні культурної спадщини України, робота спрямована на всебічний розвиток дітей, вироблення художньо-естетичного досвіду спілкування з мистецтвом. Загалом навчальний процес у нашому навчальному закладі на відділі художнього

текстилю спрямований на оригінальне творче сприйняття і декоративне переосмислення форм навколишнього світу, що сприяє у подальшому створенні ескізів до міні-гобеленів та складніших текстильних композицій. В процесі навчання учні вивчають різноманітні техніки художнього ткацтва, самостійно створюють гобелени малих форм, знайомляться з основами ручного розпису тканин, опановують техніки холодного та гарячого батіку, створюють об'ємно-пластичні текстильні об'єкти, використовуючи нетрадиційні матеріали.

Важливою складовою освітнього процесу моєї творчої майстерні є «музейна педагогіка» та «проектна технологія», що дозволяє виходити за рамки звичайних занять у класі. Відвідання учнями музеїв та галерей нашого міста є джерелом для розвитку творчості та креативного мислення.

Велику увагу приділяю знайомству дітей з творчістю корифеїв українського мистецтва, серед яких особливе місце посідає Олена Кульчицька, творчість якої дала поштовх до відродження ужиткового мистецтва першої третини ХХ століття. Новаторська праця О.Кульчицької полягала у поєднанні сучасної естетики та новаторських форм побуту з принципами та естетикою народної культури, що є актуальним і важливим в наші дні.

Знайомимося з експозиціями Музею етнографії та народного промислу, вивчемо зразки народного ткацтва різних регіонів України – одягові тканини, килими, верети, ліжники, рушники та інші. Переглядаємо альбоми та книги про мистецтво, звертаючи увагу на ткані орнаменти, їхню колористику та композиційні рішення. Чудовою настільною книгою стала для нас «Квіти і птахи в дизайні українських килимів» видавництва «Родовід». Орнаменти, дизайни українських килимів вражають своєю красою та різноманітністю, неймовірними кольорами та вишуканістю. Отримавши натхнення та заряд творчої енергії, діти починають роботу над створенням простих композицій з елементами смуг, квадратів та прямокутників. Це їхні перші кроки до освоєння килимових технік – «скоси», «за межеву нитку», ворсові техніки та різновиди фактурних переплетень. Самостійно обирають кольорову гаму, це можуть бути зближені або яскраві кольори, залежно, який настрій юний митець хоче створити. Наступний етап це натягування ниток основи на раму, а далі починається процес ткання. Діти, нитка за ниткою, творять свою неповторну тканину, свій кольоровий текстильний світ. Цей процес потребує часу, уважності та кропіткої праці, але результати варті цих зусиль.

Цікавим для дітей є досвід роботи на ткацькому верстаті, вони можуть спробувати свої сили у виготовленні поясів-крайок, текстильних закладок для книг, декоративних тканин. Для виконання цього завдання горизонтальний ткацький вертат заправляємо кольоровою основою – діти допомагають снувати

кольорові нитки основи (разом обираємо кольорову гаму, обговорюємо особливості такого вибору кольорів), намотувати на вал, перебирати ниточки у вічка галев, а потім і у бердо. Таким чином учні починають розуміти як працювати на верстаті, вивчають його будову. Певні взори на поясах- крайках ми отримуємо шляхом зміни ткацьких переплетень – полотняного, саржі, ромбовидної саржі, а також міняючи колір піткання. При виконанні цього завдання діти отримують уявлення про принцип творення тканини та її декорування.

Учні починають опановувати килимове ткання із найпростіших тканих смугами орнаментів, освоюють різні техніки ткання, експериментують з текстильними матеріалами, реалізують свої найсміливіші творчі задуми в об'ємно-просторових композиціях.

Одним з улюблених завдань для дітей в гуртку художнього текстилю є виконання міні-гобелену. Вибір тематики може бути дуже різноманітним – стилізація натюрморту, природніх мотивів (дерева, квіти, птахи тощо), за мотивами давніх українських килимів. Дидактична мета полягає у тому, щоб навчити учня вільно інтерпритувати, стилізувати обрані елементи композиції, а також ознайомити із творчими засобами створення гобелену.

Етапи створення гобелену включають в себе:

- створення кількох ескізів олівцем;
- вибір одного і розробка його в кількох варіантах кольорового вирішення;
- створення проекту в натуральну величину в кольорі;
- виготовлення картону (технічного рисунку, який підставляється під основу перед початком ткання);
- натягування основи на раму;
- підбір ниток піткання відповідно до кольорів проекту;
- ткання міні-гобелену;
- зрізання та підв'язування завершеного гобелену.

Перш ніж приступити до роботи важливо «налаштуватись». Для цього потрібна допомога вчителя. Як диригент в оркестрі, вчитель допомагає учням скерувати свою енергію на певну «хвилю». Комуś потрібна порада, комуś допомога, а комуś моральна підтримка, щоб повірити в себе і розкрити свій потенціал.

Особливе враження у дітей викликають відвідання творчих виставок відомих львівських художниць у галузі текстилю, зокрема Оксани Риботицької та Володимири Ганкевич. Знайомство з творчістю художниць, безпосереднє спілкування на авторській екскурсії з О.Риботицькою спонукає учнів до нового бачення простих речей, звертає увагу на пошук краси у звичлому.

Отже, коли всі налаштовані, вмотивовані і обрали цікавий для опрацювання мотив ми приступаємо до виконання самої композиції. Насамперед потрібно зробити ескізи самих мотивів, так би мовити «набити» руку у пропорціях і формах. Потрібно продумати які мотиви ми можемо використати, а які будуть зайвими. На початках кожна дитина створює задум своєї роботи від набутих вражень та ідей, до якого я намагаюся не втручатись. Кожен учень робить декілька невеликих ескізів майбутньої роботи. Після завершення цього етапу роботи я індивідуально з кожним обговорюю вдалі мистецькі знахідки і помилки, вказую на технологічні особливості виконання міні-гобелену. Намагаюся зробити процес обговорення колективним і залучити до дискусії всю групу дітей, створюючи атмосферу доброзичливості і взаємодопомоги у порадах. Участь всіх дітей у дискусії активізує мислення у кожної дитини, додає наснаги кожному у роботі над його кінцевим ескізом.

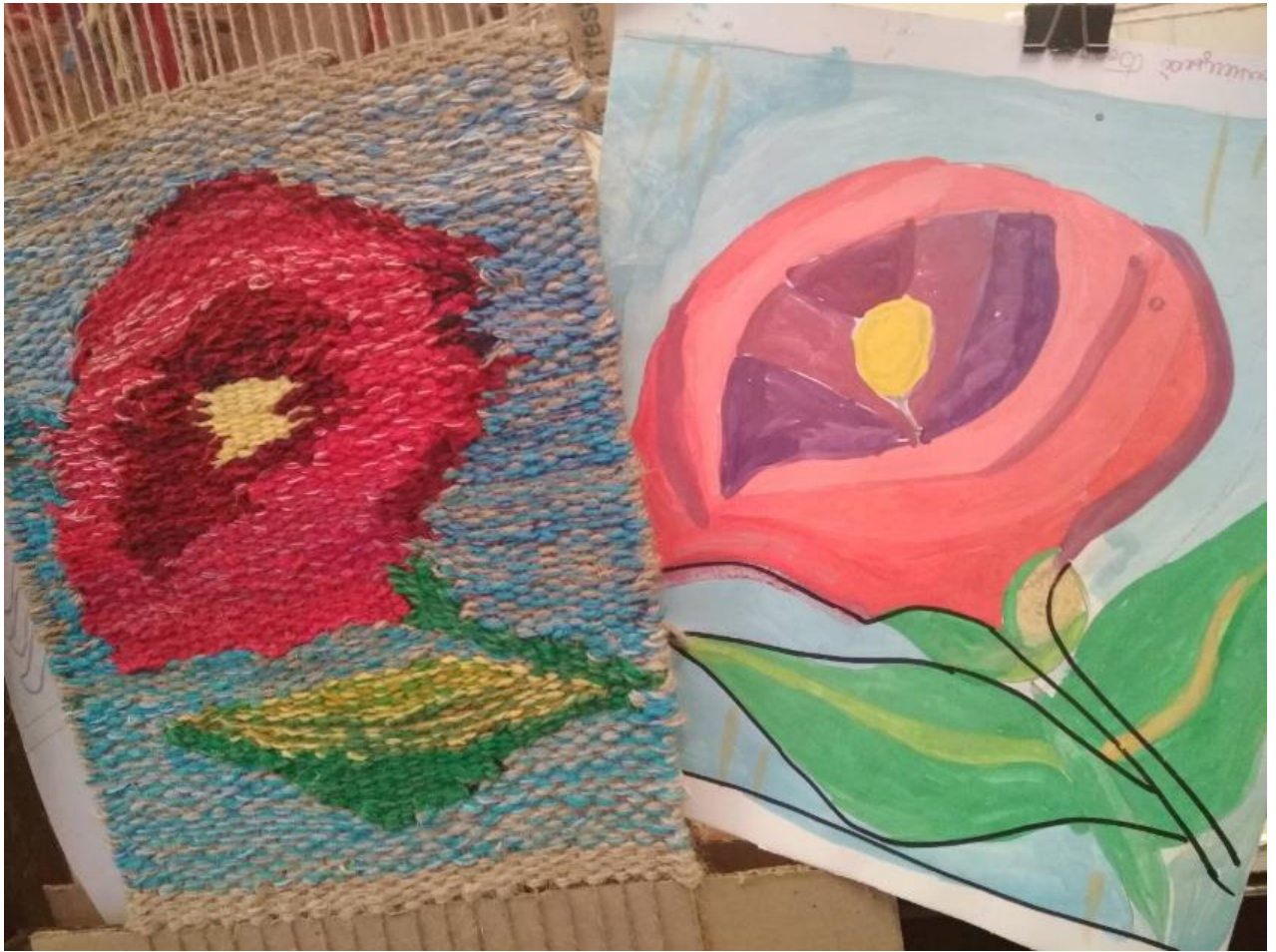
Наступний етап – створення проекту в натуральну величину відповідно до обраного ескізу. Потрібно збільшити ескіз, зберігаючи пропорції елементів композиції, при потребі вносячи деякі зміни та поправки. Працюємо над кольоровим вирішенням малюнку, відповідно до обраної колористики. Далі – натягуємо основу на рамку за розмірами створеного проекту. Діти активно допомагають у цьому непростому процесі, слідкують за порядком і рівномірністю намотаних ниток, силою натягу основи. Потім учні виконують робочий рисунок на цупкому папері, виконують лінійний рисунок створеної композиції і кріплять під нитками основи – ткання гобелену буде відбуватися за цим малюнком, це своєрідна технологічна карта, порядковість виконання роботи. Дійство творення гобелену є майже магічним, бо результат ми можемо побачити лише після останньої прокидки ниточки. Кольорове диво твориться поступово, потрібно добре обдумувати кожне прокладання піткання, поєднання кольорів та елементів композиції, тому що помилки виправляти важко – доведеться випорювати вже виткане. Інколи діти проявляють невпевненість перед початком роботи, але моє завдання як педагога допомогти дитині повірити в свої сили, підтримати та допомогти.

Цікавими є завдання, в яких поєднуємо різноманітні матеріали в одному творі. У цьому контексті ми з учнями знайомилися з творчим доробком відомої львівської художниці Олександри Крип'якевич, авторкою чудових гобеленів та декоративних масок, створених у техніці текстильної аплікації.

Творчі маски Лесі Крип'якевич є дуже аплікативними та знаковими, у них поєднуються різні на дотик матеріали і фактури – гладкі, шорсткі, мисткиня використовує як декоративне доповнення різноманітні пацьорки, шнури.

З допомогою маски ми можемо щось приховати або створити собі новий образ. З давнини маска була важливим атрибутом театру і не дивно, що саме вона у вигляді трагічної і комічної гримас стала емблемою театру. Маска є символом емоцій – прихованих або надміру виявлених, перебільшених. Одним із завдань, які ми виконуємо на заняттях з роботи в матеріалі є текстильний колаж «Маска-образ», в якому вчимося відображати свої емоції, настрої. Ми з учнями обговорюємо призначення маски, кожен розповідає, ким він би хотів бачити себе, а яку маску-образ подарує ругові. Творчу роботу розпочинаємо зі створення ескізів, вибору необхідних матеріалів.

- Закриваємо очі. Слухаємо музику і уявляємо свій образ (одяг, форму маски, колористику, настрої);

- Готуємо заготовку (біла, сіра, кольорова);
- Вирізаємо форму маски (кругла, овальна, трикутна, аморфна);
- Підбираємо колір деталей, їхню форму, вирізаємо;
- Розкладаємо на фоні, кріпимо з допомогою клею або пришиваємо;
- Продумуємо декорування, дрібні деталі;
- Запрасовуємо ;
- Завершальне декорування композиції.

На заняттях у творчій майстерні учні вчаться відчувати текстильний матеріал, збагнути його пластичні можливості, використовувати сучасні нетрадиційні матеріали, створювати об'ємно-просторові текстильні форми.

Багато сучасних художників текстилю працюють з об'ємом та простором, відриваючи гобелен від стіни. Започаткувала створення таких просторових арт-об'єктів у 60-х роках польська скульпторка Магдалена Абаканович.

Захоплення художнім текстилем стало початком так званих абаканів – скульптур з полотна, названих так на честь художниці. Саме абакани принесли Магдалені Абаканович світову славу та визнання. Художниця завжди прагнула до простору в своїх роботах – спочатку у масштабних полотнах, потім у тканинах. Скульпторка використовувала м'якість та піддатливість матеріалу для створення найбільш різноманітних та незвичних форм. Створені з пофарбованого волокна «ткані скульптури» Абаканович показала у 1962 році на Міжнародному бієнале гобеленів у Лозанні, а потім у 1965 році – на бієнале у Сан-Пауло, де отримала золоту медаль за свої роботи. Абакани стали справжньою сенсацією у світі мистецтва, а для авторки – квитком до міжнародної кар'єри. До Абаканович вже були митці, які створювали м'які скульптури, однак вони завжди використовували вже готові матеріали. Натомість новаторство Абаканович полягало в тому, що вона сама ткала та фарбувала тканини.

Ми з нашими вихованцями мали можливість долучитися до міської акції «Фестиваль писанок у Львові» та створити колективну Ткану писанку. Основа писанки – металевий каркас заввишки близько 3м, який складався з окремих елементів-секторів. На кожен сегмент ми з дітьми натягували нитки основи та ткали кожен свій елемент загальної композиції. Попередньо кожен учасник намалював свої ескізи за мотивами писанкових орнаментів, це обговорювалось з вчителями, автором ідеї та куратором проекту. Далі діти ткали задумані ними композиції, використовуючи різні техніки ткання. Це був цікавий досвід колективної роботи зі створення великої просторової композиції мистецького арт-об'єкту, спілкування з художниками та іншими учасниками проекту.

Робота над такими проектами вчить працювати учнів у великому творчому колективі, прислухатися до думки колег, знаходити спільне вирішення проблеми.

Висновки. Науковці вважають, що діти за своєю психологічною суттю є «вродженими художниками», адже вони відкриті до всього нового і ще не скуті рамками стереотипів. У роботі з дітьми я теж керуюсь цією думкою і завжди наголошую дітям та їхнім батькам, що кожна дитина є талановита і необхідно розвивати ці задатки до художньої творчості.

Найважливіше – пробудити в дитини бажання творити, надихнути її на творчу роботу, підтримати в хвилини сумнівів та невпевненості у своїх силах. На заняттях навчаю дітей не боятися чистого аркуша, великого формату, експериментувати з новими техніками і незнайомими матеріалами. Разом ми долаємо страх - «я не вмію», «у мене не вийде», вчимося відчувати свою індивідуальність і неповторність, усвідомлювати свою національну приналежність, любити та поважати один одного.

Не ставлю жорсткі рамки у виконанні творчих завдань, ні в якому разі не використовую шаблони. Обов'язково враховую індивідуальні нахили та здібності дитини. Заняття будую на комбінованій основі, де поєдную індивідуальні та групові форми роботи.

Тематика робіт повинна зацікавити дитину, схвилювати її, викликати необхідність мислити, фантазувати. Одним із ефективних засобів стимулювання розвитку дитячої творчості є твори народного мистецтва. Саме народність є тією силою, яка рухає стрижневу основу виховання, пізнаючи та проовжуючи традиції свого народу, діти засвоюють закладене в них народне творче мислення. Орнаментальна основа народного мистецтва близька і доступна дітям для сприйняття і відтворення у творчій діяльності. Мотиви квітів, дерева життя, фантастичних птахів і тварин, а також яскраві і чисті кольори, симетрія і ритми захоплюють дітей, викликають у них бажання творити.

Список використаних джерел

1. Ващенко Г.Г. Виховний ідеал: підруч. для педагогів, вихователів, молоді і батьків. Педагогічне товариство імені професора Григорія Ващенка. 3-тє вид.у 5т. Т.1. Полтава: Полтавський вісник, 1994. 191 с.
2. Ващенко Г. Вибрані педагогічні твори / Г. Ващенко. Дрогобич: Відродження, 1997. 214 с.
3. Г.Г.Ващенко – видатний педагог національного відродження України: зб. наук. праць /Черкаський держ. ун-т ім. Богдана Хмельницького. Черкаси : Видавництво ЧДУ, 2003. 166 с.
4. Демченко І.І. Творчий розвиток учнів початкової школи засобами образотворчого мистецтва / І. І. Демченко. Початкова школа. 2003. №7 С.22-23
5. Державний музей етнографії та художнього промислу АНУРСР : Альбом. Київ :Мистецтво, 1976. 400 с.
6. Жук А.К. Сучасні українські художні тканини. Київ: «Наукова думка», 1985. 120 с.
7. Арт-клас. Олена Кульчицька. – 2014 - №1. Видавничий дім «АРТКЛАС».
8. Козленко В. Формування творчої особистості учня. *Рідна школа*. 1995. № 5. С. 17–20.
9. ОленаКульчицька (1887–1967). Графіка. Живопис.Ужитковемистецтво: альбом-каталог // Національний музей у Львовіімені Андрея Шептицького / авт.

- статті, упоряд. спогадів: Л. Кость, Т. Різун. Львів ;Київ : Апріорі, 2013. 392 с.
10. Русова С.Ф. Позашкільна освіта: засоби її переведення.(Лекції, читані на Позашкільнім Факультеті Київського Педагогічного Інституту). Київ: Видавниче т-во «Дзвін», 1918. 88 с.
11. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. К.: «Радянська школа», 1972.143 с.
12. Сидорович С. Й. Художня тканина західних областей УРСР : [монографія]; АН УРСР, Музей етнографії та худож. промислу. Київ: Наук. думка, 1979. 152 с.
13. Михайло Білас. Альбом. Упорядник Б.С. Бутник-Сіверський. Київ: Мистецтво, 1972. 83 с. Серія: Майстри народного мистецтва.
14. Таранушенко С. Квіти і птахи в дизайні українських килимів. – Київ : Родовід. 2014. 408 с.
15. Верховецька А. «Не люблю правил і норм. Вони вороги уяви»: екскурсія роботами Магдалени Абаканович. Наш вибір – портал для українців у Польщі. Сайт. URL :<https://naszwybir.pl/abakanowicz/>.
16. Ангелова В.В. Роль образотворчого мистецтва у вихованні та розвитку дитини. Всеосвіта. Сайт. URL :<https://vseosvita.ua/library/rol-obrazotvorcogo-mistectva-u-vihovanni-ta-rozvitku-ditini-24887.html>.

УДК 373.3.015.31:[7+5]:004

*Альксніна Олена, магістрантка
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
Факультет педагогічної освіти, кафедра початкової освіти
м. Київ, Україна.*

ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ STEAM-ОСВІТИ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У цій статті детально описується важлива роль STEM-освіти в початковій школі. Акцентується увага на застосування технологій STEM у навчанні учнів загальноосвітніх навчальних закладів та перевагах такого підходу порівняно з традиційною освітою STEM відзначається своєю інтегративністю, що дозволяє ефективно поєднувати природничі, технологічні, інженерні, мистецькі та математичні предмети STEM-освіта надає учням можливості поглибити свої знання та можливості поглибити свої знання та розвинути навички, необхідні в сучасному суспільстві. Важливою частиною цього підходу є інтегроване навчання, яке сприяє розвитку ключових компетентностей. До них належать важливість спілкування державною та іноземними мовами, математична грамотність, розуміння науки та технологій, інформаційна та цифрова грамотність, вміння вчитися впродовж життя. Такий підхід не лише готує дітей до сучасних викликів, а й розвиває їхню креативність, критичне мислення та навички роботи в команді.

Ключові слова: *Steam технології, програмування, вчителі, анкета, початкова школа, критичне мислення.*

*Alksnina Olena, Master
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University
Faculty of Pedagogical Education, Department of Primary Education
Kyiv, Ukraine.*

APPLICATION OF STEAM EDUCATION TECHNOLOGIES IN PRIMARY SCHOOL

This article describes in detail the important role of STEM education in primary school. It focuses on the use of STEM technologies in teaching secondary school students and the advantages of this approach compared to traditional education. STEM education is characterized by its integrative nature, which allows for an effective combination of science, technology, engineering, art and mathematics subjects. STEM education provides students with opportunities to deepen their knowledge and opportunities to deepen their knowledge and develop skills needed in modern society. An important part of this approach is integrated learning, which promotes the development of key competencies. These include the importance of communication in the state and foreign languages, mathematical literacy, understanding of science and technology, information and digital literacy, and the ability to learn for life. This approach not only prepares children for modern challenges, but also develops their creativity, critical thinking, and teamwork skills.

Key words: Steam technologies, programming, teachers, questionnaire, primary school, critical thinking.

У 21 столітті технології змінюють ринок праці, а робоча сила майбутнього повинна бути самоорганізованою, здатною до самонавчання, мати базові ІТ-навички та знати інші мови. Деякі професії перейшли в минуле, тоді як інші виникли нещодавно. Це виходить з того, що набуття нових навичок, так і концепція навчання впродовж життя залишатимуться актуальними на багато десятиліть.

Нова українська школа – це концепція, яка полягає в тому, щоб дозволити дітям навчатися не лише теорії того, що вони опановують, але як шукати пізнання, яке їм потрібне, щоб використовувати його, зокрема, мисленням із критичним обдумуванням про їхні власні дії [5].

Початкова школа – це період, коли ми закладаємо фундамент допитливості, прагнення до знань та вміння самостійно працювати, заохочуючи дітей до досліджень і творчих проєктів. Досвід країн, що вже давно отримали автоматизацію та роботизацію, показує, що вони більш цінують спеціалістів STEM - напряду і з кожним роком їх буде потрібно все більше. Це не звичайний предмет, це освітній простір, де навчаються діти. Але він також може бути і освітою – такою, коли дитина вміє з наданих інструментів взяти потрібне і застосувати, а також підпорядкувати їх собі. Одержати знання не відокремленими предметами, а шляхом інтеграції чотирьох напрямків у ціле. [7]

STEM, що в перекладі з англійської означає Science (природничі науки), Technology (технології), Engineering (інженерія, проєктування, дизайн) та Mathematics (математика), відзначає новий підхід до освітньої парадигми. Цей термін вказує на інтеграцію природничих та математичних дисциплін із технологіями, зокрема інформаційно-комунікаційними технологіями (ІКТ) у навчальних програмах. [3]

1. Наука (Science): Вивчення природничих наук, таких як фізика, хімія, біологія. Учні досліджують природні явища, проводять експерименти та аналізують результати.

2. Технології (Technology): Вивчення використання технічних засобів та програмного забезпечення для розв'язання завдань та створення нових продуктів. Це може включати в себе програмування, робототехніку, розробку веб-сайтів тощо.

3. Інженерія (Engineering): Розв'язання реальних проблем шляхом застосування знань з науки та технологій. Учні розробляють проекти, будують моделі та технічні пристрої.

4. Математика (Mathematics): Вивчення математичних концепцій та їх застосування у наукових та інженерних задачах. Це може включати в себе вивчення алгебри, геометрії, тригонометрії, статистики тощо.[3]

Стимулювання допитливості та зацікавленості у навчанні та пошуку, мотивація учнів до самостійних досліджень і конструювання простих пристроїв та конструкцій є завданнями впровадження STEM у початковій школі. Щоб реалізувати ці завдання, потрібно використовувати такі методи, як навчальні екскурсії, дні науки та впровадження креативності, винахідництва та проєктне навчання. Пробудження інтересу дітей до подальших навчань спеціалізованих курсів та розвивання розвиваються навички дослідження, закладаються основи обізнаності про STEM-галузі та професії на уроках інтеграційними технологіями. [1]

Розвивання творчого простору для світогляду відбувається в STEM освіті, де діти повноцінно реалізують свої потреби. Ось чому всі заходи впровадження STEM освіти спрямовані на розвиток особистості, як творця через проєктну діяльність. Цей проєкт інструмент впровадження освіти STEAM в школі дозволяє органічно поєднувати знання учнів з різних предметів. [6]

Створюючи різні продукти, розробляючи свої підводні й повітряні конструкції, будуючи мости і машинки, учні щоразу крокують все ближче до мети. Вони вдосконалюють свій продукт, розвиваючи його декілька разів тестуючи. Зрештою учні доходять до своєї мети, вирішуючи всі проблеми своїми силами. Для дітей це щось особливе – натхнення, перемога і радість. Після всього, перемагаючи, вони стають більш впевненими в своїх силах.

Розгляд основних завдань впровадження STEM у початковій школі, що підтримує інтерес до навчання та пошуку знань учнів та стимулює допитливість. Крім того, розвиваються самостійні дослідження та вміння створювати прості пристрої та конструкції. Одними із методів впровадження є наукові одноденні поїздки, польові екскурсії та зародження творчості, винахідництва та навчання

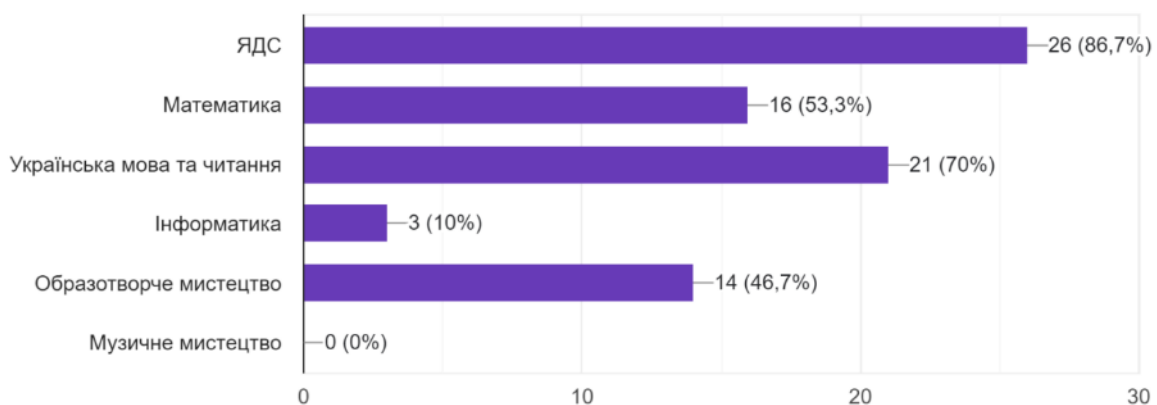
на основі проєктів. Розвиток дослідницьких навичок, закладання основи для знань про STEM-сектори та професії та створення інтересу до подальшого навчання серед учнів у цьому допомагають уроки. [4]

Завданням сучасного вчителя є поліпшення освітнього процесу для дослідницького характеру шляхом введення інноваційних технологій навчання різних навичок учнів у сучасному світі. Мейкерство сприяє створенню живої навчальної атмосфери для постійної бережливості. Самостійне навчання учня є основою, на якій ґрунтується весь процес навчання упродовж всього життя. Учні навчаються використовувати інструменти, думати про потреби іншого, чути й враховувати ідеї інших людей, як робити якісний продукт, вирішувати проблеми, чітко формувати запитання, аналізувати теорію та мислити творчо, бути вмотивованим до самоосвіти та долати невдачі. [8]

Я провела опитування про впровадження STEAM-методів у навчальний процес серед 30 вчителів початкових класів з метою вивчити свій досвід та з'ясувати, з якими труднощами вчителі стикаються при впровадженні STEAM-освіти і які ресурси вони потребують для підвищення своєї кваліфікації та покращення викладання. Результати опитування 30 вчителів початкової школи показали, що 70% з них відповіли як активні STEAM-практики. Більшість із них мають педагогічний стаж від одного до п'яти років (50%). При цьому елементи STEAM зазвичай інтегруються на уроках природних наук і математики, з акцентом на розвиток критичного мислення креативності та співпраці. Це показує, що елементи STEAM глибоко з'єднані у звичайні шкільні предмети. Учителі, аби розвивати креатичне мислення в учнів активно об'єднують математичні та природничі знання [2].

3. Які предмети ви найчастіше інтегруєте?

30 відповідей

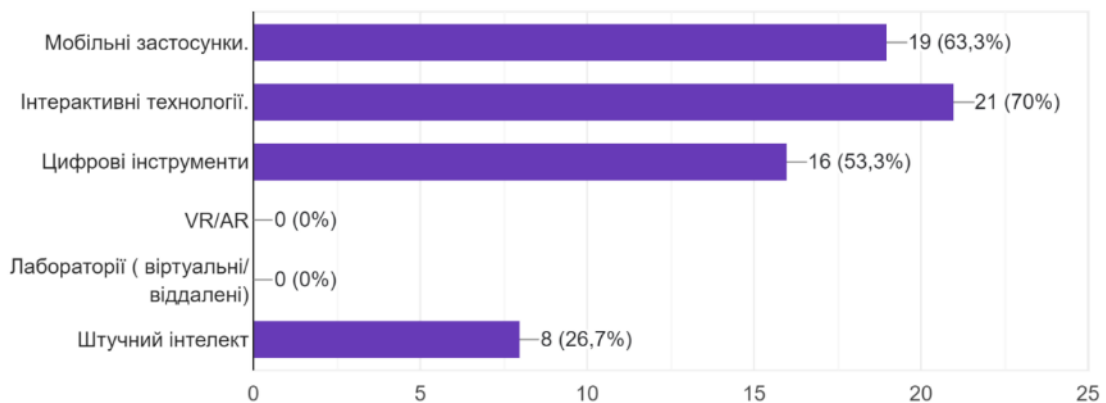

Українська мова і читання є відомими предметами STEAM, що показує широку універсальність цього підходу, де навіть гуманітарні науки можуть поєднуватися з технологіями та наукою. Для того, щоб учням було легше зрозуміти повну картину світу та як різні галузі знань взаємодіють одна з одною потрібні такі зв'язки між дисциплінами.

STEAM - продукції є важливою частиною. Результати опитувань показали, що найчастіше використовуються:

7. Які цифрові інструменти ви використовуєте ?

30 відповідей

Вчителі впроваджують STEAM проєкт з різними цілями. Як показали на результати опитування, ми можемо сказати, що найбільше хочуть обрати розвиток співпраці та комунікації - 63,3% – STEAM проєкт, який вимагає командної роботи, допомагає у розвитку умінь співпраці між учнями. Також вчителі, які використовують технологію STEAM для створення можливостей для творчого виразу 46,7% , заявляли, як проєкт дозволяє учням знаходити нові шляхи розв'язання завдань та реалізовувати свої ідеї через проєкт. І разом з тим 43,3% вибрали розвиток критичного мислення та вирішення питань. Згідно з опитуванням, найпоширенішою моделлю є STEAM-студія – 43,3%, яка активно використовує простір для творчого мислення учнів над своїми проєктами.

Також можна відзначити модель 4C/ID – 23,3%, з акцентом на інтеграцію матеріалу та розвиток практичних умінь.

Вчителі намагаються зробити навчання більш практичним, креативним та зосередженим на критичному мисленні, про це свідчить популярність цих моделей. Також набирає популярність модель проєктно-орієнтованого навчання Project Based Learning (PBL) — 20%, оскільки вона допомагає учням вирішувати реальні проблеми та використовувати знання на практиці. У багатьох випадках вони шукають ідеї для проєктів в онлайн-ресурсах та на вебсайтах. Вони широко

використовують огляди наявних проєктів. Це свідчить про те, що багато вчителів хочуть копіювати проєкти інших і адаптувати їх для себе та школи. Хорошим джерелом ідей є співпраця з іншими вчителями та професіоналами. В анкеті показало - 46,7%.

Вчителі використовують різні платформи для викладання STEAM-освіти, а саме:

- короткі проєкти для учнів початкової школи 66,7%;
- віртуальний stem-центр малої академії наук України 50% ;
- також популярним є розділ «цікаві досліді» 50% .

У вчителі також активне професійне зростання. 46,7 % зазначили, що вони відвідують вебінари чи семінари з питань STEAM-освіти один раз на рік. 20% від 2 до 3 – свідчить про готовність педагогів підвищувати свій рівень кваліфікації та шукати нові способи покращення освітнього процесу.

Таким чином, у початковій школі повинна бути організація STEAM – проєктів яка спрямована на створення сприяючого, взаємодіючого та практичного середовища для розвитку учнів в усіх галузях STEAM. Не забуваємо, що основна мета є різноманітний розвиток і стимулювання творчого підходу до вивчення предметів, що є значущим для усіх учнів у майбутньому.

Аналізуючи отримані дані, можна зробити висновок, що впровадження STEAM сприяє формуванню у молодших учнів творчості, інтелекту та комунікативних навичок. Також ми дізналися, наскільки активно використовується STEAM із анкети для тридцяти вчителів початкових класів. 70% відповідають, що вони використовують такий підхід, що можна сказати з популярність методу між вчителями. Самі основні предмети для інтеграції є природознавство, двадцять сім відповідей, та математика, шістнадцять, що дозволяє підтвердити різноманітність. Використання технологій та мобільних додатків дуже покращує процес, оскільки підштовхує наполегливість, критичне мислення та співпрацю серед учнів. 30% обрали другий варіант і не використовують цей метод. Ймовірно, це заборонило бар'єрами такі як відсутність підготовки або ресурсів.

Список використаних джерел:

1. Андрієвська В. М. Проєкт як засіб реалізації STEAM-освіти у початковій школі. Науковий вісник Ужгородського університету. – 2017. – Вип.2. - С.11- 14
2. Анкета для вчителів
URL: https://docs.google.com/document/d/1jpqobseehhlmxr9s1zqsxewiapnflw_k5v0lcmvr5su/edit
3. Коваленко О., Сапрунова, О. STEM-освіта: досвід упровадження в країнах ЄС та США. Рідна школа. № 4 (квітень) 2016. С. 46-49.
4. Крутий К. Інтегрований освітній процес як спеціально організована взаємодія дитини і дорослого в системі STREAM-освіти. STEM-освіта: стан провадження та перспективи

розвитку: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, 9-10 листопада 2017 рок, м.Київ. К.: ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», 2017. 160 с.

5. Нова українська школа URL: <https://mon.gov.ua/tag/nova-ukrainska-shkola?&type=all&tag=nova-ukrainska-shkola>

6. Що таке STEM/STEAM освіта, та чому вона важлива? <https://justsmart.com.ua/uk/blog/shho-take-stem-steam-osvita-ta-chomu-vona-vazhlyva/>

7. Проєкт концепції STEM-освіти в Україні [Електронний ресурс].URL: https://moodle.znu.edu.ua/pluginfile.php/704824/mod_resource/content/1/STEM_2017.pdf

8. ТОП-навичок до 2025. Міжнародний економічний форум. URL: <https://cutt.ly/Mv3Eebp>

Науковий керівник: О.В.Шкуренко старший викладач кафедри початкової освіти Факультету педагогічної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.

УДК 334.012.64

Баран Юлія, викладач
ВСП «Автомобільно-дорожній фаховий коледж
НУ «Львівська політехніка», м. Львів, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ЕКОНОМІКИ У ФАХОВОМУ КОЛЕДЖІ

Анотація. Економічна компетентність – інтегративна характеристика особистості, яка включає в себе знання та вміння, які реалізуються крізь економічно важливі якості особистості в процесі економічної діяльності. Стаття розкриває актуальні питання щодо використання багатоманітних сучасних методів навчання економіки у фаховому коледжі.

Ключові слова: навчання економіки; економічна підготовка, економічна компетентність, фаховий коледж; студенти; методика навчання та викладання економіки; пізнавальна діяльність студентів.

Baran Yuliia, lecturer
SSS «Automobile and Road Professional College»
at Lviv Polytechnic National University , Lviv, Ukraine

FEATURES OF TEACHING ECONOMICS AT A VOCATIONAL COLLEGE

Abstract. Economic competence is considered an integrative characteristic of a person, which includes knowledge and skills realized through economically important qualities of a person in economic activities. The article reveals topical issues regarding the use of modern, multifaceted methods of teaching economics in a vocational college

Key words: economics education; economic training, economic competence, professional college; students; methods of studying and teaching economics; cognitive activity of students.

Сьогодні економіка як навчальний предмет розглядає методологічну проблему, що має усунути протиріччя між уявленням учнів про економіку як науку, яка містить інформацію про різноманіття економічного та суспільного життя, та реального предмета вивчення, що навчає складним економічним

моделям ведення господарства, має велику кількість економічних наукових понять та термінів, законів тощо. Економічна освіта в сучасних закладах освіти вимагає від викладача вибору оптимальних методів презентації теоретичних знань, у результаті отримання яких у студентів сформується економічна компетентність, у складі якої міститься й підприємницька, що є в переліку ключових компетентностей нової української школи [4].

Проблема розвитку економічної компетентності майбутніх спеціалістів у різних професійних контекстах досліджується в роботах О. Богоніс, С. Вітер, А. Двірної, Е. Жилкіної, А. Місалова, О. Назарової, К. Тушко, Л. Фалевич. Дослідження економічної компетентності у більшості науковців стосуються окремих її аспектів як складової професійної компетентності економістів або у контексті загальноекономічної підготовки фахівців неекономічного профілю.

У методиці викладання економіки накопичено значний досвід застосування різноманітних методів і технологій навчання. Так, особливості методик викладання економічних дисциплін було розкрито в роботах О. Вишневського, К. Гарбера, В. Мадзігона, Т. Назаренко, Н. Олійника, В. Рибальського, В. Юрченко. Питанням інновацій у викладанні економіки було присвячено праці О. Аксьонової, О. Гай, О. Вербило, Ю. Кононенка, І. Рядинської, А. Романюк, В. Теслюк та ін., які наголошують на необхідності використання інноваційних методик викладання в поєднанні з традиційними під час проведення занять з економічних дисциплін, що сприятиме кращій підготовці кваліфікованих фахівців. Зокрема, О. Аксьонова відмічає, що необхідність удосконалення процесу навчання економіки в Україні потребує розроблення стратегії й тактики викладання цього предмета в закладах освіти на засадах національної концепції економічної освіти, основною метою якої є формування в студентів економічного мислення, а її результатом економічної освіти є економічно обґрунтована практична діяльність, що визначається рівнем економічної компетентності [1, с. 3].

Економічна підготовка включає «вироблення у студентів чіткого уявлення про наукові закономірності розвитку ринкової економіки, особливості ринкових відносин цілеспрямоване формування у майбутніх фахівців економічних знань, високої організованості та творчої ініціативи, підготовки їх до високопрофесійної праці, вмілого, дбайливого ставлення до природи, вироблення звички практично використовувати економічні знання у професійній діяльності» [5, с. 101].

Економічна освіта включає три етапи: засвоєння економічних знань; перетворення економічних знань у переконання та установки; набуття вмінь реалізовувати знання в економічній дійсності [3, с. 85]. Засвоєння економічних

знань визначається рівнем теоретичної розробки економічної теорії, правильним відбором знань для засвоєння, рівнем теоретичної та методичної підготовки викладача, рівнем мотивації студентів до оволодіння економічною теорією, поєднанням різних ефективних форм навчального процесу. Другий етап – перетворення економічних знань у переконання – найскладніший, оскільки студенту потрібні не лише певні економічні знання, а й певні підприємницькі риси характеру.

Загалом, економічну компетентність у процесі фахової підготовки розглядають як базову, інтегровану характеристику фахівця, яка визначає ступінь володіння необхідними компетенціями, що відтворюється у здатності особистості мобілізувати набуті базові економічні знання, вміння, первинний досвід практичної діяльності для ефективного виконання економічних функцій на виробництві чи у сфері послуг відповідно до фахового спрямування [2, с. 20].

Традиційні методи навчання інформаційно-репродуктивного типу (лекція, бесіда, оповідання, демонстрація, тощо) хоча й дають певну суму знань і певною мірою сприяють пізнавальній активності, але призводять до звикання, репродуктивного підходу до засвоєння знань, створення стереотипів мислення (переказування конспектів). Відтак студенти не вміють ні знаходити проблеми, ні вирішувати їх. Тому дедалі частіше при вивченні економічних дисциплін відходять від використання традиційних методів навчання. Їх місце займають інші – активні методи навчання (проблемна лекція або семінар, імітаційні форми занять: аналіз конкретних ситуацій, імітаційні вправи, ігрове проектування, тренінги, ігри тощо), що дозволяє розвивати у студентів гнучкість мислення, адаптованість до будь-яких ситуацій, ініціативність, самостійність у прийнятті рішень і разом з тим вміння працювати у колективі, творчий підхід до вирішення проблем.

Крім того, у практиці викладання економічних дисциплін застосовуються різні форми самостійної діяльності студентів: робота з підручником, реферування проблемних ситуацій, робота з конспектом-схемою, аналіз виробничих ситуацій, виконання індивідуальних завдань (реферати), побудова «дерева проблем» і «дерева цілей», самоперевірка з програмованого контролю, розв'язування задач, складання завдань з теми, колоквиум, виступ з рефератом на лекції або семінарі, заняття у виробничих умовах, участь у навчально-виробничій грі, тощо.

Кожний викладач постійно намагається знайти баланс між вивченням теоретичних основ і практичним життям, між тим, як навчати і чому навчати. Якщо студенти зрозуміють цілі предмета і місце конкретного навчального матеріалу в ньому, вони засвоюватимуть матеріал ефективніше. Опитування

студентів-випускників коледжу (114 респондентів) засвідчило, що саме добірка інтерактивних методів навчання, системна самостійна робота та позааудиторна діяльність (гурткова робота) сприяли ефективному засвоєнню економічних знань, набуття цінностей, необхідних для майбутньої професійної діяльності. Одне із питань, запропоноване студентам звучало так: «Який вид робіт на практичних і семінарських заняттях був найбільш зрозумілим і доступним?» Відповіді розподілилися наступним чином: тренінги (43%); нестандартні види робіт (бізнес-симуляція, ділова гра, «Дерево рішень», «Коло ідей», метод «Прес» та ін.) – 49%; інші види робіт – 8%. Таким чином, уся увага респондентів була зосереджена на застосуванні інноваційних підходів [6, с. 274]. Це переконливо доводить, що провідним у підготовці майбутніх фахівців в умовах коледжу мають стати активні методи навчання.

Отже, викладання економіки у фаховому коледжі є важливим компонентом підготовки сучасних висококваліфікованих спеціалістів, які мають розуміти основи економічних процесів, планування та фінансового управління. Серед основних проблем викладання економіки виділяються труднощі в адаптації навчальних матеріалів до швидких змін у ринковому середовищі, низька мотивація студентів через складність абстрактних економічних понять, а також обмежена кількість практичних занять, де студенти можуть застосувати знання на реальних прикладах.

Використання активних методів навчання таких, як вивчення конкретних ситуацій, дискусії, імітаційні вправи, ігрове проектування, тренінги, ігри, моделювання, кейси й проекти, які відображають актуальні економічні ситуації, сприяє активізації розумової діяльності студентів, зацікавленості у вивченні навчальної дисципліни. Також це сприятиме розвитку в студентів прикладних економічних навичок і розуміння практичної значущості дисципліни, що в свою чергу підвищить їхню готовність до професійної діяльності та здатність ефективно орієнтуватися в сучасних економічних умовах.

Список використаних джерел

1. Аксьонова О. В. *Методика викладання економіки: навч. посіб.* Київ: КНЕУ, 1998. 280 с.
2. Вітер С. А. *Формування економічної компетентності молодших спеціалістів у процесі фахової підготовки в агротехнічних коледжах: монографія.* Дрогобич. : «Коло», 2014. 220 с.
3. Ковальчук Г. О. *Активізація навчання в економічній освіті.* Київ: КНЕУ, 1999. 128 с.
4. Кремень В. Г. *Стратегія. Реалізація. Результати.* Київ: Грамота, 2005. 448 с.
5. Нісімчук А. С. *Педагогіка: підручник.* Київ: Атіка 2007. 344 с.
6. Стеблюк С. *Формування економічної компетентності у майбутніх фахівців в умовах коледжу. Освітологічний дискурс.* 2018. № 3-4 (22-23). С. 271-282.

УДК 373.371:53

Мавдрик Ірина,
вчитель фізики і математики СЗШ №1
Львів, Україна

ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ ФІЗИКИ ТА МАТЕМАТИКИ ДО УРОКУ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

Анотація: у сучасній освітній системі підготовка вчителя фізики та математики до уроку є важливим елементом, що впливає на якість навчання та розвиток компетентностей учнів. У контексті реформування освіти та впровадження нових технологій, підготовка педагога вимагає інтеграції інноваційних методик, засобів цифрового навчання та забезпечення індивідуального підходу до учнів. Дана тема досліджує ключові аспекти підготовки вчителя до уроку, зокрема планування, підбір навчальних матеріалів, використання інтерактивних технологій та засобів візуалізації, а також забезпечення компетентнісного підходу в процесі навчання. Особливу увагу приділено адаптації методик викладання до потреб сучасного покоління учнів, розвитку критичного мислення, наукового підходу до вирішення проблем та формуванню STEM-компетенцій.

Ключові слова: підготовка вчителя, урок фізики, урок математики, сучасна освіта, інноваційні методики, цифрові технології, інтерактивні технології, компетентнісний підхід.

Mavdryk Iryna,
teacher of physics and mathematics
Secondary School No.1
Lviv, Ukraine

PHYSICS AND MATHEMATICS TEACHER PREPARATION FOR THE LESSON IN THE CONTEXT OF MODERN EDUCATION

In the modern educational system, the preparation of the physics and mathematics teacher for the lesson is an important element that affects the quality of education and the development of students' competencies. In the context of education reform and the introduction of new technologies, teacher training requires the integration of innovative methods, digital learning tools and providing an individual approach to students. This topic examines the key aspects of teacher preparation for the lesson, including planning, selection of educational materials, use of interactive technologies and visualization tools, as well as ensuring a competency-based approach in the learning process. Special attention is paid to the adaptation of teaching methods to the needs of the modern generation of students, the development of critical thinking, a scientific approach to problem solving, and the formation of STEM competencies.

Keywords: teacher training, physics lesson, mathematics lesson, modern education, innovative methods, digital technologies, interactive technologies, competence approach.

Сучасна освітня система України переживає період значних трансформацій, зумовлених як зовнішніми викликами, так і внутрішніми потребами реформування. В умовах цифровізації, глобалізації та змінних соціальних запитів зростає роль якісної підготовки вчителів до уроків, зокрема в галузі природничо-математичних наук, таких як фізика та математика. Вчителі цих дисциплін мають не лише забезпечувати учнів фундаментальними знаннями, але й формувати компетентності,

які відповідають вимогам сучасного суспільства. Це вимагає постійної адаптації до новітніх методик викладання, інтеграції цифрових технологій та інноваційних підходів у навчальний процес.

У цьому контексті підготовка вчителя до уроку набуває нових значень. Вона охоплює не лише розробку навчального плану і підбір дидактичних матеріалів, але й інтерактивні методи навчання, які стимулюють критичне мислення та інтерес учнів до природничих наук. Окрім того, сучасний вчитель має вміти адаптувати свої методики до різних рівнів учнів та забезпечувати індивідуальний підхід в умовах інклюзивного навчання.

Ця стаття досліджує основні аспекти підготовки вчителя фізики та математики до уроків у контексті сучасної української освіти, аналізує виклики та можливості, які постають перед педагогами в умовах реформ та нових освітніх стандартів.

Різні аспекти загально-професійної підготовки вчителя фізики та математики, досліджували науковці: Б.П. Бітінас, В.П. Беспалько, В. Заболотний, Л.В. Загрекова, К. Інгенко, О. Іваницький, В.І. Каган, А. Касперський, В.В. Краєвський, А.І. Кочетов, О. Коновал, О. Ляшенко, М. Мартинюка, В.М. Максимова, Т.В. Макарова, А.К. Маркова, В. Мендерецький, І. Мороз, І.П. Подпасий, П.І. Підкасистий, В.П. Симонов, В. Сергієнко, Л.Г. Турбовіч, В. Шарко, М.І. Шилова. Однак досліджень, які б стосувались сучасних реалій шкільного життя достатньо немає.

Вимоги до сучасної шкільної освіти в контексті підготовки вчителя фізики та математики включають кілька важливих аспектів, що забезпечують якісне навчання і розвиток учнів. Основні з них:

Компетентнісний підхід: сучасна освіта спрямована на розвиток не лише знань, але й умінь та навичок, необхідних для вирішення практичних завдань. Вчитель має орієнтувати навчальний процес на формування ключових компетентностей, таких як критичне мислення, комунікація, креативність та співпраця.

Використання цифрових та інтерактивних технологій: учитель повинен вміти інтегрувати в уроки сучасні цифрові засоби навчання, зокрема інтерактивні дошки, освітні платформи, симулятори і віртуальні лабораторії, що дозволяють підвищити наочність і залученість учнів.

Інклюзивність і диференційований підхід: освітній процес має бути доступним для всіх учнів, незалежно від їхніх індивідуальних потреб та здібностей. Учитель фізики та математики повинен використовувати методи і стратегії для адаптації навчального матеріалу до різних рівнів підготовки учнів.

Інтеграція міждисциплінарних знань (STEM-підхід): уроки повинні інтегрувати знання з різних наукових дисциплін, стимулюючи учнів до розуміння взаємозв'язків між фізикою, математикою, технологіями та інженерією, формуючи в них навички системного мислення [3].

Практична орієнтація навчання: уроки повинні бути наближеними до реальних життєвих ситуацій та проблем, допомагаючи учням використовувати теоретичні знання на практиці. Це включає лабораторні роботи, проєктні завдання та дослідницькі проєкти.

Оцінювання та зворотний зв'язок: сучасна система оцінювання має бути різноманітною, об'єктивною та сприяти розвитку учнів. Важливим є також регулярний зворотний зв'язок з учнями для корекції їх навчання та мотивації до подальшого розвитку [4].

Професійний розвиток і самоосвіта вчителя: вчитель фізики та математики повинен постійно вдосконалювати свої знання та педагогічні навички, брати участь у тренінгах, курсах підвищення кваліфікації, знайомитися з новими методиками викладання.

Дотримання цих вимог забезпечує ефективну підготовку до уроків, робить навчання цікавим, актуальним і корисним для сучасних учнів [1].

Однак у сучасній українській шкільній освіті існує кілька проблем, які впливають на підготовку вчителя фізики та математики до уроку. Основні з них це недостатнє фінансування освітньої сфери, обмежені фінансові ресурси. Це впливає на оновлення матеріально-технічної бази шкіл, відсутність сучасного обладнання для проведення лабораторних робіт, інтерактивних засобів навчання та цифрових технологій. Вчителі фізики та математики часто змушені використовувати застарілі методики або шукати власні ресурси для забезпечення якісного навчання.

Недостатній рівень цифрової грамотності вчителів: хоча технології стають невід'ємною частиною освіти, не всі вчителі володіють навичками ефективного використання цифрових ресурсів. Багато вчителів стикаються з труднощами в інтеграції онлайн-платформ, віртуальних лабораторій та інших інноваційних інструментів на своїх уроках.

Низька мотивація та престиж професії: проблема низької заробітної плати та загальної недооцінки праці вчителів призводить до демотивації кадрів. Це відштовхує молодих спеціалістів від роботи в освітній сфері, що зменшує кількість кваліфікованих учителів фізики та математики.

Низька кваліфікація частини вчителів: у деяких випадках вчителі не мають достатньої кваліфікації або сучасних знань у своїй галузі через відсутність доступу до професійного розвитку. Частина педагогів продовжує використовувати застарілі підходи до навчання, що знижує ефективність освітнього процесу.

Невідповідність навчальних програм вимогам часу: шкільні програми фізики та математики часто перевантажені теоретичним матеріалом і недостатньо орієнтовані на практичне застосування знань. Це створює бар'єри для реалізації

компетентнісного підходу, оскільки учні не завжди розуміють, як застосовувати знання в реальних життєвих ситуаціях.

Перевантаженість вчителів: вчителі змушені виконувати великий обсяг адміністративних завдань і вести велику кількість уроків, що зменшує час на якісну підготовку до занять і підвищення власної кваліфікації.

Відсутність системного підходу до професійного розвитку: хоча існують можливості для підвищення кваліфікації, часто вони є фрагментарними або не адаптованими до сучасних вимог. Вчителям не завжди пропонуються актуальні тренінги чи семінари, орієнтовані на новітні методики викладання фізики та математики [2].

Проблеми з інклюзивністю та диференційованим навчанням: багато вчителів не мають достатньої підготовки для роботи з учнями, які мають особливі освітні потреби. Це створює труднощі в забезпеченні інклюзивного підходу та врахуванні різних рівнів підготовки учнів.

Застарілі методи оцінювання: існує необхідність оновлення системи оцінювання учнів, яка інколи базується лише на запам'ятовуванні теорії, а не на перевірці практичних навичок та розуміння матеріалу.

Ці проблеми впливають на якість підготовки вчителів і навчального процесу загалом, ставлячи перед освітньою системою України виклик адаптації до сучасних потреб суспільства та світових тенденцій в освіті.

Українські вчителі, особливо в умовах війни, стикаються з серйозними викликами, які ускладнюють процес підготовки до уроків і забезпечення якісної освіти. Однак, попри всі труднощі, вчителі мають потенціал і певні інструменти для пошуку виходу з кризової ситуації. Українські вчителі завжди демонстрували високу ініціативність і готовність адаптуватися до змін. Багато хто з них займається самоосвітою, опановує нові методи викладання та інструменти для дистанційного навчання. Підготовка до уроків фізики та математики може бути покращена через використання онлайн-ресурсів, платформ та відкритих освітніх матеріалів, навіть у складних умовах.

Українські вчителі мають доступ до спільнот, форумів та онлайн-платформ, де можна ділитися досвідом і отримувати підтримку від колег. Це може бути потужним інструментом для обміну кращими практиками, підтримки психологічної стійкості й удосконалення професійних навичок в умовах війни.

Українські вчителі показують високу здатність до інновацій та гнучкості. Навіть в умовах кризових ситуацій вони здатні адаптувати навчальний процес, використовуючи доступні технології, такі як онлайн-навчання, дистанційні уроки, інтерактивні додатки для навчання математики та фізики. Під час війни з'явилося

багато безкоштовних ініціатив для підтримки вчителів та учнів, які можна використовувати для покращення підготовки до уроків.

Значна кількість міжнародних організацій, благодійних фондів та волонтерів пропонують допомогу українським вчителям під час війни. Це може включати як психологічну підтримку, так і матеріальну допомогу у вигляді навчальних матеріалів, комп'ютерної техніки, доступу до онлайн-курсів. Підтримка міжнародної спільноти може сприяти подоланню деяких труднощів, з якими стикаються українські вчителі.

Держава та окремі приватні ініціативи активно намагаються підтримати освітян під час війни. Програми навчання, підвищення кваліфікації в онлайн-форматі та інші освітні проєкти можуть допомогти вчителям краще готуватися до уроків і знаходити ефективні методи навчання, навіть у складних умовах.

Однак не всі проблеми можуть бути вирішені лише зусиллями вчителів. Багато шкіл знаходяться у зонах активних бойових дій або були зруйновані, що значно ускладнює нормальний навчальний процес. Вчителі та учні переживають стрес через війну, що впливає на мотивацію і можливість зосередитися на навчанні. Не всі вчителі та учні мають доступ до необхідних технологій для дистанційного навчання. Але українські вчителі, навіть в умовах війни, показують стійкість і здатність шукати шляхи для подолання кризових ситуацій. Однак для повноцінного вирішення проблеми підготовки до уроків фізики та математики потрібна комплексна підтримка з боку держави, міжнародної спільноти та освітніх інституцій. Власних зусиль вчителів може бути недостатньо для подолання всіх викликів, але вони можуть зробити великий внесок у стабілізацію ситуації завдяки своїй гнучкості, професіоналізму та співпраці з іншими.

Список використаних джерел

1. Колісник-Гуменюк Ю.І Методичні вказівки до вивчення модуля «Інноваційні та інтерактивні технології навчання»: наук. метод. розробка. Львів. : ЛННЦПО, 2018. 24 с.
2. Колісник-Гуменюк Ю.І. Теоретико-методологічні засади модернізації професійно-педагогічної освіти. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. праць. Випуск 50. Київ–Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2018. С.300–306.
3. Anna Pogorzelska. Nauczyciel we współczesnej rzeczywistości edukacyjnej, red. nauk. Anna Karpińska, Monika Zińczuk, Karol Kowalczyk, Białystok 2021, s. 55-76
4. Prokopiuk, Pedagogika Rudolfa Steinera, [w:] J. Prokopiuk (red.), Labirynt herezji., Wydawnictwo Literackie MUZA S.A., Warszawa 1999, s. 170.

УДК 378.094

*Мельник Катерина, викладач
ВСП «Автомобільно-дорожній фаховий коледж
НУ «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИКЛАДАННЯ МАТЕМАТИКИ У ФАХОВОМУ КОЛЕДЖІ

Анотація. Проблема підвищення якості освіти є актуальною та пріоритетною для передвищої професійної освіти. Курс математики у фаховому коледжі повинен забезпечити міцне і свідоме засвоєння студентами системи математичних знань і умінь, які необхідні: для їхнього загального розвитку, для подальшої практичної діяльності, для вивчення на достатньо високому рівні споріднених загальноосвітніх предметів, загально-технічних і спеціальних дисциплін та для продовження профільної освіти. У статті проаналізовано особливості й визначено шляхи вдосконалення існуючої системи організації навчання математики у фахових коледжах.

Ключові слова: якість освіти, студент, рівень, математика, математична компетентність, мотивація, фаховий коледж.

*Melnyk Kateryna, lecturer
SSS «Automobile and Road Professional College»
at Lviv Polytechnic National University
Lviv, Ukraine*

CURRENT PROBLEMS OF MATHEMATICS TEACHING AT A VOCATIONAL COLLEGE

Abstract. The problem of improving the quality of education is urgent and a priority for advanced professional education. A mathematics course in a vocational college should ensure students' solid and conscious assimilation of the system of mathematical knowledge and skills that are necessary: for their general development, for further practical activities, for studying at a sufficiently high level related general education subjects, general technical and special disciplines and for continuing specialized education. The article analyzes the peculiarities and identifies ways to improve the existing system of organizing mathematics education in vocational colleges.

Keywords: quality of education, student, level, mathematics, mathematical competence, motivation, vocational college.

Темпи науково-технічного, економічного, соціального та культурного прогресу нині визначають професійна компетентність і мобільність фахівців, рівень їхньої швидкої адаптації до змін у соціально-економічній та техніко-технологічній сферах. Метою професійної освіти на сучасному етапі є формування в майбутніх працівників конкурентоспроможності, умінь оперативно реагувати на запити практики, а також самостійно шукати способи раціонального вирішення складних проблем, застосовуючи новітні інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ). Для фахівців сучасної

автотранспортної галузі в галузевому стандарті визначено широкий спектр виробничих функцій, у зв'язку з чим зростає роль математики в професійній освіті.

У коледжах технічного спрямування метою вивчення математики є формування особистості, яка володіє достатніми математичними знаннями та вміннями, уміє застосовувати їх під час вивчення інших навчальних предметів, а в перспективі – підготовка кваліфікованих фахівців, які зможуть використати набуті знання й уміння для вирішення професійних завдань [2]. Курс математики повинен забезпечити міцне і свідоме засвоєння студентами системи математичних знань і умінь, які необхідні: для загального розвитку студентів, для подальшої практичної діяльності, для вивчення на достатньо високому рівні споріднених загальноосвітніх предметів, загально-технічних і спеціальних дисциплін та для продовження профільної освіти. Загальноосвітні цілі математики полягають в ознайомленні студентів із науковими методами дослідження: аналізом, синтезом, індукцією, аналогією тощо.

Аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури засвідчив, що проблеми викладання математики різним категоріям студентам є предметом наукових розвідок багатьох дослідників. Зокрема, Л. Наливайко досліджує особливості викладання математики студентам фахового медико-фармацевтичного коледжу; О. Королук розглядає специфіку організації навчання математики у коледжах технічного профілю; Т. Столяренко обґрунтовує необхідність формування у студентів фахових коледжів умінь учитися самостійно та пропонує прийоми формування таких умінь у процесі навчання математики, а саме: виконання тестових завдань; індивідуальних домашніх завдань, самостійних робіт, тощо. Розробкою науково-методичних основ математичної освіти економічних спеціальностей займаються дослідники Г. Дутка, Г. Пастушок, Н. Самарук та ін.

Характерними особливостями навчального процесу у фаховому коледжі, зокрема викладання математики, є, передусім, орієнтація на майбутню професію, врахування специфіки майбутньої професійності діяльності студента [1]. Математика є засобом вивчення фізики, хімії, інформатики, біології та загально технічних, дорожньо-механічних, автомобільних, дорожньо-транспортних дисциплін, крім того математична компетентність розвиває логічне мислення та сприяє засвоєнню гуманітарних предметів. Дослідники О. Шаврова та Н. Дьяченко, описуючи зв'язок математики і суміжних дисциплін, вважають, що важливо «зрозуміти, які математичні знання особливо гостро потребують фахівці даної галузі вищої освіти. Це допоможе зблизити викладання математики з вимогами практики, поліпшити систему математичної і, як наслідок,

професійної підготовки, а також наповнити курси такими фактичними прикладами, практичними задачами і завданнями, які будуть найбільш близькі й цікаві студентам як майбутнім фахівцям» [3, с. 6]. Математичне моделювання широко використовується для розв'язування задач різних галузей науки, тому практичні вміння і навички з математики необхідні для майбутньої діяльності студентів практично будь-якої спеціальності.

У фаховому коледжі майбутній спеціаліст спочатку вивчає базові дисципліни, що передують фаховим, які повинні, у свою чергу, на них спиратися. Викладач математики працює, в основному, на першому курсі, він не має можливості посилатися на професійно-орієнтовані дисципліни, але може створити гарний стимул для їх вивчення. Водночас введення завдань професійного змісту сприятиме максимальному використанню прикладних можливостей навчального курсу математики. Це можна реалізувати шляхом розв'язування задач міжпредметного змісту; використання комплексних індивідуальних практичних завдань; створення проблемних ситуацій, пов'язаних із матеріалом інших дисциплін; включення задач професійної спрямованості; формування в студентів уміння самостійного виконання дослідницьких завдань міжпредметного характеру.

На жаль, при вивченні математики студенти користуються в основному підручниками, які рекомендовані для загальноосвітніх закладів і не містять питань з професійної спрямованості; прикладних задач з тієї чи іншої галузі виробництва, а тому викладачеві важко показати всю значимість математики для майбутніх фахівців. Разом і тим, систематичне використання прикладних задач сприяє тому, що навчальна діяльність студентів набуває творчого характеру, а засвоєння матеріалу стає свідомим і активним, глибше і повніше розкривається суттєвість вивчених математичних понять і фактів.

Формування логіко-математичної компетентності студентів потребує і робить можливим використання різних форм та методів навчання, зокрема нетрадиційних: демонстрацій із використанням мультимедійних технологій, семінарів-дискусій, семінарів-конференцій, семінарів-вирішення проблемних ситуацій тощо.

У процесі навчання математики у фаховому коледжі, викладач стикається з цілою низкою проблем, зокрема: низький рівень математичної підготовки студентів, прогалини в знаннях, відсутність зв'язків між математичними поняттями; низький рівень пізнавальної мотивації або її відсутність; несформовані навчальні вміння, тощо. Усі ці проблеми тісно пов'язані між собою, тому їх розв'язання можливе тільки на основі комплексного, системного підходу.

Для забезпечення ефективності вивчення математики студентами потрібно дотримуватись певних умов: чіткість, конкретність постановки завдань перед студентами; доступність та посиленість завдань як для аудиторної, так і для домашньої роботи; поступове нарощування складності завдань; зміна характеру завдань і запитань на різних етапах навчання; диференціація завдань; систематичність і послідовність застосування самостійної роботи студентів у процесі навчання, взаємозв'язок та урізноманітнення різних видів роботи студентів на занятті; взаємозв'язок аудиторної і домашньої роботи; зміна форм групової та індивідуальної роботи; надання уваги самостійній навчально-дослідницькій діяльності; використання прикладних завдань, пов'язаних із майбутньою професійною діяльністю студентів; включення нестандартних задач розв'язування задач міжпредметного змісту; використання комплексних індивідуальних практичних завдань; створення на уроках математики проблемних ситуацій, пов'язаних із матеріалом інших дисциплін.

Викладання математики у фаховому коледжі відіграє важливу роль у формуванні базових технічних знань і навичок, які необхідні для майбутньої професійної діяльності студентів. Основними викликами є різний рівень підготовки студентів, обмежена мотивація до вивчення абстрактних математичних тем, а також недостатнє поєднання теоретичних знань із практичними завданнями, що мають професійне спрямування. Для підвищення ефективності викладання математики доцільно розробляти адаптивні навчальні програми, спираючись на міждисциплінарний підхід, який інтегрує математику з профільними предметами, та впроваджувати сучасні цифрові технології. Це дозволить студентам усвідомити значущість математики у своїй професії, сприяючи їхньому успішному навчанню і підвищенню якості підготовки майбутніх фахівців автодорожньої галузі.

Список використаних джерел.

1. Воєвода А. Л. Задачі практичного змісту як засіб мотивації навчання математики. *Методичний пошук вчителя математики*: зб. наук. праць. Вінниця, 2018. с. 76-79.
2. Математика : програма для вищ. навч. закл. I-II рівнів акредитації, які здійснюють підготовку на основі базової загальної середньої освіти. Київ : Наук.-метод. центр вищої освіти, 2002. 26 с.
3. Шаврова О. Б., Дьяченко Н. К. Курс математики і суміжні дисципліни у професійній підготовці студентів. *Молодий вчений*. 2017. № 1(41). С. 4–7.

УДК 372.4(036)

*Новохатня Анна, студентка
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
Київ Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У статті розглянуто особливості впровадження проєктної діяльності в початковій школі як інноваційного методу навчання. Особлива увага приділена формуванню міждисциплінарних зв'язків, активному залученню учнів у процес навчання та ролі вчителя. Досліджено труднощі, що виникають під час впровадження проєктної діяльності, та шляхи їх подолання.

Ключові слова: *початкова школа, проєктна діяльність, інноваційні методи, критичне мислення, співпраця, інтегроване навчання, мотивація.*

*Novokhatnia Anna, student
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University
Kyiv Ukraine*

FEATURES OF IMPLEMENTING PROJECT-BASED ACTIVITIES IN PRIMARY SCHOOL

The article examines the features of implementing project-based activities in primary school as an innovative teaching method. Special attention is paid to the formation of interdisciplinary connections, the active involvement of students in the learning process, and the role of the teacher as a facilitator. The challenges of implementing project-based activities and ways to overcome them are also explored.

Keywords: *primary school, project-based activities, innovative methods, critical thinking, collaboration, integrated learning, motivation.*

Постановка проблеми. Сучасні освітні підходи спрямовані на формування в учнів не лише знань, але й ключових компетентностей, необхідних для їхньої успішної соціалізації й професійного розвитку. Проєктна діяльність у початковій школі є одним із ефективних методів, що сприяє активному залученню учнів у навчальний процес, формуванню навичок співпраці, критичного мислення, творчого підходу до вирішення завдань. Важливим завданням є впровадження таких методик у навчальні програми, адже це дає змогу розвивати мислення і активізувати пізнавальну діяльність учнів на ранніх етапах навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У своїх роботах такі науковці як Лісовська К. А., Масонов О. І., Денисенко В. В., Трушина Ю., Федь І. Є., Плахотський О. В. та Ярошик Я. В. висвітлюють питання інтеграції проєктної діяльності в освітній процес початкової школи, зосереджуючи увагу на її

ефективності в розвитку критичного мислення, соціальних навичок та мотивації учнів.

Мета статті – дослідити особливості впровадження проєктної діяльності в початковій школі, визначити її вплив на освітній процес та виявити ключові аспекти, що сприяють ефективній реалізації проєктів у навчальних закладах.

Виклад основного матеріалу. Проєктна діяльність у початковій школі є важливим елементом інноваційного навчального процесу, який дозволяє учням розвивати не лише предметні знання, але й широкий спектр життєвих компетентностей. Вона сприяє інтеграції різних навчальних дисциплін, залученню учнів до активного пізнання та формуванню їхньої самостійності й відповідальності.

Проєктна діяльність — це навчально-виховний процес, в якому учні, під керівництвом учителя, вирішують певну проблему або виконують завдання, які мають практичну чи дослідницьку цінність. Проєктне навчання орієнтоване на самостійну роботу учнів та їхню взаємодію в групах, що сприяє розвитку критичного мислення, вміння аналізувати інформацію, працювати в команді та презентувати свої результати. Проєкти бувають індивідуальними або груповими, а їхня тематика охоплює різні аспекти навчальних предметів й повсякденного життя.

Проєктна діяльність базується на декількох ключових принципах, які забезпечують її ефективність і педагогічну цінність. Перший принцип — це орієнтація на практичну діяльність. Проєкти повинні бути актуальними і мати реальне значення для учнів, що підвищує їхню мотивацію до навчання. Другий принцип — самостійність учнів у процесі роботи над проєктом [4, с. 69-73]. Хоча вчитель виступає в ролі фасилітатора, учні мають змогу самостійно планувати свої дії, приймати рішення і відповідати за результати. Третім принципом є інтеграція знань із різних предметів, що дозволяє учням бачити міжпредметні зв'язки й застосовувати отримані знання в різних контекстах. Важливим є і принцип співпраці, адже більшість проєктів передбачає роботу в групах, що сприяє розвитку комунікативних навичок, вміння слухати, аргументувати свою думку і досягати спільних рішень.

Наведемо приклад кількох ідей для проєктної роботи, які можна запропонувати для учнів початкової школи, а саме:

— створення класного саду — учні можуть працювати разом, щоб спроектувати, посадити та підтримувати сад. Даний проєкт допомагає учням дізнатися про рослини, екологію та командну роботу [1, с. 57-65];

— проведення наукових експериментів — учні мають працювати в групах, щоб проводити наукові експерименти та записувати свої висновки. Така

діяльність допоможе їм розвинути свої наукові навички та дізнатися про науковий метод [1, с. 57-65];

– розробка карти громади — учні можуть працювати разом, щоб створити карту своєї громади, включаючи важливі пам'ятки та підприємства. Проект допоможе учням розвинути своє просторове уявлення та дізнатися про свою громаду [1, с. 57-65];

– написання та ілюстрування книги — учні можуть працювати в групах, щоб написати та проілюструвати книгу на обрану ними тему. Це в результаті допоможе учням розвинути власні письмові та художні навички [1, с. 57-65].

Проектна діяльність є інноваційною формою навчання, яка має значні переваги для учнів початкової школи. Проектна діяльність значно розширює можливості учнів щодо набуття нових знань і навичок. Однією з головних переваг є розвиток ключових компетентностей, необхідних для сучасного життя: критичне мислення, комунікативні навички, вміння співпрацювати в команді та вирішувати проблеми. Через активну участь у проєктах, учні навчаються аналізувати інформацію, робити висновки й презентувати результати своєї роботи. Проєкти часто охоплюють різні дисципліни, тому діти набувають здатності інтегрувати знання з різних предметів, що робить навчання більш цілісним.

Проектна діяльність також підвищує мотивацію учнів до навчання. Завдяки залученню до реальних життєвих ситуацій і можливості самостійного вибору тематики, діти відчувають більше відповідальності за свої завдання, що спонукає їх до активнішої участі в освітньому процесі. До того ж, участь у групових проєктах сприяє розвитку емоційного інтелекту, вчить дітей співпраці, розумінню потреб інших та формує почуття колективної відповідальності.

Ще однією значущою перевагою є розвиток креативності. Проектна діяльність надає учням простір для втілення своїх ідей, пошуку нестандартних рішень та використання творчого підходу до завдань [5]. А це неабияк допомагає розвивати у дітей уяву і здатність до інноваційного мислення, що є важливим аспектом їхнього розвитку.

Незважаючи на численні переваги, впровадження проєктної діяльності в початковій школі стикається з певними труднощами. Однією з головних проблем є обмеженість часу. Навчальна програма зазвичай доволі насичена, і вчителі не завжди мають можливість виділити достатньо часу для повноцінної роботи над проєктами, що призводить до поверхового виконання завдань й зниження якості проєктної діяльності. Іншою проблемою є недостатня підготовленість учнів до самостійної роботи. Учні початкової школи часто ще не володіють достатніми навичками планування та організації, тому їм важко самостійно виконувати

проекти без постійної підтримки вчителя. Доволі часто труднощі виникають у роботі в групах, де учні повинні навчитися співпрацювати, приймати колективні рішення і відповідати за свою частину роботи. Необхідно зазначити і те, що впровадження проектної діяльності потребує значних ресурсів — як матеріальних, так і інформаційних. Деякі проекти вимагають додаткових матеріалів, спеціального обладнання або доступу до інформаційних джерел, що не завжди є можливим у рамках звичайної шкільної програми.

Науковець Ю. Трушина в своєму дослідженні «Організація проектного навчання у початковій школі» наголошує наступне: «Слід зазначити, що переважна більшість вітчизняних і зарубіжних педагогів і психологів переконані в тому, що проектне навчання не повинно витіснити класно-урочну систему; його слід використовувати як доповнення до інших видів навчання. На момент виконання першого проекту учителі (керівники проектів) й учні мають набути окремих навичок проектної діяльності (хоча б на початковому рівні). Починати проектну діяльність можна лише тоді, коли учні здатні працювати самостійно або за незначної консультативної допомоги. В іншому разі вчитель буде змушений «тягнути» і «підганяти» учнів, що суперечить суті проектної роботи» [3, с. 254].

Особливі вимоги висуваються до керівника проекту. Основною метою вчителя є не передача знань, а організація пошукової діяльності учнів. Вчитель сам повинен володіти методами досліджень, вміти висувати гіпотези, шукати доцільне розв'язання проблем, він повинен бути зацікавлений у інтелектуальній діяльності, мати високу культуру мислення, бути терплячим [2, с. 238-244]. Таким чином, змінюється і роль педагога: він вже не є формальним носієм знань та функцій, а стає консультантом. Основні педагогічні методи – співпраця, консультування та психолого-педагогічна підтримка. Нові інформаційні і комунікаційні технології навчання, зі свого боку, трансформують уже сьогодні ролі викладачів у ролі координаторів, консультантів.

У кожний конкретний момент навчального заняття вчитель не просто реалізує раніше намічений план, він, крім того, постійно відстежує ситуацію, зіставляє її з теоретичною моделлю, прогнозує тенденції подальших змін, оцінює їх з погляду того результату, до якого вони можуть привести [2, с. 238-244]. Він приймає рішення про подальший розвиток або припинення розвитку цих тенденцій, вибирає способи відповідної зміни, тут же безпосередньо реалізує їх, мобілізує інших учасників ситуації, допомагає їм зрозуміти й осмислити ці зміни, тобто керує. Ось чому здатність керувати для вчителя сьогодні не менш важлива, ніж його дидактична підготовка.

Висновки. Проектна діяльність у початковій школі є потужним інструментом для розвитку як академічних, так і соціальних навичок учнів. Вона сприяє формуванню міждисциплінарних зв'язків, активізує творчий потенціал дітей й підвищує їхню мотивацію до навчання. Водночас, успішне впровадження цього методу вимагає ретельної організації та врахування вікових і психолого-педагогічних особливостей учнів початкової школи. Головну роль у цьому процесі відіграє вчитель, який виступає не лише як організатор, а як наставник і консультант, що спрямовує роботу учнів та допомагає долати труднощі. Хоча проектна діяльність супроводжується певними викликами, такими як нестача часу або ресурсів, її переваги, включаючи розвиток критичного мислення, креативності й комунікативних навичок, безсумнівно, роблять цей підхід перспективним для подальшого впровадження в освітній процес.

Список використаних джерел

1. Лісовська К. А. Особливості впровадження проектної діяльності в початковій школі для формування національно-патріотичних почуттів учнів. *Освітньо-науковий простір. Educational Scientific Space. Науковий журнал. Міністерство освіти і науки України, Український державний університет імені Михайла Драгоманова*. Київ: Видавництво Ліра-К, 2024. №6 (1-2024). С. 57-65.
2. Масонов О. І., Денисенко В. В. Особливості впровадження проектних технологій в освітній процес початкової школи. *The VIII International Scientific and Practical Conference «Modern technologies of human development», November 06-08, 2023, Bordeaux, France*. Bordeaux, France, 2023. С. 238-244.
3. Трушина Ю. Організація проектного навчання у початковій школі. 2019. URL: https://lib.iitta.gov.ua/715685/1/Trushyna_19_DTIP_Konf.pdf
4. Федь І. Є., Плахотський О. В., Особливості організації проектної діяльності учнів початкової освіти (на прикладі курсів «Технології» та «Образотворче мистецтво»). *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2022. № 82. С. 69-73.
5. Ярошик Я. В. Проектна технологія навчання у початковій школі. 2021. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/01/144.pdf>

Науковий керівник: Вишнівська Наталія Володимирівна

УДК 37.091.3

*Рихлевич Оксана, старший майстер
ДПТНЗ «Тернопільське вище професійне училище сфери послуг та туризму»
м. Тернопіль*

РЕАЛІЗАЦІЯ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ НА УРОКАХ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

Анотація. Проаналізовано особливості реалізації компетентнісного підходу на уроках професійно-теоретичної підготовки. З'ясовано суть, структуру, види компетентностей;

проаналізовано особливості структури уроку при реалізації компетентнісного підходу; висвітлено особливості проведення уроків за компетентнісним підходом; розглянуто найпоширеніші методи та прийоми, які сприяють формуванню компетентностей в учнів.

Ключові слова: компетентнісний підхід, професійно-теоретична підготовка, види компетентностей, компетентнісний підхід.

Rykhlevych Oksana, senior master
Ternopil Higher Vocational School spheres of services and tourism"
Ternopil, Ukraine

IMPLEMENTATION OF THE COMPETENCE APPROACH IN VOCATIONAL AND TECHNICAL TRAINING LESSONS

Abstract. *The peculiarities of the implementation of the competence approach in the lessons of professional and theoretical training are analyzed. The essence, structure, types of competences are clarified; the peculiarities of the lesson structure when implementing the competence approach are analyzed; the peculiarities of conducting lessons according to the competence approach are highlighted; the most common methods and techniques that contribute to the formation of competencies in students are considered.*

Keywords: *competence approach, professional and theoretical training, types of competences, competence approach.*

Наприкінці ХХ ст. почали відбуватися докорінні зміни в парадигмі й методології освіти, передумови й окремі елементи яких склалися протягом усього століття. В умовах реформування освіти значна роль приділяється вихованню особистості, здатної до самореалізації, самовизначення, самоусвідомлення у реаліях сучасного життя. Спрямованість системи освіти на засвоєння системи знань, яка була традиційною й виправданою ще декілька десятиліть тому, вже не відповідає сучасному соціальному замовленню, яке вимагає виховання самостійних, ініціативних і відповідальних членів суспільства, здатних ефективно взаємодіяти у виконанні соціальних, виробничих і економічних завдань. Виконання цих завдань потребує істотного посилення самостійної й продуктивної діяльності школярів, розвитку їхніх особистісних якостей і творчих здібностей, умінь самостійно здобувати нові знання та розв'язувати проблеми, орієнтуватись у житті суспільства. Такими індикаторами в багатьох країнах стали саме компетентності, що визначають готовність здобувачів освіти до життя, його участі в житті суспільства.

Компетентнісний підхід в навчанні сприяє успішній адаптації здобувачів освіти у соціумі, рішенню ключових проблем сучасного життя, їх професійному самовизначенню. Введення поняття освітніх компетенцій дозволяє вирішувати проблему, типову для освітніх закладів, коли здобувачі освіти можуть добре опанувати набір теоретичних знань, але зазнають значні труднощі в практичній

діяльності, що вимагає використання цих знань для вирішення конкретних завдань або проблемних ситуацій [1].

Компетентності — це динамічна комбінація знань, умінь, цінностей та ставлень на їхній основі, які визначають здатність особистості успішно розв'язувати життєві проблеми, провадити професійну і подальшу навчальну діяльність. Компетентності — це якості, набуті завдяки проживанню ситуацій, рефлексії досвіду.

Компетентності розрізняються за видами: ключові, базові і функціональні.

Ключові компетентності — компетентності, необхідні для життєдіяльності людини і пов'язані з її успіхом у швидкозмінному суспільстві. Діяльність людини, зокрема й засвоєння будь-яких знань, умінь і навичок, складається з конкретних дій, операцій, що їх виконує людина. Виконуючи ці дії, розмірковуючи над їх виконанням, усвідомлюючи потребу в них та оцінюючи їх важливість для себе або для суспільства, людина тим самим розвиває компетентність в тій чи іншій життєвій сфері. Якщо сфера життя, в якій людина відчуває себе здатною ефективно функціонувати (тобто компетентною), є достатньо широкою, йдеться про так звані «ключові» чи життєві компетентності. Якщо ж компетентність поширюється на вузьку сферу, наприклад, у рамках певної наукової дисципліни, то можна говорити про предметну чи галузеву компетентність [3].

За матеріалами дискусій, організованих в рамках проекту ПРООН «Освітня політика та освіта «рівний-рівному», 2004 р. визначено перелік ключових компетентностей, який пропонується українським педагогам:

1. Уміння вчитися — програмує індивідуальний досвід самостійного навчання. Компетентність передбачає, що особистість: сама визначає мету навчально-пізнавальної діяльності; планує, програмує свою діяльність; організовує свою працю для досягнення мети; знаходить і накопичує потрібні знання, способи для розв'язання завдань; виконує в певній послідовності сенсорні, розумові або практичні дії, прийоми, операції; усвідомлює свою діяльність і практично її вдосконалює; має вміння і навички самоконтролю та самооцінки [2].

2. Загальнокультурна — стосується розвитку культури особистості та суспільства у всіх її аспектах. Передбачає вміння: аналізувати й оцінювати найважливіші досягнення національної та світової науки і культури, орієнтуватися в культурному та духовному просторі сучасного українського суспільства; застосовувати засоби й технології інтеркультурної взаємодії; користуватися рідною мовою й іноземними мовами, застосовувати навички

мовлення та норми відповідної мовної культури; використовувати рідну й іноземні мови в активній взаємодії.

3. Громадянська — передбачає: орієнтуватися у проблемах сучасного суспільно-політичного життя в Україні, знати процедури участі в діяльності політичних інститутів демократичної держави, органів місцевого самоврядування; застосовувати процедури й технології захисту власних інтересів, прав і свобод громадян.

4. Підприємницька — передбачає реалізацію здібностей: співвідносити власні економічні інтереси й потреби з наявними матеріальними, трудовими, природними й екологічними ресурсами, інтересами й потребами інших людей і суспільства; застосовувати технології моніторингу ресурсів і забезпечення стійкого зростання; організовувати власну трудову та підприємницьку діяльність і працю колективу, орієнтуватися в нормах і етиці трудових відносин.

5. Соціальна — передбачає: аналізувати механізми функціонування соціальних інститутів суспільства, визначати в них власне застосовувати навички мовлення та норми відповідної мовної культури; використовувати рідну й іноземні мови в активній взаємодії; спрямовувати самовиховання на єдність індивідуальних, національних і загальнолюдських цінностей; реалізовувати моделі толерантної поведінки в умовах культурних, мовних, релігійних та інших відмінностей між народами і країнами.

6. Компетентності з інформаційних і комунікативних технологій (ІКТ) — передбачають: застосовувати інформаційно-комунікативні технології в навчанні та повсякденному житті; раціонально використовувати комп'ютер і комп'ютерні засоби для розв'язання задач, пов'язаних з опрацюванням інформації, її пошуком, систематизацією, зберіганням, поданням і передаванням.

7. Здоров'я зберігаюча — передбачає збереження власного фізичного, психічного, духовного і соціального здоров'я. Включає: життєві навички, що сприяють фізичному здоров'ю; навички, що сприяють соціальному здоров'ю; навички, що сприяють духовному та психічному здоров'ю.

2016 року Міністерство освіти й науки України запропонувало до обговорення педагогічній та освітній громаді нашої країни Концепцію Нової української школи, у якій було наведено ключові компетентності, необхідні для формування особистості школяра в сучасних умовах:

1. Спілкування державною і рідною (у разі відмінності) мовами.
2. Спілкування іноземними мовами.
3. Математична компетентність.
4. Основні компетентності в природничих науках і технологіях.
5. Інформаційно-цифрова компетентність.

6. Уміння вчитися впродовж життя.
7. Ініціативність і підприємливість.
8. Соціальна та громадянська компетентності.
9. Обізнаність та самовираження у сфері культури.
10. Екологічна грамотність і здорове життя.

Після плідного та тривалого обговорення рішенням Колегії Міністерства освіти й науки України від 27.10.2016 р. Концепцію Нової української школи було ухвалено, а ключові компетентності набули такого вигляду:

1. Спілкування державною і рідною (у разі відмінності) мовами.
2. Спілкування іноземними мовами.
3. Математична грамотність.
4. Компетентності в природничих науках і технологіях.
5. Інформаційно-цифрова компетентність.
6. Уміння вчитися впродовж життя.
7. Соціальні та громадянські компетентності.
8. Підприємливість.
9. Загальнокультурна грамотність.
10. Екологічна грамотність і здорове життя [4].

Змінюються мета та зміст освіти, з'являються нові засоби та технології навчання, але урок залишається головною формою навчання.

Сучасний урок – це урок демократичний. Він проводиться не для здобувачів освіти, а разом із ними. Його характеризує не навчання словом, а навчання справою. У зв'язку з цим змінюється змістовна лінія уроку, по-іншому викладається структура навчального матеріалу, модель уроку видозмінюється. Викладач, виконуючи одну зі своїх функцій – проектування педагогічної діяльності, вносить корективи як у формальну частину поурочного плану, так і в аналітичну.

Структура сучасного компетентнісно зорієнтованого уроку повинна відображати не стільки зовнішні прояви діяльності педагога й здобувачів освіти, скільки сутність процесів, з якими пов'язані методична творчість викладача й активна навчально-пізнавальна діяльність здобувачів освіти, її логіка. Урок має відображати логіку засвоєння його змісту та керівництва викладачем цією роботою, досягнення мети через систему дидактичних завдань. Кожне з цих завдань спрямоване на досягнення якоїсь проміжної мети, формування ключових та предметних компетентностей, роботу над певним змістом, тому йому відповідає певна частина в побудові уроку.

У структуру компетентнісно спрямованого уроку, слід вносити наступні зміни: чітко визначати завдання: що повинен здобувач освіти навчитися роботи

саме на цьому уроці (діяльнісний підхід); розрізняти зміст освіти (чому вчу) і зміст навчального матеріалу (за допомогою чого вчу); відповідно до змісту навчального матеріалу та методів роботи підбирати оптимальні форми організації пізнавальної діяльності; ефективно добирати навчальний матеріал для засвоєння здобувачами освіти запланованої одиниці змісту освіти (без надлишку чи недостачі навчального матеріалу); обов'язково при виборі змісту, методів і форм орієнтуватися на цільову установку й уявний оцінювати її, порівнювати досягнуті результати на уроці з очікуваними; при оцінюванні здобувачів освіти враховувати саме набуття ними предметних компетентностей, умінь вирішувати проблеми, пов'язані з даною навчальною темою.

Алгоритм компетентісно зорієнтованого уроку: конкретизація загальної мети (провідних і проміжних цілей) уроку; визначення предметних та ключових компетентностей як до уроку в цілому, так і до кожного етапу уроку окремо; формулювання цілей і визначення очікуваних результатів; мотиваційне забезпечення уроку; поділ змісту уроку на навчальні ситуації в залежності від його структури — теоретичні знання, знання способів діяльності, знання в дії або вміння тощо; формулювання цільового завдання до кожної навчальної ситуації; вибір методів навчання, адекватних цільовим завданням за їх дидактичними функціями (засвоєння, формування, узагальнення) та змісту навчального матеріалу (теоретичний, емпіричний чи практичний); вибір форм організації навчальної діяльності здобувачів освіти (індивідуально-самостійна, парна, групова, фронтальна чи їх оптимальне поєднання) адекватно змісту та методам роботи; при виборі змісту, методів і форм-орієнтація на цільову установку й уявлення очікуваного результату спільної діяльності; здійснення рефлексії навчальної діяльності.

Модель компетентісно зорієнтованого уроку передбачає такі етапи:

- I. Етап орієнтації, мотивації діяльності.
- II. Етап цілепокладання.
- III. Етап цілереалізації.
- IV. Етап рефлексійно-оцінюючий.
- V. Етап контроль домашнього завдання.
- VI. Етап повідомлення домашнього завдання [5].

Конструювання педагогом уроку на основі компетентісного підходу передбачає ряд етапів:

1. Модуль вступного повторення.

Його метою є визначити рівень попередньої підготовленості здобувачів освіти, що стосується теми; актуалізувати знання, що потрібні для введення нового матеріалу; активізувати мислення здобувачів освіти. Оптимальним буде

використання прийомів «Інтрига», «Дивуй!», «Фантастична добавка», «Відстрочена загадка», заповнення кросвордів, «Альтернатива», «Світлофор», «Мозковий штурм», «Асоціація», «Зайве слово», «Назви відповідь», «Пошук загального», «Групування слів», «Лото», «Зашифровки», «Незакінчені речення» тощо. При цьому можна використовувати індивідуальні, парні, групові, фронтальні форми навчання.

2. Модуль вивчення нового матеріалу. Мета: допомогти здобувачам освіти засвоїти факти та основні ідеї; забезпечити якість вивчення нового матеріалу; формувати вміння виділяти головне, актуалізувати, конспектувати, порівнювати, зіставляти; забезпечити диференційований підхід; встановити зв'язки між засвоєними та новими знаннями. Прийомами, які можна використати, є «Асоціації», «Мозкова атака», створення проблемної ситуації, «Знаємо — бажаємо дізнатися — дізналися», «Снігова грудка», «Ажурна пилка», «Акваріум», «Броунівський рух», «Два-чотири — всі разом», «Навчаючи — учусь», «Павучки», «Місткий кошик» тощо. Форми навчання такі, як і в попередньому модулі.

3. Модуль практики. Він має на меті сформувати вміння практичного застосування знань, умінь і навичок; забезпечити ситуацію вибору; формувати вміння розв'язувати типові завдання, формувати творчі вміння; формувати соціально-трудову, інформаційну, загальнокультурну, соціально-трудову компетентності. Прийомами, які можна використати, є «Асоціативний ряд», «Синтез думок», «Альтернатива», «Коментування», «Навчаючи — учусь», «Карусель», «Поєдинок», «Інтелектуальний тир», змагання тощо. Форми навчання: парна, групова, індивідуальна, колективна, фронтальна.

4. Модуль спостереження і діагностики. Мета: організувати і підтримати безперервний зворотний зв'язок; одержати своєчасну інформацію про успішність просування у навчанні всіх здобувачів освіти; спостерігати за процесом засвоєння та застосування знань, умінь і навичок; здійснювати моніторинг навчальних досягнень здобувачів освіти; формувати групи компетентностей: соціально-трудову, загальнокультурну. Рекомендовано використовувати методи спостереження, дискусії, створення проблемної ситуації та прийоми «Світлофор настрою», «Зворотний зв'язок», «Релаксаційні вправи», рефлексія тощо. Форми навчання: індивідуальна, парна, фронтальна, колективна.

5. Модуль домашньої роботи. Метою даного модулю є удосконалити, узагальнити, систематизувати знання, вміння та навички; розвивати самостійність та творче мислення; формувати вміння самостійно засвоювати окремі питання навчального матеріалу; формувати інформаційну, уміння

вчитися, соціально-трудову компетентності. Часто застосовують прийоми «Інтелектуальна розминка», «Одне завдання на двох», «Вірю – не вірю», «Так – ні», «Знайди помилку», «Вибери сам», «Ярмарок – подорож», «Заздалегідь», «Творче завдання», бліцопитування ланцюжком, тощо. Форми навчання: індивідуальна, парна, групова.

6. Модуль узагальнення і систематизації. Мета: узагальнити і систематизувати знання, уміння і навички; встановити загальні зв'язки в матеріалі, що дозволяє побачити учням тему (розділ) в цілому; формувати вміння застосовувати набуті знання під час розв'язування задач різного рівня складності; формувати потребу до постійної самоосвіти, продуктивної творчої діяльності; формувати групи компетентностей: соціально-трудову, загальнокультурну. Методами і прийомами, що використовуються на цьому модулі, є порівняння, узагальнення, усна розповідь, бесіда, вступні, оглядові, пошукові семінари, дебати, конференції; «Письмовий звіт», «Шпаргалка», «Пошта», «Перепишу параграф по-своєму», «Я – педагог», «Інтелектуальне лото», «Ділова гра», «Аукціон ідей», «Творча робота», «Учені та їхні відкриття», «Фантастичні фігури» тощо. Форми навчання: індивідуальна, парна, фронтальна, колективна [6].

7. Модуль психологічного супроводу. Мета: врахувати психофізіологічні особливості учнів; розвивати пізнавальні процеси (пам'ять, увагу, сприймання, мислення, мовлення, уяву тощо); формувати пізнавальний інтерес; створити позитивно-емоційний настрій і психологічно комфортні умови; сприяти позитивному відношенню здобувачів освіти до навчання. Методи: інтерактивні, ігрові, релаксаційні тощо. Прийоми: «Світлофор настрою», «Навіювання», «Відстрочена відгадка», «Бліц-опитування», «Релаксаційні вправи», «Зворотний зв'язок» тощо.

Для розв'язання завдань компетентнісної освіти педагог має керуватися такими правилами, незалежно від стажу роботи, категорії, технології, яку він використовує: головним є не предмет, якому викладач навчає, а особистість, яку формує; на виховання активності не потрібно шкодувати ні часу, ні зусиль; доцільно ставити здобувачів освіти у ситуації, котрі вимагають виявлення та пояснення розбіжностей між фактами, що спостерігаються, та наявним знанням; потрібно допомагати здобувачам освіти оволодіти найбільш продуктивними методами навчально-пізнавальної діяльності, навчати їх вчитися; слід якомога частіше використовувати питання «Чому?», щоб навчити мислити; знає не той, хто переказує, а той, хто застосовує на практиці; треба привчати здобувачів освіти думати та діяти самостійно, поступово відходити від механічних переказів, дослівного відтворення; творче мислення можна розвивати всебічним

аналізом проблем, пізнавальні задачі розв'язувати кількома способами, частіше практикувати творчі завдання; викладачі будь-якого предмета, мають слідувати за способом та формою висловлення думки здобувачів освіти; слід частіше показувати здобувачам освіти перспективи їх навчання; використовувати схеми, плани, щоб забезпечити засвоєння системи знань; у процесі навчання обов'язково враховувати індивідуальні особливості кожного здобувача освіти; вивчати і враховувати життєвий досвід здобувачів освіти, їх інтереси, особливості розвитку; потрібно навчати так, щоб здобувач освіти розумів, що навчання є для нього життєвою необхідністю.

Нині існує багато різних думок щодо поняття, класифікації та виокремлення найважливіших компетентностей. Але не зважаючи на різноманітні визначення компетентностей, усі дослідники виокремлюють їх важливу якість - вияв компетентності у конкретній діяльності в певній ситуації. Компетентність не може бути ізольована від конкретних умов її реалізації. Вона тісно пов'язує одночасну мобілізацію знань, умінь і способів поведінки в умовах конкретної діяльності. Таким чином, компетентність не зводиться ні до знань, ні до умінь. Компетентність - це той ланцюжок, який пов'язує знання та діяльність людини. Оволодіння компетентностями є невід'ємною складовою підготовки здобувачів освіти до майбутньої професійної діяльності, сприяє створенню умов для зростання активної творчої особистості, інтелектуальному розвитку, формуванню здобувачів освіти застосовувати нові знання, діяти, прагнути саморозвитку, озброює практичними навичками пошукової та науково-дослідної діяльності, прикладними вміннями виконання різних видів робіт з навчальних дисциплін, моделювання власного шляху розвитку.

Список використаних джерел

1. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи // Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. К.: К.І.С., 2004. 112 с.
2. Леонтян М. А. Поняття "компетенція" і "компетентність" у теорії освіти. Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]. Сер.: Педагогіка. 2012. Т. 188. Вип. 176. С. 73-75.
3. Литвинова Н. В. Поняття «компетенція» і «компетентність» у працях сучасних педагогів. *Вісник Глухівського держ. пед. ун-ту. Серія: Педагогічні науки*. 2011. Вип. 19. С. 102-105
4. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи / Упоряд.: Гриневич Лілія, Елькін Олександр, калашнікова Світлана [та ін.]. Львів, 2016 40 с.
5. Овчарук О. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти. Стратегія реформування освіти в Україні: рекомендації з освітньої політики. – К.: «К.І.С.», 2003.
6. Родигіна І. В. Компетентісно орієнтований підхід до навчання [Текст] / І. В. Родигіна. Х. : Основа, 2005. 96 с.

УДК 373.3.016

*Мойса Марина, студентка
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
Київ, Україна*

РОЛЬ ІГОР ТА ІНТЕРАКТИВНИХ ВПРАВ У ВИКЛАДАННІ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»

***Анотація.** Стаття присвячена проблемі організації ігрової діяльності дітей молодшого шкільного віку на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ». В статті аналізовано, як інтегровані ігри та вправи можуть сприяти розвитку пізнавальних навичок дітей, їхньому соціальному та емоційному зростанню, а також покращенню мотивації до навчання. У статті представлено результати експериментального впровадження ігрових елементів у навчальний курс «Я досліджую світ», описано методичні прийоми, які допомагають учителям інтегрувати ігри в навчальний процес, та розглянуто переваги і можливі труднощі цього підходу. Висновки статті свідчать про позитивний вплив ігор та інтерактивних вправ на формування у дітей критичного мислення, креативності та комунікативних навичок.*

***Ключові слова:** дидактична гра, інтегрований курс, молодші школярі, початкова школа, Нова українська школа.*

*Moysa Maryna, student
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University
Kyiv, Ukraine*

THE ROLE OF GAMES AND INTERACTIVE EXERCISES IN TEACHING THE INTEGRATED COURSE “I EXPLORE THE WORLD”

***Abstract.** The article is devoted to the problem of organizing play activities of primary school children in the lessons of the integrated course “I explore the world”. The article analyzes how integrated games and exercises can contribute to the development of children's cognitive skills, their social and emotional growth, as well as improving motivation to study. The article presents the results of the experimental implementation of game elements in the educational course “I explore the world”, describes methodological techniques that help teachers integrate games into the educational process, and considers the advantages and possible difficulties of this approach. The conclusions of the article testify to the positive influence of games and interactive exercises on the formation of critical thinking, creativity and communication skills in children.*

***Keywords:** didactic game, integrated course, younger students, primary school, New Ukrainian School.*

Вступ. Навчання учнів початкової школи в військовий час та час дистанційного навчання вимагає використання нових технологій, цікавих матеріалів та найголовніше ігор, щоб школярі могли відволіктись та направити свою увагу та пізнавальну діяльність на здобуття нових знань. Використання дидактичних ігор на уроці не лише заохочують до навчання, а й активізує психологічні процеси учасників ігрової діяльності, увагу, запам'ятовування, інтерес, сприйняття і мислення, стимулює потяг до знань, бажання пізнавати

нове, відшукувати способи розв'язування нестандартних завдань, допомагає учням початкових класів досягти успіху в навчанні

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема використання ігрових технологій навчання висвітлена у працях багатьох українських науковців, зокрема Леся Колісник – відомий український педагог, яка активно досліджує інтегроване навчання та використання ігрових методів у початковій школі, її праці присвячені розробці методичних основ для впровадження дидактичних ігор у навчальний процес, Сергій Руденко – український педагог, який активно досліджує та впроваджує ігрові методи навчання у початковій школі, його роботи спрямовані на підвищення мотивації та зацікавленості учнів через використання дидактичних ігор.

Розроблення та впровадження нових педагогічних технологій у навчально-виховний процес школи є актуальною темою для багатьох українських науковців, а саме Олександр Савченко - відомий педагог і науковець, який працює над питаннями удосконалення методик навчання в початковій школі, його роботи зосереджені на розробці інтерактивних методів та інноваційних технологій, що сприяють підвищенню мотивації учнів і покращенню якості освіти, Галина Левченко - зосереджена на вивченні дидактичних ігор та їх впливу на навчально-виховний процес, вона розробляє методичні рекомендації щодо використання ігрових технологій для розвитку критичного мислення та творчих здібностей учнів.

Мета. Розкрити особливості викладання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у Новій українській школі ігор та інтерактивних вправ в контексті педагогіки партнерства.

Завданням дослідження полягає в розкритті методів навчання природничої освітньої галузі, ознайомити з інноваційними формами та технологічними освітнього процесу закладу початкової освіти в контексті Нової української школи.

Реалізація визначених завдань здійснювалась з використанням комплексу **методів дослідження:** теоретичні – системний аналіз педагогічної, методичної, навчально-методичної літератури та програмно-методичних матеріалів; обробка та аналіз наукових публікацій за обраною проблематикою; систематизація та узагальнення інформації; емпіричні методи – вивчення документації.

Виклад основного матеріалу. Нова українська школа – це сучасний та інноваційний підхід до освіти, який спрямований на створення комфортного та ефективного навчального середовища для учнів, сприяння розвитку різноманітних компетенцій та підготовку учнів до успіху в сучасному світі. Концепція реалізується Міністерством освіти і науки України та підтримується

різними організаціями, передбачає використання сучасних освітніх технологій та орієнтацію на індивідуальні траєкторії навчання.

Навчальний предмет «Я досліджую світ» є інтегрованим курсом у рамках освітньої концепції «Нова українська школа». Цей курс поєднує в собі три напрями: природничий, громадянський та історичний, соціальний та здоров'язбережувальний. Курс має на меті забезпечити учнів всебічним розумінням світу, залучаючи їх до досліджень, спостережень і моделювання в різних дисциплінах. Курс заохочує самостійну роботу, критичне мислення та дискусію серед учнів для формування цілісного сприйняття себе, своєї Батьківщини та навколишнього світу.

Предметний курс, об'єднує основний зміст суміжних тематичних блоків предмету. Інтеграція в навчанні має на меті процес установалення зв'язків між структурами та компонентами змісту в рамках певної системи освіти з метою формування цілісного уявлення про світ, орієнтований на розвиток та саморозвиток дитини. Тому метою формування інтегрованого курсу «Я досліджую світ» є формування цілісного бачення світу.

Використання ігор у навчальному середовищі вже давно відомо, але залишається актуальним, оскільки правильне використання навчальних та рольових ігор значно збільшує процес навчання в початковій школі та підвищує його ефективність. У дидактичній та рольовій грі як формі навчання взаємодіють навчальна (пізнавальна) та ігрова (цікава) сторони. Відповідно до цього вчитель одночасно навчає дітей і бере участь у їхній грі, а здобувачі освіти граючись навчаються [4]. Навчальна мета, прихована в ігровому завданні, не помітна для навчання, а закладення пізнавального матеріалу складається ненавмисно, під час захоплюючих ігрових дій (таких як приховування та пошук, загадування та відгадування, елементи змагання за досягнення ігрового результату тощо).

Використання ігрової діяльності на уроках «Я досліджую світ» можливо лише за умови, що навчальні завдання є доступними для сприйняття дітей, вони виявляють інтерес до гри, засвоюють правила та ігрові дії, що, своєю чергою, залежить від рівня їхнього ігрового досвіду. Саме ці фактори є передумовами для застосування учнями набутих знань про предмети та явища навколишнього середовища.

Оскільки у молодшому шкільному віці у дітей ще сильна потреба в грі, то зневажливе відношення до ігрових прийомів у освітньому середовищі порушує один з найважливіших принципів педагогіки – врахування вікових особливостей дітей. Ігрова діяльність робить окремі етапи уроку «Я досліджую світ» емоційно насиченими, вносить бадьорий настрій в дитячий колектив. Різноманітність

ігрових засобів створює широкі можливості для того, щоб учитель міг вибрати саме таку гру, яка найбільше відповідає меті уроку [5].

На уроці варто використовувати таку роль та навчальні ігри, організація яких не вимагає багато часу на підготовку обладнання та запам'ятовування складних правил. Перевагу слід надавати іграм, які передбачають участь у них учнів у незадовільному класі, швидкі відповіді та зосередження вільної уваги. Переваги таких ігор: не потребують багато часу на підготовку, мають прості правила, які легко запам'ятати, залучають до гри дітей у класі, передбачають швидкі відповіді учасників, сприяють зосередженню вільної уваги, використання таких ігор на уроках дозволяє ефективно поєднувати навчання з ігровою діяльністю, підтримуючи інтерес та увагу учнів.

На уроках «Я досліджу світ» можна використовувати різноманітні рольові ігри, які дозволяють учням творчо відтворювати відносини у світі природи, людей, стосунків людини з природними або соціальними об'єктами. Ось кілька прикладів таких ігор:

1. "Магазин" діти діляться на групи - "покупців" та "продавців". «Продавці» готують вітрини з товарами, а «покупці» обирають товари, називають їх та відносять до певної групи.. Гра розвиває вміння класифікувати предмети, спілкуватися та працювати в команді.

2. "Лікарня" учні розподіляють ролі лікарів, медсестер, користувачів. Вони приймають хворих, залишають діагнози, призначають лікування. Гра дозволяє закріпити знання про побудову тіла людини, правила гігієни, надання першої допомоги.

3. "Родина" діти грають ролі членів родини - батька, матері, дітей. Вони розігрують сімейні ситуації, свята, подорожі. Гра формує уявлення про сімейні цінності, обов'язки, традиції.

Дидактичну гру можна пропонувати на різних етапах уроку "Я досліджую світ". Ігри на початку уроку мають на меті активізацію учнів, допомагають їм мислити зосередитися та виділити основне, вихідне, спрямувати увагу на самостійну діяльність. Іноді гра може бути основою для побудови всього уроку.

Коли ж діти втомлюються, їм доцільно запропонувати рухливу гру. Проте слід пам'ятати, що деякі ігри надто збуджують емоції молодших школярів і надовго відволікають їх увагу від основної мети уроку. Адже діти цього віку ще не вміють керувати своїми емоціями, переключати увагу, зосереджуватися в необхідних моментах. Тому ігри, пов'язані із сильним нервовим збудженням, краще провести наприкінці уроку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, використання ігор є доцільним саме з учнями початкової школи. До переваг використання

ігрових технологій та дидактичних ігор можемо віднести: природна мотивація (діти молодшого шкільного віку мають сильну потребу в ігровій діяльності); активізація розумової діяльності (прагнення досягти ігрової мети, виграти спонукає учнів до розумової активності); зв'язок з ігровим досвідом (використання ігрових мотивів спирається на наявний у дітей ігровий досвід, що полегшує засвоєння навчального матеріалу); емоційна привабливість (ігрові мотиви створюють навчальну діяльність емоційно привабливою для дітей, що створює їхню пізнавальну активність). Таким чином, використання ігрових мотивів у навчальних іграх дозволяє ефективно активізувати пізнавальну діяльність молодших школярів, спираючись на їхні природні потреби та інтереси.

Список використаних джерел

1. Бібік Н. Навчально-методичний комплект з курсу «Я досліджую світ» у вимірах компетентісно орієнтованого навчання. Проблеми сучасного підручника. Київ. 2019. С.6-22.
2. Коченгіна М. В., Коваль О. А. Використання гри в освітньому процесі першого циклу початкової школи: науково-методичний посібник. Харків: Харківська академія неперервної освіти, 2019. 88 с.
3. Нова українська школа: поради для вчителя за заг. ред. Бібік Н. М. К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/NUSH-poradnyk-dlya-vchytelya.pdf>
4. Кудикіна Н.В. Ігрова діяльність дітей: теоретичні основи й методика педагогічного керівництва. Її величність ГРА: теорія і методика організації дитячої ігрової діяльності в контексті наступності дошкільної та початкової освіти: зб. статей. Вінниця: ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 2009. – С. 8–21.
5. Ридакова Г. І. Дидактична гра – дієвий засіб активізації пізнавальної активності учнів. Початкове навчання та виховання. 2015. № 16–18. С. 7 – 13.

Науковий керівник: Вишнівська Наталія Володимирівна

УДК 377.3.091.2 (045)

Теребенець Любомира

Викладач професійно-теоретичної підготовки
ДПТНЗ "Тернопільського ВПУ сфери послуг та туризму
м.Тернопіль, Україна

МІСЦЕ МАЛЮВАННЯ У ПРОЦЕСІ ОПАНУВАННЯ ЗДОБУВАЧАМИ ОСВІТИ РОБІТНИЧИХ ПРОФЕСІЙ

Анотація: стаття присвячена аналізу ролі малювання в процесі підготовки здобувачів освіти робітничих професій. Малювання розглядається як важливий інструмент для розвитку просторового мислення, точності та креативності, що є необхідними навичками у багатьох технічних і виробничих спеціальностях. Вивчається вплив графічних вправ на підвищення професійної компетентності студентів, покращення їх розуміння робочих креслень та технічної документації. У статті також підкреслюється важливість інтеграції малювання у навчальні програми для покращення якості професійної підготовки.

Розглянуті педагогічні технології, що сприяють підвищенню якості підготовки здобувачів освіти, а також методи і прийоми навчання, які використовуються автором на уроках «Спеціального малювання».

Ключові слова: емоційно-естетичний досвід, художні компетентності, творчі здібності, художньо-естетична компетентність, методи та прийоми навчання.

Terebenets Lubomyra

*Teacher of professional and theoretical training
Ternopil VPU of the field of services and tourism
Ternopil, Ukraine*

THE PLACE OF DRAWING IN THE PROCESS OF MASTERING WORKING PROFESSIONS BY STUDENTS

Abstract. *Abstract: the article is devoted to the analysis of the role of drawing in the process of training those seeking education in working professions. Drawing is seen as an important tool for developing spatial thinking, accuracy and creativity, which are essential skills in many technical and manufacturing occupations. The impact of graphic exercises on increasing the professional competence of students, improving their understanding of working drawings and technical documentation is studied. The article also emphasizes the importance of integrating drawing into curricula to improve the quality of vocational training. Pedagogical technologies contributing to the improvement of the quality of training of education seekers, as well as teaching methods and techniques used by the author in the lessons of "Special drawing" are considered.*

Key words: *emotional-aesthetic experience, artistic competences, creative abilities, artistic-aesthetic competence, teaching methods and techniques.*

Швидкий розвиток сучасного світу, наукові й технічні досягнення, активні зміни в цифровій інфраструктурі та безперервне оновлення інформації створюють високий попит на фахівців з високою культурною та освітньою підготовкою, які мають глибокі знання, професійні навички й креативне мислення. Сьогодні затребувані спеціалісти, здатні швидко навчатися, удосконалюватися, розвиватися і творити протягом усього життя. Чим вищий рівень знань молодшої людини, тим більше вона відповідає цим вимогам, відкриваючи для себе нові можливості і легше знаходячи своє місце в суспільстві. Талановиті й здібні люди є рушійною силою будь-якого суспільства, адже саме їх інтелектуальні зусилля забезпечують його прогрес. Інтеграція інформаційно-комунікаційних технологій у всі сфери життя вимагає від фахівців не лише інтелектуального розвитку та естетичного чуття, але й вміння швидко адаптуватися, приймати рішення та навчатися протягом усього життя. Сьогодні ринок праці відкритий для цілеспрямованих і мобільних людей, які можуть ефективно розвиватися й удосконалювати свої навички.

У професійному навчальному закладі система навчання є багатограним процесом, який складається з ряду взаємопов'язаних складових, де крім педагогічних та організаційно-управлінських заходів, спрямованих на забезпечення оволодіння молоддю знаннями, уміннями і навичками в обраній ними галузі професійної діяльності, виховання загальної і професійної культури, важливе місце посідає формування в учнів творчого мислення і творчих здібностей, загальної та естетичної культури особистості, розвиток художньо-естетичних компетентностей [1].

Широкі можливості для творчого розвитку особистості, набуття емоційно-естетичного досвіду, а далі й креативного мислення надають уроки спеціального малювання.

Американський психолог Фромм запропонував визначення поняття творчих здібностей, як здатність дивуватися і пізнавати, вміння знаходити рішення у нестандартних ситуаціях, спрямованість на відкриття нового і здатність глибокого усвідомлення свого досвіду. Художньо-естетична компетентність – це мистецька активність, яка ґрунтується на творчій діяльності людини.

Які ж методи і прийоми доцільно використовувати На уроках «Спеціального малювання» для учнів різних професій: кравців, перукарів, манікюрників, візажистів, квіткарів, флористів?

На уроках «Спеціального малювання» для учнів різних професій: кравців, перукарів, манікюрників, візажистів, квіткарів, флористів використовуються різні методи і прийоми. Під методами навчання розуміються упорядковані способи взаємодії педагога й учнів, за допомогою яких досягається мета опанування знаннями, уміннями і навичками, формується світогляд учнів, розвиваються їх здібності до самостійного засвоєння і застосування знань. Прийом – це цілісна складова методу навчання [2, с.128; 3,с.31].

Налаштувати учнів на доброзичливий лад, допомогти їм довіритися, зняти емоційне напруження, відкрити серця і душі назустріч прекрасному світу мистецтва можна за допомогою музики. Музика має звучати при виконанні творчих завдань. Адже музика, живопис, танці, хобі у будь-якому віці зменшують тривожність, агресію, виводять з депресії, викликають позитивні емоції й бажання творити.

Методом формування пізнавальних інтересів учнів до навчання є уроки-екскурсії на природу, які підвищує зацікавленість і працездатність учнів, формують поняття та уявлення про об'єкти і явища природи, їх взаємозв'язки і залежності, про форму, колір, гармонійні поєднання, симетрію, пропорції тощо. Екскурсії в картинну галерею, віртуальні подорожі музеями світу, відвідування місцевих музеїв і виставок спонукають молодих людей творити. Крім того, вони знайомляться з різновидами малярства і стилями у мистецтві, роботами художників. Саме на уроках малювання та заняттях предметного гуртка студенти дізналися про творчість митців світового значення, наших земляків, вихідців з Тернопілля: Івана Марчука, Євгена Удіна, Якова Гніздовського, Володимира Воронюка, Олега Шупляка, Іоана Пінзеля та багатьох інших.

У системі професійної освіти особливості художньо-естетичного розвитку виявляються у його професійній та творчій спрямованості, образної та фантазійної уяви фахівця, посилення уваги до формування професійно значущих естетичних смаків і художніх чуттєвих здібностей: відчуття форми, пропорцій, кольору, гармонійних поєднань. Адже регулятором сучасного виробництва є ринок товарів, який ставить жорсткі вимоги щодо їх якості та естетичного оформлення. Успішно конкурувати на цьому ринку може лише та продукція, яка є практичною, надійною у користуванні та естетично привабливою.

У формуванні художньо-естетичних компетенцій велику частку займають новітні технології, технічні та мультимедійні засоби. Невід'ємним прийомом роботи на уроці є використання елементів відео-уроків, майстер класів та презентацій, підібраних за темами і специфікою професій. Для усіх спеціальностей це: основи рисунку з натури, вправи аквареллю, зображення елементів природи, малювання натюрмортів. Особливістю малювання на уроках для квіткарів та флористів є зображення квітів, букетів, флористичних композицій; для візажистів – малювання фейс-чартів, для манікюрників – малювання на нігтьовій пластині або тіпсах, для перукарів - малювання голови, обличчя, волосся, стрижок і зачісок; для кравців і закрійників - малювання фігури людини та моделей одягу.

Оскільки уроки спеціального малювання побудовані на зоровому сприйнятті, використання інформаційно-комунікативних технологій полегшує підготовку до уроку, поєднує теоретичний, ілюстративний і демонстраційний

матеріал, що підвищує цікавість до теми, допомагає учням ефективніше сприйняти навчальний матеріал, формувати конкретні уявлення і поняття. Це: фотографії, репродукції, віртуальні галереї, тематичні альбоми, авторський «Термінологічний словничок з рисунку і живопису».

На уроках «Спеціального малювання» широко використовуємо елементи майстер-класу. Викладач демонструє послідовність і прийоми виконання практичних завдань, при цьому використовує ті ж матеріали та засоби малювання, що й учні.

При знайомстві з аквареллю не обходиться без використання прийомів уроку-експерименту «Змішай фарби», «Випробуй цікаву техніку зображення»,

«Нетрадиційна техніка, але цікава». Флористи проявляють фантазію на уроках-асоціаціях «Чарівна квітка», «Віночок», «Пори року», «Палітра осені», «Барви настрою». Кравці та закрійники проявляють себе на уроках-творчості «Я-модельєр», «Одягну ляльку». Для перукарів та візажистів проводяться уроки «Креативна стрижка», «Фантастичний макіяж». Манікюрникам пропонується урок малювання з використання мотивів у стилі зентангл, дудлінгу, мехенді, тату, елементами геометрії, фауни і флори. Усім здобувачам освіти пропонується урок творчості та подяки – виготовлення листівок «Спасибі вам, захисники України!». [2, 3]

Тема писанкарства також присутня на уроках малювання. Тут доречно заздалегідь провести урок-мандрівку стежками культури рідного краю, дослідницьку роботу про історію писанки, її символіку, колористику, техніки виконання, особливості розпису у різних регіонах України, а результатом роботи стануть ескізи писанок або барвисті рукотворні вироби.

До пошукових прийомів включаємо завдання учням «пригадай слово»: діалектні слова - назви кольорів, які використовуються у родинному колі або рідному селі. Метод «навчаючись - учусь» дає можливість учням взаємодіяти, ділитися з товаришами досягненнями, вміннями та практичними навичками.

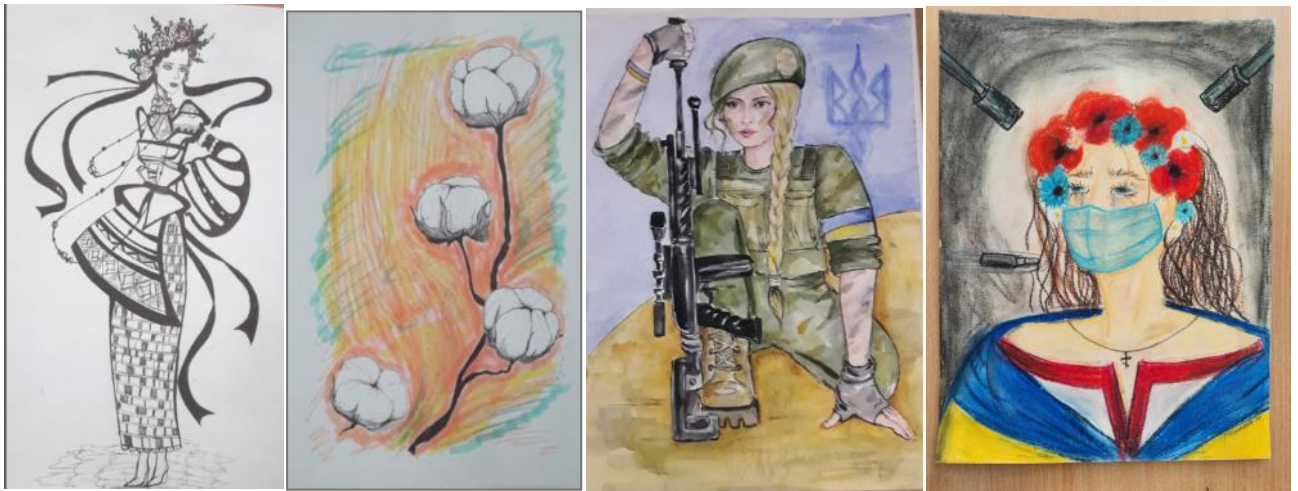
Щоб зацікавити учнів, мотивувати їх пізнавальний інтерес, необхідно знайомимо їх з сучасними напрямками у живописі та графіці, наприклад із загадковими узорами так званого зентанглу або дудлінгу, малюванням та медитацією або скетчингом. Результати вказують, що зентангл покращує пам'ять, стимулює творчі здібності, покращує настрій, заспокоює у стресових ситуаціях. Крім того, відточуючи штрихи, удосконалюючи візерунки своїх малюнків, учні коригують зорово-моторну координацію. Учні з великим задоволенням займаються таким видом графічного зображення.

Сьогодення вимагає активних експериментів в галузі мистецтва. Саме нетрадиційні техніки живопису: мокра техніка, розбризкування, крапкова - пуантистична, сухим пензликом, використання спирту або солі, маскувальна, видряпування-сграфіто, кляксоманія, монотипія на склі, малювання кавою тощо викликають в учнів інтерес, створюють атмосферу розкутості, відкритості, розвивають самостійність, формують емоційно-позитивне відношення до малювання. Загальновідомо, що творчість, як здатність створювати нові цінності, властива лише людині.

Позитивне сприйняття учасниками освітнього процесу малювання є перемоги нашої молоді у конкурсах, фестивалях, виставках тощо. Процес роботи над проектами надзвичайно цікавий і пізнавальний: вибір теми, техніки виконання, колористики, оформлення, назви – творчий процес і дуже особистий.

При проведенні контролю використовуємо тести, кросворди, картки-естафети «Доповни відповідь», «Прикрась ялинку», «Одягни дівчисько». З метою активізації творчої ініціативи є залучення здобувачів освіти до оцінювання робіт, аналізу допущених помилок, оформлення виставок творчих студентських робіт.

Щоб стимулювати навчально-пізнавальну діяльність учнів застосовуємо метод забезпечення успіху в навчанні [2,3]. Обов'язковим прийомом при цьому є демонстрація робіт, виконаних художниками без рук. На прикладі людей з особливими потребами, а сьогодні таких незламних людей стає більше, учні задумуються про життєві та людські цінності, силу духу, обов'язок і відповідальність, місце під сонцем. Це зміцнює віру у власні сили, розкриває крила, пробуджує почуття гідності.

Війна в Україні призвела до деякої дестабілізації життя і навчання. Адаптація в нинішніх умовах до обмежень і загроз, а також безпека, надійність та доступність освіти є першочерговою. Пріоритетними діями кожного педагога вважаю процес удосконалення цифрової компетентності, освітнього процесу культури кібербезпеки, їх адаптації у цифровому освітньому середовищі; раціональне і безпечне дозування навчального матеріалу, використання ігрових форм, методів та прийомів навчання; посилення національно-патріотичного виховання молоді з урахуванням індивідуальних особливостей здобувачів освіти.

Час диктує нам свої вимоги: хочеш не відставати від життя — учись! Завдання учителя полягає у тому, щоб допомогти молодим людям розкрити свої таланти, обрати правильний шлях до пізнання, знайти своє місце у цьому прекрасному світі, внести свій вклад у розбудову і процвітання рідної країни.

Список використаних джерел:

1. Закон України про професійну (професійно-технічну) освіту URL: [HTTPS://IPS.LIGAZAKON.NET/DOCUMENT/Z980103](https://ips.ligazakon.net/document/Z980103)
2. Фіцула М.М. Педагогіка: Навчальний посібник. Київ.: «Академвидав», 2005. 560с.
3. Нікуліна А.С., Сілаєва І.Є., Шевчук С.С. Сучасний урок у професійній школі: проектування, організація, аналіз: Метод. посібник. – Донецьк: ДІПО ІПП. 2008. 160с.
4. Сухомлинський В. О. Сто порад учителю / В. О. Сухомлинський. К.: Радянська школа, 1988. 310 с.

УДК 37.01

Чех Галина,
Львівський автомобільно-дорожній
фаховий коледж НУ «Львівська Політехніка»
Львів, Україна

STEAM ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ ТЕХНІЧНОЇ МЕХАНІКИ У ФАХОВОМУ КОЛЕДЖІ

У статті розглянуто можливості впровадження STEAM-підходу (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) у процес навчання технічної механіки у фахових коледжах. STEAM-підхід сприяє інтеграції природничих наук, інженерії, математики, технологій та мистецтва для створення більш цілісного і практико-орієнтованого освітнього процесу. Обговорено конкретні методи та приклади завдань, що розвивають креативне і критичне мислення, а також сприяють формуванню навичок розв'язування практичних задач. Проаналізовано ефективність використання STEAM у технічних дисциплінах і його вплив на зацікавленість студентів у навчанні. Доведено, що STEAM-підхід стимулює активне засвоєння знань та сприяє підготовці конкурентоздатних фахівців у технічній сфері.

Ключові слова: STEAM-підхід, технічна механіка, фаховий коледж, інноваційні методи навчання, креативне мислення, практико-орієнтоване навчання, технічні дисципліни.

*Chekh Halyna, Lviv Automobile and Road
Professional College of National University "Lviv Polytechnic", Lviv, Ukraine*

STEAM APPROACH TO THE STUDY OF TECHNICAL MECHANICS IN A VOCATIONAL COLLEGE

The article examines the possibilities of implementing the STEAM approach (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) into the process of teaching technical mechanics in vocational colleges. The STEAM approach promotes the integration of natural sciences, engineering, mathematics, technology and art to create a more holistic and practice-oriented educational process. Specific methods and examples of tasks that develop creative and critical thinking, as well as contribute to the formation of practical problem-solving skills, are discussed. The effectiveness of using STEAM in technical disciplines and its impact on students' interest in learning are analyzed. It is proven that the STEAM approach stimulates active learning and contributes to the training of competitive specialists in the technical field.

Key words: *STEAM approach, technical mechanics, vocational college, innovative teaching methods, creative thinking, practice-oriented learning, technical disciplines.*

Пріоритетними технологічними завданнями ХХІ ст. є необхідність розв'язання екологічних проблем; оволодіння технологією термоядерного синтезу та розбудова альтернативної енергетики; поліпшення інфраструктури міст; використання нових інформаційних технологій у медицині; розвиток технології віртуальної реальності тощо. Однак, дослідження доводять існування суперечності між попитом на фахівців високотехнологічних галузей, які здатні до комплексної науково-інженерної діяльності та зниженням рівня цікавості студентів й учнів до дисциплін природничо-математичного та технічного циклів. Швидке й ефективне усунення цієї суперечності вимагає докорінного перегляду наявних моделей освіти, освітніх програм, методів навчання, вважають дослідники [1, с. 5-6].

Навчальна дисципліна «Теоретична механіка» складається із трьох розділів: теоретична механіка, опір матеріалів, деталі машин – і належить до циклу фундаментальних навчальних дисциплін за фаховим спрямуванням «Автомобільний транспорт». На основних законах теоретичної механіки ґрунтуються багато таких загально-інженерних навчальних дисциплін, як: опір матеріалів, теорія механізмів і машин, матеріалознавство, основи технологічних систем, деталі машин. Щоб добре засвоїти навчальну дисципліну, потрібно не тільки глибоко вивчити її теоретичний матеріал, а й набути твердих навичок у розв'язанні задач. Проведення лабораторних і практичних робіт зі всіх розділів теоретичної механіки – важливий елемент освітнього процесу, адже без практичного досвіду неможливо якісно засвоїти теоретичні знання. Виконання практичних робіт розроблено на основі STEM-підходу, як це здійснюють у реальних виробничих умовах – студент зможе застосовувати свої практичні

знання для вирішення неякісно структурованих технологічних проблем і розвивати свої технологічні навички.

Освітня система України зараз знаходиться на шляху інноваційного розвитку. Викладачам необхідно будувати освітній процес у відповідності до наявного матеріального забезпечення, використовуючи інформаційні Online-сервіси та власні розробки. Цифрові лабораторії дозволяють проводити досліджень з фізики, хімії, біології не лише в навчальному кабінеті, але й на природі. Наприклад, цифрова лабораторія Neulog (<<https://neulog.com>>) містить понад 40 різноманітних датчиків і дозволяє проводити вимірювання, візуалізацію та аналіз результатів експериментів, експорт даних у табличний процесор. Результати експериментів можна подати у вигляді графіків, таблиць чи показів приладів у обраних одиницях фізичної величини. Автономний набір EdPro Amperia (<<https://edpro.ua/amperia>>) допоможе при виконанні лабораторних та демонстраційних робіт з курсу електрики та магнетизму. Цей набір працює без розеток, блок живлення та вимірювальний прилад містять акумулятор. Використання середовища LabVIEW (Laboratory Virtual Instrument Engineering Workbench) у лабораторному практикумі дозволяє створити практично будь-який тип віртуального приладу за відносно невеликий проміжок часу в порівнянні з іншими підходами, поєднувати проведення віртуальних віддалених вимірювань на реальних об'єктах із широкими можливостями імітаційного моделювання.

На платформі нідерландської LMS ELECTUDE представлені спеціалізовані електронні програми, спрямовані на детальне вивчення автомобіля. Доступні програми, присвячені базовому устрою двигуна внутрішнього згоряння з модулями керування, датчиками, приводами та мережевим з'єднанням шиною CAN. Існує опція відключення, видалення, заміни компонентів, щоб побачити їх вплив на роботу двигуна. ELECTUDE SIMULATOR CHALLENGE – це симулятор, який використовується при підготовці техніків-механіків автотранспортної галузі, дозволяє вдосконалити навички діагностики, набутти досвіду, вивчити порядок застосування сервісного інструменту та обладнання. За допомогою симулятора можна отримати точне уявлення про види сигналів, що формуються різними датчиками, способи управління виконавчими пристроями різного типу. Для викладача – це можливість моделювати різноманітні ситуації та реакцію діагностичного обладнання на введені несправності.

Використання віртуальних вимірювальних приладів дозволяє ввести студента у світ сучасних лабораторних та інформаційних технологій, підвищити

мотивацію до навчання, сприяє розвитку творчих здібностей у майбутніх фахівців.

Фахівець XXI століття має вміти вільно висловлювати інноваційні та творчі ідеї, співпрацювати з представниками різних галузей діяльності, розуміти механізми взаємодії природничих наук і мистецтва, математики та гуманітарних наук і технологій, усвідомлювати галузі їх застосування, бути здатним до творчості та винахідливості, тому STEAM-підхід, що інтегрує природничі науки (Science), технології (Technology), технічну творчість (Engineering), мистецтво (Art) та математику (Mathematics) є вимогою часу.

Список використаних джерел

1. Поліхун Н. І., Постова К. Г., Сліпучіна І. А., Онопченко Г. В., Онопченко О. В. Упровадження STEM-освіти в умовах інтеграції формальної і неформальної освіти обдарованих учнів: методичні рекомендації. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2019. 80 с.

УДК 332.7(477)

*Pietryga Joanna, studentka
Farmaceutyczny fakultet Lwowskiego Uniwersytetu Medycznego
Lwow, Ukraina*

UCZCIWOŚĆ AKADEMICKA

Adnotacja. *W artykule podjęto problematykę koncepcji uczciwości akademickiej jako ważnej zasady etycznej współczesnej edukacji i działalności naukowej. Autorka bada istotne elementy rzetelności akademickiej, do których zalicza się unikanie plagiatu, rzetelną prezentację wyników badań, odpowiedzialność akademicką i poszanowanie własności intelektualnej. W artykule podkreślono znaczenie kształtowania uczciwości akademickiej wśród studentów i naukowców, a także rolę instytucji edukacyjnych we wdrażaniu polityk i standardów promujących rozwój etycznych zachowań w środowisku akademickim. Wnioski potwierdzają znaczenie uczciwości akademickiej dla budowania zaufania i zapewniania wysokich standardów edukacji i nauki.*

Słowa kluczowe: *uczciwość akademicka, plagiat, etyka, edukacja, działalność naukowa, własność intelektualna, standardy etyczne.*

*П'єтрига Йоанна, студентка
факультет фармації,
Львівський медичний університет*

АКАДЕМІЧНА ЧЕСНІСТЬ

Анотація. *У статті розглядається поняття академічної чесності як важливого етичного принципу сучасної освіти та наукової діяльності. Автор досліджує основні компоненти академічної чесності, включаючи уникнення плагіату, чесне представлення результатів досліджень, відповідальність у навчанні та повагу до інтелектуальної власності. Стаття акцентує увагу на важливості формування академічної чесності серед*

студентів і науковців, а також на ролі навчальних закладів у впровадженні політик та стандартів, що сприяють розвитку етичної поведінки в академічному середовищі. У висновках обґрунтовано значення академічної чесності для побудови довіри та забезпечення високих стандартів освіти та науки.

Ключові слова: академічна чесність, плагіат, етика, освіта, наукова діяльність, інтелектуальна власність, етичні стандарти.

Uczciwość akademicka jest kluczowym elementem funkcjonowania środowiska naukowego i edukacyjnego. Oznacza przestrzeganie zasad etyki, rzetelności i uczciwości w procesie zdobywania wiedzy, prowadzenia badań oraz oceniania wyników pracy studentów i naukowców. Stanowi podstawę zaufania do instytucji akademickich oraz wiarygodności osiągnięć naukowych. W obliczu rosnącej liczby skandali związanych z plagiatem, fałszowaniem wyników badań oraz innymi formami nieuczciwości akademickiej, temat ten staje się coraz bardziej aktualny i istotny.

Definicja uczciwości akademickiej

Uczciwość akademicka obejmuje kilka kluczowych aspektów:

1. **Samodzielność w pracy** – tworzenie własnych prac bez nieuprawnionego korzystania z cudzych pomysłów, tekstów czy wyników badań [1].
2. **Rzetelność w badaniach** – dokładne i uczciwe przedstawianie wyników badań, bez manipulacji danymi czy fałszowania wyników[6].
3. **Odpowiedzialność za swoje działania** – ponoszenie konsekwencji za naruszenie zasad uczciwości akademickiej, zarówno przez studentów, jak i pracowników naukowych [4].
4. **Szacunek dla pracy innych** – właściwe cytowanie źródeł i poszanowanie praw autorskich, co oznacza uznanie wkładu innych naukowców i autorów w naszą pracę [7].

Przykłady naruszeń uczciwości akademickiej

Naruszenie zasad uczciwości akademickiej może przybierać różne formy, z których najczęstsze to:

1. **Plagiat** – przywłaszczenie cudzych pomysłów, tekstów czy wyników badań bez odpowiedniego wskazania źródła. Plagiat może być zamierzony, jak i wynikający z niedbalstwa, dlatego tak ważne jest edukowanie studentów na temat poprawnego cytowania [2].
2. **Falszyfikaty danych** – fałszowanie lub wymyślanie wyników badań. Jest to poważne naruszenie, które może mieć daleko idące konsekwencje, wpływając na wiarygodność nauki oraz bezpieczeństwo i zdrowie publiczne, szczególnie w naukach medycznych[6].

3. **Oszustwa egzaminacyjne** – korzystanie z niedozwolonych materiałów podczas egzaminów, współpraca z innymi studentami w sposób niezgodny z regulaminem czy podszywanie się pod kogoś innego[3].
4. **Auto-plagiat** – ponowne wykorzystanie własnych prac bez wskazania, że były wcześniej publikowane. Choć może wydawać się mniej poważnym wykroczeniem, to jednak jest naruszeniem zasad uczciwości, gdyż wprowadza w błąd co do oryginalności pracy [5].

Konsekwencje naruszeń uczciwości akademickiej

Naruszenie zasad uczciwości akademickiej może prowadzić do poważnych konsekwencji, zarówno dla jednostki, jak i dla całej instytucji akademickiej:

1. **Kary dyscyplinarne** – w zależności od wagi przewinienia, mogą obejmować upomnienie, zawieszenie, a nawet wydalenie z uczelni. Dla pracowników naukowych konsekwencje mogą obejmować utratę pracy i pozbawienie tytułów naukowych [1].
2. **Utrata zaufania** – zarówno wśród studentów, jak i w szeroko pojętej społeczności akademickiej. Skandale związane z nieuczciwością mogą na długo zniszczyć reputację jednostki i instytucji [2].
3. **Zniszczenie kariery naukowej** – nieodwracalne skutki dla reputacji naukowca, co może skutkować niemożnością kontynuowania pracy w zawodzie [5].
4. **Problemy prawne** – możliwość postępowania sądowego w przypadku poważnych naruszeń, szczególnie jeśli wiążą się one z fałszowaniem wyników badań medycznych czy technologicznych [6].

Zapobieganie naruszeniom uczciwości akademickiej

Zapobieganie naruszeniom uczciwości akademickiej wymaga zintegrowanych działań na różnych poziomach:

1. **Edukacja** – uczelnie powinny prowadzić szkolenia dotyczące zasad uczciwości akademickiej dla studentów i pracowników naukowych. Ważne jest, aby wszyscy byli świadomi, jakie działania są uznawane za nieuczciwe i jakie są ich konsekwencje [1].
2. **Oprogramowanie antyplagiatowe** – stosowanie narzędzi wykrywających plagiaty, które pomagają w identyfikacji nieuczciwych praktyk i zapobieganiu ich stosowania [2].
3. **Jasne zasady i procedury** – określenie i udostępnienie wytycznych dotyczących uczciwości akademickiej. Uczelnie powinny mieć klarowne regulaminy i procedury postępowania w przypadku podejrzenia naruszenia[4].
4. **Promowanie etyki** – budowanie kultury uczciwości poprzez przykład dawany przez kadrę dydaktyczną i naukową. Działania takie jak organizowanie

seminariów i debat na temat etyki w nauce mogą przyczynić się do promowania wartości uczciwości akademickiej [7].

Wnioski

Uczciwość akademicka jest fundamentem zdrowego i wiarygodnego systemu edukacyjnego oraz naukowego. Przestrzeganie jej zasad pozwala na rozwój wiedzy i technologii w sposób transparentny i etyczny, a także buduje zaufanie społeczne do instytucji akademickich. W obliczu rosnącej globalizacji edukacji oraz współpracy międzynarodowej, przestrzeganie zasad uczciwości akademickiej staje się jeszcze ważniejsze. Wszyscy uczestnicy procesu edukacyjnego i badawczego, od studentów po profesorów, powinni być świadomi znaczenia uczciwości akademickiej i aktywnie jej przestrzegać, aby zapewnić trwały rozwój i innowacyjność nauki.

Bibliografia

1. Altbach, P. G. (2015). *"Academic Ethics: Problems and Materials on Professional Conduct and Shared Governance."*
2. Anderson, M. S., & Steneck, N. H. (2011). *"The Problem of Plagiarism."*
3. Eisen, A., & Berry, R. M. (2002). *"The Absent Professor: Why We Don't Teach Research Integrity."*
4. Furedi, F. (2004). *"Where Have All the Intellectuals Gone? Confronting 21st Century Philistinism."*
5. Macfarlane, B. (2009). *"Researching with Integrity: The Ethics of Academic Enquiry."*
6. Resnik, D. B. (2012). *"Ethics of Science: An Introduction."*
7. Steneck, N. H. (2006). *"Fostering Integrity in Research: Definitions, Current Knowledge, and Future Directions."*

Науковий керівник: Юлія Колісник-Гуменюк

доктор педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри технологічної освіти

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

УДК 378.147:316.72(043.2)

Kamińska Monika

Farmaceutyczny fakultet Lwowskiego Uniwersytetu Medycznego

Lwow, Ukraina

KULTURA AKADEMICKA

Artykuł poświęcony jest analizie rzetelności akademickiej i kultury akademickiej jako głównych składników współczesnego procesu edukacyjnego. Autorka analizuje koncepcję rzetelności akademickiej, która obejmuje uczciwość, odpowiedzialność, obiektywizm i otwartość w uczeniu się i działalności naukowej. Podkreślono także zasady kultury akademickiej kształtujące normy etyczne, wzajemny szacunek i etykę zawodową w środowisku akademickim. W artykule omówiono związek pomiędzy kulturą akademicką a rzetelnością, która przyczynia się do zachowania rzetelności naukowej i rozwoju wysokiej jakości edukacji. Autorka podkreśla znaczenie kształtowania kultury

akademickiej w placówkach oświatowych jako kluczowego czynnika podnoszenia poziomu środowiska edukacyjno-naukowego.

Słowa kluczowe: *kultura akademicka, rzetelność akademicka, kultura.*

Каміньська Моніка, студентка

Фармацевтичний факультет

Львівський медичний університет, Львів, Україна

АКАДЕМІЧНА КУЛЬТУРА

Стаття присвячена аналізу академічної доброчесності та академічної культури як основних компонентів сучасного освітнього процесу. Автор розглядає поняття академічної доброчесності, яке охоплює чесність, відповідальність, об'єктивність і відкритість у навчанні та науковій діяльності. Також висвітлено принципи академічної культури, що формують етичні норми, взаємоповагу та професійну етику в академічному середовищі. У статті обговорюється взаємозв'язок між академічною культурою та доброчесністю, що сприяє збереженню наукової чесності та розвитку якісної освіти. Автор підкреслює важливість формування академічної культури в навчальних закладах як ключового фактора підвищення рівня освітнього та наукового середовища.

Ключові слова: *академічна культура, академічна доброчесність, культура.*

Wprowadzenie

Kultura akademicka jest złożonym i wielowymiarowym zjawiskiem, które obejmuje wartości, normy, zachowania oraz tradycje panujące w środowisku akademickim. Stanowi fundament, na którym opierają się wszelkie działania związane z edukacją, badaniami naukowymi i rozwojem intelektualnym studentów oraz pracowników uczelni. Niniejsza rozprawka ma na celu przeanalizowanie głównych aspektów kultury akademickiej, w tym jej znaczenia, elementów składowych oraz wyzwań, z jakimi się boryka.

Znaczenie kultury akademickiej

Kultura akademicka odgrywa kluczową rolę w kształtowaniu postaw i zachowań zarówno studentów, jak i pracowników naukowych. Jej wpływ na jakość kształcenia oraz atmosferę panującą na uczelni jest nieoceniony. Przede wszystkim, kultura akademicka promuje wartości takie jak uczciwość, rzetelność, odpowiedzialność oraz dążenie do prawdy. Wspiera rozwój krytycznego myślenia, kreatywności i innowacyjności, co jest niezbędne w procesie naukowym. Ponadto, kultura akademicka sprzyja współpracy i wymianie wiedzy między różnymi dyscyplinami, co prowadzi do powstawania nowatorskich rozwiązań i teorii.

Elementy składowe kultury akademickiej

Na kulturę akademicką składa się wiele elementów, które współtworzą jej unikalny charakter. Do najważniejszych należą:

1. Normy i wartości: Są to podstawowe zasady, które kierują działaniami członków społeczności akademickiej. Wśród nich wyróżniają się dążenie do prawdy, uczciwość, rzetelność oraz szacunek dla innych.

2. Tradycje i ceremonie: Każda uczelnia posiada swoje unikalne tradycje, takie jak inauguracje roku akademickiego, wręczenie dyplomów, czy różnorodne święta akademickie. Te ceremonie nie tylko podkreślają ciągłość i stabilność instytucji, ale także wzmacniają poczucie przynależności wśród jej członków.

3. Język i komunikacja: Wspólnota akademicka posługuje się specyficznym językiem, pełnym terminologii naukowej i technicznej. Skuteczna komunikacja jest kluczowa dla przekazywania wiedzy oraz prowadzenia badań.

4. Przestrzeń fizyczna i wirtualna: Architektura kampusów, biblioteki, laboratoria oraz zasoby online tworzą środowisko, które sprzyja nauce i badaniom. Przestrzeń ta musi być dostępna i odpowiednio wyposażona, aby wspierać rozwój akademicki.

Wyzwania kultury akademickiej

Mimo wielu pozytywnych aspektów, kultura akademicka staje przed licznymi wyzwaniami, które mogą wpływać na jej funkcjonowanie. Wśród nich najważniejsze są:

1. Globalizacja i różnorodność kulturowa: Zwiększająca się mobilność studentów i naukowców sprawia, że uczelnie stają się miejscem spotkań różnych kultur. Integracja tych różnorodnych środowisk wymaga otwartości i elastyczności, a także umiejętności radzenia sobie z konfliktami kulturowymi.

2. Presja na wyniki i finansowanie: Współczesne uczelnie często poddawane są presji związanej z osiągnięciem wysokich wyników w rankingach oraz pozyskiwaniem funduszy na badania. Może to prowadzić do nadmiernego stresu wśród studentów i pracowników oraz do zaniedbywania wartości akademickich na rzecz osiągnięć materialnych.

3. Etyka w badaniach: W dobie intensywnego rozwoju nauki, pojawiają się nowe wyzwania związane z etyką badań. Kwestie takie jak plagiat, fabrykowanie wyników czy konflikty interesów stają się coraz bardziej palące i wymagają odpowiednich mechanizmów kontrolnych.

4. Technologia i digitalizacja: Szybki rozwój technologii cyfrowych zmienia sposób, w jaki prowadzone są badania i nauczanie. Wprowadza to nowe możliwości, ale także stawia wyzwania związane z adaptacją do nowych narzędzi i metod pracy.

Przyszłość kultury akademickiej

Aby kultura akademicka mogła dalej się rozwijać i skutecznie pełnić swoje funkcje, konieczne jest podejmowanie działań mających na celu jej wzmacnianie i adaptację do zmieniających się warunków. Przede wszystkim, uczelnie powinny dążyć

до промовання wartości akademickich i tworzenia środowiska sprzyjającego otwartej wymianie myśli. Wsparcie dla różnorodności kulturowej, rozwój kompetencji międzykulturowych oraz etyka badań powinny być priorytetami w strategiach rozwoju uczelni.

Również technologia powinna być postrzegana jako narzędzie wspierające, a nie zastępujące tradycyjne formy nauczania i badania. Warto inwestować w nowoczesne rozwiązania, ale jednocześnie pamiętać o potrzebie zachowania równowagi i integracji różnych metod.

Podsumowanie

Kultura akademicka jest nieodłącznym elementem funkcjonowania uczelni wyższych, wpływającym na jakość kształcenia, atmosferę na uczelni oraz rozwój naukowy. Stanowi złożony system wartości, norm, tradycji i zachowań, który wymaga ciągłego pielęgnowania i adaptacji do zmieniających się warunków. W obliczu wyzwań takich jak globalizacja, presja na wyniki, etyka badań oraz rozwój technologii, konieczne jest podejmowanie działań mających na celu wspieranie i rozwijanie kultury akademickiej. Tylko w ten sposób możliwe będzie zapewnienie, że uczelnie pozostaną miejscem, gdzie wiedza, innowacja i etyka idą w parze.

Zróżdła :

1. Altbach, P. G. (2015). *Academic freedom: Global challenges*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.
2. Becher, T., & Trowler, P. R. (2001). *Academic Tribes and Territories: Intellectual Enquiry and the Cultures of Disciplines*. Buckingham: The Society for Research into Higher Education & Open University Press.
3. Bok, D. (2006). *Our Underachieving Colleges: A Candid Look at How Much Students Learn and Why They Should Be Learning More*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
4. Bourdieu, P., & Passeron, J.-C. (1990). *Reproduction in Education, Society and Culture*. London: Sage Publications.
5. Clark, B. R. (1983). *The Higher Education System: Academic Organization in Cross-National Perspective*. Berkeley: University of California Press.
6. Kuh, G. D., & Whitt, E. J. (1988). *The Invisible Tapestry: Culture in American Colleges and Universities*. ASHE-ERIC Higher Education Report No. 1. Washington, DC: Association for the Study of Higher Education.
7. Marginson, S. (2011). *Higher Education and Public Good*. Higher Education Quarterly, 65(4), 411-433.
8. Ramsden, P. (2003). *Learning to Teach in Higher Education*. London: Routledge.
9. Schein, E. H. (2010). *Organizational Culture and Leadership*. San Francisco: Jossey-Bass.
10. Tierney, W. G. (2008). *The Impact of Culture on Organizational Decision-Making: Theory and Practice in Higher Education*. Sterling, VA: Stylus Publishing.

Науковий керівник: Юлія Колісник-Гуменюк

доктор педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри технологічної освіти

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

УДК 378:342.733 (477)

Kin-Czopek Elżbieta

Farmaceutyczny fakultet Lwowskiego Uniwersytetu Medycznego
Lwow, Ukraina

AKADEMICKA SWOBODA

Wolność akademicka jest ważnym elementem współczesnej edukacji i nauki, który zapewnia możliwość swobodnego prowadzenia badań, nauczania i wymiany idei bez nacisków zewnętrznych. Obejmuje prawo do swobodnego wyboru przedmiotów badań, ochronę poglądów akademickich, a także autonomię instytucji edukacyjnych. W artykule dokonano analizy podstawowych zasad wolności akademickiej, jej znaczenia dla rozwoju nauki i społeczeństwa, a także wyzwań, jakie przed nią stoją w kontekście globalizacji, konfliktów politycznych i finansowania edukacji. Szczególną uwagę zwrócono na rolę wolności akademickiej w kształtowaniu krytycznego myślenia i wartości demokratycznych.

Słowa kluczowe: wolność akademicka, edukacja, nauka, badania.

Кін-Чонек Ельжбета

Фармацевтичний факультет:
Львівський медичний університет, Львів, Україна

АКАДЕМІЧНА СВОБОДА

Академічна свобода є важливим елементом сучасної освіти та науки, що забезпечує можливість вільного дослідження, викладання і обміну ідеями без зовнішнього тиску. Вона охоплює право на вільний вибір предметів дослідження, захист академічних поглядів, а також автономію навчальних закладів. У статті аналізуються основні принципи академічної свободи, її значення для розвитку науки і суспільства, а також виклики, з якими вона стикається в умовах глобалізації, політичних конфліктів та фінансування освіти. Окрему увагу приділено ролі академічної свободи в формуванні критичного мислення і демократичних цінностей.

Ключові слова: академічна свобода, освіта, наука, дослідження.

Wolność akademicka to zasada zapewniająca swobodny dostęp do wiedzy oraz możliwość prowadzenia badań, nauczania i wymiany pomysłów bez nacisków i ingerencji z zewnątrz. Oznacza to prawo do swobodnego wyboru tematów badawczych, formułowania i wyrażania poglądów naukowych, a także autonomię instytucji edukacyjnych w ustalaniu swoich programów i polityki edukacyjnej. Wolność akademicka jest ważnym warunkiem rozwoju krytycznego myślenia, innowacji i postępu w społeczeństwie.

Akademicka swoboda, znana również jako wolność akademicka, jest fundamentalnym prawem w instytucjach edukacyjnych na całym świecie. Obejmuje swobodę nauczania, badań naukowych i wypowiedzi na tematy związane z nauką, bez obawy przed represjami. To prawo ma kluczowe znaczenie dla rozwoju intelektualnego, innowacji i postępu naukowego, a także dla kształtowania krytycznego myślenia i demokratycznego społeczeństwa.

Historia wolności akademickiej

Korzenie wolności akademickiej sięgają średniowiecznych uniwersytetów europejskich, gdzie uczeni dążyli do ochrony przed ingerencją ze strony Kościoła i władzy królewskiej. Przez wieki idea ta ewoluowała, obejmując coraz więcej aspektów życia akademickiego. Współczesne pojęcie wolności akademickiej definiuje kilka kluczowych elementów:

1. Wolność badań naukowych to prawo naukowców i badaczy do prowadzenia badań, eksperymentów i analiz bez zewnętrznej ingerencji, cenzury i ograniczeń. Obejmuje to możliwość wyboru tematu badawczego, metod, które zostaną zastosowane, a także publikacji uzyskanych wyników. Wolność badań naukowych ma kluczowe znaczenie dla innowacji, rozwoju nowej wiedzy i osiągania obiektywnych wniosków. Promuje otwartość, przejrzystość i etykę w działalności naukowej, a także zapewnia różnorodność idei i podejść w nauce.

Wolność badań naukowych: możliwość prowadzenia badań bez zewnętrznych nacisków czy cenzury.

2. Wolność nauczania. Wolność nauczania to prawo nauczycieli i wykładowców do samodzielnego wyboru metod, podejść i treści nauczania, a także do formułowania i wyrażania swoich poglądów naukowych i edukacyjnych. Obejmuje to możliwość swobodnego nauczania na potencjalnie kontrowersyjne tematy bez obawy przed odwetem lub cenzurą. Swoboda nauczania jest ważnym elementem wolności akademickiej, ponieważ sprzyja krytycznemu myśleniu uczniów, zachęca do otwartej wymiany pomysłów i zapewnia głębsze zrozumienie przedmiotów. Zasada ta wspiera także innowacyjność w edukacji i pozwala na dostosowanie procesu edukacyjnego do potrzeb uczniów i wyzwań współczesności.

3. Wolność wypowiedzi. Wolność słowa to prawo jednostki do wyrażania swoich myśli, uczuć, idei i przekonań w różnych formach, takich jak wypowiedź ustna lub pisemna, sztuka, twórczość i inne środki komunikacji. Jest to podstawowa zasada społeczeństwa demokratycznego, która zapewnia pluralizm opinii i otwartość na różne punkty widzenia.

Wolność słowa obejmuje: prawo do krytyki: możliwość wyrażenia niezadowolenia z rządu, norm społecznych lub innych aspektów życia.

Ekspresja kulturowa: swoboda kreatywnych ludzi (artystów, pisarzy, muzyków) w zakresie prezentowania swoich pomysłów poprzez sztukę.

Dzielenie się pomysłami: uczestnictwo w otwartych dyskusjach, forach i innych platformach.

Zasada ta jest ważna dla rozwoju jednostki, świadomości społecznej i utrzymania demokracji, ponieważ pozwala każdemu wyrazić swój głos i wpływać na społeczeństwo.

Znaczenie wolności akademickiej

Wolność akademicka jest nieodzowna dla rozwoju naukowego i intelektualnego. Pozwala badaczom na podejmowanie ryzyka, testowanie nowych hipotez i krytyczne ocenianie istniejących teorii. Jest to kluczowe dla postępu w różnych dziedzinach nauki i technologii. Ponadto, wolność akademicka przyczynia się do stworzenia dynamicznego środowiska edukacyjnego, które sprzyja kreatywności i innowacyjności.

W kontekście demokratycznym, wolność akademicka umożliwia rozwijanie krytycznego myślenia i swobodnej debaty, co jest niezbędne dla zdrowego społeczeństwa obywatelskiego. Instytucje akademickie, dzięki swojej niezależności, mogą pełnić rolę strażników prawdy i krytyków władzy, co jest fundamentalne dla funkcjonowania demokracji.

Wyzwania i zagrożenia

Mimo swojego fundamentalnego znaczenia, wolność akademicka jest narażona na liczne zagrożenia. Wśród nich można wymienić:

1. **Interwencje polityczne:** Rządy mogą próbować kontrolować treści nauczania i badań, aby promować własne agendy polityczne.

2. **Cenzura i autocenzura:** Naukowcy mogą unikać kontrowersyjnych tematów z obawy przed represjami lub utratą finansowania.

3. **Komercjalizacja nauki:** Rosnąca zależność uniwersytetów od prywatnych funduszy może prowadzić do podporządkowania badań interesom korporacyjnym, kosztem niezależności naukowej.

Przykłady naruszeń wolności akademickiej

Przykład 1: McCarthyizm w USA

W latach 50. XX wieku, podczas okresu znanego jako McCarthyizm, w Stanach Zjednoczonych miały miejsce intensywne prześladowania osób podejrzewanych o sympatyzowanie z komunizmem. Wielu naukowców straciło pracę, a ich kariery zostały zniszczone z powodu politycznych oskarżeń. Ten okres jest często przywoływany jako przykład poważnych naruszeń wolności akademickiej.

Przykład 2: Chiny i kontrola nad uniwersytetami

Współczesne Chiny są przykładem kraju, w którym rząd ściśle kontroluje działalność naukową i edukacyjną. Akademicy są monitorowani, a ich badania muszą być zgodne z oficjalną linią polityczną partii. Wolność akademicka w Chinach jest znacznie ograniczona, co wpływa na jakość i niezależność badań naukowych.

Przykład 3: Polska i reforma szkolnictwa wyższego

W Polsce w ostatnich latach wprowadzono liczne reformy szkolnictwa wyższego, które wywołały kontrowersje w środowisku akademickim. Zmiany te dotyczą m.in.

структури zarządzania uczelniami oraz finansowania badań naukowych. Krytycy obawiają się, że reformy te mogą prowadzić do ograniczenia autonomii uniwersytetów i wpływać na wolność akademicką.

Ochrona wolności akademickiej.

Aby skutecznie chronić wolność akademicką, konieczne jest zaangażowanie różnych podmiotów, w tym instytucji edukacyjnych, rządów i społeczeństwa obywatelskiego. Kluczowe działania obejmują:

1. **Legislacja:** Wprowadzenie i egzekwowanie przepisów prawnych chroniących wolność akademicką.

2. **Współpraca międzynarodowa:** Promowanie standardów wolności akademickiej na poziomie międzynarodowym i wymiana dobrych praktyk.

3. **Świadomość społeczna:** Edukacja społeczeństwa na temat znaczenia wolności akademickiej i jej wpływu na rozwój społeczny i naukowy.

Podsumowanie

Wolność akademicka jest fundamentem każdej rozwiniętej demokracji i warunkiem koniecznym dla postępu naukowego i intelektualnego. Wymaga ona ciągłej ochrony i wsparcia, aby zapewnić niezależność badań naukowych, jakość edukacji oraz możliwość swobodnego wyrażania myśli i opinii. Tylko w ten sposób możliwe jest tworzenie otwartych i innowacyjnych społeczeństw, które mogą skutecznie stawiać czoła współczesnym wyzwaniom.

Bibliografia

1. George Mason University. (n.d.). Academic Freedom and Tenure: The University of Illinois. Retrieved from <https://www.aaup.org/report/academic-freedom-and-tenure-university-illinois>
2. L. Stone, (2014). The Assault on Universities: A Manifesto for Resistance. Retrieved from <https://www.taylorfrancis.com/books/mono/10.4324/9781315882781>
3. B. Readings, (1996). The University in Ruins. Harvard University Press. Retrieved from <https://www.hup.harvard.edu/catalog.php?isbn=9780674929531>.
4. Freedom House. (2021). Freedom in the World 2021: China. Retrieved from <https://freedomhouse.org/country/china/freedom-world/2021>
5. European University Association. (2020). University Autonomy in Europe III: The Scorecard 2020. Retrieved from <https://eua.eu/resources/publications/957:university-autonomy-in-europe-iii-the-scorecard-2020.html>.

Науковий керівник: Юлія Колісник-Гуменюк

доктор педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри технологічної освіти

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

УДК: 37.01

Czopek Łukasz,
Farmaceutyczny fakultet Lwowskiego Uniwersytetu Medycznego
Lwow, Ukraina

WARTOŚCI I CELE SZKOLNICTWA WYŻSZEGO

Adnotacja. Wykształcenie wyższe odgrywa kluczową rolę w rozwoju jednostki i społeczeństwa jako całości. Kształtuje wartości, które wpływają na rozwój zawodowy i osobisty studentów, a także determinuje perspektywy społeczne, gospodarcze i kulturowe krajów. W artykule poddano analizie podstawowe wartości szkolnictwa wyższego, takie jak wolność intelektualna, krytyczne myślenie, standardy etyczne i odpowiedzialność. Omówiono także cele szkolnictwa wyższego, w szczególności kształcenie wysoko wykwalifikowanych specjalistów, innowacyjny rozwój i społeczną odpowiedzialność instytucji edukacyjnych. Znaczenie włączenia tych wartości i celów w proces edukacyjny staje się szczególnie istotne w kontekście globalizacji i szybkich zmian na świecie.

Słowa kluczowe: szkolnictwo wyższe, wartości, cele, wolność intelektualna, krytyczne myślenie, etyka, odpowiedzialność społeczna, innowacja, szkolenie zawodowe.

Чопек Лукаш,
Фармацевтичний факультет
Львівський медичний університет, Львів, Україна

ЦІННОСТІ ТА ЦІЛІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. Вища освіта відіграє ключову роль у розвитку особистості та суспільства в цілому. Вона формує цінності, що впливають на професійний та особистісний розвиток студентів, а також визначає соціальні, економічні та культурні перспективи країн. У статті розглядаються основні цінності вищої освіти, такі як інтелектуальна свобода, критичне мислення, етичні норми та відповідальність. Також обговорюються цілі вищої освіти, зокрема підготовка висококваліфікованих фахівців, інноваційний розвиток та соціальна відповідальність навчальних закладів. Важливість інтеграції цих цінностей та цілей у навчальний процес стає особливо актуальною в умовах глобалізації та швидких змін у світі.

Ключові слова: вища освіта, цінності, цілі, інтелектуальна свобода, критичне мислення, етика, соціальна відповідальність, інновації, професійна підготовка.

Szkolnictwo wyższe odgrywa kluczową rolę w kształtowaniu kompetencji zawodowych i intelektualnych, a także w rozwoju osobistym i społecznym studentów. Wartości i cele uczelni wyższych są zróżnicowane, ale wszystkie mają na celu przygotowanie studentów do pełnienia istotnych ról w społeczeństwie oraz wspieranie ich w dążeniu do osiągnięcia pełnego potencjału. Uczelnie wyższe nie tylko dostarczają wiedzy, ale także promują wartości takie jak uczciwość, odpowiedzialność, innowacyjność i zaangażowanie społeczne.

Wartości szkolnictwa wyższego

Wartości promowane przez uczelnie wyższe mają ogromny wpływ na społeczność akademicką i jej kulturę. W literaturze przedmiotu podkreśla się, że wartości te

obejmują uczciwość akademicką, wolność akademicką, odpowiedzialność społeczną oraz dążenie do doskonałości.

1. Uczciwość akademicka: Uczelnie wyższe kładą duży nacisk na uczciwość i integralność w procesie naukowym. Według Nowaka (2016), uczciwość akademicka jest fundamentem zaufania w relacjach akademickich i warunkiem rzetelności badań naukowych. Promowanie uczciwości akademickiej obejmuje przeciwdziałanie plagiatowi i innym formom oszustwa.

2. Wolność akademicka: Wolność akademicka jest kluczową wartością w szkolnictwie wyższym, umożliwiającą swobodę badań, dyskusji i publikacji. Jak podkreśla Kowalski (2014), wolność akademicka pozwala na krytyczne podejście do wiedzy i rozwój innowacyjnych idei.

3. Odpowiedzialność społeczna: Uczelnie wyższe mają również na celu kształtowanie odpowiedzialnych obywateli, którzy będą aktywnie uczestniczyć w życiu społecznym. Zgodnie z badaniami Domańskiego (2015), odpowiedzialność społeczna uczelni obejmuje działania na rzecz lokalnej społeczności, promowanie zrównoważonego rozwoju oraz etyczne podejście do biznesu i polityki.

4. Dążenie do doskonałości: Uczelnie wyższe dążą do osiągnięcia najwyższych standardów w nauczaniu, badaniach i działalności społecznej. Wartość ta jest związana z ciągłym poszukiwaniem nowych wiedzy i innowacji (Kozielecki, 2013).

Cele szkolnictwa wyższego

Cele szkolnictwa wyższego są ściśle powiązane z jego misją i obejmują rozwój naukowy, przygotowanie do kariery zawodowej, rozwój osobisty oraz angażowanie w życie społeczne i obywatelskie.

1. Rozwój naukowy: Jednym z głównych celów uczelni wyższych jest rozwijanie wiedzy i prowadzenie badań naukowych. Jak podkreśla Nowak (2016), uczelnie są miejscem, gdzie tworzy się i weryfikuje nowe teorie oraz technologie, co przyczynia się do postępu naukowego i technologicznego.

2. Przygotowanie do kariery zawodowej: Uczelnie wyższe mają na celu przygotowanie studentów do wejścia na rynek pracy poprzez dostarczanie im wiedzy teoretycznej oraz umiejętności praktycznych. Jak zauważa Kowalski (2014), programy nauczania są często projektowane we współpracy z pracodawcami, aby sprostać wymaganiom rynku pracy.

3. Rozwój osobisty: Szkolnictwo wyższe wspiera rozwój osobisty studentów, pomagając im w rozwijaniu krytycznego myślenia, umiejętności rozwiązywania problemów oraz kompetencji interpersonalnych (Domański, 2015).

4. Zaangażowanie społeczne i obywatelskie: Uczelnie wyższe promują zaangażowanie społeczne i obywatelskie poprzez różne programy i inicjatywy. Kozielecki (2013)

podkreśla, że uczelnie odgrywają ważną rolę w kształtowaniu aktywnych obywateli, którzy będą uczestniczyć w życiu społecznym i politycznym kraju.

Znaczenie wartości i celów szkolnictwa wyższego w praktyce

Implementacja wartości i celów szkolnictwa wyższego w praktyce wymaga zaangażowania całej społeczności akademickiej. Profesorowie i wykładowcy mają kluczową rolę w przekazywaniu tych wartości poprzez swoje postawy i metody nauczania. Uczelnie wyższe powinny również współpracować z otoczeniem zewnętrznym, w tym z sektorem publicznym, prywatnym oraz organizacjami pozarządowymi, aby realizować swoje cele (Kozielecki, 2013).

Podsumowanie

Wartości i cele szkolnictwa wyższego są fundamentem jego funkcjonowania i mają kluczowe znaczenie dla rozwoju studentów i całego społeczeństwa. Promowanie uczciwości akademickiej, wolności akademickiej, odpowiedzialności społecznej oraz dążenie do doskonałości są niezbędne dla osiągnięcia wysokich standardów edukacyjnych i naukowych. Cele szkolnictwa wyższego, takie jak rozwój naukowy, przygotowanie do kariery zawodowej, rozwój osobisty oraz zaangażowanie społeczne i obywatelskie, kierują działaniami uczelni i kształtują przyszłych liderów społeczeństwa.

Bibliografia:

1. Domański, S. (2015). Odpowiedzialność społeczna uczelni wyższych**. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
2. Kowalski, P. (2014). Wolność akademicka w szkolnictwie wyższym**. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
3. Kozielecki, J. (2013). Dążenie do doskonałości w szkolnictwie wyższym**. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
4. Nowak, A. (2016). Uczciwość akademicka i rozwój naukowy**. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.

Науковий керівник: Юлія Колісник-Гуменюк

*доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри технологічної освіти Український державний університет імені Михайла Драгоманова*

УДК: 37.018

Podgórní Monika

Farmaceutyczny fakultet Lwowskiego Uniwersytetu Medycznego
Lwow, Ukraina

WOLNOŚĆ AKADEMICKA

Adnotacja. Wolność akademicka jest podstawową zasadą szkolnictwa wyższego, zapewniającą naukowcom, studentom i instytucjom edukacyjnym możliwość prowadzenia badań, nauczania i uczenia się bez zewnętrznych nacisków i ograniczeń. Zasada ta sprzyja rozwojowi krytycznego myślenia, kreatywności i innowacyjności, które są ważne dla postępu społeczeństwa. W artykule zbadano kluczowe aspekty wolności akademickiej, jej znaczenie dla procesu edukacyjnego, wpływ na jakość edukacji oraz wyzwania, jakie stoją przed nią we współczesnym świecie. Analizowane są także zagadnienia równowagi pomiędzy wolnością akademicką a odpowiedzialnością społeczną, a także rola państwa i uczelni w jej zapewnieniu.

Słowa kluczowe: wolność akademicka, szkolnictwo wyższe, badania naukowe, nauczanie, odpowiedzialność społeczna, innowacja, krytyczne myślenie.

Подгурні Моніка

Фармацевтичний факультет
Львівський медичний університет, Львів, Україна

АКАДЕМІЧНА СВОБОДА

Анотація. Академічна свобода є основоположним принципом вищої освіти, що забезпечує можливість вчених, студентів і освітніх установ здійснювати дослідження, викладання та навчання без зовнішнього тиску або обмежень. Цей принцип сприяє розвитку критичного мислення, творчості та інновацій, що є важливими для прогресу суспільства. У статті розглядаються ключові аспекти академічної свободи, її значення для навчального процесу, вплив на якість освіти та виклики, з якими вона стикається в сучасному світі. Аналізуються також питання балансу між академічною свободою та соціальною відповідальністю, а також роль держави і вищих навчальних закладів у її забезпеченні.

Ключові слова: академічна свобода, вища освіта, дослідження, викладання, соціальна відповідальність, інновації, критичне мислення.

Wolność akademicka jest fundamentem funkcjonowania instytucji naukowych i edukacyjnych. Oznacza prawo naukowców, wykładowców oraz studentów do prowadzenia badań, nauczania i wyrażania swoich poglądów bez obaw o cenzurę czy represje. Jest kluczowa dla postępu nauki, rozwijania krytycznego myślenia i innowacji. W obliczu rosnących nacisków politycznych i ekonomicznych, ochrona wolności akademickiej staje się coraz ważniejsza.

Wolność akademicka obejmuje kilka kluczowych aspektów:

Swoboda badań naukowych – prawo do wyboru tematów badawczych, metodologii oraz do publikowania wyników badań bez ingerencji zewnętrznej [1]. Swoboda badań naukowych to zasada zapewniająca naukowcom i instytucjom naukowym niezależność w wyborze tematów, metod i kierunków badań, a także w

procesie publikowania i udostępniania wyników swojej pracy. Prawo to pozwala naukowcom na prowadzenie eksperymentów naukowych, wybieranie odpowiednich tematów badawczych i otwarte rozpowszechnianie swoich wyników bez obawy przed cenzurą i represjami. Wolność badań naukowych sprzyja otwartości procesów naukowych, stymuluje innowacyjność i pomaga nauce podążać do przodu w kierunku nowych odkryć.

Główne aspekty wolności badań naukowych:

Swoboda wyboru tematu: Naukowcy mają prawo wyboru kierunków swoich badań, biorąc pod uwagę potrzeby społeczne, aktualność oraz własne zainteresowania naukowe.

Swoboda metodologiczna: Naukowcy mogą samodzielnie wybierać metody, narzędzia i podejścia do prowadzenia badań, nie podlegając presji administracyjnej ani politycznej.

Wolność publikacji: Prawo do otwartego publikowania wyników swoich badań, zapewniając przejrzystość i możliwość testowania pomysłów przez innych naukowców.

Ograniczenia etyczne i prawne: Swoboda badań naukowych zawsze uwzględnia normy etyczne, zasady etyki badań, a także przepisy prawa, zwłaszcza w przypadkach, gdy badania mogą mieć wpływ na społeczeństwo, środowisko lub jednostki.

Wolność badań naukowych jest kluczowym warunkiem rozwoju nauki i wsparcia innowacyjnego społeczeństwa, w którym wiedza jest uważana za ważny zasób postępu.

Swoboda nauczania – prawo do przedstawiania treści nauczania w sposób zgodny z własnym przekonaniem, bazując na rzetelnych i aktualnych źródłach wiedzy[6]. Wolność nauczania to prawo nauczycieli, profesorów i pedagogów do samodzielnego ustalania treści, metod i podejść do nauczania, co zapewnia wysoką jakość i bezstronne przekazywanie uczniom wiedzy. Swoboda ta pozwala nauczycielom na nauczanie materiałów dydaktycznych w oparciu o aktualne badania i przekonania zawodowe, bez nacisków ze strony administracji, sił politycznych lub innych struktur zewnętrznych.

Główne aspekty wolności nauczania:

Swoboda wyboru treści nauczania: Nauczyciele mają możliwość wyboru materiałów, tematów i przykładów, które najlepiej odpowiadają celom kursu i pomagają uczniom zdobyć niezbędną wiedzę.

Wolność metodologiczna: Prawo do samodzielnego wyboru metod i podejść pedagogicznych, które odpowiadają tematyce zajęć i poziomowi kształcenia studentów, w celu zapewnienia efektywnej nauki.

Wolność wypowiedzi: Możliwość wyrażania własnych opinii i ocen zawodowych

na określone tematy, omawiania kwestii kontrowersyjnych oraz krytycznej analizy zagadnień naukowych i społecznych, zachęcająca studentów do krytycznego myślenia.

Odpowiedzialność za standardy etyczne i akademickie: Swoboda nauczania wymaga od nauczycieli utrzymywania wysokich standardów jakości, braku uprzedzeń i szanowania różnych punktów widzenia. Wolność nie powinna naruszać prawa uczniów do obiektywnej nauki.

Wolność nauczania jest ważnym elementem wolności akademickiej, gdyż sprzyja innowacyjnemu podejściu do edukacji, rozwojowi samodzielnego myślenia studentów oraz tworzeniu atmosfery wzajemnego szacunku i zaufania w środowisku akademickim.

Swoboda wyrażania opinii – prawo do publicznego wyrażania własnych poglądów i opinii, zarówno na forum uczelni, jak i poza nią [4]. Wolność słowa to prawo każdego człowieka do swobodnego wyrażania swoich myśli, przekonań, uczuć i pomysłów twórczych w jakiegokolwiek formie, czy to w mowie lub piśmie, sztuce, muzyce, modzie czy w inny sposób. To podstawowe prawo stanowi podstawę społeczeństwa demokratycznego, ponieważ sprzyja wymianie idei, rozwojowi osobistemu i rozwojowi debaty publicznej.

Wolność słowa obejmuje:

Prawo do wyrażania osobistych poglądów i opinii: Osoba ma prawo otwarcie dzielić się z innymi swoimi myślami i opiniami, niezależnie od tego, czy są one popularne czy kontrowersyjne.

Ekspresja twórcza: Możliwość swobodnego tworzenia w różnych formach sztuki, takich jak malarstwo, literatura, muzyka, teatr, fotografia, film itp. Pozwala ludziom przekazywać poprzez sztukę swoje uczucia, doświadczenia i wizje świata.

Krytyka społeczna i polityczna: Ludzie mają prawo wypowiadać się w kwestiach społecznych i politycznych, krytykować rząd i inne instytucje społeczne, co stanowi ważny mechanizm kontroli rządu i utrzymania swobód obywatelskich.

Ochrona różnorodności opinii: Wolność słowa zapewnia prawo do wyrażania różnych punktów widzenia, a społeczeństwo ma obowiązek poszanowania tego prawa, nawet jeśli opinie nie są zbieżne z ogólnie przyjętymi opiniami.

Chociaż wolność słowa jest ważnym prawem, nie jest ona absolutna. Obowiązują pewne ograniczenia, np. zakaz mowy nienawiści, nawoływania do przemocy, rozpowszechniania fałszywych informacji, które mogą zaszkodzić społeczeństwu lub naruszać prawa innych osób.

Swoboda organizacji – prawo do tworzenia i uczestniczenia w niezależnych organizacjach studenckich i naukowych [7]. Wolność zrzeszania się to prawo ludzi do tworzenia, przyłączania się i uczestniczenia w działalności organizacji, stowarzyszeń, grup lub wspólnot dla wspólnego osiągnięcia określonych celów. Prawo to obejmuje

możliwość tworzenia partii politycznych, związków zawodowych, organizacji religijnych, kulturalnych, sportowych i innych organizacji publicznych. Swoboda organizowania się jest ważnym elementem społeczeństwa demokratycznego, gdyż sprzyja rozwojowi aktywności obywatelskiej, wzajemnemu wspieraniu się i ochronie interesów.

Główne aspekty wolności organizacji:

Prawo do tworzenia organizacji: ludzie mogą tworzyć nowe stowarzyszenia lub grupy w celu promowania określonych idei, zainteresowań lub celów. Może to dotyczyć organizacji publicznych, stowarzyszeń biznesowych, partii politycznych itp.

Prawo do przystępowania i uczestniczenia w działalności: Każdy ma prawo dobrowolnie przyłączyć się do dowolnej organizacji i aktywnie uczestniczyć w jej działalności, jeżeli nie jest to sprzeczne z prawem.

Samorządność i niezależność organizacji: Organizacje mają prawo do samorządności, samodzielnego podejmowania decyzji, ustalania własnej struktury, przywództwa i zasad działania, bez ingerencji organów państwowych lub innych sił.

Ochrona przed dyskryminacją i molestowaniem: Państwo musi zapewnić ochronę wolności zrzeszania się, nie dopuszczając do dyskryminacji, represji lub molestowania za uczestnictwo w niektórych stowarzyszeniach lub wyrażanie poglądów za pośrednictwem organizacji.

Swoboda organizowania się jest ważnym warunkiem ochrony praw i interesów różnych grup oraz daje możliwość wpływania na procesy społeczne, uczestniczenia w życiu publicznym i rozwijania wartości demokratycznych. Jednocześnie prawo to może zostać ograniczone, jeżeli działalność organizacji zagraża porządkowi publicznemu, bezpieczeństwu lub prawom innych osób.

Znaczenie wolności akademickiej

Postęp naukowy – wolność badań pozwala na eksplorację nowych idei i podejmowanie innowacyjnych tematów badawczych, co jest fundamentem rozwoju nauki i technologii [1].

Kształtowanie krytycznego myślenia – swoboda w nauczaniu i debacie akademickiej rozwija umiejętność analizy, argumentacji oraz samodzielnego myślenia u studentów[5].

Ochrona przed cenzurą – zapewnia, że wyniki badań i treści nauczania nie są zniekształcane przez naciski polityczne, religijne czy korporacyjne, co jest kluczowe dla rzetelności nauki.

Demokratyzacja wiedzy – umożliwia szeroki dostęp do różnorodnych źródeł informacji i poglądów, co sprzyja pluralizmowi i otwartości w społeczeństwie, przyczyniając się do lepszego zrozumienia i współpracy między różnymi grupami społecznymi [4].

Przykłady zagrożeń dla wolności akademickiej

Pomimo swojego znaczenia, wolność akademicka często bywa zagrożona przez różne czynniki:

Polityczna cenzura – naciski ze strony rządów mogą ograniczać badania na tematy uznawane za niewygodne lub kontrowersyjne. Przykładem może być sytuacja w niektórych krajach, gdzie badania nad historią czy polityką są cenzurowane [2].

Interesy korporacyjne – finansowanie badań przez korporacje może prowadzić do wpływania na ich wyniki i publikacje, co z kolei zagraża obiektywności naukowej [6].

Autocenzura – naukowcy mogą unikać pewnych tematów ze strachu przed negatywnymi konsekwencjami dla swojej kariery. Może to wynikać z obaw o utratę finansowania, poparcia ze strony uczelni czy opinii publicznej [3].

Brak ochrony prawnej – w niektórych krajach brakuje regulacji prawnych chroniących wolność akademicką, co naraża naukowców na różne formy represji i ograniczeń [7].

Przykłady ochrony wolności akademickiej

Istnieje wiele mechanizmów i organizacji działających na rzecz ochrony wolności akademickiej:

Międzynarodowe deklaracje i konwencje – takie jak Deklaracja Praw Człowieka ONZ, która obejmuje prawo do wolności nauki, czy Magna Charta Universitatum, dokument podpisany przez ponad 900 uczelni z całego świata, promujący zasady wolności akademickiej [1].

Polityki uczelni – wewnętrzne regulaminy uczelni zapewniające ochronę wolności akademickiej dla swoich pracowników i studentów. Przykładem może być polityka Uniwersytetu Harvarda, który ma ścisłe zasady dotyczące ochrony wolności akademickiej [6].

Organizacje broniące wolności akademickiej – takie jak Scholars at Risk, które monitorują i reagują na przypadki naruszania wolności akademickiej na całym świecie, oferując wsparcie dla zagrożonych naukowców [3].

Wolność akademicka jest niezbędnym elementem zdrowego i dynamicznego systemu edukacyjnego oraz naukowego. Umożliwia swobodę myśli, innowacyjność oraz kształtowanie społeczeństwa opartego na wiedzy i krytycznym myśleniu. Bez niej ryzykujemy stagnację intelektualną, cenzurę oraz ograniczenie demokratycznego dostępu do wiedzy. Dlatego ochrona i promowanie wolności akademickiej powinny być priorytetem dla uczelni, rządów oraz organizacji międzynarodowych [1]. Tylko w ten sposób można zapewnić rozwój nauki i edukacji na najwyższym poziomie.

Bibliografia

1. Altbach, P. G. (2015). Academic Ethics: Problems and Materials on Professional Conduct and Shared Governance.
2. Anderson, M. S., & Steneck, N. H. (2011). The Problem of Plagiarism.
3. Eisen, A., & Berry, R. M. (2002). The Absent Professor: Why We Don't Teach Research Integrity.
4. Furedi, F. (2004). Where Have All the Intellectuals Gone? Confronting 21st Century Philistinism.
5. Macfarlane, B. (2009). Researching with Integrity: The Ethics of Academic Enquiry.
6. Resnik, D. B. (2012). Ethics of Science: An Introduction.
7. Steneck, N. H. (2006). Fostering Integrity in Research: Definitions, Current Knowledge, and Future Directions.

Науковий керівник: Юлія Колісник-Гуменюк

доктор педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри технологічної освіти

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 159.922.6

Матійків Ірина,
канд. психол. наук, ст. н. сп., доцент
Львівський навчально-науковий центр професійної освіти
УДУ імені Михайла Драгоманова,
м. Львів, Україна

ТРЕНІНГ «УПРАВЛЯЮ СОБОЮ» ЯК ЗАСІБ ПРОФІЛАКТИКИ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ПЕДАГОГА

У статті обґрунтовано доцільність проведення заходів з профілактики професійного вигорання педагогічних працівників; наведено структуру та зміст авторського тренінгу «Управляю собою», який спрямований на відновлення емоційної рівноваги, актуалізацію внутрішніх ресурсів педагогів шляхом засвоєння технік управління собою на тілесному, ментальному, емоційному рівнях.

Ключові слова: педагог, педагогічна діяльність, професійне вигорання, соціально-психологічний тренінг, управління емоціями, здоров'я, профілактика, турбота про себе, самовідновлення.

Matiyukiv Iryna,
PhD (Psychology), Research Prof., Asst. Prof.,
Lviv Educational and Scientific Center of Vocational Education
Ukrainian State Mykhaylo Dragomanov University
Lviv, Ukraine

TRAINING “I MANAGE MYSELF” AS A PREVENTIVE MEASURE OF TEACHER’S PROFESSIONAL BURNOUT

The article substantiates the expediency of taking measures to prevent professional burnout of pedagogical workers; the structure and content of the author's training “I manage myself” is given, which is aimed at restoring emotional balance, actualizing the internal resources of teachers by mastering self-management techniques at the physical, mental, and emotional levels.

Key words: teacher, pedagogical activity, professional burnout, socio-psychological training, emotion management, health, prevention, self-care, self-recovery.

Підвищення якості професійної підготовки майбутніх педагогів потребує розвитку на лише функціональної (володіння технологіями, техніками, методами навчання), а й їх особистісної готовності до майбутньої діяльності. Адже важливим інструментом впливу педагога на здобувачів освіти є його особистісні якості, такі як відповідальність, впевненість, асертивність, об'єктивність, комунікативна толерантність, емпатійні здібності, цілеспрямованість. Особливої значущості набуває вміння педагога управляти собою, своїми емоціями, поведінкою в стресових умовах, відновлюватися та повертатися до стану психологічного благополуччя та функціонування.

За даними дослідження американського Національного інституту проблем здоров'я і професійної безпеки в наш час більше 35 млн. людей у світі страждають клінічною формою синдрому хронічної втоми. На початку 70-х років минулого століття Х. Дж. Фрейденбергер упровадив поняття «професійне вигорання» для характеристики психічного стану здорових людей, які інтенсивно взаємодіють з клієнтами, постійно перебувають в емоційно насиченій атмосфері у процесі виконання професійних обов'язків [4, с. 275]

Всесвітня організація охорони здоров'я визначає синдром вигорання як фізичне, емоційне або мотиваційне виснаження, що зумовлює зниження продуктивності праці, втому, безсоння, підвищену схильність до соматичних захворювань та інші негативні явища. Професор психології Каліфорнійського університету К. Маслач уточнила це поняття, окресливши його як синдром, що супроводжується розвитком заниженої самооцінки, негативного ставлення до роботи та втрати розуміння й співчуття до клієнтів. На думку дослідниці професійне вигорання є переважно емоційним виснаженням, що виникає на фоні стресу, викликаного міжособистісним спілкуванням [5, с. 63-74].

Однією з основних умов збереження працездатності й здоров'я педагогічних працівників є завчасна профілактика негативного впливу професії. Головними засадами профілактики професійного вигорання та здорового довголіття є оволодіння уміннями: управляти собою, зокрема в емоційно напружених ситуаціях, екологічно реагувати та сприймати емоції інших людей, а також способами самозбереження психічного здоров'я, антистресовими навичками, техніками самотурботи й самовідновлення, тілесними практиками та прийомами релаксації.

Незважаючи на значну кількість теоретичних досліджень з означеної теми, окремої уваги потребує розробка цікавих занять із застосуванням сучасного психолого-педагогічного інструментарію, які б сприяли формуванню вмінь педагогів, що зміцнюють здоров'я на тілесному, емоційному та ментальному рівнях. А це і є найкраща профілактика професійного вигорання. У якості засобу профілактики професійного вигорання педагогів нами обрано соціально-психологічний тренінг.

Цій темі й присвячена стаття, мета якої полягає у висвітленні структури та змісту соціально психологічного тренінгу «Управляю собою» для педагогів як засобу профілактики професійного вигорання.

Метою авторського тренінгу «Управляю собою» є відновлення емоційної рівноваги, актуалізація внутрішніх ресурсів педагогів шляхом самопізнання, налагодження контакту і комфортних стосунків зі собою, засвоєння технік управління собою на тілесному, ментальному, емоційному рівнях.

Стосунок з собою є важливим. Від того, ким вважає себе людина в глибині душі (професіоналом, порядною людиною, турботливою мамою або невдахою...) залежить якість її життя, стан здоров'я, і ставлення інших до неї. Зовнішній світ просто існує і є таким, яким є. А бачення цього світу напряду залежить від того, чим ми наповнені всередині. Те, що вважаємо важливим, правильним, хорошим або гідним; переконання щодо себе та інших, вірування, внутрішні настанови, цінності утворюють ніби фільтри (наприклад, «людям довіряти не можна», «життя – це боротьба» тощо), через які інформація із зовнішнього світу надходить у мозок, там вона знаходить відгук у думках й емоціях; визначає, що, як і чому ми робимо або не робимо.

Є велика частка правди у вислові Сократа «Пізнай себе і ти пізнаєш світ!». В основі поняття «управління собою», – думками, емоціями, стосунками, психологічними кордонами, загалом своїм життям, є ключова ідея: «Що всередині – то й зовні». Зовнішні досягнення, успіхи, перешкоди є проєкцією внутрішніх процесів. Зміни починаються всередині, потім відбуваються зовні. Глибоке усвідомлення свого внутрішнього світу допомагає розуміти не лише себе, а й інших людей, їх вчинки й мотиви поведінки. Саме розуміння є містком до налагодження комунікації.

Програма тренінгу складена таким чином, щоб заглибитися і дослідити самих себе, краще зрозуміти й дійти згоди з собою; збалансувати різні сфери життя; навчитися управляти собою для досягнення позитивних змін у житті.

Запланованими здобутками участі у тренінгу є:

поліпшення комфорту всередині себе шляхом кращого розуміння і прийняття себе;

поглиблення усвідомлення контакту зі собою: на тілесному, емоційному і ментальному рівнях;

психоедукація з питань управління собою, емоційного реагування й поведінки, зокрема, в стресових ситуаціях;

опанування тілесними практиками: антистресового дихання, м'язового розслаблення та самодопомоги у складних життєвих ситуаціях;

засвоєння дієвих комунікативних технік, прийомів управління емоціями, корисних у педагогічній діяльності.

У реалізації тренінгу застосовуються такі методи: інтерактивні мінілекції, «мозковий штурм», самооцінювання, обговорення хвилюючих питань і групові дискусії, обмін досвідом, перегляд відеофрагментів та їх аналіз, вправи з метафоричними картами, вправи на м'язове розслаблення, відпрацювання конкретних умінь у вправах з використанням інноваційного психолого-

педагогічного інструментарію «Управляю собою», запитання – відповіді, домашні завдання, анкетування та ін. [1; 2; 3; 4]

У цій статті наводимо структуру авторського тренінгу «Управляю собою».

I. Вступна частина. Тренінг починається зі вступної частини, яка містить: привітання та презентацію тренера, знайомство, оголошення цілей тренінгу, проєктування результатів, погодження норм участі. Рекомендовані вправи до вступної частини [1].

1. Вітальне слово тренера. Надання інформації про тренінгову програму, орієнтація учасників на інтерактивну методику навчання.

2. Знайомство «П'ять пальців». Нестандартне знайомство учасників групи, створення комфортного простору взаємодії.

3. Притча «Розладнаний інструмент» як вступ до теми. Аналіз притчі у контексті теми.

4. Вправа «Пісочний годинник». Планування результатів та визначення кола питань для розгляду на тренінгу.

5. Погодження домовленостей, які створюють «простір розвитку», психологічну та фізичну безпеку та прискорюють досягнення запланованих результатів.

II. Основна частина. Цілі: освоєння компетенцій щодо управління собою на тілесному, емоційному і ментальному рівнях, набуття нового досвіду, моделей ефективних стратегій мислення й поведінки, виконання вправ для розігріву й позитивного налаштування.

Рекомендовані вправи до основної частини [1].

1. Вправа «Мудрі думки» для розігріву та занурення у тему тренінгу.

2. Мозкова атака «Управляти собою – це означає...». Формула екологічного «управління собою». Робота у малих групах.

3. Вправа «Чарівна крамниця». Дослідження якостей, необхідних для того, щоб краще управляти собою, зокрема, у складних ситуаціях.

Тренінг охоплює важливі теми, що стосуються засвоєння компетенцій управління собою на рівні емоцій, переконань, комунікації та ознайомлення з тілесними практиками для самодопомоги й самовідновлення.

Тема 1. «Управляю собою: рівень емоцій». Мета: розуміння впливу емоцій на здоров'я, стосунки, якість життя загалом; усвідомлення важливості розвитку емоційного інтелекту, відпрацювання умінь управляти емоціями.

4. Вправа «Заборона на емоції». Усвідомлення важливості екологічного висловлення емоцій або їх вивільнення.

5. Самооцінка вмінь управляти емоціями за допомогою розробленого опитувальника.

6. Відпрацювання вправ та технік на вибір тренера з психолого-педагогічного інструментарію «Управляю собою» [1]: «Включаємо внутрішнього спостерігача», «П'ять кроків управління емоціями», «Барометр», техніка «СТОП», «Будь у ресурсі!», «Будь у мажорі!», «Дві формули мажорного настрою», «Вітерець усмішки», «Емоції за викликом», «Самокоучинг», «Емоційний аналіз дня», «Про це я подумаю завтра...», «Зовнішній спостерігач», «Не хочу–хочу», «Намалюй свій стан», «Бубоніння», «Володар часу», «Висловлюйся в категоріях бажань», техніка «Фільтр», «Хочу–боюся», «Думай ресурсно!», «Позбався від базіки».

Тема 2 «Управляю собою: рівень комунікації». Мета: вдосконалення комунікативної компетентності фахівців для успішного функціонування у професійному середовищі і суспільстві, опанування сучасними комунікативними моделями; дослідження можливостей застосування своїх переваг у взаємостосунках.

7. Портрет супер комунікатора. Створення спільно з учасниками образу суперкомунікатора.

8. Самооцінка комунікативних вмінь, наведених в опитувальнику.

9. Відпрацювання вправ та комунікативних технік на вибір тренера [1]: «Зі мною все Окей!», «Дзеркало», «Практика вдячності», «П'ять пальців», «Чотири кроки екологічної комунікації», «Заохочуй співрозмовника», «Спілкуйся «мовою потреб», техніка «Самовираження без критики», «Повтори — погодься — додай!», техніка підкреслення значущості партнера, техніка приєднання до цінностей та підкреслення спільності, «Висловлюй емоції!», «Екологічний зворотний зв'язок іншим та собі», «Факти замість припущень», техніка «Отримувати - віддавати», «Шукай вихід з глухого кута!», «Крок назад», «Випускання пари», «Переживати чи діяти?», тест «Як Ви захищаєте власні психологічні кордони?», «Віддзеркалюй позитивне, а негативне...», «Асертивна відмова», «Стрессова комунікативна ситуація. Що робити?», техніка нейтралізації емоційного осаду, «Якщо подивитися інакше...», «Кожен мотивує себе сам!» «Чарівне слово «Замість», «Повинен–хочу–обираю».

Тема «Управляю собою: тілесні практики». Мета: відновлення емоційної рівноваги та пробудження внутрішніх ресурсів шляхом оволодіння тілесними практиками зняття напруги.

10. Психосоматична карта емоцій. Дослідження взаємозв'язку емоцій і здоров'я.

11. Самооцінка рівня психофізіологічної саморегуляції, наведених в опитувальнику.

12. Освоєння тілесних практик на вибір тренера [1]: «Антистресове дихання», «Видих із полегшенням». «Заспокійливе дихання «4-4-6-2». «Глибоке дихання». «Дихання сили».» Спостереження за диханням». Дихання «Опануй себе». «Ритмічне дихання під час ходи». «Когерентне дихання як щодення практика». «Дихання радості», «Гора з плечей», «Мінус – плюс», «Напружена-вільна хода». «Техніка швидкого відпускання неприємної ситуації», «Потягнулися – зламалися», «Хребці-вагончики», «Деколи корисно і посміятися!», «Зцілюючий плач», «Обійми метелика», «Цілющий крик», «Спонтанний танець», «Струшувати зайве», «Емоційна підзарядка через рух», «Мені добре», «Мені завжди щастить!», «Постава», «Асиметрична гімнастика, «Масаж пальців», «Самомасаж простукуванням», техніка заземлення «Дерево».

13. Проєкт роботи над собою. Складання проєкту самовдосконалення компетенцій управляти собою після завершення тренінгу з зазначенням конкретних дій та термінів.

III. Завершальна частина. Мета: порівняння отриманого досвіду з запланованими на початку тренінгу результатами, рефлексія, підведення підсумків, позитивний та яскравий ритуал прощання.

14. Вправа «Пісочний годинник». Що заплановано і що зроблено?

15. Порівняння з запланованими результатами. Підведення підсумків. Анкетування (при потребі).

На тренінгу педагогічні працівники не тільки отримують життєво важливу інформацію, а й освоюють техніки психофізіологічної, світоглядної, інтелектуальної та емоційної саморегуляції, що дає їм можливість навчитися володіти власними емоційними реакціями; досягати рівноваги, спокою та внутрішнього комфорту; швидко активізуватися та відновлювати сили.

Змістове наповнення занять може видозмінюватися залежно від особистості й рівня професійної підготовки ведучого, складу групи, від кількості годин. Творче використання цієї методики сприятиме створенню психологічних умов для формування умінь управляти собою як життєвого ресурсу особистості та засобу профілактики професійного вигорання вчителів, збереженню їхнього психічного здоров'я, а також більш конструктивному виконанню повсякденних професійних завдань..

Список використаних джерел

1. Матійків І. М. «Управляю собою» [метод. посібн.; картки з психологічними техніками]. Львів: «Латона», 2023. 32 с.
2. Матійків І.М. Тренерська майстерність: теорія і практика [метод. посібн.]. 2-ге вид., виправл. та допов. Львів : Сполом, 2024. 496 с.
3. Матійків І.М. Управління емоціями у педагогічній діяльності [метод. посібник] – К. : 7БЦ, 2023. 152 с.

4. *Технології роботи організаційних психологів : навч. посібник для студентів вищ. навч. закл. та слухачів ін-тів післядипломної освіти / [за наук. редакцією Л. М. Карамушки]. К. : Фірма «Інкос», 2005. 366 с.*
5. *Maslach C. Prevention of burnout : New perspectives / C. Maslach, J. Goldberg // Applied and preventive Psychology. 1998. V. 7. P. 63–74.*

УДК 159.9

Яремко Роман, кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри практичної психології та педагогіки,
факультет психології та соціального захисту
Милик Іванна, студентка спеціальності 053 Психологія 4 курсу
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності
Львів, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАННЯ ВТРАТИ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

У статті розглянуто психологічні аспекти переживання втрати у юнацькому віці, зокрема специфіку емоційного реагування та вплив вікових особливостей на процес горювання. Юнацький вік характеризується значними емоційними змінами та становленням особистісної ідентичності, що робить цей період особливо вразливим до стресових подій, таких як втрата близької людини. У статті описано основні терміни, особливості перебігу процесу переживання втрати, етапи переживання втрати, а також можливі психологічні наслідки невирішеного горя.

Ключові слова: юність, втрата близької людини, горе, переживання втрати.

Yaremko Roman, Candidate of Psychological Sciences, Docent,
Associate Professor of the Department of Practical Psychology and Pedagogy,
Faculty of Psychology and Social Protection
Mylyk Ivanna, 053 Psychology 4th year student
Lviv State University of Life Safety
Lviv, Ukraine

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE EXPERIENCE OF LOSS IN YOUTH

The article deals with the psychological aspects of loss of experience in youth, in particular, the specifics of emotional response and the influence of age characteristics on the burning process. Adolescence is characterized by significant emotional changes and the formation of personal identity, which makes this period particularly vulnerable to stressful events, such as the loss of a loved one. The article describes the main terms, features of the process of experiencing loss, stages of experiencing loss, as well as the possibility of psychological consequences of unresolved grief.

Key words: youth, loss of a loved one, grief, experiencing loss.

Юність – це період бурхливого розвитку, формування особистості та встановлення нових соціальних зв'язків. Саме тому втрати в цьому віці можуть

мати особливо сильний вплив на психіку юнака. Розірвання дружніх стосунків, розставання з коханою людиною, смерть близьких – все це може викликати глибоке емоційне потрясіння.

У психології межі юнацького віку визначати проблематично. Кожен дослідник трактує ці межі по-різному. Межа між підлітковим та юнацьким віком досить умовна, і в одних схемах періодизації (переважно у західній психології) вік від 14 до 17 років розглядають як завершення підліткового, а в інших – відносять до юності. Верхня межа періоду юності ще більш розмита, оскільки історично й соціально обумовлена та індивідуально мінлива.

І.С.Кон, звертаючись до проблеми періодизації у зв'язку з розвитком питання про вік та соціальні ролі, розглядає ранню юність, починаючи з 15 років. Разом з тим він детально розробив один із важливих періодів життя особистості – перехід від дитинства до дорослості, який в цілому охоплює вік від 11-12 до 23-25 років і розподіляється на три етапи: підлітковий вік (11/12 - 14/15 років); юнацький вік (14/15 – 18 років); пізня юність та початок дорослості (18/23 – 25 років). Так, юнацький вік характеризується формуванням самосвідомості, образу “Я”, самовизначенням, вибором професії; важливе психологічне новоутворення – відкриття внутрішнього світу особистості. Для пізньої юності провідна діяльність – праця [4, с. 48].

Юність у теорії Дж. Холла – період від 13 до 24 років, який характеризується бурхливістю протікання, це період “бурі й натиску”. На відміну від сучасних теоретиків, Дж. Холл вважав юність періодом великих потрясінь, поганої емоційної адаптації та неврівноваженості; коливанням між активним інтересом до всього навколо та апатією [4, с. 45].

А.Фрейд характеризує юність як період внутрішнього конфлікту, психічної неврівноваженості і нестійкої поведінки.

Відповідно до цього, можна сказати що юнаки є вразливими та переживають складу життєву кризу, через яку вони стикаються із неможливістю реалізації життєвого задуму: руйнуються плани, надії, перспективи, відчуття опори.

Переживання втрати у юнацькому віці має свої психологічні особливості, що пов'язані з процесами розвитку особистості, емоційної зрілості та формування соціальних зв'язків. У цей період психіка людини є досить пластичною, але водночас незрілою, тому емоційний досвід втрати може залишити глибокий слід на подальшому становленні особистості.

Важливо зазначити, що втрата може бути різною за своїм характером і впливом на психіку юнаків. Можна виділити такі види:

1. Фізичну.

1.1. Втрата близької людини, а точніше смерть члена родини, друга або партнера, що викликає емоційне горе і може спричинити тривалий період адаптації;

1.2. Втрата здоров'я : погіршення фізичного стану через хворобу, травму чи старіння, що обмежує можливості людини.

1.3. Втрата майна: втрата будинку, автомобіля або інших цінних речей внаслідок пожежі, стихійного лиха, крадіжки тощо.

2. Емоційну.

2.1. Розірвання стосунків: припинення романтичних, сімейних або дружніх відносин, що супроводжується сильними емоційними переживаннями.

2.2. Втрата особистості (ідентичності): зміни в житті, які впливають на самоідентифікацію людини, такі як вихід на пенсію, зміна професії, соціальної ролі або важливих переконань.

3. Соціальну.

3.1. Втрата соціального статусу: зміна або втрата позиції в суспільстві, що може виникнути через фінансові проблеми, втрату роботи або зміну життєвих умов.

3.2. Втрата підтримки: відсутність або втрата друзів, сім'ї чи соціального оточення, яке надавало емоційну або моральну підтримку.

4. Матеріальну.

4.1. Втрата роботи або кар'єри: втрата джерела доходу або професійної реалізації, що може призвести до економічних труднощів та проблем із самооцінкою.

4.2. Втрата фінансової стабільності: різке зменшення доходів або накопичень через економічну кризу, борги або несприятливі обставини.

5. Духовну.

5.1. Екзистенційна втрата: усвідомлення обмеженості життя, страх перед смертю або втрата сенсу життя.

5.2. Втрата віри або духовних переконань: коли людина втрачає свої релігійні або духовні орієнтири, що може призвести до внутрішньої кризи.

Так, за шкалою життєвих змін Т. Холмса і Р. Рейха, події, пов'язані з втратами, впевнено займають провідні позиції за ступенем стресогенності.

І одна з найтрагічніших втрат - втрата близьких, що залишає шрами у душі. Вона є винятковою подією, не лише перевертає поточне життя, але й може мати серйозні наслідки в далекому майбутньому. Велике нещастя часто трактують як випробування, поштовх до перебудови життя. Горе ставить перед людиною завдання, які необхідно вирішити, щоб по-справжньому пережити втрату і повернутися до життя [1].

Переживання втрати як психологічне явище і наукове поняття почало досліджуватись із початку ХХ століття, коли З.Фройд опублікував працю «Печаль і меланхолія» (1917), де виокремив «роботу горя» як окремий процес зі звільнення людини від негативних почуттів, пов'язаних із втратою. На його думку, людина, яка відчуває скорботу, у певний момент часу має відчути катарсис – емоційне очищення і завершення переживання горя. Загалом сам процес вважався автором конструктивним явищем, що сприяє розвитку особистості. Проте пізніше було виявлено, що втрата і горе містять у собі деструктивний вплив у тому разі, коли людина не може погодитися із втратою і продовжує страждати протягом тривалого часу. Зокрема Е.Ліндемманн виокремив нормальні та патологічні реакції втрати, що мають значні відмінності. Нормальні реакції сприяють продуктивному переживанню людиною втрати і подальшій адаптації до всього, що відбулося, а при патологічній реакції на втрату відбувається витіснення, пригнічення негативних почуттів, пов'язаних із нею [3].

Ю. Заманаєва розглядає втрату близької людини як системне багатокомпонентне переживання, що має формально-динамічні та змістовні аспекти. Автор систематизує дослідження, присвячені психології втрати. В них переживання втрати трактується як процес, що має афектні, когнітивні та поведінкові симптоми; послідовне вирішення психологічних завдань; процес трансформації зв'язку з людиною, що померла; подія, що травмує особистість; процес «сміслової реконструкції»; процес змін, що відбуваються на духовному рівні особистості [2].

Д. Littlewood описує особливості переживання втрат у дорослому віці, зокрема викликаний втратою близької людини суб'єктивний досвід (соматичний, психологічний, емоційний). Автор акцентує увагу на зміні атитюдів щодо смерті та помирання в західному суспільстві: заперечення та уникання цих тем. Для частини дорослих процес втрати трансформується в пошук сенсу, глибше розуміння себе і життя [7].

Переживання втрати виокремлює спеціальні етапи, стадії горювання, протягом який відбувається проживання і прийняття своєї втрати. Це наступні стадії (Е.Кюблер-Росс, Дж.Боулбі, Дж.Ворден та ін.) [5]:

1. Заперечення
2. Гнів
3. Компроміс («торг»)
4. Депресія
5. Прийняття

Пройти цей шлях часом буває непросто, однак досвід переживання втрати інкорпорований майже у всі сфери життя людини, і лише питання часу, коли саме

ця «зустріч» відбудеться. Тому поступове, своєчасне проходження повного циклу переживання втрати через усі етапи дасть людині змогу отримати цінний досвід трансформації: від сильного болю і неприємного відчуття «порожнечі» до прийняття реальності й набуття певної ясності, навіть мудрості в стосунках з невизначеністю і невідомістю.

Отже, переживання втрати у юнацькому віці є складним і багатограним процесом, що вимагає комплексного підходу до підтримки. Розуміння особливостей емоційного реагування та впливу вікових факторів дозволяє більш ефективно допомагати молоді справлятися з горем та мінімізувати негативні наслідки для їхнього психічного здоров'я.

Список використаних джерел

1. І. А. Власенко, Н. Д. Вінник, Переживання втрати: специфіка, конфлікт, трансценденція, подолання. Теорія і практика сучасної психології. ISSN 1813-3405. 2019. с. 33-37.
2. Заманаєва Ю.В. Переживання втрати близького як процес зміни у внутрішньому світі особистості: 19.00.01. СПб., 2004. 20 с.
3. Кресан О.Д., Проблема переживання втрати і робота з нею в гуманістичній та екзистенційній психології і психотерапії // Гуманітарний корпус: збірник наукових статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії. Випуск 48. Київ : ТОВ «НВП Інтерсервіс», 2022. 98 с. С.47- 50.
4. Психологія розвитку особистості у підлітковому та ранньому юнацькому віці : навч. посіб. Полтава : МОН України Полтав. нац. пед. ун-т ім. В.Г. Короленка, 2018. 342 с.
5. Як тепер жити? Стадії проживання горя | Психосома. *Психосома*. URL: <https://psyhosoma.com/uk/yak-zhiti-dali-stadiii-prozhivannya-gorya/> (дата звернення: 23.10.2024).
6. Яремко Р.Я., Гродська В.М., Дзюбак А.В., Ільків Х.В. Теоретичне дослідження проблеми тривожності особистості у психологічній літературі. Молодий вчений. №5 (105). 2022. С. 83-86.
7. Littlewood J. Aspects of Grief : Bereavement in Adult Life. Tavistock / Routeledge, London ; New-York 2015. 191 p.

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

УДК 338.242

Габор Володимир, кандидат економічних наук, доцент,
Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування
України «Бережанський агротехнічний інститут»
м. Бережани, Україна

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО СУТНОСТІ МЕХАНІЗМУ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Анотація. У статті розкрито теоретичні підходи щодо господарського механізму, його значення та особливості розвитку в умовах ринкової економіки. Висвітлено роль держави, яка має сприяти формуванню дієвого розвитку механізму господарювання, здатного проводити у відповідність продуктивні сили і виробничі відносини. Розглянуто окремі складові господарського механізму та їх взаємозв'язок. Зазначено, що його головними елементами є організаційний та економічний механізми.

Ключові слова: механізм, регулювання, ринковий механізм, економічний механізм, організаційний механізм.

Habor Volodymyr, Ph.D. in Economics, Associate Professor,
SS NULES of Ukraine "Berezhany Agrotechnical Institute",
Berezhany, Ukraine

MODERN APPROACHES TO THE ESSENCE OF THE MANAGEMENT MECHANISM

Abstract. The article reveals theoretical approaches to the economic mechanism, its significance and features of development in the conditions of a market economy. The role of the state, which should contribute to the formation of the effective development of the economic mechanism capable of bringing the productive forces and production relations into compliance, is highlighted. Separate components of the economic mechanism and their interrelationship are considered. It is noted that organizational and economic mechanisms are the main elements.

Keywords: mechanism, regulation, market mechanism, economic mechanism, organizational mechanism.

В сучасних умовах мінливого макросередовища, слід приділяти належну увагу господарському механізму, його вдосконаленню, створенню чіткої і надійної системи державного регулювання процесів виробництва агропродовольчої продукції. Тому необхідність формування ефективної системи господарського механізму, від якої у великій мірі залежить успішний розвиток агропромислового комплексу.

Активно досліджувати процеси, пов'язані з формуванням господарського механізму вітчизняна наука почала в 60-х роках минулого століття. У перші роки незалежності основні зусилля спрямовувались до ринку при недооцінці

економічної ролі держави. Відповідно дещо однобічно трактувався механізм господарювання, оскільки усе зводилось до механізму ринку, а державний вплив недооцінювався. В організаційному та економічному розвитку агропромислового виробництва визначна роль належить державі, яка має сприяти створенню механізму господарювання, здатного приводити у відповідність продуктивні сили і виробничі відносини.

Існують різні підходи щодо визначення сутності категорії «господарський механізм» в наукових публікаціях та інших джерелах інформації. Так, в економічній енциклопедії зазначено, що господарський механізм являє собою систему основних форм, методів і важелів використання економічних законів, вирішення суперечностей суспільного способу виробництва, реалізації власності, а також всебічного розвитку людини й узгодження її інтересів з інтересами колективу, класу суспільств [1, с.269].

У підручнику «Економічна теорія» за редакцією В.Г. Федоренка господарський механізм розглядається як необхідний елемент економічної системи, який являє собою сукупність конкретних економічних форм, методів та важелів регулювання економічної діяльності суспільства. Він охоплює підсистеми управління, стимулювання, фінансування, кредитні важелі, правові норми та відповідні інститути [2, с.38].

Заслуговує уваги визначення реальної моделі економічного устрою в підручнику «Економічна теорія: Політекономія» за редакцією В.Д. Базилевича. Ця модель передбачає використання як ринкового механізму, що забезпечує ефективне функціонування економіки, так і державного механізму регулювання [3, с.201].

В навчальному посібнику «Основи економічної теорії» за редакцією М. О. Ажнюка та О.С. Передрія зазначено, що господарський механізм являє собою сукупність певних форм, методів і важелів регулювання економічних процесів та дій господарських суб'єктів на основі використання економічних законів і правових норм. Отже, сучасна економіка регулюється ринковим і державним механізмами, які у сукупності становлять господарський механізм [4, с.228].

Господарський механізм включає в себе і явища надбудови: правові норми, які регулюють трудові та майнові відносини, структуру господарського управління. Тому господарський механізм тісно пов'язаний з соціальними відносинами, виступає конкретною формою реалізації їх активної ролі щодо виробництва. У цьому плані важлива роль відводиться соціальному механізму і відповідно органам територіальних громад, на баланс яких об'єкти соціальної сфери.

Організаційний механізм є складовою частиною господарського механізму, який ґрунтується на використанні відносин у владній системі і охоплює організаційну структуру керуючої системи (суб'єкт управління) та організаційного процесу функціонування системи, якою керують (об'єкт управління). Цей механізм включає організаційно-правові нормативи і принципи, що регулюють систему менеджменту, права, обов'язки і відповідальність її працівників та організаційний процес управлінської діяльності; розподіл праці між різними виконавцями та порядок делегування повноважень; чисельність працівників апарату управління та стимулювання їх праці.

На стабілізацію доходів і забезпечення розширеного відтворення усіх суб'єктів господарювання спрямований економічний механізм. Він є базисом господарського механізму, основу якого складають такі елементи як планування, комерційний розрахунок, форми організації виробництва й управління, система податків, фінансування, кредитування тощо. Економічний механізм впливає на процес виробництва за допомогою економічних методів управління, тобто способи впливу на економічні процеси і явища здійснюються через інтереси працівників трудових колективів шляхом створення необхідних стимулів, які спонукають працівників підприємства спрямовувати свою діяльність на досягнення поставленої мети.

Усі види механізмів взаємопов'язані, уточнюють та доповнюють один одного. Тому необхідно чітко підходити до їх сутності та особливостей формування і не ототожнювати їх. Амбросов В.Я. і Маренич Т.Г. відзначають, що економічний і господарський механізми повинні бути розмежовані з урахуванням стратегічних і тактичних завдань. Економічний механізм має впливати на галузь, підгалузі, регіони і чітко виконувати цілі економічної політики держави. Господарський механізм має діяти на рівні підприємств і об'єднань[5, с.17].

Отже, господарський механізм являє собою систему тісно пов'язаних організаційно-економічних форм і методів регулювання процесу розширеного відтворення в підприємствах і об'єднаннях усіх форм власності та господарювання.

При формуванні господарського механізму в усіх суб'єктах господарювання необхідно враховувати дію економічного механізму, який спрямований на стабілізацію їх доходів і забезпечення розширеного відтворення. З цією метою держава може використовувати різні шляхи: пряма допомога через систему соціального забезпечення фермерських господарств, що опинилися у скрутному становищі; державні програми, спрямовані на збільшення попиту на

сільськогосподарську продукцію; програми дотацій для покриття різниці між закупівельними цінами та цінами продажу на продукцію; надання пільгових кредитів шляхом певної компенсації процентів за позику, розробка науково обґрунтованої системи фінансової політики та системи оподаткування тощо.

Таким чином, функціонування сучасного господарського механізму у сільському господарстві передбачає насамперед обґрунтування рівня виробництва продукції згідно із споживчим попитом і можливістю конкурентоспроможності. Разом з тим формування сучасного господарського механізму на рівні підприємств і трудових колективів вимагає повнішого врахування їх інтересів, реалізація і гармонізація яких стає головним змістом дії економічних методів управління в колективах і забезпечує ефективне виробництво.

Отже, основними елементами господарського механізму є ринковий механізм та державне регулювання. У цій системі взаємодіють держава, з одного боку, а ринковий механізм, з іншого. Завдання першого – забезпечення організаційно-економічних умов і законодавчої бази розвитку агропромислового комплексу, а ринкового механізму – формування якісних показників споживчих ринків, їх взаємовідносин і рівня наповненості.

Список використаних джерел

1. Економічна енциклопедія. У 3 томах, т. 1. К.: Видавничий центр Академія, 2000. 863 с.
2. Федоренко В.Г., Діденко О.М., Руженський М.М., Іткін О.Ф. Політична економія. Підручник К.: Алерта, 2008. 487 с.
3. Економічна теорія: Політекономія: підручник за ред. В.Д. Базилевича. 8-ме вид., переробл. і доповн. К.: Знання, 2012. 702 с.
4. Ажнюк М.О., Передій О.С. Основи економічної теорії: Навч. посіб. К.: «Знання», 2008. 368 с.
5. Амбросов В.Я., Маренич Т.Г. Наукові положення удосконалення економічного і господарського механізмів розвитку сільського господарств. Економіка АПК. 2005. № 10. С. 14-18.

УДК 338.431:631

*Герасимів Зоряна, к. геогр. н., доцент
доцент кафедри гуманітарної освіти і туризму
ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»
м. Бережани, Україна*

ІНВЕСТИЦІЙНА ПРИВАБЛИВІСТЬ ТУРИЗМУ

***Анотація.** У статті розглянуто особливості інвестування в туристичну галузь, досліджено фактори, що впливають на інвестиційну привабливість туризму. Проаналізовано напрями залучення інвестицій, особливості інвестиційного клімату. Розглянуто рекомендації експертів щодо інвестування у сферу туризму. Досліджено*

джерела інвестування та ризики залучення інвестицій в туристичну галузь. Запропоновано перспективні напрями реалізації інвестиційних проєктів.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційний клімат, інвестиційна діяльність, інвестиційний проєкт, туристичний бізнес.

Gerasymiv Zoryana, PhD (Geographical Sciences), Associate Professor,
Associated Professor of the Department of humanitarian education and tourism
SS NULES of Ukraine "Berezhany Agrotechnical Institute",
Berezhany, Ukraine

INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF TOURISM

Abstract. *The article examines the peculiarities of investing in the tourism industry, investigates the factors affecting the investment attractiveness of tourism. Areas of investment attraction, features of the investment climate are analyzed. The recommendations of experts regarding investment in the field of tourism were considered. The sources of investment and the risks of attracting investment in the tourism industry have been studied. Prospective directions for the implementation of investment projects are proposed.*

Keywords: *investment, investment climate, investment activity, investment project, tourist business.*

Туризм є одним з найбільш привабливих для інвесторів секторів господарства, оскільки він має великий потенціал для росту та розвитку. Інвестиції в туристичну галузь сприяють створенню нових робочих місць, розвитку інфраструктури та підвищенню конкурентоспроможності країни на міжнародному туристичному ринку. Інвестиції в туризм мають значні можливості для прибутковості та розвитку.

Інвестиції в туристичну галузь досліджували Мальська М. П., Худо В. В., Мордань Є. Ю., Третяк Н., Зарічна О.В. та інші вчені. Однак питання залучення інвестицій в розвиток туризму є актуальним в умовах сьогодення та потребує подальшого вивчення.

Метою публікації є дослідження інвестиційної привабливості туризму, аналіз факторів, які на неї впливають та вивчення ризиків для потенційних інвесторів.

Інвестиціями є всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (дохід) та/або досягається соціальний та екологічний ефект [4].

Мальська М. П. зазначає, що інвестиції в туризмі – це розміщення капіталу інвесторів у туристичному бізнесі з метою одержання прибутку. Можливості туристичної індустрії виробляти якісний туристичний продукт (послугу) прямо залежать від обсягу капіталу, який інвестується [3].

Через війну туристична галузь України зазнала значних збитків. Падіння в'їзного туризму складає близько 85%, що призведе до зниження доходів більш ніж на \$1 млрд за підсумками 2024-го і більш ніж на \$12,7 млрд до 2030 року. Масштабні інвестиції в розвиток нових активів або приватизацію державних активів були припинені або відкладені, що призвело до втрачених можливостей для зростання.

Однак на територіях, які сьогодні є відносно безпечними, туризм активно розвивається, оскільки люди почали ще більше цінувати свої можливості подорожувати та відпочивати.

До кінця 2024 року сектор, в якому до війни працювало 1,2 млн осіб, втратить понад 710 000 робочих місць. До 2034 року загальна кількість робочих місць зросте до 1 мільйона, що на 540 000 робочих місць менше, ніж за безвоєнним сценарієм. [2].

Основними факторами, що впливають на інвестиційну привабливість туристичної галузі, є наступні:

- розвинена туристична інфраструктура (готелі, ресторани, транспортна мережа тощо);
- привабливість туристичного продукту (унікальність культурного спадку, природних краєвидів, історичних пам'яток);
- безпека та стабільність політичної та економічної ситуації;
- інвестиційні стимули та підтримка з боку уряду;
- партнерство з міжнародними інвесторами та туристичними агентствами.

Інвестування в туризм є однією з найперспективніших галузей для вкладення коштів. Пандемія та війна негативно вплинули на інвестиційну привабливість туристичної галузі, підвищили ризиковість вкладання коштів у туристичний бізнес.

Туризм сьогодні змушений розвиватися в умовах дефіциту інвестицій. Обсяг призупинених іноземних і вітчизняних приватних інвестицій оцінюється в десятки мільярдів доларів. На територіях, які сьогодні є відносно безпечними, туризм активно розвивається, оскільки люди почали ще більше цінувати свої можливості подорожувати та відпочивати.

Туристична галузь України має великий потенціал у сприянні післявоєнному економічному відродженню та досягненні ключової ролі генератора національного ВВП. Серед рекомендацій експертів щодо особливостей інвестування в умовах сьогодення:

- інвестиції у відновлення пошкоджених внаслідок війни пам'яток та об'єктів гостинності;

- ребрендинг України як післявоєнної дестинації за допомогою глобальних маркетингових кампаній, що пропагують її унікальну спадщину та стійкість;
- фокус на енергоефективні та «зелені» проєкти;
- підтримка перекваліфікації переміщених працівників, ветеранів та людей з інвалідністю;
- посилення просування внутрішнього та регіонального туризму для стабілізації місцевої економіки.

Важливе значення має вибір стратегії інвестування. В туристичній галузі прибутковими для потенційних інвесторів можуть бути такі види інвестицій:

- в готелі та гостьові будинки, оскільки туристи завжди шукають зручне та комфортне місце проживання;
- в туристичні агентства, що дасть змогу залучити більше клієнтів та підвищити прибуток;
- в екскурсійні тури, оскільки фінансування подорожей та екскурсій для туристів може принести стабільний дохід і сприяти розвитку туристичного бізнесу;
- в інфраструктуру туризму (покращення доріг, аеропортів та інших туристичних об'єктів).

Ці стратегії можуть допомогти інвесторам отримати дохід від туристичного бізнесу та сприяти розвитку галузі.

Виділяють декілька основних джерел інвестування в туризмі. По-перше, це банківські кредити чи позики, які надаються туристичним компаніям або готелям для розвитку їхніх послуг та інфраструктури. По-друге, інвестори можуть вкладати кошти в туристичні проєкти через прямі інвестиції, придбання частки у готелях, ресторанах або туристичних агентствах. Також існують інвестиційні фонди, які спеціалізуються на інвестуванні у сфері туризму. Для країн з розвиненим туристичним ринком типовими джерелами фінансування можуть бути державні та місцеві бюджети, які вкладаються у рекламні кампанії та інфраструктурні проєкти для залучення туристів.

Попри величезні виклики, за належної підтримки туристичний сектор України може поступово відновитися і стати потужним символом стійкості, миру та економічної сили [2].

Аналіз податкових надходжень від тургалузі по регіонах за два квартали 2024 року показує, що ріст податків у порівнянні з аналогічним періодом у 2023 році відмічено майже в усіх областях. Найбільший розмір сплачених податків зафіксовано у п'яти областях: Львівській – 194 млн 778 тис. грн, Київській – 123 млн 838 тис. грн, Івано-Франківській – 119 млн 462 тис. грн, Одеській – 60 млн 647 тис. грн та Дніпропетровській – 59 млн 490 тис. грн [1].

Інвестиції в туризм можуть приносити великі прибутки, оскільки є значний попит на послуги готельного бізнесу, турпослуг та інші туристичні послуги. Зокрема, розвиток медичного туризму, еко-туризму та культурного туризму відкриває нові можливості для інвесторів.

Інвестування в туристичну галузь може бути спрямоване на будівництво та реконструкцію готелів, курортів, розвиток туристичних маршрутів та екскурсій, покращення інфраструктури, впровадження інноваційних рішень на різних етапах розробки та реалізації туристичного продукту. Зокрема, інвестори можуть розглядати можливість інвестування у технології, які полегшують та покращують подорожі, такі як онлайн-платформи для бронювання готелів та квитків.

Найважливіше при виборі інвестицій в туризм - проводити детальний аналіз ринку, потенційних ризиків та можливостей отримання прибутку. Крім того, важливо враховувати тенденції розвитку галузі та потреби сучасного туриста. Інвестування в туризм може бути вигідним та перспективним напрямком для розвитку бізнесу. З часом цей сектор буде лише збільшувати свою привабливість, тому варто розглянути можливості для інвестування в нього.

Основними мотивами інвестування в туристичну галузь є: пошук та розширення туристичних ринків збуту для реалізації власної продукції, підвищення конкурентоспроможності туристичного бізнесу за рахунок впровадження інновацій та доступу до технологічних новинок.

Інвестування в галузь туризму може мати свої ризики, які варто враховувати. Сюди входять:

1. Сезонність. Оскільки туризм часто має сезонний характер, інвестори можуть не мати стабільного доходу протягом усього року.

2. Політичний та економічний ризики. Стабільність уряду, політична та економічна ситуація в країні можуть вплинути на туристичну індустрію та прибутковість інвестиційних проєктів.

3. Конкуренція. Туризм - це конкурентна галузь, і інвестори можуть стикатися з великою кількістю інших гравців, що може вплинути на їх доходи.

4. Зміни в трендах. Смаки та уподобання туристів можуть змінюватися, тому важливо бути гнучким та вчасно реагувати на зміну кон'юнктури ринку.

5. Форс-мажорні обставини. Туристична галузь є вразливою до природних катастроф, таких як землетруси, урагани або епідемії.

Інвестування в туризм може бути прибутковим, але важливо враховувати можливі ризики.

Перспективними напрямками реалізації інвестиційних проєктів в галузі туризму є наступні:

- залучення інвестицій для реконструкції та розширення існуючої туристичної інфраструктури;
- розвиток нових туристичних маршрутів та продуктів;
- підвищення якості обслуговування та стандартів безпеки для туристів;
- запровадження інноваційних рішень для розробки та реалізації туристичного продукту.

Оскільки залучення інвестиційних ресурсів у туристичну галузь має позитивне значення для розвитку регіонів та економічного зростання загалом, необхідно створити сприятливий інвестиційний клімат, розробити та забезпечити механізм стимулювання для інвесторів.

Список використаних джерел:

1. Динаміка податкових надходжень по областях за перше півріччя 2024 року. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/dinamika-podatkovih-nadhodzhen-po-oblastyah-za-pershe-pivrichchya-2024-roku> (дата звернення: 19.10.2024).
2. Загальнонаціональне опитування щодо впливу війни на туристичну галузь. URL: https://drive.google.com/file/d/1vrmxvBwZG9pNor3ucgPIqYemH-JbTeC_/view (дата звернення: 19.10.2024).
3. Мальська М. П., Антонюк Н. В., Ганич Н. М. Міжнародний туризм і сфера послуг: підручник. Київ: Знання, 2008. 661 с.
4. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991 № 1560-XII. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1991, № 47, ст.646. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text> (дата звернення: 17.10.2024).

УДК 338.222:330.16

*Гурська Ірина, к.е.н., доцентка
ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»
м. Бережани, Україна*

ВПРОВАДЖЕННЯ ПРИНЦИПІВ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УКРАЇНСЬКОМУ БІЗНЕСІ

Анотація: Стаття присвячена актуальному питанню впровадження принципів соціальної відповідальності в українському бізнесі в умовах воєнного стану. Проведено аналіз сучасного стану соціальної відповідальності в Україні та основних чинників, що впливають на її розвиток.

Проаналізовано ключові напрями соціальної відповідальності, такі як економічні, соціальні та екологічні, які передбачають прозорість, етичність, турботу про співробітників, екологічну відповідальність та взаємодію з місцевими громадами.

Запропоновано основні напрями розвитку соціальної відповідальності в українському бізнесі і визначено заходи щодо підвищення її ефективності в умовах воєнного стану

Ключові слова: соціальна відповідальність, український бізнес, стратегія розвитку, сталий розвиток, етика бізнесу, принципи соціальної відповідальності.

*Hurska Iryna PhD (Economic Sciences), Associate Professor
SS NULES of Ukraine «Berezhany Agrotechnical Institute»,
Berezhany, Ukraine*

IMPLEMENTATION OF SOCIAL RESPONSIBILITY PRINCIPLES IN UKRAINIAN BUSINESS

Abstract: *This article is dedicated to the pressing issue of implementing social responsibility principles in Ukrainian businesses during wartime. It analyzes the current state of social responsibility in Ukraine and the key factors influencing its development. The article examines the main areas of social responsibility, such as economic, social, and environmental, which encompass transparency, ethics, employee care, environmental responsibility, and interaction with local communities. The article proposes key directions for the development of social responsibility in Ukrainian businesses and identifies measures to increase its effectiveness during wartime.*

Key words: *social responsibility, Ukrainian business, development strategy, sustainable development, business ethics, principles of social responsibility*

Соціальна відповідальність бізнесу (СВБ) є важливим компонентом сучасної економічної діяльності, як на глобальному, так і на локальному рівнях. СВБ передбачає інтеграцію етичних, соціальних та екологічних аспектів у бізнес-стратегії та діяльність компаній.

Для бізнесу, що прагне діяти соціально відповідально, існує міжнародний стандарт ISO 26000 та GRI (Global Reporting Initiative), який є частиною корпоративної культури. Міжнародним стандартом ISO 26000:2010 зафіксовано 7 сфер, де може бути реалізована соціальна відповідальність, які можна об'єднати в 4 блоки: ринок, трудові відносини, довкілля і розвиток суспільства [8]. Впровадження СВ у бізнес-середовище України є важливим елементом розвитку сучасного корпоративного управління, особливо в контексті євроінтеграції та глобальних екологічних викликів.

Актуальність дослідження статті зумовлена – забезпеченням глибшого розуміння процесів адаптації та оцінювання соціально-відповідальних ініціатив українськими компаніями та її впливу на стійкий розвиток бізнесу. Серед вітчизняних науковців вагомий внесок у дослідження цієї проблеми зробили: Гогуля О. П., Геєць В. М., Денис О. Б., Коваленко Є. В., Кирилюк Н. В., Колосок А. М., Олійник О. Р., Харламова А. О., та ін.

Відповідно до міжнародного стандарту ISO 26000 та GRI (Global Reporting Initiative) соціальна відповідальність (СВ) – це відповідальність організацій за свій вплив на суспільство та навколишнє середовище, про що свідчить прозора та етична поведінка, яка сприяє сталому розвитку, включаючи здоров'я та добробут суспільства; враховує очікування зацікавлених сторін; відповідає

чинному законодавству та відповідає міжнародним нормам поведінки; інтегрується у всю організацію і практикується у всіх її взаємовідносинах [8].

Т. О. Чепульченко розглядає відповідальність як форму взаємозв'язку і взаємодії суспільства й особи. Відповідно, соціальна відповідальність визначається як «підзвітність, як відношення особи до соціальних вимог, що виражається в конкретних діях, як свідомо-вольове відношення людини до пред'явлених суспільством вимог і обов'язок неухильного їх дотримання, як відповідна позитивна чи негативна оцінка діяльності людини з боку суспільства» [7].

Погоджуємося з українськими науковцями, що соціальна відповідальність підприємств стає обов'язковою для бізнесу, адже сучасні тенденції розвитку свідомості населення потребують відповідних змін у стратегії компаній. Споживачі все більше усвідомлюють такі питання, як зміна клімату, нерівність доходів населення, диспропорції в охороні здоров'я, несправедлива практика праці та гендерна нерівність [5].

Соціальна відповідальність бізнесу (СВБ) – це концепція, яка передбачає, що підприємства несуть відповідальність перед суспільством не тільки за фінансові результати, але й за соціальний, екологічний та етичний вплив своєї діяльності на навколишнє середовище. Вона охоплює три основні напрями: економічний, соціальний та екологічний.

Економічний напрям – полягає в тому, що компанії повинні бути прибутковими, але їхня діяльність має базуватися на прозорих та етичних стандартах. Це передбачає справедливе оподаткування, дотримання трудових стандартів та впровадження чесних ділових практик.

Соціальний напрям – спрямований на покращення життя місцевих громад та працівників компанії. Це може включати підтримку освіти, медицини, боротьбу з дискримінацією на робочому місці та забезпечення гендерної рівності.

Екологічний напрям – стосується впливу бізнесу на навколишнє середовище. Компанії, що дотримуються принципів СВ, повинні мінімізувати свій екологічний слід, впроваджувати енергоефективні технології та сприяти захисту природних ресурсів.

Впровадження соціальної відповідальності у бізнес-середовищі України пройшли непрості етапи. Перші спроби впровадження СВ почалися наприкінці 1990-х років, коли міжнародні компанії інтегрували цю концепцію на український ринок. Однак системна інтеграція принципів соціальної відповідальності в бізнес-процесах почала активно розвиватися в Україні з кінця 2000-х років. Першими компаніями, які впроваджували економічні, соціальні та

екологічні напрями, стали міжнародні корпорації, представлені в Україні, зокрема в аграрному, енергетичному та ІТ-секторах.

Згідно з даними досліджень, сьогодні приблизно 80 % великих компаній в Україні активно впроваджують принципи соціальної відповідальності у свою діяльність. Найбільша активність спостерігається в таких галузях, як енергетика, фінанси та телекомунікації. Наприклад, компанії «Нафтогаз», «ДТЕК», «Нова Пошта» та «Київстар» реалізують численні соціальні проєкти, пов'язані з підтримкою місцевих громад, екологічними ініціативами, енергоефективністю та піклуванням про співробітників.

Проте, незважаючи на певні успіхи, більшість малих та середніх підприємств ще не впровадили принципи соціальної відповідальності у свої стратегії. Основною причиною цього є недостатня поінформованість про переваги СВ та недостатність ресурсів для реалізації соціальних програм.

В умовах воєнного стану український бізнес змушений не лише брати на себе економічні ризики, але й зіштовхнувся із самознищенням та окупацією, а це ускладнює можливість приділяти належну увагу соціальним обов'язкам.

Важливою складовою стратегії виживання та адаптації компаній під час воєнного стану є оцінка заходів, які дозволять покращити соціальну стійкість, підтримку працівників та суспільства загалом.

Ефективність впровадження соціальної відповідальності в умовах воєнного стану залежить від адаптивності бізнесу до нових викликів, здатності розробляти інноваційні підходи до допомоги громадам і співробітникам, а також від розвитку співпраці з державними та міжнародними структурами. Майбутнє соціальної відповідальності в Україні пов'язане з її інституційним укріпленням, зокрема, через законодавче закріплення стандартів і стимулів для бізнесу.

Для подальшого розвитку СВ в Україні необхідно вдосконалити законодавчу базу, створивши стимули для бізнесу, що впроваджує соціальні ініціативи. Держава може запровадити податкові пільги для компаній, які інвестують в екологічні проєкти або підтримують місцеві громади.

Крім того, необхідно розробити національні стандарти соціальної відповідальності, що будуть враховувати специфіку українського ринку та сприяти підвищенню прозорості бізнесу. Також важливо підвищувати обізнаність серед малих та середніх підприємств про переваги соціальної відповідальності, надаючи їм інформаційну та фінансову підтримку.

Отже, впровадження принципів соціальної відповідальності в українському бізнесі є важливим кроком на шляху до стійкого розвитку та інтеграції в європейські економічні процеси. Соціально відповідальний бізнес не

лише сприятиме розвитку економіки, але й робитиме вагомий внесок у вирішення соціальних та екологічних проблем країни.

Список використаних джерел

1. Денис О. Б. Сфери прояву корпоративної соціальної відповідальності бізнесу: зарубіжний досвід і вітчизняна практика. *Вісник Університету банківської справи Національного Банку України*. 2015. № 2(8). С. 36-38.
2. Кирилук Н. В. Корпоративна соціальна відповідальність: досвід європейських компаній. *Молодий вчений*. 2015. № 2 (17). С. 107–111.
3. Коваленко Є. В. Зарубіжний досвід формування національних моделей корпоративної соціальної відповідальності. *Механізм регулювання економіки*. 2016. № 1. С. 106-112. URL: http://mer.fem.sumdu.edu.ua/content/articles/issue_28/YEVHEN_V_KOVALENKOForeign_Experience_of_National_Corporate_Social_Responsibility_Models_Forming.pdf
4. Кузьмін О. Є., Станасюк Н. С., Уголькова О. З. Соціальна відповідальність бізнесу: поняття, типологія та чинники формування. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку*. № 2 (6). 2021. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journalpaper/2021/nov/25482/nzmened-56-64.pdf>
5. Олійник О. Р. Міжнародний досвід розвитку соціальної відповідальності та можливість його застосування в Україні. *Інноваційна економіка*. 2015. №4. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/inek_2015_4_7.pdf
6. Харламова А. О. Корпоративна соціальна відповідальність необхідний чинник формування корпоративної стратегії. *Ефективна економіка*. 2012. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1410>
7. Чепульченко Т. О. Соціальна відповідальність: поняття та сучасність *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Політологія. Соціологія. Право : зб. наук. праць. – К. : ІВЦ «Політехніка», 2010. – № 1(5). – 142 с. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/vkpi/Soc/2010_1/Chepylchenko.pdf
8. ISO 26000. URL: <https://www.iso.org/files/live/sites/isoorg/files/store/en/PUB100258.pdf>

УДК: 338.137(333)

*Літвінов Віталій, к.економ.н.,
ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»,
м. Бережани, Україна*

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЕФЕКТИВНОЇ ТРУДОВОЇ МОТИВАЦІЇ ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

***Анотація.** Трудова мотивація працівника – важливий фактор його результативної роботи, і в цій якості вона складає основу трудового потенціалу працівника. Для успішного розвитку сільськогосподарського підприємства необхідно приділяти значну увагу питанням трудової мотивації, тому що тільки творчі, ініціативні працівники зможуть зробити підприємство успішним та конкурентоспроможним. В сучасних умовах питання мотивації*

працівників постає особливо актуальним внаслідок міграції кваліфікованих працівників за кордон та вищої заробітної плати в інших галузях. Мотивація відіграє роль пускового механізму, що визначає, які здібності й у якому ступені працівник захоче і зможе розвивати і використовувати в процесі праці.

Ключові слова: теорії мотивації, конкурентоспроможність, ефективність, стимулювання.

Litvinov Vitalii, PhD (Economics),
SS NULES of Ukraine «Berezhany Agrotechnical Institute»,
Berezhany, Ukraine

RELATIONSHIP OF EFFECTIVE LABOR MOTIVATION AND COMPETITIVE FUNCTIONING OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Annotation. Work motivation of an employee is an important factor in his effective work, and in this capacity it forms the basis of the employee's work potential. For the successful development of an agricultural enterprise, it is necessary to pay considerable attention to the issues of labor motivation, because only creative, proactive employees will be able to make the enterprise successful and competitive. In today's conditions, the issue of employee motivation becomes especially relevant as a result of the migration of qualified workers abroad and higher wages in other industries. Motivation plays the role of a trigger mechanism that determines which abilities and to what degree the employee will be willing and able to develop and use in the work process.

Key words: theories of motivation, competitiveness, efficiency, stimulation.

В умовах модернізації економіки успішність та конкурентоспроможність підприємств залежать від ефективного використання наявних ресурсів. Одними з найбільш значимих для підприємств факторів розвитку є трудові ресурси з їх творчим потенціалом, професійним досвідом та знаннями.

Управляти кадровим потенціалом значно важче ніж іншими видами ресурсів у зв'язку з наявністю у людей особистісних характеристик, що здійснюють суттєвий вплив на ефективність їх трудової діяльності. Тому важливим завданням, що стоїть перед керівництвом підприємств, є пошук різноманітних методів підвищення продуктивності праці внаслідок зростання готовності та бажання його працівників працювати.

Дослідження проблеми впливу рівня трудової мотивації на ефективність виробництва та конкурентоспроможність підприємств здійснювали як зарубіжні, так і вітчизняні вчені.

Вагомий внесок у розробку проблеми мотивації, ефективного управління персоналом, підвищення конкурентоспроможності підприємств зробили М.Альбер, С.Бандура, Г.Бекер, П.Бергер, Д.Богиня, Є.Бойко, А. Волгін, Н. Гаузнер, В.Геец, Г. Десслер, М. Долішній, П.Друкер, І. Заславський, Г. Куліков, А. Колот, Х.Ламперт, І.Лукінов, М.Мескон, Дж.Обер-Кріє, Г.Слезінгер, М.Чумаченко, Г.Щекін. Проблемам визначення та оцінки

конкурентоспроможності присвячені праці А. Роу, М. Портера, З. Шершньова, І. Должанського, О. Гетьмана, Т. Примака тощо.

Останнім часом на багатьох підприємствах приділяють велике значення системі мотивації персоналу. Ця проблема постає перед усіма керівниками сільськогосподарських підприємств. Адже добре продумана і організована система мотивації є ефективним інструментом як для залучення нового персоналу, так і стабілізації робочих місць. Майже всі керівники підприємств звертають увагу на другий варіант – утримання вже працюючого персоналу, тому що це є найбільш ефективним і найменш витратним.

Для забезпечення ефективності діяльності підприємства необхідні відповідальні, високоорганізовані та ініціативні працівники з прагненням до самореалізації, професійного зростання, задоволеності від досягнутих результатів діяльності. Для того щоб спонукати людей працювати якісно, потрібно розробити механізми мотивації, які будуть викликати у людей бажання працювати ефективно на користь організації.

Механізм управління ідентифікують як сукупність форм, структур, методів і засобів управління, об'єднаних спільністю мети, за допомогою яких здійснюється узгодження суспільних, групових і особистих інтересів, забезпечуються функціонування і розвиток підприємства як соціально-економічної системи [7].

Стосовно економічної, потрібної мотивації, мотиваційний механізм представляє собою економічний механізм реалізації і відтворення єдності соціально-економічних функцій праці: як засобу до життя, функціонуючому на кожній стадії своєї завершеності в певній системі макро- і мікро- економічних координат. Мотиваційний механізм є своєрідною силою мотивації, точніше він забезпечує умови самостимулювання, перетворює мотивацію із можливості у реальність [2].

Ефективний мотиваційний механізм передбачає систему матеріального і нематеріального мотивування.

Стимулювання праці в сільськогосподарських підприємствах базується на тому принципі, що методом грошової мотивації в поєднанні з іншими формами визнання заслуг працівників можна досягнути найбільш бажаного результату для підприємства. Трудова мотивація здійснюється в різних формах. Серед яких можна виділити наступні: матеріальна компенсація, грошові та негрошові винагороди.

Мотиваційний механізм базується на сукупності трьох факторів: ринку праці, державного регулювання, застосування колективних трудових договорів. Кожна ланка має відповідну вагу в загальній системі регулювання. Державне

регулювання забезпечує мінімальний рівень доходів працівників відповідно до мінімальної заробітної плати. Регулювання всіх питань оплати праці здійснюється відповідно трудового договору, який передбачає домовленість між роботодавцем та працівниками. Функцію безпосереднього регулятора заробітної плати виконує ринок праці. Саме на ринку праці формується конкретна ціна різних видів праці.

Основними елементами механізму ефективної трудової мотивації є суб'єкти та об'єкти управління, сукупність принципів, критеріїв, методів і результатів ефективного управління системою мотивації персоналу, впровадження та використання етапів управління системою мотивації

Ефективна трудова мотивація ґрунтується на законі справедливого розподілу щодо участі працівників підприємства у результатах діяльності і полягає у застосуванні економічних стимулів: оплати праці та участі у прибутках і власності. Дія економічних стимулів ґрунтується на заробітній платі, преміях, надбавках, доплатах, пільгах тощо).

Зростання продуктивності праці забезпечує як зарплата, так і можливе її підвищення за рахунок надбавок, доплат та справедливого призначення премій. Ефективність стимулюючого впливу оплати праці залежить від статі, віку, цільових пріоритетів, кваліфікації та компетентності.

У більшості випадків працівники самі обирають ті причини, які спонукають їх працювати в організації. Вони визначають свої потреби, мотиви, побажання щодо посад і організації робочих місць. Через це дуже важко знайти до кожного правильний підхід і визначити індивідуальну ефективну систему мотивації персоналу в організації.

Важливо зазначити, що матеріальна мотивація дещо поступається нематеріальній. Працівники вважають наявність матеріальної мотивації як таке, що повинно бути і звертають все більшу увагу на додаткові бонуси, які їм пропонує роботодавець [3].

Для побудови сучасної системи мотивування персоналу дуже важливо визначити основні мотиви, які примушують фахівців працювати ефективно і з повною віддачею для досягнення цілей організації і створити відповідну систему мотивування персоналу.

Ефективна система мотивування персоналу повинна бути зорієнтованою не на те, щоб купувати лише час працівників, а на те, щоб купувати виключно ефективний результат їх праці, а також заздалегідь виділити можливі демотивуючі причини та мінімізувати ризики в управлінні персоналом [8].

Система трудової мотивації передбачає розроблення конкретних методів, важелів, механізмів, що активізують діяльність персоналу, завдяки яким можна

одержати максимально можливі результати діяльності підприємства. Основна складність вирішення цієї проблеми полягає в тому, що зростання професійної підготовки, інтелекту працівника, як правило, призводить до зростання та урізноманітнення його потреб.

Завданням керівника є створення у працівників певних стимулів до активної, творчої трудової діяльності, збільшення зацікавленості у праці, одержання задоволення від одержаних результатів, намагання поєднання досягнення особистих цілей та цілей підприємства. Система трудової мотивації буде дієвою тільки у разі застосування сучасних форм і методів стимулювання персоналу.

В структуру мотиву праці входять:

- потреби, які хоче задовольнити працівник;
- цінності, що здатні задовольнити цю потребу;
- трудові дії, які необхідні для одержання благ;
- ціна— витрати матеріального і морального характеру, що пов'язані з трудовою діяльністю [6].

Теоретико-методологічною основою концептуальних підходів є поширені в економічній теорії концепції, які відображають певні аспекти мотивації, і які є підґрунтям для створення концепції мотивування персоналу, зокрема: концепція добробуту, концепція людини, концепція стадій економічного розвитку, концепція соціального обміну [4].

В теорії і практиці менеджменту загальноприйнятою вважається концепція, що в основі управління трудовими ресурсами закладена мотивація. Особливе значення має мотивація до ефективної праці, яка є вирішальним фактором її результативності, продуктивності, що напряду призведе до зростання ефективності виробництва на підприємстві.

Увагу вчених, як правило, привертає дослідження структури та динаміки розвитку мотивації праці, а також аналіз мотивації як процесу формування цінностей та інтересів особистості, внутрішніх стимулюючих до праці сил.

Розробка системи мотивації на сільськогосподарському підприємстві повинна враховувати внутрішні та зовнішні мотиви працівників при чіткому визначенні взаємозв'язку між виконанням роботи, одержаним результатом та внутрішнім задоволенням цим результатом.

Виробнича діяльність сільськогосподарського підприємства визначається через виробництво валової продукції, яка являє собою первісний результат взаємодії факторів виробництва, матеріальна і вартісна основа інших кінцевих результатів, що в натуральній формі представлений всіма виробленими протягом

року первинними продуктами рослинництва, тваринництва і рибництва, а у вартісній — оцінений за порівнянними цінами відповідного року [1].

Зовнішня мотивація праці в сфері виробництва має велике теоретичне та практичне значення, так як від неї залежить рівень продуктивності праці на підприємстві, і в підсумку, конкурентоспроможність виробленої продукції.

В сільськогосподарському підприємстві задоволення потреб працівників залежать від умов праці, від рівня безпеки, механізації та автоматизації виробництва, від рівня охорони праці, від суми коштів направлених на оплату праці і розвиток соціальної сфери. Напрями мотиваційного впливу на працівників підприємства визначаються прийнятою виробничою програмою, рівнем організації праці та управління. Кожен працівник намагається задовольнити свої потреби, з іншого боку керівництво підприємства пропонує йому певну винагороду. Чим ближче сходяться в своїх значеннях мотиваційні фактори для працівника і запропонована підприємством винагорода, тим вищий рівень задоволеності потреб працівника. І навпаки, якщо значення мотиваційних факторів і винагороди розходяться, то така система мотивації є неприйнятною.

Ефективна система трудової мотивації, індивідуальний підхід до кожного працівника неодмінно призведе до підвищення ефективності виробництва. а значить і до конкурентоспроможного функціонування сільськогосподарських підприємств. Однак на сучасному етапі створення системи мотивації працівників потрібно розуміти, що досконало розроблений мотиваційний механізм це лише половина успіху. Він повинен бути успішно реалізований, що можливо лише за умови розуміння стратегії розвитку підприємства усіма його працівниками [5].

В системі трудової мотивації вирішальну роль відіграє винагорода. При цьому під винагородою розуміємо все, що працівник вважає для себе цінним. Винагорода може бути ефективною при умові, що керівництву підприємства відомі потреби працівників та пріоритети в їх задоволенні. Основним завданням управлінського персоналу підприємства повинен стати безперервний та послідовний процес виявлення спонукальних мотивів працівників та здійснення стимулюючого впливу з метою підвищення продуктивності праці, ефективності та конкурентоспроможності виробництва в цілому.

Вкрай важливо керівництву сільськогосподарських підприємств заохочувати працівників, що вносять рацпропозиції, забезпечувати оперативний розгляд таких пропозицій, стимулювати неординарні дії підлеглих, сприяти виявленню творчих здібностей, публічно нагороджувати авторів рацпропозицій, підтримувати ефективно управління ідеями на підприємстві.

Запропоновані методи мотивації дозволять знизити собівартість продукції, оптимізувати процес прийняття рішень, розширити ініціативу персоналу, покращити взаємовідносини в колективі та підвищити ефективність функціонування підприємства.

Список використаної літератури.

1. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу : підручник / В. Г. Андрійчук. — К. : КНЕУ, 2013. — 779, [1] с. ISBN 978-966-483-685-9 А 65
2. Вавнук В. Мотиваційний механізм підприємництва АПК в ринковій економіці / В. Вавнук // Вісник Львівського університету. Серія «Економіка». – 2008. – Вип. 40. – С. 56–60.
3. Грищенко Вадим Федорович, *к.е.н., заступник завідувача кафедри управління з науково-методичної роботи, Сумський державний університет*; Чернова Маргарита Сергіївна, *студентка факультету економіки та менеджменту Сумського державного університету* - Інноваційні підходи до удосконалення системи мотивації персоналу малих підприємств України у сучасних умовах господарювання
4. Г. М. Захарчин, Н. П. Любомудрова, Концептуальні підходи до формування мотиваційної політики персоналу в сучасних умовах, Lviv Polytechnic National University Institutional Repository <http://ena.lp.edu.ua> (6)
5. Кошелупов І. Ф. Соціально – економічна модель механізму мотивації праці управлінців підприємств /І. Ф. Кошелупов, В. О. Кравченко. – Одеса: ОДЕУ, 2008. – С. 124–131., с. 128
6. Крамаренко В.І., Холода Б.І. Управління персоналом. Навч. посібник. – К.:ЦУЛ, 2003. – 272 с., с.80
7. Лазарева А. П. Формування та управління людським капіталом [Електронний ресурс]/ А.П. Лазарева.–Режим доступу: <http://eir.pstu.edu/bitstream/handle/123456789/5561>
8. Шильнікова З.Н. Мотивація персоналу як складова ефективного функціонування вітчизняних підприємств в сучасних умовах господарювання-Науковий випуск Херсонського державного університету ,випуск 10,частина 2, 2015р

УДК 359.09

*Соловей Ірина, канд. екон. наук,
старша викладачка кафедри гуманітарної освіти і туризму,
ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»
м. Бережани, Україна*

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ КРАЇН СВІТУ В ТУРИЗМІ

Анотація. Розглянуто систему моніторингу ринку туристичних послуг. Вона використовується при дослідженні туристичних ринків. Розкрито важливість оцінювання конкурентоспроможності країн на світовому туристичному ринку. Постійний моніторинг має велику роль інформації в управлінській діяльності у сфері туризму.

Ключові слова: туризм, світовий ринок туристичних послуг, коефіцієнт виявлених порівняльних переваг (RCA), Індекс конкурентоспроможності регіонів, індекс конкурентоспроможності подорожей і туризму (TTCI), Індекс розвитку подорожей і туризму (TTDI).

*Solovei Iryna, PhD, Senior Lecturer
of the Department of «Humanitarian education and tourism»
SS NULES of Ukraine «Berezhany Agrotechnical Institute»,
Berezhany, Ukraine*

NEW APPROACHES DEFINITION OF THE WORLD COMPETITIVENESS IN TOURISM

Abstract. *Discusses the system of monitoring tourist services. It is used in the study of tourist markets. It is shown an importance of the competitiveness of the global tourism market. Continuous monitoring has a particularly role of information in the management of tourism.*

Key words: *tourism, world market of tourist services, Registered Competitive Advantages (RCA), The Regional Competitiveness Index (RCI), The Travel. & Tourism Competitiveness Index (TTCI), Travel & Tourism Development Index (TTDI).*

Міжнародний туризм – явище глобального масштабу, яке охопило практично всі країни світу і є значним джерелом доходів, оскільки сума надходжень від туризму у світі вже наближається до 500 млрд. \$ на рік. Доходи від туризму складають 8% світового експорту і 30% міжнародної торгівлі послугами, а світові туристичні потоки щорічно зростають на 4-5%. За даними Всесвітньої організації туризму (ВОТ) кількість туристів вже перевищила 1 млрд, а дохід від одного туриста становить майже 1100 дол. [6].

Туризм став вигідним і прибутковим бізнесом, що стрімко розвивається. Деякі країни світу зробили туризм однією із пріоритетних галузей, де внесок у валовий національний дохід становить 15-35%.

Активна участь держави у експортно-орієнтовному туристичному виробництві або в імпорті іноземного турпродукту збільшує такі показники її конкурентоспроможності як відкритість, праця, інфраструктура тощо, позитивно впливає на інвестиційний клімат, створює позитивний імідж країні на світовому ринку [2, с. 38].

Потреба в розвитку туризму зараз як ніколи велика, адже сектор туризму і подорожей є основним рушієм глобального зв'язку економічного розвитку та засобу до існування деяких груп населення і підприємств, які є найбільш вразливими до викликів.

Між країнами-учасницями туристичного ринку ведеться жорстка конкурентна боротьба у якій можуть перемагати ті, що мають значні туристичні ресурси, пропонують туристам різноманітні якісні туристичні послуги за конкурентними цінами, мають розвинену туристичну індустрію і всебічну підтримку з боку держави. Тобто, країни світу характеризуються різним рівнем успішності їх туристичної галузі і туристичної конкурентоспроможності загалом. За змістовим наповненням, попри планетарне поширення, туризм

залишається національним і регіональним, тому виникає потреба оцінити конкурентоспроможність туристичної галузі країн, порівнювати існуючі показники діяльності її внутрішнього туристичного ринку та міжнародних тенденцій розвитку туристичної галузі.

Для визначення конкурентного статусу країн у сфері надання туристичних послуг експерти Всесвітнього економічного форуму у співпраці з представниками «Booz & Company», «Deloitte», Міжнародної асоціації повітряного транспорту (IATA), Міжнародного союзу охорони природи (IUCN), Всесвітньої туристичної організації (UNWTO) і Всесвітньої Ради з подорожей і туризму (WTTC) щорічно розробляють індекс конкурентоспроможності країн у сфері подорожей і туризму (TTCI) [4]. Індекс конкурентоспроможності туризму (TTCI), починаючи з 2007 року, став агрегованим показником, який дозволив оцінити становище туризму країни в цілому у порівнянні зі станом туризму в інших країнах. Зі збільшенням витрат на розвиток туристичної галузі збільшується чисельність туристів і зростає сума надходжень від туризму. Відповідно, збільшується індекс конкурентоспроможності туризму, оскільки він відображає результат перетворень у сфері туризму кожної окремо взятої країни. Індекс TTCI дозволив порівняти успішність країн-учасниць туристичного ринку, вказати на перешкоди для ефективного розвитку туризму на національному рівні та розробити конкретний план заходів для покращення конкурентоспроможності держав на світовому ринку туристичних послуг, адже туристична конкурентоспроможність країни не забезпечується автоматично завдяки наявності певних унікальних туристичних ресурсів (природно-рекреаційних, культурно-пізнавальних, історико-архітектурних, штучно створених, подієвих тощо). Попри наявність ресурсів у країнах необхідно створювати оптимальні умови для формування конкурентоспроможного туризму, оцінювати рівень розвитку в динаміці і порівнювати його зі становищем галузі в інших країнах.

Серед низки підходів до оцінювання конкурентоспроможності національного туристичного господарства на світовому ринку є методика розрахунку коефіцієнта виявлених порівняльних переваг (англ. Registered Competitive Advantages, RCA), що визначається як відношення частки країни на світовому ринку окремого товару до частки країни у світовому експорті.

Одним зі способів визначення конкурентоспроможності регіонів є індексний підхід – Індекс конкурентоспроможності регіонів (The Regional Competitiveness Index, RCI), розроблений Європейською комісією, що полягає у розрахунку за 11 компонентами, об'єднаними у три групи: базова, ефективності та інноваційна.

Комплексні дослідження кон'юнктури, тенденцій і проблем світового ринку туристичних послуг необхідні, насамперед, для можливості правильного прогнозування розвитку світового ринку в середньостроковій і довгостроковій перспективі [1, с. 23].

Індекс TTCI впродовж років зазнавав змін у розрахунку, проте був найбільш популярним і найчастіше використовуваним для визначення рівня конкурентоспроможності країн світу.

На платформі Всесвітнього економічного форуму у 2021 році розробили і оприлюднили глобальний рейтинг оцінювання, вдосконалену форму TTCI, – Індекс розвитку подорожей і туризму (Travel & Tourism Development Index 2021 – TTDI), що тепер складався із п'яти індексів, 17 основних показників (додали 3 нових) і 112 показників, виокремлених за різними основними показниками. TTDI розраховується за допомогою системи показників та індивідуальних індикаторів, які забезпечують сталий та стійкий розвиток туризму, що здійснюється за рахунок сприятливого розвитку країни в цілому. Рейтинг розраховується за даними 119 країн на основі комплексної оцінки безпеки, бізнес-середовища, здоров'я та гігієни, культурних ресурсів і доходів країн від туризму.

Індекс TTDI містить важливу інформацію про сильні сторони кожної із країн, визначає шляхи розвитку її туристичної галузі в довгостроковому періоді, виступає вагомою базою для багатостороннього діалогу з метою розроблення відповідної політики та заходів на місцевому, національному, регіональному та глобальному рівнях. Метод порівняння між країнами щодо розвитку туристичної галузі індекс TTDI дозволяє прийняти виважені рішення стосовно інвестиційної діяльності та подальшої політики розвитку туристичної галузі. Оцінка потенційної конкурентоспроможності має важливе значення у питаннях інвестиційного характеру, дає змогу визначити становище туристичної підсистеми на міжнародному, національному, локальному туристичному ринку, що є певною оцінкою ефективності її функціонування. Індекс формується з метою визначення рейтингу найкращих з туристичної точки зору країн. Фактично, індекс TTDI визначає туристичну привабливість – туристичний імідж кожної країни на світовій арені.

У рейтингу 2021 року наголошується, що за аналізований період світова туристична галузь зазнала великих труднощів. Обмежувальні заходи, економічний спад, політична нестабільність, побоювання туристів щодо подорожей та ін. лише у 2020 році призвели до втрати 4,5 трильйона доларів США на ВВП у сфері туризму і спричинили скорочення 62 мільйонів робочих місць. Але відмічено, що зміна динаміки попиту створила необхідність пристосування і нові можливості. Зокрема, спостерігається активне зростання

внутрішнього та екологічного туризму, зростає чисельність цифрових кочівників (digital nomads), які працюють віддалено і не прив'язані до офісу чи місця проживання та «bleisure» – бізнес-туристів, які поєднують ділову поїздку з відпочинком у місці перебування. За результатами рейтингу 2021 року порівняно з 2019 роком не враховані 23 країни, в тому числі й Україна [5].

У 2023 році до рейтингу увійшли 88 країн світу і індекс TTDI визначив позитивні ефекти тільки за 72 показниками, 12 з яких висвітлювали загальну ситуацію в галузі туризму у країні, а 10 індикаторів для кожної з шести основних груп зацікавлених сторін використовувався для оцінки досягнень кожного зі секторів.

Визначення рівня конкурентоспроможності країн світу в туризмі є надзвичайно важливим науковим та практичним завданням для забезпечення оптимальних умов та напрямів подальшого розвитку міжнародного туризму, є інструментом прийняття рішень для бізнесу, уряду країн, міжнародних організацій та інших зацікавлених суб'єктів стосовно питань розвитку туристичної сфери.

Список використання джерел

1. Мамотенко Д.Ю., Гресь-Євреїнова С.В., Шелеметьєва Т.В. Система моніторингу світового ринку туристичних послуг. *Інфраструктура ринку*. 2022 р. Вип. 66. С. 23-28.
2. Смирнов І. Г. Визначення рівня конкурентоспроможності країн світу в туризмі: сучасні підходи. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. Серія: Економічні науки. 2015. №5-6 (82-83). С.39-40.
3. Tourism and the millennium development goals: // World Tourism Organization. URL: <http://www.unwto.org/tourism&mdgsezine/>.
4. Travel & Tourism Competitiveness Report 2011: // World Economic Forum. URL: <http://gcr.weforum.org/ttci2011/>.
5. The Travel & Tourism Development Index 2021. *Rebuilding for a Sustainable and Resilient Future*. INSIGHT REPORT MAY 2022. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_Travel_Tourism_Development_2021.pdf
6. Tourism and the millennium development goals: // World Tourism Organization. URL: <http://www.unwto.org/tourism&mdgsezine/>.

УДК 339.138

*Герчанівська Світлана, к.е.н., доцент
ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»
м. Бережани, Україна*

ОБҐРУНТУВАННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВ НА РИНКУ СВИНИНИ

Анотація. У статті розглянуто основні теоретичні та практичні засади розробки маркетингової стратегії. Актуальність дослідження зумовлена тим, що в умовах сучасних викликів маркетингова стратегія – ключовий етап процесу стратегічного планування та необхідний елемент для отримання найкращих комерційних результатів. Обґрунтовано організаційно-інформаційну модель стратегії розвитку підприємств на ринку свинини. Розкрито основні стратегії сільськогосподарських товаровиробників свинини.

Ключові слова: маркетингова стратегія, стратегія розвитку, ринок свинини, підприємство, інтеграція.

*Herchanivska Svitlana, PhD in Economic Sciences, Associate professor,
SS NULES of Ukraine «Berezhany Agrotechnical Institute»,
Berezhany, Ukraine*

JUSTIFICATION OF THE MARKETING STRATEGY OF ENTERPRISES ON THE PORK MARKET

Abstract. The article discusses the main theoretical and practical principles of developing a marketing strategy. The relevance of the study is due to the fact that in the conditions of modern challenges, marketing strategy is a key stage of the strategic planning process and a necessary element for obtaining the best commercial results. The organizational and information model of the development strategy of enterprises on the pork market is substantiated. The main strategies of agricultural producers of pork are revealed.

Key words: marketing strategy, development strategy, pork market, enterprise, integration.

Нині все більше підприємств визнають розробку власної маркетингової стратегії однією з можливостей підвищення своєї конкурентоспроможності. Ця принципова позиція обумовлена тим, що будь-яке підприємство зіштовхується із змінами умов зовнішнього середовища, купівельної спроможності цільового сегмента, рівня конкурентоспроможності тощо. Для швидкої адаптації та врахування різноманіття факторів підприємство має на регулярній основі здійснювати аналіз, що забезпечує розробку процесу стратегічного управління, зокрема формування маркетингової стратегії підприємства.

Питання щодо формування та сутності маркетингової стратегії підприємств розкрито у працях багатьох зарубіжних та вітчизняних науковців. Серед зарубіжних авторів дану проблематику досліджували: М. МакДональд, Р. Акофф, М. Портер, Ж. Ламбен, А. Стрікланд. Серед вітчизняних: А. Войчак, Н. Куденко, Р. Логоша, А. Старостіна, Н. Чухрай, О. Тищенко та інші. Проте дане питання є досі актуальним, оскільки розробка маркетингової стратегії –

ключовий етап процесу стратегічного планування та необхідний елемент для отримання найкращих комерційних результатів.

Під стратегією мається на увазі план або спосіб будь-якої діяльності, представлений у загальному вигляді на тривалий час. Стратегія розробляється у будь-якому напрямку для того, щоб максимально ефективно використовувати наявні у підприємства ресурси задля досягнення головної мети [1].

На думку Ф. Котлера, маркетингова стратегія є своєрідним планом досягнення маркетингових цілей підприємства та повинна передбачити сегментацію ринку, тобто виділення окремих груп споживачів; вибір цільових ринків, що дасть можливість визначення цільових сегментів, на які підприємство орієнтуватиме свою діяльність; позиціонування товару на ринку, а отже встановлення місця товару серед товарів конкурентів; визначення конкурентів-мішеней; визначення конкурентних переваг [2].

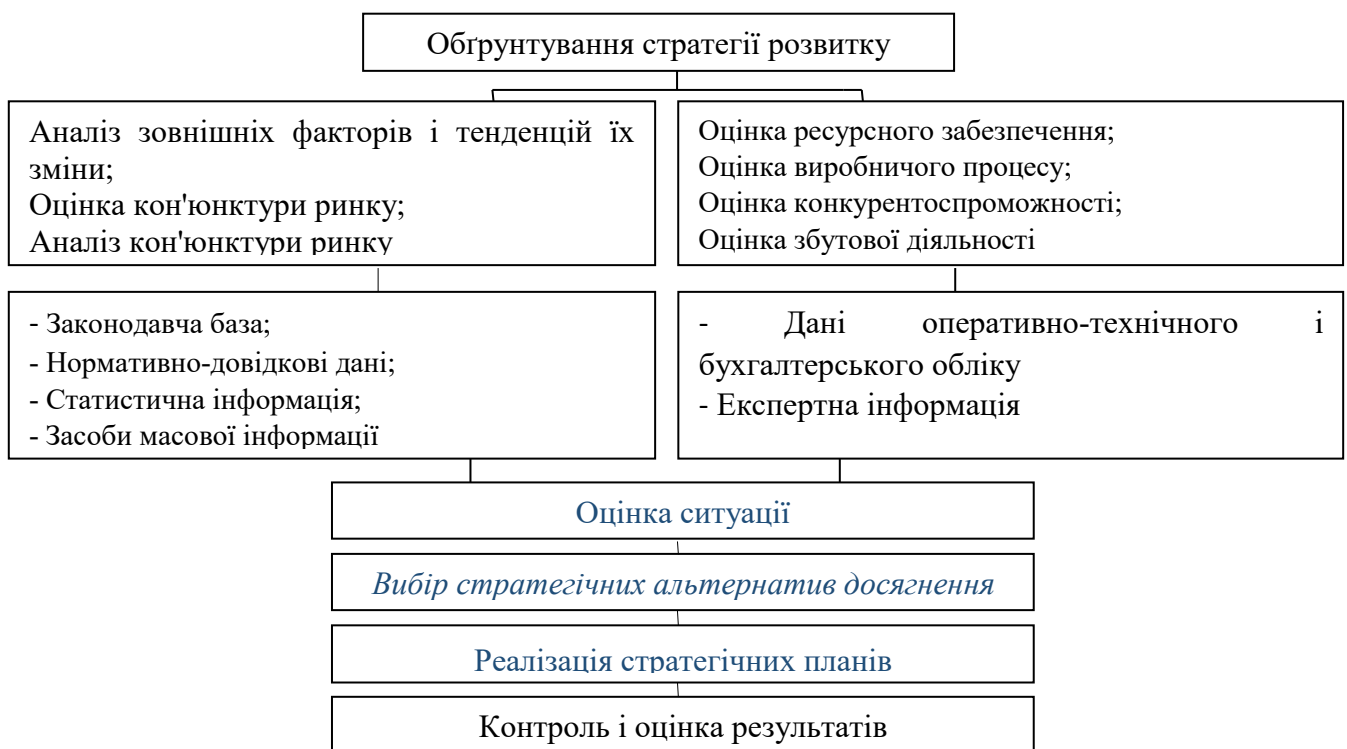

Рис 1. Організаційно-інформаційна модель обґрунтування стратегії розвитку підприємств

Через глобальні воєнні та економічні виклики сільське господарство зазнало значних труднощів. Проте, всупереч перешкодам, свинарство демонструвало виняткову стійкість і здатність до відновлення – поступово збільшувалося поголів'я тварин, що свідчило про пожвавлення у галузі. На 1 січня 2024 року поголів'я свиней становило 5,0 млн голів, що на 1,1 % більше, ніж в аналогічний період минулого року. За 2023 рік було імпортовано 12,98 тис. тонн мороженої та охолодженої свинини, що в 3,6 рази менше, ніж в 2022 році. Це сприяло збільшенню внутрішнього попиту на свинину, що в свою чергу стимулювало розвиток внутрішнього ринку свинарства.

Узагальнення головних тенденцій у маркетинговому середовищі функціонування ринку свинини України та його суб'єктів, зокрема (за моделлю рис. 1), дозволяють зробити вибір головної стратегії маркетингу, яка забезпечила б досягнення поставлених маркетингових цілей.

Вибираючи головну стратегію маркетингу для підприємств ринку свинини доцільно зупинитися на стратегії підвищення ділової активності. Вона передбачає відновлення активності старого ринку, проникнення на нові територіальні ринки, відновлення товарного асортименту та розробку новизни. Проте загальна стратегія має передбачати ряд конкретизованих, які доповнюють і конкретизують окремі положення головної. А це, в першу чергу, вдосконалення організаційної та збутової структури, збільшення частки підприємств на ринку.

Головна стратегія підприємства має забезпечити вирішення таких завдань: визначення сегментної структури потенційних споживачів та регіональних ринків збуту продукції; визначення оптимальної ціни та асортименту; опрацювання форм та засобів постачання продукції у сегменти; створення умов для забезпечення ефективного збуту м'ясної продукції; прогноз економічного ефекту та розрахунок необхідних витрат для реалізації збутової стратегії.

Стратегію розвитку підприємства можна розглядати на підставі аналізу таких можливостей:

- інтенсивного розвитку, або інтенсифікація зусиль підприємства в межах його діяльності;
- інтеграційного розвитку, або розширення діяльності підприємства через узяття під контроль чи приєднання до нього інших підприємств;
- диверсифікації, або розширення кількості сфер діяльності підприємства на ринках нових товарів за межами галузі.

Важливим є питання пошуку ефективних форм інтеграції сільськогосподарських товаровиробників свинини та переробних підприємств з метою кращого використання сировини і виробничих потужностей, збільшення виробництва готової продукції, зміцнення ринку продовольства.

Донедавна досить поширеною була думка, що за рахунок перерозподілу прибутку від переробки тварин можна покращити ситуацію для сільськогосподарських виробників. Проте дослідження показують, що кінцевий прибуток від переробки та торгівлі м'ясопродукцією не перекриє всі збитки сільськогосподарських підприємств. Для поліпшення ситуації, в першу чергу необхідно забезпечити інтенсифікацію ведення тваринницьких галузей, скасування наслідків диспаритету цін на промислову і сільськогосподарську продукцію, впорядкувати ціноутворення на сировину і готову продукцію, залучити інвестиції на оновлення основного капіталу; створити розгалужену інфраструктуру аграрного ринку.

На нашу думку, подальший розвиток підприємств ринку свинини доцільно здійснювати поєднуючи принципи вертикальної та деякі елементи горизонтальної інтеграції.

Основні стратегії кожного з напрямків розвитку наведені на рис. 2.

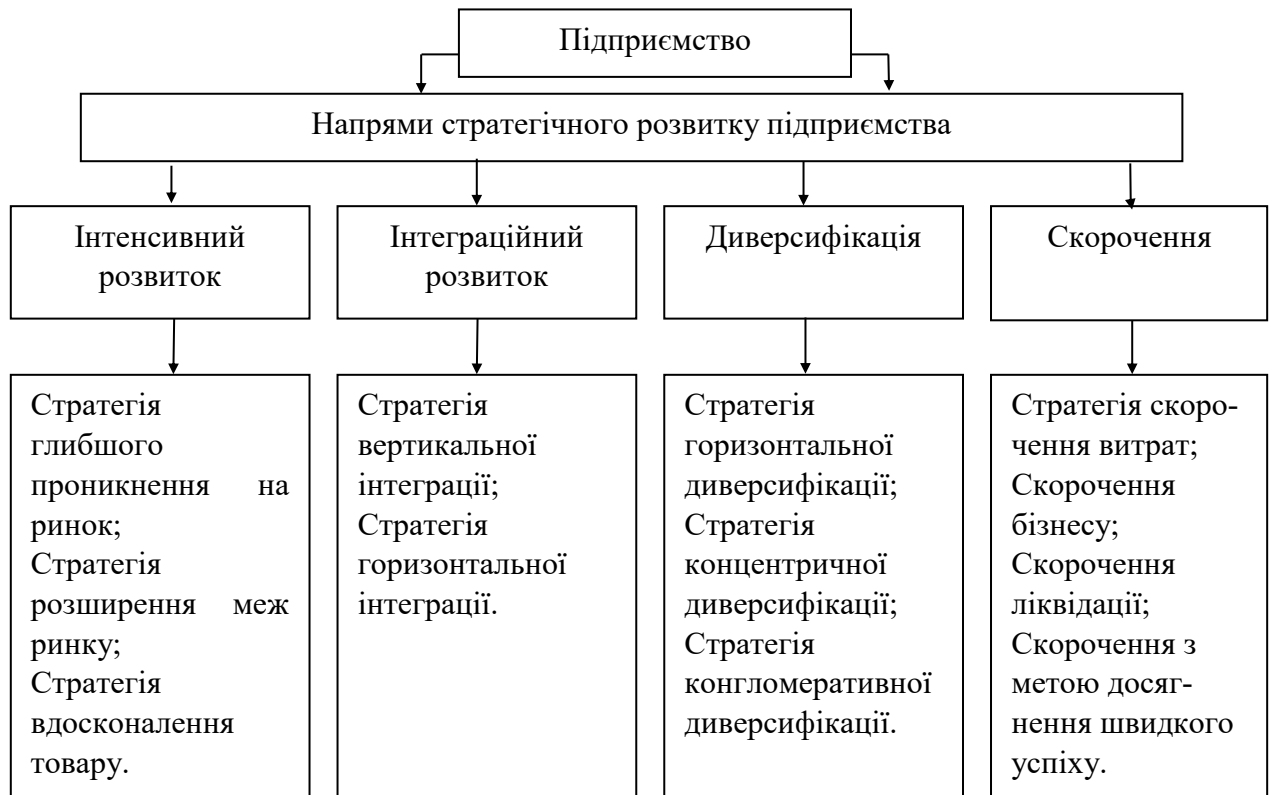

Рис. 2. Стратегічні напрями розвитку підприємств

Повна вертикальна виробнича інтеграція може розвиватися на базі великих сільськогосподарських підприємств шляхом насичення їх переробними виробництвами. Цей процес уже розпочався за ініціативою самих сільськогосподарських виробників, але його слід поширювати і поглиблювати лише в технічно можливих і екологічно безпечних напрямках та розмірах. Матеріальною основою тут повинно виступати переробне устаткування, потужність якого може бути використана повністю тією кількістю сировини, яка виробляється окремим підприємством. Усвідомлюючи економічну ситуацію переробні підприємства повинні використати своє нове становище як потенційного інтегратора та запропонувати виробникам сировини взаємовигідне співробітництво.

Розвиток вертикальної виробничої інтеграції на базі об'єднань типу концернів, господарських асоціацій, холдингів - можливий, але підприємство, яке входить до складу концерну, звужує можливості співробітництва з іншими підприємницькими структурами.

Принципи горизонтальної інтеграції необхідно використовувати для взаємодії господарств свинарської галузі з метою поглиблення поділу праці, спеціалізації виробництва на більш вузькій номенклатурі продукції, що дозволить зменшувати затрати на одиницю продукції за рахунок збільшення поголів'я тварин та застосування прогресивних технологій.

Отже, досягнення загальних маркетингових цілей та стратегій їх реалізації потребує вжиття конкретних заходів на рівні державного регулювання (впорядкування системи податкових, митних пільг, квотування, сертифікації, формування страхових фондів і державних резервів, цінового регулювання, технологічного забезпечення тощо); на рівні виробників, переробників, постачальників свинини на ринок (опрацювання власних маркетингових стратегій, впровадження технологій тощо).

Список використаних джерел

1. Герасименко А. В. Концепція формування маркетингової стратегії аграрних підприємств. Економіка та суспільство. 2022. № 39. URL : <http://repository.vsau.org/getfile.php/32502.pdf> (дата звернення 16.10.2024)
2. Котлер Ф. Маркетинг: від А до Я. 80 концепцій, які має знати кожен менеджер. К. : Альпіна Україна. 2021. 252 с.
3. Секторальна стратегія свинарства 2020-2025. URL : <http://asu.pigua.info/>

УДК 332.146

Підлужна Олена,
к. геогр. н., доц. кафедри гуманітарної освіти і туризму
ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»
Бережани, Україна

РОЗВИТОК СТАЛОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. Стаття присвячена аналізу туристичної галузі України у період воєнного часу. Охарактеризовано теоретичні основи розвитку туризму в сучасних умовах. Сформовано пропозицію щодо перспектив розвитку внутрішнього туристичного продукту та запропоновані нові перспективні напрями в туризмі.

Ключові слова: туризм, сталий розвиток, туристична галузь внутрішній туризм, психологічний туризм, військовий туризм, волонтерський туризм, сталий туризм.

Pidluzhna Olena.
Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor of the Department of
Humanitarian Education and Tourism
SS NULES of Ukraine «Berezhany Agrotechnical Institute»,
Berezhany, Ukraine

DEVELOPMENT OF SUSTAINABLE TOURISM IN UKRAINE IN TIMES OF WAR

Abstract. The article is devoted to the analysis of the tourism industry in Ukraine during the wartime period. The theoretical foundations of tourism development in modern conditions are characterized. A proposal on the prospects for the development of the domestic tourist product was formulated and new promising directions in tourism were proposed.

Key words: tourism, sustainable development, tourism industry, domestic tourism, psychological tourism, military tourism, volunteer tourism, sustainable tourism

Повномасштабна війна в країні, постійні загрози ракетних обстрілів, складна політична та економічна ситуація в Україні стримують розвиток туристичної сфери. За таких умов необхідна оцінка потенціалу і визначення напрямків структурної перебудови національної економіки загалом, так і туристичної галузі [3]. Проте навіть у таких умовах сталий розвиток туризму може залишитися цілком, особливо якщо робити акцент на внутрішньому туризмі, культурній спадщині та підтримці місцевих громад.

Туризм у контексті сталого розвитку є важливим чинником, що сприяє всебічному розвитку країни, оскільки він має позитивний вплив не лише на економіку, але й соціокультурну сферу та екологію.

Ось кілька ключових аспектів, які можуть допомогти розвивати туризм під час війни:

1. **Зосередження на внутрішньому туризмі**, адже туризм, орієнтований на внутрішнього споживача, може забезпечити стійкість галузі, сприяти відновленню місцевої економіки та психологічній реабілітації населення.

2. **Підтримка місцевих громад і бізнесу**. Малі та середні підприємства в туристичній галузі, які працюють у безпечних регіонах, можуть продовжувати функціонувати, адаптуючи свої послуги. Це зберегти робочі місця та стимулює економічну активність на локальному рівні.

3. **Військовий та волонтерський туризм**. Це нові форми туризму, які виникли у зв'язку з війною, зокрема волонтерські ініціативи. Відвідування історичних місць, які набули значення під час війни, може стати частиною туристичного досвіду.

4. **Збереження та відновлення культурної спадщини**. Багато історичних і культурних об'єктів визначені під час війни, що підкреслює важливість їхнього збереження. Співпраця з міжнародними організаціями (ЮНЕСКО) може залучити ресурси та експертів для збереження культурних цінностей.

5. **Інформаційна підтримка та цифровізація туризму**. Створення віртуальних турів, цифрових екскурсій і навчальних матеріалів з історії та культури може підтримувати інтерес до туристичних ресурсів країни. Цифровий туризм також посилити міжнародну аудиторію.

6. **Планування післявоєнного відновлення**. Крім того, в умовах війни важливо розробляти довгострокові плани, які дозволяють швидко відновити туризм після завершення воєнних дій. Таке планування включає оцінку інфраструктури, підготовку до масштабних заходів, заходи безпеки та співпрацю з міжнародними партнерами.

Загалом, сталий розвиток туризму в умовах війни може підтримати економіку та зберегти культурні цінності, навіть за умов обмежених ресурсів.

Сьогодні в туристичній галузі найбільшої популярності набирає психологічний туризм (PSY-туризм). «Psy-туризм» представляє форму відпочинку, під час якої клієнта супроводжує практикуючий психолог або група психологів організаторів, які організовують різноманітні культурні заходи (відвідування пам'яток, культурних і історичних місць) та пропонують майстер-класи, семінари або тренінги для духовного та особистісного розвитку протягом подорожі [1]. Запровадження та зростання цього виду туризму в основному пояснюється напруженим темпом сучасного життя та війною в країні. На сьогоднішній день існує значна різноманітність форм психологічного туризму, а серед них основні такі: 1. Екскурсія з психологом та гідом. 2. Міжнародна поїздка, що включає можливість пройти тренінги. 3. Еко-туризм, який сприяє освоєнню навколишнього середовища та здобуттю корисних психологічних навичок. Зазвичай еко-туристи розташовуються в наметах в природних місцях. 4. Поїздка до великого міста із захоплюючими екскурсіями і тренінгами [1]. Основна мета психологічного туризму полягає у досягненні внутрішньої цілісності та гармонії особистості через організовану туристичну діяльність, а саме психологічний туризм. Це досягається завдяки психологічному супроводу клієнта-туриста, спрямованому на допомогу орієнтуванню власної психологічної реальності [1].

Нині туризм в Україні переживає важкий період. Рішення викликів, що виникають перед галуззю туризму після завершення війни, є ключовим фактором для забезпечення сталого розвитку національного туристичного ринку. Зокрема, наявність кваліфікованого персоналу, нові стандарти у сфері логістики та туристичних об'єктів, а також необхідність вдосконалення законодавства та регулювання є важливими аспектами, які потребують уваги після війни [2, с. 59–60]. Зосереджуючись на першочергових викликах, особливу увагу слід приділити відновленню людських ресурсів у секторі туризму. Протягом конфлікту значна кількість осіб, переважно жінок та дітей, емігрувала з країни, що викликало великий дефіцит персоналу у галузі, де традиційно працює більше жінок. Повернення таких фахівців нині є важливим, адже відбуваються складнощі у пошуку кваліфікованого персоналу в готельній та ресторанній сферах, які не працюють на повну потужність внаслідок конфлікту. У зв'язку з цим варто зазначити, що кваліфіковані працівники мають можливість знайти роботу за кордоном, що призводить до розміщення їхніх талантів за межами країни. Це підсилює ризик втрати цих кадрів назавжди, особливо з урахуванням того, що їх діти активно адаптуються до нових місцевих умов, здобуваючи освіту та інтегруючись у соціальне середовище інших країн [4].

Сталий розвиток туризму на рівні державної політики забезпечується за рахунок його промоції у світі, підвищенні рівня обізнаності цільових аудиторій щодо туристичних можливостей України та споживчих переваг українського національного туристичного продукту, зокрема створення і впровадження офіційного багатомовного порталу про об'єкти культурної спадщини України. Іншими напрямками розвитку туристичного потенціалу на державному рівні є інформаційна політика та безпека, зокрема: популяризація потенціалу України та її бренду на міжнародній арені [2].

В сучасних українських умовах розвиток сталого туризму є необхідною умовою, яка спричинена, зокрема: потребою побудови розуміння реалій ситуацій; проявом солідарності з народом; підтримкою розвитку бізнесу, громад та економіки; відображенням громадянської позиції та соціальної відповідальності; забезпеченням безпеки людей та природи тощо. Займаючись туристичною діяльністю, місцеві громади можуть отримати вигоду з економічних дощлиवостей, які надає туризм, водночас зберігаючи свою культурну спадщину та захищаючи свої природні ресурси. Поява нових технологій, таких як віртуальна та доповнена реальність, цифрові трансформації, мобільні додатки та маркетинг соціальних мереж може допомогти просувати нові напрямки туристичної діяльності та розвивати постраждали регіони від наслідків війни. Працюючи разом і впроваджуючи практику сталого та відповідального туризму, регіони, які постраждали від війни, можуть створити світле майбутнє для своїх громад і своєї індустрії туризму.

Список використаних джерел

1. Гритчук Г.В. «PSY-туризм» як комплекс психології та туризму. Науковий журнал «ЛЮГОС. Мистецтво наукової думки». 2019. № 4. С. 12–16
2. Роїк О. Р. Напрямки сталого розвитку туризму України в умовах післявоєнного відновлення. Економічний простір. 2023. № 184. С. 58–61.
3. Філюк С. М. Вплив кризових процесів на туристично-рекреаційний потенціал України: ретроспективний аналіз туристичних даних 2014-2022 рр. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична. 2022. Випуск 34. С. 296-305.
4. Чорний. О. Сталий розвиток українського туризму: що маємо створити для майбутнього? URL: <https://ukraine-oss.com/stalyj-rozvytok-ukrayinskogo-turyzmu-shho-mayemo-stvoryty-dlya-majbutnogo/>

УДК 338.43

Ярема Любов

канд.екон.наук, доцент кафедри економіки і менеджменту,
ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»
м. Бережани, Україна

РОЛЬ БІЗНЕСУ В РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Анотація. У статті розкрито місце територіальної громади у соціально-економічному розвитку країни. Доведено роль бізнесу в розвитку територіальних громад, яку можна розглядати в контексті соціальної відповідальності бізнесу та корпоративного громадянства. Наведені приклади успішної взаємодії між бізнесом та громадами у розвинених країнах світу. Окреслено збитки, які зазнав бізнес висновом військової агресії росії. Оцінено величину дохідної частини бюджету об'єднаних територіальних громад (ОТГ). Встановлено, що основу доходів громад, пов'язаних із сільськогосподарською землею, стабільно складають орендні платежі від обігу та використання сільськогосподарської землі. Проаналізовано основні виклики, з якими стикаються бізнес та громади в процесі співпраці.

Ключові слова: територіальна громада, бізнес, розвиток, бюджет, соціальна відповідальність.

Yarema Lyubov,

PhD (Economics), Professor of the Department of Economics and Management
SS NULES of Ukraine «Berezhany Agrotechnical Institute»,
Berezhany, Ukraine

THE ROLE OF BUSINESS IN THE DEVELOPMENT OF TERRITORIAL COMMUNITIES

Abstract. The article reveals the place of the territorial community in the socio-economic development of the country. The proven role of business in the development of territorial communities, which can be considered in the context of social responsibility of business and corporate citizenship. Examples of successful interaction between business and communities in the developed countries of the world are given. Damages suffered by business as a result of Russia's military aggression are outlined. The value of the revenue part of the budget of the united territorial communities (UTH) was estimated. It has been established that the basis of the incomes of communities related to agricultural land are stable rental payments from the circulation and use of agricultural land. The main challenges faced by business and communities in the process of cooperation are analyzed.

Key words: territorial community, business, development, budget, social responsibility.

У системі становлення та розвитку суспільства центральне місце належить територіальній громаді. Територіальна громада формується на основі постійного населення сіл та міст, які є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або їх об'єднаннями. Більшість вчених визнає наявність чотирьох основних ознак територіальної громади: – населення /спільність людей (історична, культурна, сусідська); – місце (територія), простір у межах певних

кордонів (географічних, адміністративних, економічних, інформаційних і т. д.); – соціальна взаємодія (сусідські відносини, спільні правила і норми поведінки, суспільні послуги, організації, взаємозв'язки у виробничій діяльності і т. д.); – почуття спільноти (психологічна ідентифікація із спільнотою, спільність інтересів, почуття приналежності, почуття співучасті до подій у суспільстві, почуття відповідальності перед спільнотою і т. д.) [2]. Отже, за своєю соціально-економічною суттю функціонування громади передбачає налагодження тісних взаємовідповідальних відносин між усіма її учасниками. Для бізнесу територіальна громада – не лише місце розташування підприємства. Передусім, це середовище життєдіяльності його теперішніх і потенційних працівників, споживачів, інвесторів. Саме тому підприємці розуміють, що не можна побудувати успішну компанію без успішної громади. Допмагаючи громаді, бізнесмен фактично закладає підґрунтя для розвитку власної справи в майбутньому.

Розвиток територіальних громад стає дедалі актуальнішою темою в умовах децентралізації та глобалізації. З одного боку, державні та місцеві органи влади відіграють важливу роль у наданні послуг населенню та розвитку інфраструктури. З іншого боку, бізнес активно долучається до цього процесу, інвестуючи в соціальні та економічні ініціативи. Окрім економічного зростання, бізнес сприяє розвитку громад шляхом створення робочих місць, підтримки соціальних проєктів, розвитку екологічної стійкості тощо. У цій статті буде розглянуто основні аспекти впливу бізнесу на розвиток територіальних громад в Україні та світі.

Роль бізнесу в розвитку територіальних громад можна розглядати в контексті соціальної відповідальності бізнесу (СВБ) та корпоративного громадянства. Соціальна відповідальність передбачає, що підприємства не лише прагнуть отримувати прибутки, але й мають відповідальність перед суспільством та місцевими громадами, в яких вони функціонують. Корпорації, зокрема, можуть сприяти розвитку інфраструктури, підтримувати освіту, охорону здоров'я та інші соціальні сфери. Наприклад, за міжнародними стандартами, такими як ISO 26000, бізнес може активно інвестувати в розвиток громад через екологічні та соціальні проєкти.

У розвинених країнах світу існують численні приклади успішної взаємодії між бізнесом та громадами. Наприклад, в Європі такі країни як Німеччина та Норвегія мають програми підтримки підприємницької діяльності у віддалених або менш розвинених регіонах, що сприяє зростанню доходів місцевих громад та підвищенню їхньої конкурентоспроможності. В Україні подібні ініціативи також набирають обертів, особливо в контексті розвитку малих міст і сільських

громад в умовах децентралізації. Через повномасштабну війну бізнес зазнав небачених раніше збитків. За результатами “Дослідження стану бізнесу в Україні”, що проводилось у грудні 2023 – січні 2024 року, можна зробити висновок, що дві третини українського малого і середнього бізнесу вимушено припинили або частково припинили свою роботу під час війни. Найбільше постраждали бізнеси з південних та східних областей України, однак і інші відчували на собі негативний вплив війни. Лише близько 10% представників бізнесу заявили про те, що не мали фінансових втрат через війну. Одним із головних способів, через який бізнес може сприяти розвитку територіальних громад, є інвестування у місцеву економіку. Підприємства можуть сприяти створенню нових робочих місць, збільшенню рівня доходів населення та зростанню валового внутрішнього продукту (ВВП) на рівні громад. Наприклад, створення підприємств у регіонах з низьким рівнем зайнятості не лише знижує рівень безробіття, але й сприяє розвитку місцевої інфраструктури через збільшення податкових надходжень до місцевого бюджету.

Основу доходів громад, пов’язаних із сільськогосподарською землею, стабільно складають орендні платежі з комунальної землі – понад 1,8 млрд грн у лютому 2024 року. Висока активність протягом останніх місяців на електронних аукціонах на платформі «Prozorro. Продажі», а також індексація НГО є факторами зростання орендних платежів за землю на 21% порівняно із відповідним періодом 2023 року. Саме зростання орендних доходів є рушієм загального росту податкових надходжень громад від обігу та використання сільськогосподарської землі. У розрізі платників основними орендарями комунальних земель сільськогосподарського призначення є юридичні особи (тобто, здебільшого аграрні підприємства), забезпечуючи 90% усіх надходжень від оренди землі. Іншим важливим джерелом надходжень є земельний податок, 900 млн грн якого надійшло до бюджетів громад у лютому 2024 року (+12% відносно лютого 2023 року). Сільськогосподарські виробники сплатили також єдиного податку на суму 113 млн грн. Єдиний податок є найбільш сезонним податком, відтак у лютому надійшло значно менше, якщо порівнювати із січнем 2024 року (137 проти 956 млн грн), але більше, порівнюючи із лютим 2023 року (131 млн грн або +4%). Податок на доходи фізичних осіб у вигляді мінімального податкового зобов’язання приніс громадам додаткових 79 млн грн у лютому 2024 року. Загалом, кожна складова бюджетних надходжень громад зростає другий рік поспіль після суттєвого падіння у 2022 році, коли розпочалося повномасштабне вторгнення РФ. Кожний компонент вже випереджає обсяги надходжень відносно довоєнного 2021 року на 8-23%. Втім, зростання цін за цей період на понад 30% свідчить про стійкий негативний ефект війни на реальну

фінансову спроможність громад. На обласному рівні за лютий 2024 року найбільше надходжень, пов'язаних із сільськогосподарською землею, до бюджетів громад перерахували платники податків у Дніпропетровській (594 млн грн), Одеської (327 млн грн) та Львівської (208 млн грн) областей. Окремо варто відзначити значне зростання таких доходів в громадах кількох областей, що є наближеними до фронту, зокрема Харківської (+190 млн грн або +55% відносно лютого 2023 року) та Миколаївської (+94 млн грн або +66%) областей. Надходження, пов'язані з обігом та використанням сільськогосподарської землі, до бюджетів громад областей, значна частка яких є тимчасово окупованими РФ, продовжують знаходитися на вкрай низькому рівні. Так, сума цих надходжень у лютому 2024 до бюджетів громад Луганської області склала 0,2 млн грн, Херсонської області – 12 млн грн, Донецької області – 51 млн грн, Запорізької області – 96 млн грн. У відносному вимірі відносно площі сільськогосподарських земель стабільно найбільше податків збирають громади Дніпропетровської області – 251 грн з гектара сільськогосподарської землі у лютому 2024 року. Високі показники бюджетних надходжень також продемонстрували громади Івано-Франківської та Львівської областей, Одеської (133 грн/га) та Львівської областей (125 грн/га). Середній національний показник водночас склав 63 грн/ га [1].

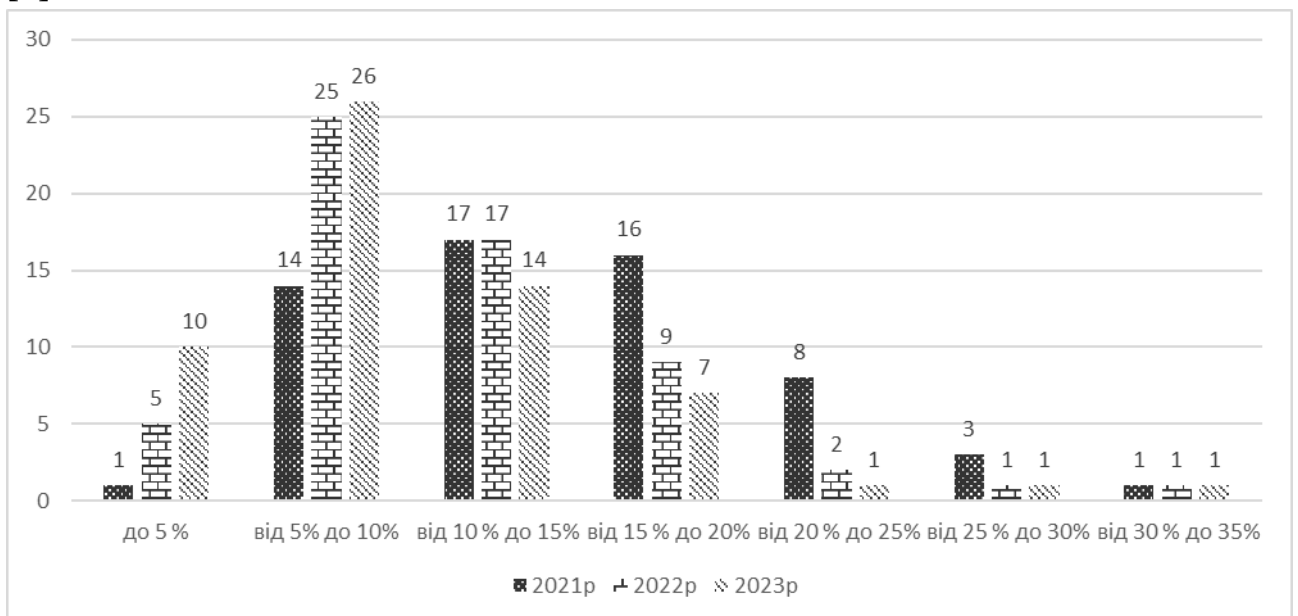

Рис. Аналіз наповнення місцевих бюджетів коштами від земельних ресурсів (на прикладі громад-партнерок Програми USAID DOBRE)

Аналізуючи стан надходжень плати за землю у 2024 році у контексті загального порівняння довоєнних і воєнних показників можна дійти висновку, що воєнні дії мають прямий вплив на місцеві бюджети і у 2024 році. Так,

громади, які віддалені від зони бойових дій, змогли досягти позитивної динаміки, адже за січень-травень 2024 року в середньому надходження плати за землю до бюджетів територіальних громад, на території яких не велися бойові дії, зросли майже на 32% у порівнянні із аналогічним періодом довоєнного 2021 року. Поряд з тим, по бюджету однієї громади, територія якої тимчасово окупована, взагалі відсутні будь-які надходження від плати за землю, а по 4-х бюджетах територіальних громад, які розташовані на окупованих територіях та в зоні активних бойових дій рахується від'ємне значення, що спричинене, зокрема, відсутністю сталих надходжень плати за землю та здійсненням повернень платежів за попередні періоди (у т.ч. і через надання податкових пільг).

Однією з найважливіших форм взаємодії бізнесу та територіальних громад є партнерство між підприємствами та місцевою владою. Це може включати як державне-приватне партнерство, так і спільні проєкти з розбудови інфраструктури. Зокрема, бізнес може виступати як інвестор у створенні нових об'єктів інфраструктури, таких як дороги, школи, лікарні або спортивні комплекси. У свою чергу, місцева влада може створювати сприятливі умови для бізнесу через податкові пільги або спрощення бюрократичних процедур.

В Україні багато прикладів успішної співпраці бізнесу та місцевих громад у будівництві об'єктів соціальної інфраструктури. Наприклад, у кількох регіонах країни великі агропромислові підприємства активно інвестують у ремонт доріг та розвиток місцевих шкіл. Таке партнерство вигідне для обох сторін: громади отримують необхідні інвестиції, а бізнес забезпечує сприятливі умови для своєї діяльності.

Незважаючи на численні позитивні приклади, існують також виклики, з якими стикаються бізнес та громади в процесі співпраці. Одним із таких викликів є недостатня обізнаність бізнесу про потреби громад або відсутність довіри з боку населення. У деяких випадках громади можуть сприймати підприємства як джерело екологічної загрози або конкурента за ресурси.

Ще одним викликом є регуляторні бар'єри та складність отримання дозволів на реалізацію соціальних проєктів. Також, не всі підприємства готові інвестувати в довгострокові соціальні проєкти через відсутність миттєвої вигоди.

Проте, перспективи для розвитку співпраці між бізнесом і громадами залишаються значними. З розвитком децентралізації в Україні, зростає автономія місцевих громад, що створює нові можливості для бізнесу у сфері соціальних інвестицій. Крім того, зростає кількість підприємств, які усвідомлюють важливість соціальної відповідальності для свого довгострокового успіху.

Бізнес відіграє важливу роль у розвитку територіальних громад. Через створення робочих місць, інвестування у соціальні проєкти та розвиток

інфраструктури, підприємства можуть значно впливати на покращення якості життя в громадах. Корпоративна соціальна відповідальність та партнерство між бізнесом і владою відкривають нові можливості для сталого розвитку. Проте для максимізації ефективності цієї взаємодії необхідно подолати ряд викликів, зокрема підвищення рівня довіри та розширення регуляторної підтримки. Бізнес відіграє вирішальну роль у підвищенні якості життя в невеликих громадах. Інвестуючи в проєкти місцевого розвитку, компанії, допомагають відроджувати міста та села, роблячи їх більш привабливими для життя та роботи. Це включає в себе різного роду підтримку — від покращення місцевої інфраструктури до підтримки малого бізнесу та громадських центрів. Водночас місцевий економічний розвиток не може ґрунтуватись виключно на ситуативному прийнятті рішень, а повинен розглядатись як складова системи стратегічного планування розвитку громади. В контексті сьогодишньої ситуації метою діяльності органів місцевого самоврядування повинно стати відновлення місцевої економіки і сприяння плавному переходу від екстреного реагування до досягнення визначених стратегічних цілей соціально-економічного розвитку громади.

Список використаних джерел

1. Аналіз наповнення місцевих бюджетів коштами від земельних ресурсів на прикладі громад-партнерок Програми USAID DOBRE. *Децентралізація*. URL: <https://decentralization.ua/news/18456>.
2. Бюджетний кодекс України. Огляд збитків, втрат та потреб від війни в сільському господарстві України. *Агроцентр KSE*. 2023. URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/05/RDNA2.pdf>.
3. Жовнірчик Я. Ф. Територіальні громади у системі місцевого самоврядування. *Вісник Хмельницького ін-ту регіон. упр. та права*. 2004. №4(12). С. 353-355.
4. Ковалевська А. В., Нечипоренко Я. Є. Оцінка та аналіз якості складової Стратегії розвитку територіальних громад щодо розвитку підприємництва за формальними ознаками. *Бізнес-інформ*. 2022. № 7. С. 100-109.
5. Коломицева, О. та Проданова, Л. Бізнес-структури територіальних громад України в умовах військового стану: проблеми функціонування. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Економічні науки*. 2022. №66. С. 17–29.
6. Левченко С. Громадам простір. Як впливає на ОТГ передача державної землі? *Agravery*. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/gromadam-prostir-ak-vplivae-na-otg-peredaca-derzavnoi-zemli>.

УДК 657

Стемковська Ірина

старша викладачка кафедри обліку і аудиту
ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»
м. Бережани, Україна

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ БАЛАНС: ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ, СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Анотація. У статті досліджено основні етапи розвитку та становлення бухгалтерського балансу як основної форми фінансової звітності. Розглянуто еволюцію бухгалтерського балансу. Визначено шляхи удосконалення бухгалтерського балансу в напрямі підвищення його інформаційної змістовності та розширення аналітичних можливостей.

Ключові слова: бухгалтерський баланс, звіт про фінансовий стан, актив, пасив, капітал, зобов'язання.

Stemkovska Iryna

Senior Lecturer of the Department of Accounting and Auditing
SS NULES of Ukraine «Berezhany Agrotechnical Institute»,
Berezhany, Ukraine

ACCOUNTING BALANCE SHEET: HISTORY OF ESTABLISHMENT, CURRENT CHALLENGES AND DEVELOPMENT PROSPECTS

Abstract. The article examines the main stages of development and becoming of the balance sheet as the main form of financial reporting. The evolution of the accounting balance is considered. Ways of improving the accounting balance in the direction of increasing its information content and expanding analytical capabilities have been determined.

Key words: balance sheet, statement of financial position, asset, passive, capital, obligation.

Бухгалтерський баланс є одним з основних елементів фінансової звітності, що відображає фінансовий стан підприємства на певну дату. Він відображає активи, зобов'язання та власний капітал, що дозволяє зацікавленим сторонам зрозуміти фінансову стабільність організації. На основі даних бухгалтерського балансу керівники отримують уявлення про те, яке місце займає підприємство у системі аналогічних підприємств, правильність обраного стратегічного курсу, порівняння характеристик ефективності використання ресурсів і прийняття різноманітних рішень щодо управління підприємством.

Виникнення і розвиток бухгалтерського балансу є складовою історії обліку, вивчення якої дає змогу зрозуміти економічне життя минулих століть, осмислити досвід попередників. Узагальнення історичних аспектів розвитку бухгалтерського балансу та його побудови надає можливість усвідомити його сучасне значення та передбачити напрями подальшої еволюції.

Суттєвий вклад у розвиток теоретичних питань бухгалтерського балансу внесли вітчизняні науковці, зокрема: Ф. Бутинець, Ю. Верига, С. Голов, Й. Даньків, О. Дубінін, М. Кужельний, Г. Кірейцев, Я. Крупка, В. Кулик, Ю. Кузьмінський, М. Остап'юк, В. Палій, М. Пушкар, В. Сопко, П. Хомин, Л. Чижевська, В. Швець, В. Шевчук та інші. Вчені узагальнювали історичні аспекти бухгалтерського балансу в розрізі численних наукових шкіл, течій, напрямів, періодів. Так, наукові надбання попередників дозволили усвідомити еволюційний процес становлення балансу як окремої форми фінансової звітності, його сучасний стан, проблеми та перспективи подальшого розвитку. Проте, процес удосконалення змісту, форми та структури балансу триває, відбувається процес наближення його змісту та структури до вимог МСФЗ, що викликає необхідність продовження дослідження визначеної проблеми.

Питання необхідності вивчення історії бухгалтерського балансу не викликає жодного сумніву. Адже краще працює той бухгалтер, який добре володіє досвідом попередників. Він не витрачає часу, намагаючись винайти те, що вже було винайдено раніше. Вивчаючи історію, бухгалтер не може її переробити, але спроможний глибоко переосмислити минуле та краще усвідомити майбутнє.

На основі вище викладеного визначено мету статті – дослідити історію становлення та основні етапи розвитку бухгалтерського балансу, а також окреслити перспективи його вдосконалення в умовах сучасної економіки.

Наші дослідження мають швидше теоретичне, аніж практичне значення, адже, як зазначав німецький професор, доктор наук Є. Ієгер «Хто хоче вивчати будь-яку науку більш глибоко, ... , той повинен вивчити її історію» [3].

Історія виникнення бухгалтерського балансу є й історією виникнення подвійного запису. Поява бухгалтерського балансу одночасно з подвійним записом у початковий період диктувалася насамперед вузьким практицизмом, намаганням звести облік до форми. Характерними ознаками цього періоду в історії бухгалтерського обліку були брак теоретичних узагальнень, розроблених практикою, економічним життям, невміння авторів розібратися в сутності явищ, що відбуваються, в ув'язці з процесами в тій чи іншій державі. З часом під складанням балансу почали розуміти не просто вузько формальний процес перенесення сальдо рахунків за статтями балансу, а засіб відображення справжнього матеріального та фінансового стану підприємства і результатів його діяльності.

Термін «баланс» походить від латинських *vis* – двічі та *lanx* – шалька терезів, звідки *vilanx* означає дві шальки терезів, як символ рівноваги.

Формування балансу як форми звітності можна поділити на декілька етапів, які дадуть змогу зрозуміти розвиток цієї категорії та набуття нею властивих ознак і характеристик.

Перший етап – зародження бухгалтерського балансу як економічної категорії. Баланс як одна із центральних категорій використовується в економічному житті з давніх часів. Матеріальні баланси широко використовувалися у Стародавньому Китаї для забезпечення контролю за рухом і збереженням цінностей. У Стародавній Греції вели баланси окремих господарств та баланси кредитних установ. У Стародавньому Римі ведення балансу на державному рівні було необхідним для здійснення контролю та ефективного управління. Тобто, у Стародавньому Світі баланс використовувався як система показників, що відображала кількісне співвідношення двох елементів або сторін будь-якої діяльності (доходів і видатків держави, вхідних і вихідних грошових потоків), при цьому використання балансу в облікових процедурах ще не відбувалося.

Другий етап розвитку балансу «зародження бухгалтерського балансу як облікової категорії» розпочався з моменту появи подвійної бухгалтерії в містах Італії та з двома іменами – Б. Котрульї та Л. Пачолі. Термін «баланс» з'явився в працях В. Котрульї «Про торгівлю і досконалого купця» (1458 р.) і Л. Пачолі «Трактат про рахунки та записи» (1494 р.), в якому зазначалося, що рахунки активів, включаючи особисте майно купця, повинні розміщуватися ліворуч, а джерела їх утворення – праворуч. Так, завдяки Л. Пачолі у бухгалтерському балансі з'явилися дві сторони – актив і пасив. Проаналізувавши зміст економічної категорії «баланс» у середньовічній практиці, можна зробити висновок, що баланс у ті часи розуміли лише як перевірочний, який давав змогу впевнитися в правильності відображення операцій із господарської діяльності підприємства. На підтвердження цього є ще один досить цікавий факт, що різниця між дебетовими і кредитовими оборотами, яка виникла в результаті арифметичних помилок, списувалася на прибутки чи збитки [4].

Положення «Трактату» знайшли своє продовження в працях Д. Кардано (1539 р.), Д. Манчіні (1549 р.), Л. Флорі (1633 р.) – в Італії; Я. Імпіна (1543 р.) – в Голландії; І. Готліба (1531 р.) та В. Швайкера (1549 р.) – в Німеччині.

Третій етап пов'язаний із розвитком балансу у межах різних наукових напрямів, а саме поява новоіталійської форми, засновником якої у 1688 році став Ф. Гаратті. Він запровадив розмежування рахунків на синтетичні й аналітичні, причому аналітичні рахунки велись в окремих допоміжних книгах. Операції з первинних документів відображалися в журналі хронологічних записів, потім

інформація розносилася за рахунками Головної книги, узагальнювалася в оборотній відомості, на підставі якої складали баланс [3, с. 53].

Четвертий етап розвитку балансу пов'язаний з формуванням шкіл бухгалтерського обліку, які мали свій погляд на поняття «баланс», «рахунки» і «подвійний запис» та характеризує розвиток балансу в межах облікових теорій (юридична, економічна, математична, процедурна, статична, позитивістська, динамічна, евідинамічна, органічна, теорія абсолютного балансу).

Вершиною розвитку економічного напрямку облікової думки вважаються праці французьких вчених, зокрема, Е. П. Леоте та А. Гільбо (1819-1895). Виходячи із положень, запропонованої ними теорії, бухгалтерський баланс є наслідком подвійного запису, синтезом рахунків, що не закрилися. На їхню думку, в основі бухгалтерського балансу лежать рахунки, але разом із тим він є відображенням активів та капіталу підприємства із урахуванням отриманого прибутку. Вченими запропоновано в активі балансу відображати основні засоби, капітальні інвестиції, оборотні активи і збитки, а в пасиві – власний капітал підприємства, заборгованість перед кредиторами, прибуток [2].

П'ятий етап – відбувається уніфікація бухгалтерського балансу, розвиток теорії балансознавства та становлення сучасних вимог до складання балансу. Представник німецької школи бухгалтерського обліку І.Ф. Шер у 1890 році визначив, що баланс є рівністю активу і пасиву та побудований у формі рахунків у заключний день операційного періоду. Сьогодні, як і у ті часи, основою балансу є постулат Шера, що характеризує економічну сутність підприємства: $A = P$, де A – актив, P – пасив.

Таким чином, протягом 18-19 століть бухгалтерський баланс еволюціонував, проходячи через численні модифікації та адаптації. У 20-му столітті були розроблені міжнародні бухгалтерські стандарти (IAS), а згодом Міжнародні стандарти фінансової звітності (IFRS), які сприяли уніфікації підходів до складання бухгалтерського балансу у різних країнах.

Протягом останніх років в Україні триває процес реформування системи бухгалтерського обліку та фінансової звітності з метою переходу підприємств України до МСФЗ. У зв'язку з цим введено в дію Національне Положення (Стандарт) бухгалтерського обліку № 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» (від 07.02.2013 р. № 73 із змінами) [1], яке сьогодні визначає зміст і форму балансу (Звіту про фінансовий стан). НП(С)БО 1 на відміну від раніше діючих національних стандартів, жорстко не регулює формат складання цього звіту, а лише містить ряд мінімальних вимог до статей, які обов'язково повинні бути включені до його складу. Детальний аналіз змісту балансу показав, що загальні підходи до його побудови збереглися.

За формою бухгалтерський баланс – це таблиця, у лівій стороні якої відображаються склад і розміщення господарських засобів і яка називається активом, а у правій стороні, що називається пасивом, відображаються джерела формування господарських засобів. Слова «актив» і «пасив» означають відповідні сторони балансу. Це так звана горизонтальна форма побудови балансу, яка, як правило, характерна для Німеччини, Італії, України. В свою чергу, в Англії і США використовують вертикальну форму побудови балансу: спочатку показують склад активу, а потім – пасиву.

В активі балансу підприємств України майно наведено з урахуванням ступеня ліквідності. Найменш ліквідні статті розміщені на початку, а легко реалізовані активи – наприкінці балансу. Тому, у діючій формі балансу групування балансових статей активу дозволяє виділити три розділи:

- ✓ необоротні активи;
- ✓ оборотні активи;
- ✓ необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття.

Пасив балансу розкриває втримування власного капіталу й зобов'язань як довгострокового, так і короткострокового характеру. Побудова статей активу впливає на порядок розміщення статей пасиву балансу. Це правило дозволяє виділити чотири розділи пасиву балансу:

- власний капітал;
- довгострокові зобов'язання і забезпечення;
- поточні зобов'язання і забезпечення;
- зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття.

Загальні підсумки активу і пасиву балансу завжди повинні бути рівними між собою. Це обов'язкова умова правильності його складання. У цьому виявляється балансове рівняння: $\text{Активи} = \text{Зобов'язання} + \text{Власний капітал}$. Рівність підсумків активу і пасиву балансу зумовлена тим, що в обох його частинах відображено у вартісній оцінці одні й ті ж господарські засоби, тільки згуртовані за різними ознаками: в активі – за складом і розміщенням, у пасиві – за джерелами їх формування. Кожна група господарських засобів, розміщених в активі, має відповідне джерело їх формування, відображене в пасиві балансу. Відсутність рівності підсумків активу і пасиву балансу свідчить про наявність помилок, допущених при його складанні.

На основі проведеного дослідження, можна виокремити такі перспективи розвитку бухгалтерського балансу:

1. Цифровізація та автоматизація. Сучасні технології, такі як блокчейн, штучний інтелект та хмарні технології, впливають на бухгалтерський облік.

Вони дозволяють автоматизувати процеси, зменшити людський фактор, ризики помилок і витрати, підвищити точність та покращити доступ до фінансової інформації.

2. Зростання значення нефінансової звітності. Сучасний бізнес все більше зосереджується на сталому розвитку та соціальній відповідальності. Зважаючи на зміну акцентів у бізнесі, все більше підприємств починають враховувати у своїй звітності нефінансові показники (екологічні, соціальні, управлінські). Це створює нові вимоги до бухгалтерського балансу, який може включати в себе нові категорії активів та зобов'язань.

3. Глобалізація та уніфікація стандартів. Глобалізація бізнесу спонукає до уніфікації бухгалтерських стандартів. Це дозволяє підприємствам, що працюють на міжнародному рівні, зменшити витрати на підготовку звітності та покращити порівнянність фінансових даних.

4. Виклики. Необхідність адаптації до нових технологій, змінюваних нормативних вимог і зростаючого обсягу даних є викликами для бухгалтерів. Професіонали повинні бути готові до навчання новим навичкам і знанням, щоб залишатися конкурентоспроможними на ринку праці.

Удосконалення змісту та структури бухгалтерського балансу можливо в напрямі підвищення його інформаційної змістовності та розширення аналітичних можливостей. Необхідно уточнити розміщення таких елементів звітності в балансі, як: нематеріальні необоротні активи зі строком корисного використання до одного року, витрати майбутніх періодів, доходи майбутніх періодів, резерви та цільове фінансування. Враховуючи те, що в українській системі оподаткування діє так зване правило «першого випадку» не лише щодо податку на прибуток, а й ПДВ, а також враховуючи важливість відповідних сум, необхідно врахувати питання розподілу відстрочених зобов'язань з ПДВ та податкового кредиту з ПДВ окремими статтями балансу підприємства. Крім того, дискусійним є виділення у структурі балансу розділів, які не містять жодної статті, а саме: третього розділу активу «Необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття» та четвертого розділу пасиву «Зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття». На нашу думку, варто розглядати можливість не виділяти їх у окремий розділ, а включити до складу оборотних активів та поточних зобов'язань відповідно, для чого передбачити відповідно додаткові статті у зазначених розділах балансу. Також необхідно розглянути можливість розширення змісту проміжної фінансової звітності, оскільки найшвидше та найповніше інформування інвесторів про економічний стан підприємства є основною запорукою довіри ринку.

Отже, можна узагальнити, що бухгалтерський баланс пройшов значний шлях від своїх ранніх форм до сучасних стандартів фінансової звітності, поступово удосконалюючись в напрямі підвищення своєї інформативності та можливості використання в управлінні підприємством. Його еволюція відображає зміни в економічних реаліях та вимогах до прозорості та звітності. У світлі нових технологій та змін у вимогах до звітності, бухгалтерський баланс продовжує еволюціонувати та адаптуватися до потреб сучасного бізнесу, зберігаючи своє ключове значення як інструмент для оцінки фінансового стану підприємства. Адже, справжня цінність бухгалтерського балансу полягає в його здатності надавати точну та зрозумілу інформацію про фінансовий стан підприємства, що є важливим інструментом для прийняття управлінських рішень.

Подальший розвиток бухгалтерського балансу буде спрямований на інтеграцію нових технологій і врахування змінюваних умов ведення бізнесу, що забезпечить ще більшу прозорість і точність у фінансовій звітності. У майбутньому, бухгалтерський баланс, ймовірно, стане більш інтегрованим з нефінансовою звітністю, забезпечуючи більш комплексний підхід до оцінки сталого розвитку та соціальної відповідальності підприємств.

Список використаних джерел

1. Загальні вимоги до фінансової звітності: НП(С)БО 1, затверджено наказом МФУ від 07.02.2013 року № 73. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text> (дата звернення: 15.10.2024).
2. Зюкова М. М. Становлення та сучасний стан бухгалтерського балансу. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2015. Вип. 27. С. 225-234.
3. Кулик В. А. Бухгалтерський баланс : минуле, сучасне, майбутнє : [монографія]. Полтава: РВВ ПУЕТ, 2010. 186 с.
4. Погорелова Т. П., Сьоміна О. Р. Бухгалтерський баланс : його сутність, історія виникнення та технологія складання. *Агросвіт*. 2017. №1-2. С. 44-48.

УДК 338.43.01

Судомир Світлана, д.е.н., професор,
професор кафедри економіки і менеджменту ВП НУБіП України
«Бережанський агротехнічний інститут», м. Бережани, Україна

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРА УКРАЇНИ В УМОВАХ КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН

Анотація. В статті розглянуто, що для переходу до кліматоорієнтованого сільського господарства та подолання негативного впливу зміни клімату на його розвиток необхідно змінити традиційні методи ведення сільського господарства. У зв'язку з цим важливим напрямком такого переходу є підтримка малих агровиробників, які не можуть дозволити собі інноваційні кліматоорієнтовані технології через обмежений доступ до фінансування. Також необхідно сприяти взаємовигідній співпраці держави та бізнесу, розвитку кооперативних та кластерних ініціатив орієнтованих на реалізацію заходів, спрямованих на адаптацію сільського господарства до функціонування в умовах зміни клімату.

Ключові слова. Клімат, сільське господарство, розвиток, стратегія, адаптація.

Sudomyr Svitlana, Doctor of Economics, Professor,
Professor of the Department of Economics and Management
SS NULES of Ukraine «Berezhany Agrotechnical Institute»,
Berezhany, Ukraine

PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF CLIMATE CHANGE

Abstract. The article considers that in order to transition to climate-oriented agriculture and overcome the negative impact of climate change on its development, it is necessary to change the traditional methods of farming. In this regard, an important direction of such a transition is the support of small agricultural producers who cannot afford innovative climate-oriented technologies due to limited access to financing. It is also necessary to promote mutually beneficial cooperation between the state and business, the development of cooperative and cluster initiatives, self-regulatory organizations focused on the implementation of measures aimed at adapting agriculture to functioning in conditions of climate change.

Key words. Climate, agriculture, development, strategy, adaptation.

Перспективи розвитку аграрного сектора України в умовах кліматичних змін є актуальним питанням забезпечення продовольчої безпеки, підвищення економічної стабільності та адаптації до нових кліматичних викликів. Сучасні кліматичні зміни створюють низьку проблему для сільського господарства, виключно з підвищенням температури, нестабільністю опадів, посухами та зміною сезонних циклів. Розробка напрямів адаптації до зміни клімату, підвищення опірності та зниження ризиків, пов'язаних зі зміною клімату є невід'ємною складовою частиною зобов'язань України й впливають із ратифікованої Рамкової Конвенції ООН про зміни клімату та Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Комплекс необхідних

заходів із реалізації цього завдання має передбачати включення питань адаптації до зміни клімату та підвищення опірності до пов'язаних з кліматом ризиків і стихійних лих до державних і національних стратегій, планів і програм розвитку економіки держави та її галузей, надання державної підтримки створенню і постійному оновленню методичних підходів до оцінки фактичних і моделюванню очікуваних змін клімату та їх наслідків.

Україна має великий потенціал у сільському господарстві завдяки родючим чорноземам, проте зміна клімату стає значним викликом для збереження стабільної продуктивності. Потепління та нестабільність клімату призводять до зменшення врожайності основних культур, таких як пшениця, кукурудза, соняшник, а також загострюють дефіцит водних ресурсів у південних і східних регіонах країни. Зміни у кліматі також впливають на структуру обґрунтувань і погіршують їхню якість, підвищуючи потребу у впровадженні адаптивних заходів для збереження родючості та продуктивності.

Для подолання наслідків кліматичних змін Україні необхідно активно впроваджувати адаптаційні стратегії [1]. Ось кілька перспективних напрямків:

1. Інвестиції у зрошувальні системи та водо збереження. В умовах посух та нестачі опадів, особливо в південних регіонах, пріоритетним стає забезпечення ефективних систем зрошення. Впровадження сучасних методів зрошення, таких як крапельне зрошення та використання автоматизованих систем, дозволяє раціонально використовувати водні ресурси та підвищити врожайність. Ці системи зменшують випаровування, не дозволяють контролювати рівень вологості та збереження води, що значно знижує витрати і дозволяє уникнути ризиків, пов'язаних із посухою.

2. Впровадження стійких до посухи та захворювань культур. Одним із перспективних напрямків є використання генетично модифікованих або селекційних культур, адаптованих до нових кліматичних умов. Такі культури мають підвищену стійкість до засухи, різких змін температури, шкідників та хвороб. Це дозволить зберегти стабільність врожаю і зменшити використання хімічних препаратів.

3. Розвиток точного землеробства. Точне землеробство забезпечує використання нових технологій для ефективного управління сільськогосподарськими процесами. Завдяки дронам, супутниковим даним, датчикам і спеціалізованому програмному забезпеченню, фермери можуть отримати точну інформацію про стан ґрунту, рівень вологості, наявність шкідників та хвороб. Такий підхід дозволяє значно знизити витрати на агротехнічні заходи та підвищити врожайність.

4. Розширення агроекологічного підходу. Агроекологічний підхід спрямований на використання природних процесів і механізмів для підтримки сільськогосподарського виробництва. В умовах кліматичних змін такі методи, як сівозмінна, органічне землеробство та агролісомеліорація, мають особливе значення. Вони допомагають підтримувати біорізноманіття, що важливо для збереження родючості. Агроекологічні підходи також зменшують викиди парникових газів, що сприяє збереженню екології.

5. Використання інновацій та технологій для розвитку аграрного сектору. Технології змінюють важливу роль у підвищенні стійкості аграрного сектора до кліматичних змін. Сучасні системи моніторингу, аналізу даних та автоматизації сприяють оперативному прийняттю рішень та зниженню ризиків.

6. Міжнародна підтримка та партнерство. Україна має великі можливості для залучення міжнародних інвестицій та співпраці у сфері аграрних інновацій. Підтримка від міжнародних організацій, таких як Світовий банк, ООН, ЄС, дозволяє отримати фінансування для реалізації програми адаптації та інноваційного розвитку.

7. Соціально-економічний аспект адаптації. Зміни клімату мають також соціально-економічні наслідки, що впливають на місцеві громади. Підтримка фермерів в адаптації до кліматичних умов, навчання новітнім технологіям, впровадження нових методів ведення господарства сприяють збереженню робочих місць та підвищенню добробуту населення. Впровадження стійких методів сільського господарства та розвиток сільських громад також сприяють стабільному розвитку регіонів.

Трансформації, які нині відбуваються в агросекторі, пов'язані з необхідністю перегляду стратегій розвитку суб'єктів господарювання, збільшення внутрішньої переробки, пошуку нових логістичних можливостей збуту продукції та удосконалення структури експорту, реагування на кліматичні зміни, – створюють передумови для формування нової повоєнної моделі розвитку аграрного сектора, заснованої на збалансованому врахуванні її соціально-економічної й екологічної компоненти, що відповідає цілям сталого розвитку.

Для успішного впровадження кліматично орієнтованого сільського господарства в Україні необхідне вивчення зарубіжного досвіду залучення екологічних агротехнологій та адаптації сільського господарства до змін клімату. Вивчення європейських практик може допомогти Україні впровадити ефективні стратегії зменшення викидів парникових газів, оптимізації використання ресурсів та підвищення стійкості аграрного сектора.

На наш погляд, у процесі подальших досліджень необхідно вивчати також вітчизняну практику запровадження окремих елементів кліматично орієнтованого сільського господарства, що дозволить уникнути помилок та максимально ефективно адаптувати аграрний сектор до змін клімату. Вивчення передового зарубіжного та набутого вітчизняного досвіду може надати Україні цінні знання для розробки національних програм підтримки фермерів та використання стійких методів ведення господарства. Такий комплексний підхід не лише забезпечить підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, але й сприятиме збереженню довкілля та підвищенню стійкості аграрного сектора в умовах кліматичних змін.

Незважаючи на зростання глобальної продуктивності сільського господарства, явища, пов'язані зі зміною клімату, негативно вплинуть на подальший розвиток людства. Таким чином, реагування на ці зміни ставатиме дедалі складнішим і складнішим завданням. Антропогенне навантаження на навколишнє середовище одночасно з катастрофічними природними явищами може призвести до негативного синергетичного ефекту та «каскадних» ризиків, які проявлятимуться як на регіональному, так і на глобальному рівнях.

Для сільського господарства України кліматичні зміни можуть проявлятися у вигляді скорочення виробництва сільськогосподарської продукції через зниження врожайності сільськогосподарських культур і продуктивності тварин у регіонах, де поширені традиційні сорти сільськогосподарських рослин і породи тварин. Враховуючи те, що територія України лежить у помірній кліматичній зоні перехідного від морського до континентального типу, що дозволяє вирощувати більшість сільськогосподарських культур, зміни клімату для нашої країни слід розглядати насамперед як можливість для розвитку аграрного сектору і, відповідно, стабільність національної економічної системи.

Під час активної фази війни відбуваються постійні обстріли цивільних, інфраструктурних та промислових об'єктів, що призводить до викиду небезпечних речовин у навколишнє середовище, погіршення агроландшафтів та знижує здатність України реагувати на зміни клімату. Через надмірне навантаження на державний бюджет немає можливості вкладати кошти в заходи по боротьбі та запобіганню змінам клімату. Проте навіть за таких умов вітчизняний аграрний сектор залишається одним із ключових секторів національної економіки, на основі якого можна забезпечити стабільність економічної системи країни та національну продовольчу безпеку. Сучасні трансформації, пов'язані з необхідністю перегляду стратегій розвитку суб'єктів господарювання, збільшення внутрішньої переробки, пошуку нових можливостей збуту продукції та покращення структури експорту, реагування на

зміни клімату, створюють передумови для формування нової післявоєнної моделі сільськогосподарського виробництва, розвиток галузі на основі збалансованого врахування її соціально-економічної та екологічної складових, що відповідає цілям сталого розвитку.

Кліматичні зміни відкривають нові можливості для розвитку сільського господарства України, що вимагатиме вдосконалення елементів технологій вирощування сільськогосподарських культур: планування сівозмін, корекції строків сівби, удосконалення режимів зрошення та впровадження інноваційних методів зрошення, оптимізації системи удобрення та захисту рослин з обов'язковим екологічним обґрунтуванням та заходами щодо збереження навколишнього середовища. Ці технології ґрунтуються на переорієнтації агропродовольчих систем на інноваційний та здебільшого вуглецево-нейтральний кліматично-оптимізований агробізнес, складовою якого є кліматоорієнтоване сільське господарство.

Для переходу до кліматоорієнтованого сільського господарства та подолання негативного впливу зміни клімату на його розвиток необхідно змінити традиційні методи ведення сільського господарства. У зв'язку з цим важливим напрямком такого переходу є підтримка малих агровиробників, які не можуть дозволити собі інноваційні кліматоорієнтовані технології через обмежений доступ до фінансування. Також необхідно сприяти взаємовигідній співпраці держави та бізнесу, розвитку кооперативних та кластерних ініціатив орієнтованих на реалізацію заходів, спрямованих на адаптацію сільського господарства до функціонування в умовах зміни клімату. Тому при розробці державних та регіональних програм економічного розвитку необхідно передбачити заходи «зеленого» фінансування, які передбачатимуть кредитування та консультаційну підтримку сільгоспвиробників з боку вітчизняних фінансових установ та за підтримки міжнародних партнерів.

Висновок. Перспективи розвитку аграрного сектора України в умовах кліматичних змін залежатиме від здатності адаптуватися до нових умов та впроваджувати інноваційні технології. Зміни клімату створюють ризики для аграрного сектора, проте завдяки адаптивним стратегіям і міжнародним підтримкам Україна має шанс розвинути стійке, продуктивне та екологічно безпечне сільське господарство. Такий підхід забезпечує стабільність продовольчої безпеки, економічне зростання та збереження природних ресурсів для майбутніх поколінь.

Список використаних джерел

1. Судомир С. М. *Стратегія розвитку підприємств та її цільова спрямованість. Інноваційна економіка: науковий журнал.* 2011. № 21. С. 67-69.

2. Sudomyr S. M., Zhybak, M. M., Khrystenko H. M., Zamora O. I., Babenko V. A. Innovative Susceptibility of the Socio-Economic Systems. *International Journal of Information Technology Project Management (IJITPM)*, 13(2), 1-11. <http://doi.org/10.4018/IJITPM.311844>

3. Hudzys'kyi, O., Sudomyr, S., Hudzys'ka, Y., Zhukovs'kyi, M., & Gupta, S. K. (2020). An analysis of intellectual and innovative managerial potential in social business and economic systems. *International Journal of Advanced Science and Technology*, 29(6 Special Issue), 1081-1086.

4. Hudzys'kyi O.D., Sudomyr S. M., Hurenko T.O. *Teoretyko metodolohichni zasady rezul'tatyvnoho upravlinnya rozvytkom pidpryyemstv (monohrafiya)*. K.: TSP «Komprynt», 2017. 404 s.

УДК 338.245

Федуняк Ігор, кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки і менеджменту
ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»
Бережани, Україна

РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. У статті розкриті особливості розвитку економіки України в умовах воєнного стану. Визначено, що Уряд підтримує програми та заходи щодо стабілізації економіки України в умовах воєнного стану. Доведено, що однією з сучасних тенденцій є продовження падіння інвестиційної активності під час війни, яке було частково компенсовано вимушеними інвестиціями бізнесу та держави у придбання та встановлення значної кількості альтернативних джерел електроенергії.

Ключові слова. Повномасштабна війна, державне управління, антикризові програми, макростабільність, ефективність підприємницької діяльності, повоєнне відновлення.

Feduniak Ihor, PhD (Economic Sciences), Associate Professor,
Associate Professor of Economics and Management,
SS NULES of Ukraine «Berezhany Agrotechnical Institute»,
Berezhany, Ukraine

DEVELOPMENT OF UKRAINE'S ECONOMY UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE

Abstract. The article reveals the peculiarities of the development of the economy of Ukraine in the conditions of martial law. It was determined that the Government supports programs and measures to stabilize the economy of Ukraine in the conditions of martial law. It has been proven that one of the current trends is the continuation of the decline in investment activity during the war, which was partially compensated by the forced investment of business and the state in the acquisition and installation of a significant number of alternative sources of electricity.

Key words: Full-scale war, public administration, anti-crisis programs, macro stability, business efficiency, post-war recovery.

Повномасштабна війна росії проти України завдала величезної шкоди українській економіці, унеможлививши функціонування економіки на значних

територіях України. З огляду на такі тенденції, війна в Україні потребує перегляду підходів до формування політики у сфері державного регулювання економіки та пошуку нових ефективних методів державного управління. Наразі основними викликами для української економіки є падіння виробництва, зростання кількості безробітних, послаблення стабільності державних фінансів та загрози стабільності валюти. Найбільше падіння ВВП за роки незалежності, колосальна втрата активів та експортних надходжень, безпрецедентна енергетична та демографічна кризи – це далеко не повний перелік наслідків війни для української економіки. З 2021 року до початку 2022 року економіка переживала наслідки пандемії COVID-19 і була ще більше ослаблена пандемією, не оговтавшись повністю від шоку гібридної війни, розв'язаної країною-агресором в 2014 році. Урядові антикризові програми та програми стимулювання успішно адаптувалися до роботи в обмежених умовах, спричинених карантинними запобіжними заходами і продемонстрували здатність поглинати шоки від зростання світових цін на енергоносії та продукти харчування, не порушуючи макростабільність і позитивну динаміку розвитку.

В результаті війни, економіка України зазнала змін. Так, сучасна економічна ситуація в Україні характеризується різким зниженням показників продуктивності праці та ефективності підприємницької діяльності і використання природних ресурсів. Зокрема, спустошення земельних ресурсів і погіршення якості ґрунту призвели до зниження експортного потенціалу сільськогосподарської продукції. Зважаючи на такі тенденції, що висвітлюють сучасну економічну ситуацію в Україні, Уряд підтримує програми та заходи щодо стабілізації цієї ситуації під час воєнного стану, зокрема ним впроваджені: програма релокації підприємств на безпечну територію; формування державного замовлення на продукцію; впровадження низки важливих рішень з дерегуляції; нова податкова політика, спрямована на зменшення фіскального навантаження на підприємства; програми безвідсоткового кредитування для всіх сфер бізнесу [2].

В умовах воєнного стану значно посилюється роль держави, а чинні моделі економічного регулювання трансформуються через адаптацію фінансового механізму та його інструментів. Здійснюється перерозподіл державних та суспільних засобів на пріоритетні заходи насамперед фінансової, зовнішньоекономічної, енергетичної та продовольчої безпеки через відповідні моделі їх реалізації. Відповідно, це передбачає зростання частки держави у економіці, адже чим вищий цей показник, тим вища можливість централізованого регулювання, особливо в кризовий період. Наразі, у чистому вигляді реалізувати соціально-ліберальну економічну доктрину не вдасться,

оскільки вона передбачає якраз зниження ролі держави і розвиток соціальних саморегульованих інститутів. Прикладом регулюючих дій держави на період воєнного стану є те, що Нацбанк прийняв Основні засади грошово-кредитної політики на період воєнного стану, де узагальнює стратегічний курс регуляторів, які відповідають економічним реаліям воєнного стану. Уряд країни проводить політику сприяння розвитку вітчизняного фінансового ринку, яка стримує економічне падіння, активізує інвестиційні процеси, але поки не достатньо приділяє уваги соціальному розвитку. Для реалізації стратегічних цілей і завдань, які ставлять виклики, формується стратегія повоєнного відновлення України. Економічна складова Стратегії зосереджена на стабілізації фінансового капіталу, достатніх обсягів фінансових ресурсів для відтворення виробництва та забезпечення національної безпеки, зростання інвестицій та інновацій, входження у фінансову систему ЄС через складові фінансового ринку та спеціальні програми державної й міжнародної підтримки.

Воєнна економіка та виробництво комбінованих товарів мають бути пріоритетними у національній економічній політиці. Підтримка економічного зростання та фінансової стабільності має бути пріоритетом грошово-кредитної політики. Із запровадженням системи фіксованого валютного курсу втратили сенс короткострокові цілі щодо інфляції. Цінова стабільність має бути забезпечена засобами, більш відповідними умовам воєнного часу. Необхідно збільшити частку видатків на підтримку створення робочих місць, щоб створити мультиплікаційний ефект в економіці та зменшити ризик серйозного скорочення податкової бази в середньостроковій перспективі. Цьому має сприяти залучення коштів міжнародних фінансових інституцій та країн-партнерів для національних інвестицій, спрямованих на створення нових інтегрованих виробничих комплексів у пріоритетних видах діяльності, а також широкий спектр інструментів державної підтримки важливих для економіки та безпеки бізнесу [1].

Війна вдарила по людських ресурсах та критичній інфраструктурі, зокрема через блокаду портів, секторів виробництва та постачання, матеріально-технічних зв'язків, особливо енергетичних. Найгірше – територія, яка була окупована або на якій тривають активні бойові дії. Крім того, в рамках євроінтеграції нова економічна модель України має базуватися на таких факторах як енергетична незалежність, розвиток військової промисловості та зміцнення збройних сил, статус України як гаранта світової продовольчої безпеки, гуманітарне розмінування, розвиток ІТ-індустрії та людського капіталу [3]. Війна ще не закінчилася, тому бізнес і громадяни й надалі відчуватимуть негативні наслідки. До створення якісно нової та стабільної системи економічної

безпеки в Україні ще тривалий час зберігатимуться високі ризики через невизначеність розвитку подій. Це зі свого боку стримує вільне надходження капіталу в українську економіку. Зараз українська економіка переживає найбільшу кризу, і горизонти довгострокового планування практично неможливі. У цих умовах це ключовий елемент ефективних економічних відносин.

Щоб забезпечити постійний приріст ВВП нашої країни, необхідні зміни структури національної економіки, що передбачає створення підприємств сучасної переробної промисловості та зростання їх частки у ВВП. Це необхідно не лише для підвищення якості життя населення, а й для геополітичного виживання країни. Інакше будемо змушені постійно повторювати попередню кризову історію розвитку нашої економіки, коли після падіння значень економічних показників у період криз не зможемо виходити на попередні локальні піки докризового періоду. У новій повоєнній економічній політиці нашої країни пріоритетами має стати стимулювання сучасного промислового виробництва, що характерно для розвинених країнах; підтримка виробничого підприємництва, тобто політика стимулювання структурних змін для побудови технологічної економіки, зокрема, побудова сучасної переробної промисловості. Такі підприємства – це нові робочі місця, активізація ринку праці, попит на різні спеціальності, що надзвичайно важливо за умов різкого зростання рівня безробіття в нашій країні через військову агресію. Також вкрай важливою за сучасних умов є державна підтримка підприємництва, тобто координація взаємодії влади і бізнесу в частині розподілу ризиків, фінансування будівництва базової інфраструктури, реалізації державних програм з пільгового кредитування високо технологічного бізнесу тощо.

Наразі успішна реалізація плану відновлення та розвитку економіки України відбуватиметься переважно за рахунок створення привабливих умов для прямих інвестицій іноземного капіталу, а ключовим поштовхом для цього має бути програмування та просування логіки економічного розвитку. Також уже зараз українському бізнесу важливо створювати проекти, які будуть привабливими для інвестування. Це, в першу чергу, стосується формування екосистем, «зеленої» енергетики, що в майбутньому може стати об'єктом експорту в країни ЄС.

Наслідки війни в Україні будуть відчутними для більшості країн світу, а їх масштаби будуть залежати від ходу та тривалості війни на території України. Непоправна втрата – це людські життя, але є також і величезні економічні проблеми, які відчуваються не тільки в Україні, але й далеко за її межами. Незважаючи на воєнний стан економіка України розвивається завдяки

міжнародній фінансовій, воєнній та інших видах підтримки. Важливою засадою такого розвитку є також належна реалізація завдань державної економічної політики для безперервності економічного розвитку України в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Данилишин Б. Як забезпечити економічне зростання в умовах війни. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/03/3/697664/>.
2. Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Відновлення та розвиток економіки». URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/nacionalna-rada-z-vidnovlennya-ukrayini-vid-naslidkiv-vijni/robochi-grupi>.
3. Юлія Свириденко. Україна повинна мати потужну економіку, щоб якнайшвидше пройти шлях до повноцінного членства у ЄС. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=ukUA&id=0197c9a4-9796-4e35-98be-c0d4b2bbb710&title=UkrainaPovinnaMatiPotuzhnuEkonomiku>.

УДК 338.43

Христенко Галина,
канд.екон.наук, доцент кафедри економіки і менеджменту,
ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»
м. Бережани, Україна

РОЛЬ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ У ФОРМУВАННІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

Анотація. У статті доведено, що Україна завжди була і залишається одним з основних виробників сільськогосподарської продукції та гарантом глобальної продовольчої безпеки. Розглянуто сучасний стан та динаміку експорту агропродовольчої продукції з України. Здійснено порівняльний аналіз обсягів експорту агропродовольчої продукції в довоєнний період та в умовах воєнного стану. Відображено місце України у світових рейтингах з виробництва та експорту основних видів агропродовольства. Проаналізовано основні виклики та ризики воєнного стану для економіки України та глобального ринку. Встановлено, що український аграрний сектор продемонстрував високу стійкість та адаптивність до ризиків воєнного часу.

Ключові слова: агропродовольчий сектор, продовольча безпека, експорт, ризики, воєнний стан, агропродовольча продукція, аграрне виробництво.

Khrystenko Halyna,
PhD (Economics), Professor of the Department of Economics and Management
SS NULES of Ukraine «Berezhany Agrotechnical Institute»,
Berezhany, Ukraine

THE ROLE OF THE AGRICULTURE SECTOR OF THE ECONOMY OF UKRAINE IN THE FORMATION OF FOOD SECURITY

Abstract. The article proves that Ukraine has always been and remains one of the main producers of agricultural products and a guarantor of global food security. The current state and

dynamics of export of agro-food products from Ukraine are considered. A comparative analysis of the export volumes of agro-food products in the pre-war period and in the conditions of martial law was carried out. The place of Ukraine in the world rankings for the production and export of the main types of agro-food is reflected. The main challenges and risks of martial law for the economy of Ukraine and the global market are analyzed. It was established that the Ukrainian agricultural sector demonstrated high resilience and adaptability to wartime risks.

Key words: *agro-food sector, food security, export, risks, martial law, agro-food products, agricultural production.*

Україна має розвинений агропродовольчий комплекс, який спроможний не лише повною мірою забезпечити населення країни продуктами харчування, а й займати лідируючі позиції на світових ринках з постачання низки ключових агропродовольчих товарів. Завдяки потужному агропродовольчому експорту Україна є важливим гравцем на міжнародному ринку та гарантом глобальної продовольчої безпеки. До початку повномасштабної війни Україна займала лідируючі позиції серед глобальних постачальників продовольства, зокрема зернових та олійних культур, рослинної олії. Наша держава входила до п'ятірки найбільших експортерів зернових у світі [4].

Експорт продукції агропромислового комплексу, яка становить основу українського продажу, в умовах воєнного стану привертає увагу не лише українських учених, а й зарубіжних науковців, оскільки питання продовольчої безпеки є надзвичайно актуальним, яке постійно обговорюється міжнародними організаціями.

Питання продовольчої безпеки висвітлювалося в працях зарубіжних і вітчизняних науковців, зокрема В. Андрійчука, В. Гринишина, Ю. Губені, В. Дудара, О. Єрмакова, С. Кваші, М. Кропивка, Б. Пасхавера, Є. Стариченко, О. Скидан, В. Третьяка, І. Федулової та ін.

Метою статті є дослідження сучасного стану, тенденцій експорту агропродовольчої продукції України та ролі вітчизняного аграрного сектора економіки у формуванні національної і глобальної продовольчої безпеки.

Повномасштабне військове вторгнення росії на суверенну територію України призвело до виникнення труднощів та проблем в економіці нашої держави в цілому та аграрному секторі зокрема. Український агробізнес, який впродовж багатьох років був світовим лідером за експортом агропродовольчої продукції, сьогодні змушений вибудовувати адаптивну систему функціонування агропромислового комплексу з урахуванням ризиків війни. Втрата Україною агропродовольчого експортного потенціалу може негативно відобразитись на вітчизняній економіці загалом та посилити ризики забезпечення національної і глобальної продовольчої безпеки.

За останнє десятиліття, до початку вторгнення країни-агресора, Україна суттєво наростила обсяги експорту агропродовольчої продукції, зокрема цей показник зріс у 1,6 рази. Частка агропродовольчої продукції в структурі експорту 2021 року досягла рівня 40% проти 25,6% 2012 року (рис. 1).

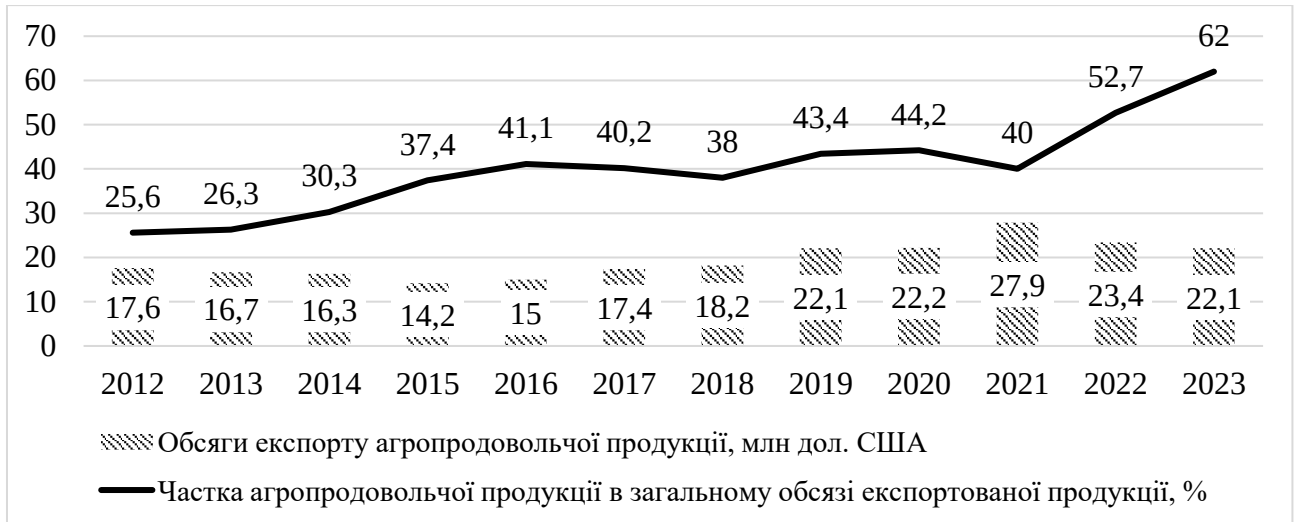

Рис. 1. Динаміка обсягів та структури експорту агропродовольчої продукції з України.

Розраховано та побудовано автором за даними [1; 2; 3; 5].

За підсумками 2021 року зафіксовано найбільший в історії України експорт пшениці – 20,1 млн тонн, соняшникової олії – 6,9 млн тонн, м'яса птиці – 459 тис. тонн, ячменю – 5,7 млн тонн, заморожених ягід та інших фруктів – 76 тис. тонн, макаронних виробів – 38 тис. тонн. За даними Державної митної служби України, у 2021 році наша держава експортувала агропродовольства на суму 27,9 млрд доларів США, що майже на 25% більше попереднього 2020 рекордного року в 22,2 млрд доларів США [2]. Основними покупцями зерна (зокрема, пшениці та кукурудзи) були країни Близького Сходу і Північної Африки, які неспроможні самостійно забезпечити національну продовольчу безпеку, а також країни Європи.

За даними Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (FAO), у 2019-2021 роках на Україну припадало близько 45% світового експорту соняшникової олії, майже 10% експорту пшениці, 15% – кукурудзи, 15% – ячменю [8].

Вартість експорту у 2022 році була на 16% менша, ніж у 2021 році. У цьому контексті війна матиме значний вплив на глобальні ринки і продовольчу безпеку, створюючи проблему для країн з низьким рівнем доходу, що є великими імпортерами продовольства, і вразливих груп населення. Можна стверджувати, що війна в Україні впливає на продовольчу безпеку як на національному, так і на глобальному рівні.

З початком вторгнення росії в Україну головною проблемою агропродовольчого ринку стало руйнування логістичних шляхів експорту продукції. Блокування морських портів країною-агресором, які у довоєнний період забезпечували понад 90% експорту сільськогосподарської продукції України на світовий ринок, негативно вплинули на діяльність агросектору. Скорочення українського експорту досягло критичної межі, що призвело до накопичення значних обсягів зерна та насіння олійних культур в портах та зерносховищах. Експорт продукції в перші місяці блокади був обмежений до 500 тис. тонн на місяць у порівнянні з 5 млн тонн до війни. За даними Міністерства аграрної політики та продовольства, Україна втрачала 170 млн дол. США щодня через заблоковані порти [5]. Це, в свою чергу, викликало суттєве зменшення внутрішніх реалізаційних цін на експортоорієнтовані культури та зумовило отримання значних збитків сільськогосподарськими товаровиробниками. На світових ринках спостерігалась протилежна ситуація – зупинення постачання продовольства від одного з найбільших експортерів спричинило зростання цін на продукти харчування.

У відповідь на ці виклики, Україна змушена була розробити нові експортні маршрути через західні кордони, зокрема використовуючи залізничний та автомобільний транспорт, річкові порти на річці Дунай. Слід зазначити, що важливий крок щодо стабілізації світової економічної ситуації здійснило міжнародне співтовариство. Так, у липні 2022 року Україна уклала угоду з партнерами – Туреччиною та ООН – про транспортування українського зерна через «зерновий коридор» вздовж Чорного моря. Аналогічну угоду було укладено між Туреччиною, ООН і російською федерацією. Завдяки цій угоді вдалося експортувати близько 33 млн тонн української аграрної продукції, з якої 51,8% становила кукурудза (17,0 млн тонн), 27,1% – пшениця (8,9 млн тонн), 5,3% – олія (1,7 млн тонн) та 3,5% – ячмінь (1,2 млн тонн) [7]. Це дозволило знизити світові ціни на продовольство приблизно на 20%.

Крім того, країни ЄС зняли обмеження на торгівлю з Україною та запровадили «коридори солідарності», що дало змогу Україні експортувати зерно через європейські порти.

За даними Державної митної служби України, за підсумками 2023 року Україна експортувала агропродовольства на суму 22,1 млрд дол. США, що на 21% менше рекорду 2021 року у 27,9 млрд дол. США [2]. Проте даний показник за величиною став п'ятим за часів незалежності України.

Навіть в умовах війни вітчизняні експортери забезпечили рекордні показники за обсягами поставок агропродовольчої продукції на міжнародні ринки. Зокрема, за підсумками 2023 року зафіксовано найбільші в історії України

обсяги експорту заморожених ягід та інших фруктів – 87 тис. тонн, що перевищило рекорд 2022 року – 84 тис. тонн [9].

Дослідженнями встановлено, що у 2023 році значно збільшилися обсяги продажу Україною за кордон цукру та кондитерських виробів. Загалом, на ці види агропродукції припало 89% вартісних обсягів галузевого експорту.

Основними продуктами вітчизняного аграрного експорту традиційно залишаються зернові культури, олії та жири, різні олійні, залишки харчової і переробної промисловості, м'ясо та субпродукти.

За даними Державної митної служби України, експорт агропродовольчої продукції у січні-червні 2024 року збільшився проти минулорічних показників за відповідний період у 11,8 млрд дол. США на 5% і становив 12,5 млрд дол. США [2].

Частка експорту агропродовольчої продукції в загальному експорті України за результатами шести місяців 2024 року становила 64%.

Основними ринками збуту вітчизняної агропродукції залишаються три регіони – країни Європейського Союзу, Азії та Африки. У I півріччі 2024 року їх сумарна частка склала майже 94% вартості українського експорту сільськогосподарської продукції. При цьому спостерігається нарощування продажу до ЄС, який третій рік поспіль виступає головним ринком збуту, а також до країн Африки, тоді як експорт продовольства в Азію знижується.

Утримуючи позицію основного імпортера вітчизняної агропродукції від початку повномасштабної агресії РФ на територію нашої держави, країни – члени Європейського Союзу за січень-червень 2024 року закупили понад 50% українського продовольства – на 6,3 млрд дол. США, на 4% перевищивши показник за відповідний період минулого року [10].

За I півріччя 2024 року країни Азії закупили українського продовольства на 3,9 млрд дол. США, що на 9% менше, ніж за відповідний період 2023 року. Частка Азії за цей період склала понад 31% від загального експорту аграрної продукції [10].

Обсяги експорту до країн Африки становили 1,5 млрд дол. США, перевищивши минулорічний показник у 1,7 рази. Частка цього регіону дорівнювала 12% від загального експорту аграрної продукції з України [10].

За результатами I півріччя 2024 року рейтинг країн – імпортерів вітчизняної агропродукції зі значним відривом очолює Іспанія, якій було продано аграрної сировини і готових продуктів на суму 1,5 млрд дол. США. Це забезпечило їй частку в 12% у географічній структурі вітчизняного експорту.

Другу позицію, як і за підсумками минулого року, здійснивши закупівлі на суму 946 млн дол. США, утримує Китай, частка якого склала приблизно 8%.

Туреччина, яка за обсягами закупівель українського продовольства традиційно входить до ТОП-3, забезпечила третє місце, імпортувавши агропродукції на суму 926 млн дол. США, тобто понад 7% від загальної вартості.

Також значну виручку українські експортери отримали від торгівлі з Єгиптом (910 млн дол. США), Нідерландами (831 млн дол. США), Польщею (733 млн дол. США), Італією (632 млн дол. США), Румунією (582 млн дол. США), Німеччиною (471 млн дол. США) та Індією (351 млн дол. США).

Сумарно ці 10 країн забезпечили Україні 63% доходів від зарубіжних поставок продукції агропромислового комплексу у I півріччі 2024 року.

Визначальними групами продукції у товарній структурі аграрного експорту України, як і раніше, виступають зернові культури (5,3 млрд дол. США), олії та жири (3,1 млрд дол. США), олійні культури (1,1 млрд дол. США), залишки і відходи харчової промисловості (0,8 млрд дол. США), м'ясо та субпродукти (0,5 млрд дол. США). Загалом зазначені види продукції забезпечили 86% виручки від продажу вітчизняного агропродовольства на світові ринки.

При цьому у поточному році в грошовому виразі збільшився експорт м'ясопродуктів, олії, залишків та відходів, а виручка від продажу олійних зменшилася, рівень доходів від поставок зерна практично не змінився.

За результатами дослідження встановлено, що обсяги експорту агропродовольчої продукції нашою країною у 2024 році синхронно зростають, однак досить повільними темпами, характеризуючись фактично незмінною товарною і географічною структурою.

Численні міжнародні економічні форуми вказують на негативний вплив широкомасштабної війни в Україні на світову економіку. Незважаючи на всі труднощі, викликані воєнним станом, завдяки зусиллям українських аграріїв і світової спільноти, Україна зуміла частково адаптуватися до нових умов і залишається ключовим гравцем на світових ринках продовольства.

Список використаних джерел

1. Дашборд щодо експорту України. URL: https://export.gov.ua/722-Dashbord_eksportu_ukraini.
2. Державна митна служба України. Статистика та реєстри. URL: <https://customs.gov.ua/statistika-ta-reiestri>.
3. Державна служба статистики України. URL: <https://ukrstat.gov.ua>.
4. Загроза продовольчій безпеці світу. Міністерство закордонних справ України. 2023. 23 листоп. URL: <https://mfa.gov.ua/zagroza-prodovolchij-bezpeci-svitu>.
5. Міністерство аграрної політики та продовольства України. Офіційний сайт. URL: <https://minagro.gov.ua>.
6. На розмінованих землях України вже можна виростити 1 млн т зерна. Прес-служба Апарату Верховної Ради України. 2024. 17 січня. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/245689.html.

7. Обсяги експорту агропродукції зерновим коридором. Українська зернова асоціація. 2023. URL: <https://uga.ua/ru/statistika-zernovogo-koridora/>.
8. Огляд продовольчої безпеки та політики в Україні. Центр досліджень продовольства та землекористування (KSE Агроцентр). Міністерство аграрної політики та продовольства України. Київська школа економіки. URL: <https://kse.ua/ua/oglyad-prodovolchoyi-bezpeki-ta-politiki/>.
9. Частка агропродукції в загальному експорті України зросла до 62% - ІАЕ. Укрінформ. 2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3820712-castka-agroprodukcii-v-zagalnomu-eksporti-ukraini-zrosla-do-62-iae.html>.
10. Частка агропродукції в загальному експорті України становить 64%. Agrotimes. 2024. URL: <https://agrotimes.ua/agromarket/chastka-agroprodukcziyi-v-zagalnomu-eksporti-ukrayiny-stanovyt-64/>.

УДК 174(075.8)

*Шумінська Ольга, старший викладач
кафедри гуманітарної освіти і туризму ВП НУБіП України
«Бережанський агротехнічний інститут»,
м. Бережани, Україна*

РОЛЬ ЕТИКИ У РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

***Анотація.** В статті розглянуто ключові аспекти ролі етики у розвитку зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств. Встановлено, що системний підхід до ведення переговорів є виключно корисним для сільськогосподарських підприємств, оскільки він дозволяє комплексно вирішити різні аспекти переговорного процесу та зосередитися на довгострокових, вигідних для обох сторін результатах. Наведено ключові причини, чому саме системний підхід є ефективним для переговорів.*

***Ключові слова.** Етика, аграрні підприємства, розвиток, зовнішньоекономічна діяльність.*

*Shuminska Olha, senior teacher
department of humanitarian education and tourism
SS NULES of Ukraine «Berezhany Agrotechnical Institute»,
Berezhany, Ukraine*

ROLE OF ETHICS IN THE DEVELOPMENT OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

***Abstract.** The article examines the key aspects of the role of ethics in the development of foreign economic activity of agrarian enterprises. It has been established that a systematic approach to negotiations is extremely useful for agricultural enterprises, as it allows you to comprehensively solve various aspects of the negotiation process and focus on long-term, mutually beneficial results. The key reasons why the systematic approach is effective for negotiations are given.*

***Key words.** Ethics, agricultural enterprises, development, foreign economic activity.*

Роль етики у розвитку зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств має велике значення, оскільки вона впливає на довіру, репутацію, стійкість бізнесу та здатність інтегруватися у світові ринки. Етичні принципи стають особливо помітними у зв'язку зі збільшенням глобальних викликів [1], таких як зміна клімату, потреба в екологічно чистих продуктах, утримання прав людини та соціальна відповідальність. Розгляньмо детальніше ключові аспекти ролі етики у розвитку зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств:

1. Формування репутації та довіри

Репутація надійного партнера, яка досягає високих стандартів якості та етичних норм, додає можливості для розширення ринків збуту та підвищення конкурентоспроможності підприємств. Це важливо в умовах зростаючих вимог до якості продуктів харчування та безпеки продовольства на світових ринках [2].

2. Утримання соціальної відповідальності

Підприємства, які демонструють відповідне ставлення до соціальних аспектів, частіше забезпечують доступ до міжнародних ринків, де етична складова дійсно вирішує роль. Такі аграрні підприємства підтримують стандарти екологічної та соціальної відповідальності, що забезпечує їхню привабливість для закордонних партнерів.

3. Екологічна відповідальність та сталий розвиток

Етичний підхід вимагає раціонального використання ресурсів, зниження викидів та впровадження екологічно чистих технологій. Це дозволяє не лише покращити імідж підприємства, а й скоротити ризики санкцій та обмеження з боку міжнародних партнерів, які постійно вимагають дотримання суворих екологічних стандартів.

4. Виконання міжнародних стандартів та регуляцій

Дотримання етичних норм у зовнішньоекономічній діяльності також включає виконання міжнародних правових стандартів. Агробізнесу необхідно дотримуватися стандартів якості, сертифікації, правил використання пестицидів та інших хімічних речовин. Відповідність міжнародним нормам та стандартам показує, що підприємство відповідає вимогам безпеки та якості, що завершує довіру з боку партнерів та забезпечує доступ до глобальних ринків.

5. Протидія корупції та прозорість

Етичні норми є основою для прозорої роботи, що сприяє зниженню корупційних ризиків, захисту від шахрайства та знищення конфліктів інтересів.

6. Етика як фактор сталого партнерства

Партнери з країн ЄС та інших розвинутих країн часто вибирають компанії, які розділяють їх цінності та підтримують етичні стандарти. Таким чином,

етичний підхід дозволяє аграрним підприємствам України не лише зберегти партнерів, але й залучити нові на вигідних умовах.

7. Підвищення конкурентоспроможності

Етика стає не лише іміджевим елементом, але й фактором підвищення конкурентоспроможності. Етичні підприємства краще адаптуються до сучасних трендів і вимог, таких як органічне землеробство та дотримання стандартів соціальної відповідальності.

Системний підхід до ведення переговорів є виключно корисним для сільськогосподарських підприємств, оскільки він дозволяє комплексно вирішити різні аспекти переговорного процесу та зосередитися на довгострокових, вигідних для обох сторін результатах. Нами сформовані основні причини, чому саме системний підхід є ефективним для переговорів:

1. Комплексний аналіз ситуації [3]. Системний підхід дозволяє глибоко проаналізувати всі аспекти переговорів, виключно з фінансовими, логістичними, правовими та соціальними факторами. Сільськогосподарські підприємства часто мають складну структуру й різноманітні процеси, тож такий підхід дозволяє врахувати всі ключові елементи й уникнути необдуманих рішень [4].

2. Врахування взаємозалежностей та ризиків. У сфері агробізнесу існує багато взаємозалежних факторів, наприклад, сезонність, зміна клімату, обмеженість ресурсів. Системний підхід показує, як рішення, прийняті під час переговорів, можуть вплинути на всі бізнес-процеси та ризики, що дозволяють уникати всіх проблем.

3. Створення довгострокових відносин. Переговори, що ведуться з системним підходом, спрямовані на побудову стабільних, тривалих відносин з партнерами. Це особливо цінно для сільськогосподарських підприємств, де успіх часто залежить від надійного та сталого співробітництва. Системний підхід забезпечує гнучкість і відкритість, що дозволяє адаптувати домовленість відповідно до потреб обох сторін.

4. Ефективне управління ресурсами. Під час переговорів системний підхід дає можливість підприємствам краще планувати ресурси, розуміючи вплив угоди на всі аспекти бізнесу: від фінансового та людського капіталу до логістики й постачання. Це сприяє підвищенню ефективності використання ресурсів і запобігає зайвим витратам.

5. Забезпечення прозорості та довіри. Системний підхід зосереджує увагу на відкритості й прозорості переговорного процесу. Це зменшить ризики конфліктів і захистить від виникнення непорозуміння. Прозорі та обґрунтовані рішення під час переговорів можуть зміцнити репутацію аграрного підприємства як надійного партнера.

6. Адаптивність до змін зовнішнього середовища. Сільське господарство піддається впливу різноманітних зовнішніх чинників (економічні кризи, зміни в законодавстві, кліматичні зміни). Системний підхід дозволяє агропідприємствам бути гнучкими, аналізувати зміни та швидко коригувати свої дії в процесі переговорів відповідно до змін у зовнішньому середовищі [5].

Висновок

Етика у зовнішньоекономічній діяльності аграрних підприємств стає ключовим фактором у досягненні успіху на міжнародних ринках. Дотримання етичних стандартів забезпечує довіру партнерів, мінімізує екологічні та соціальні ризики та досягає конкурентоспроможності. Таким чином, етика є невід'ємною частиною ефективної стратегії розвитку аграрних підприємств у глобальному середовищі, особливо з огляду на зростаючі вимоги до прозорості, якості та соціальної відповідальності.

Системний підхід робить переговори цільовими, сприяє ефективнішому розумінню та врахуванню всіх факторів і залежностей, які можуть вплинути на результати переговорів. Завдяки цьому аграрні підприємства можуть досягти стратегічно важливих домовленостей, що підтримують їх цілі в умовах динамічних змін на ринку.

Список використаних джерел

1. Афанасьєв І. Діловий етикет. Етика ділового спілкування. К.: Альтерпрес, 2003. 368 с.
2. Hudzys'kyu O.D., Sudomyr S. M., Hurenko T.O. *Teoretyko metodolohichni zasady rezul'tatyvnoho upravlinnya rozvytkom pidpryyemstv (monohrafiya)*. K.: TSP «Komprynt», 2017. 404 s.
3. Галушко В. П. Діловий протокол та ведення переговорів. Вінниця: НОВА КНИГА, 2002. 223 с.
4. Судомир С. М. *Результативне управління соціально-економічними системами аграрного сектору економіки: [монографія]*. К.: ЦП «Компринт». 2015. 113 с.
5. Судомир С. М. Розвиток соціально-економічних систем конкурентоспроможного спрямування. *Економічний часопис-XXI*. № 9-10 (1)' 2013. С. 57–60.

ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНІ НАУКИ

УДК 53(092)

*Штаюра Ольга, викладач-методист,
Автомобільно-дорожній фаховий коледж
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна*

ІГОР ЮХНОВСЬКИЙ – ВИДАТНИЙ УЧЕНИЙ В ГАЛУЗІ СТАТИСТИЧНОЇ ФІЗИКИ, ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ ДІЯЧ

Анотація: Висвітлено життєвий і творчий шлях, наукову і науково-організаційну діяльність видатного українського вченого в галузі статистичної фізики, талановитого педагога і громадсько-політичного діяча Ігоря Юхновського. Відмічена його важлива роль як керівника Народної Ради у прийнятті Верховною Радою рішення про незалежність України. Відзначено його заслуги і численні державні нагороди.

Ключові слова: видатний український вчений, фізик-теоретик, академік, громадсько-політичний діяч, Герой України.

*Shtayura Olha, lecturer-methodist,
Automobile and Road Professional College
Lviv Polytechnic National University,
Lviv, Ukraine*

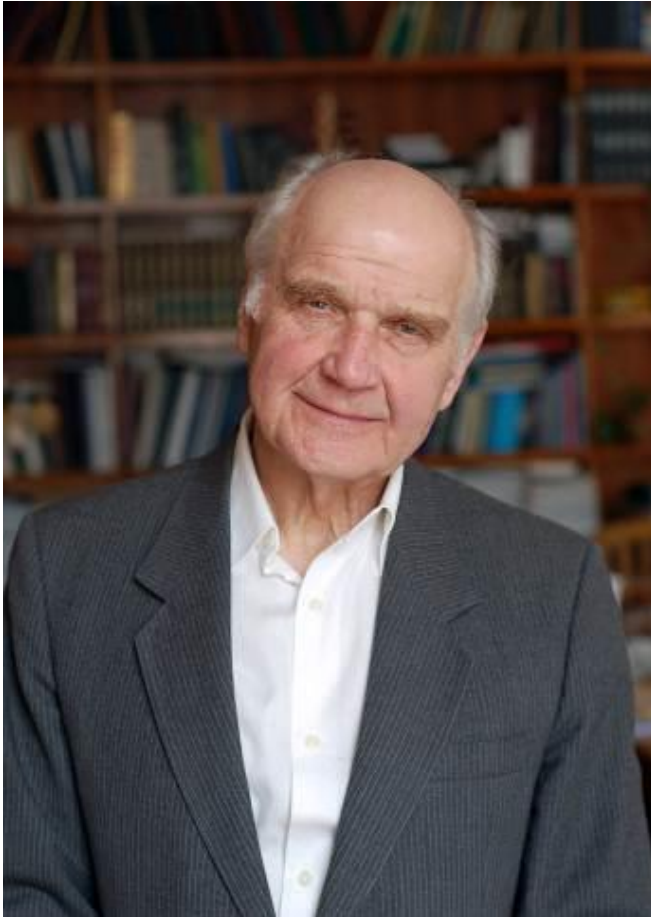
IHOR YUKHNOVSKYI – AN OUTSTANDING SCIENTIST IN THE FIELD OF STATISTICAL PHYSICS, PUBLIC AND POLITICAL FIGURE

Abstract: The article reflects on the life and creative path, scientific and organisational activities of the outstanding Ukrainian scientist in the field of statistical physics, talented teacher, public and political figure Ihor Yukhnovskiy. It emphasises his important role as the head of the People's Council in the adoption of the decision on Ukraine's independence by the Verkhovna Rada. His merits and numerous state awards are highlighted.

Keywords: outstanding Ukrainian scientist, theoretical physicist, academician, public and political figure, Hero of Ukraine.

*Моє заповітне бажання –
побудувати Українську державу.
(Акад. Ігор Юхновський)*

Ігор Юхновський – видатний український учений, доктор фізико-математичних наук, професор Львівського університету, академік НАН України, громадський і політичний діяч, Герой України, народний депутат України перших чотирьох скликань (1990 – 2006), почесний громадянин Львова.

Ігор Рафаїлович Юхновський народився 1 вересня 1925 р. у селі Княгинин Дубенського району Рівненської області у сім'ї службовця. У м. Кременці, що на Тернопільщині, закінчив ліцей. На формування його дитячого та юнацького світогляду великий вплив мав дід – священик і лікар. Ігор Юхновський був учасником Другої світової війни.

У 1946р. він поступив на фізико-математичний факультет Львівського державного університету імені Івана Франка, який закінчив з відзнакою та продовжив навчання в аспірантурі на кафедрі теоретичної фізики. Великий вплив на становлення І.

Юхновського як вченого мали наукові праці та ідеї академіка М. Боголюбова. У 1954 р. він захистив кандидатську дисертацію «Бінарна функція розподілу для систем взаємодіючих частинок», а в 1965 р. – докторську дисертацію «Статистична теорія систем заряджених частинок». [1, 2, 4]

Впродовж 1959 -1969 рр. І. Юхновський – завідувач кафедри теоретичної фізики Львівського університету. У 1967 р. йому присвоєно вчене звання професора. Учений розробив основи методу колективних змінних, запропонував новий математичний апарат для дослідження класичних та квантових систем багатьох частинок.

У 1969 р. І. Юхновський очолив відділ статистичної теорії конденсованих станів в Інституті теоретичної фізики АН УРСР, директором якого на той час був академік М. Боголюбов. Почався дуже плідний період наукової діяльності вченого. Запропоновані та розроблені ним методи статистичної фізики знайшли успішне застосування до опису розчинів електролітів, квантових рідин (рідкий гелій), електронного газу в металах. На початку 70-х років він заклав основи мікроскопічної теорії фазових переходів другого роду, яка дозволила вперше з єдиних позицій виконати розрахунки як універсальних, так і не універсальних характеристик тривимірної моделі Ізінга, яку згодом застосовано до опису магнетиків, сегнетоелектриків бінарних сплавів і рідин. У 1972 р. за наукові

досягнення у галузі статистичної фізики І. Юхновського обрано член-кореспондентом Академії наук УРСР. [9, 10]

Професор І. Юхновський – блискучий педагог. Його лекції – синтез логіки та імпровізації, глибокі знання предмету і методичної майстерності, взірць того, наскільки дохідливо й просто можна викладати найскладніші розділи теоретичної фізики. Для залучення до науки здібної учнівської молоді він ініціював й організував у жовтні 1978 р. Малу академію наук (МАН) старшокласників м. Львова «Єврика» та став її першим президентом. Тепер – це Львівська обласна Мала академія наук учнівської молоді, яка налічує 12 наукових відділень та 63 предметні секції школярів. [5, 6]

У 1980 р. відділ статистичної теорії конденсованих станів переріс у Львівське відділення Інституту теоретичної фізики АН УРСР. Роботи, що виконувалися у відділенні, часто випереджали дослідження закордонних учених. Започатковані регулярні наради з актуальних проблем статистичної фізики, міжнародні конференції, симпозіуми та наукові школи, сприяли зростанню творчого потенціалу та наукового авторитету колективу, очолюваного член-кореспондентом І. Юхновським. У 1986 р. І. Юхновському спільно з П. Боголюбовим та С. Пелетмінським присуджено премію Академії наук УРСР ім. М. Крилова за цикл робіт «Математичні методи дослідження систем з спонтанно порушеною симетрією». У 1988 р. І. Юхновського обрано дійсним членом Академії наук УРСР. У вересні 1990 р. на базі Львівського відділення Інституту теоретичної фізики АН України створено самостійний академічний інститут – Інститут фізики конденсованих систем, директором якого став академік І. Юхновський. Із створенням інституту значно розширилася тематика досліджень. В інституті вперше в Україні запроваджено нові інформаційні технології з доступом до світових банків даних і повним набором послуг до них. У 1994 р. під його керівництвом розпочато дослідження фізичних процесів та опису ядерної магми на зруйнованому четвертому енергоблоці Чорнобильської АЕС. У 2006 р. І. Юхновського обрано Почесним директором цього інституту. [5, 8]

Академік І. Юхновський вніс значний внесок у справу організації науки. Він один із тих, хто у 70-х роках створював Західний науковий центр (ЗНЦ) АН УРСР. З 1971 р. він виконує обов'язки заступника голови ЗНЦ, а у 1990 році його обрано Головою Західного наукового центру. З ініціативи І. Юхновського відкрито філіали вищих навчальних закладів та наукових інститутів у містах Тернополі, Чернівцях, Ужгороді та Луцьку, створено Волинський університет мені Лесі Українки.

*Бесіда акад. І. Юхновського
з проф. І. Вакарчуком*

*Виступ акад. І. Юхновського
на Міжнародній конференції*

У 1989 р. І. Юхновський очолив групу вчених Західного наукового центру для складання кадастру земель Західних областей України. Це була перша спроба проаналізувати земельні ресурси України згідно з існуючими світовими ринковими цінами. У наступні роки він багато працює над фундаментальними проблемами економіки, математичного моделювання суспільних та економічних процесів.

Для проведення наукових досліджень в Україні у 1996 році заснував Фонд підтримки науки. За широту поглядів, впровадження наукових методів пізнання суспільних процесів та вивчення концептуальних принципів розвитку людства академіка І. Юхновського обрано Віце-президентом Всесвітньої Ради Універсалізму, нового напрямку в науці, що розглядає розвиток земної цивілізації в контексті загальних принципів існування Всесвіту. Як президент товариства вчених «Державність» І. Юхновський вболіває за мовну політику в Україні, його гасло: «Не треба нищити українську мову!» [7, 11]

З середини 80-х років І. Юхновський поринає у громадсько-політичну діяльність. Як організатор і співголова Львівської регіональної організації «Меморіал» він доклав чимало зусиль до реабілітації безвинних жертв сталінських репресій. Учений стояв біля витоків Народного Руху за перебудову, сприяв відродженню в Україні Скаутського руху, молодіжного товариства «Пласт». І. Юхновський – член Львівської Крайової Ради та Великої Ради НРУ, делегат Установчого з'їзду Руху. Він висловив ідею про живий ланцюг від Львова до Києва у річницю Злуки, як символ єднання всіх українських земель.

Уже перші кроки І. Юхновського у політиці засвідчили оригінальність та незвичність його підходу до оцінки суспільних і політичних явищ у тодішньому Радянському Союзі. Учений висловив ідею, що закони термодинаміки можна

застосувати при розгляді не тільки об'єктів природи, але й суспільних систем. На підставі другого закону термодинаміки він зробив висновок, що СРСР мусить рано чи пізно розпастися. Ізольована система має мінімальний коефіцієнт корисної дії при тій же затраті енергії і дуже нестійка відносно зовнішніх факторів. Треба було мати глибоке переконання у своїй правоті і велику мужність, щоб послідовно відстоювати свою думку, яка звучала крамольно у часи горбачовської перебудови. [7, 12]

Почався новий етап його державно-політичної діяльності. І. Юхновського обирають членом Президії Верховної Ради України, керівником Народної Ради, яка була парламентською опозицією, головою постійної комісії з питань народної освіти і науки. Завдяки старанням опозиції, тодішня Верховна Рада першого скликання прийняла низку доленосних рішень, одним з яких був Акт про незалежність України, який визначив її подальшу долю. Ігорю Юхновському, як керівнику Народної Ради, довелося прикласти неймовірних зусиль, щоб прийняти державну символіку: Гімн «Ще не вмерла Україна», синьо-жовтий Прапор і Герб.

Навесні 1991 року Верховна Рада делегувала І. Юхновського до Москви, щоб виробити Союзний договір. На першому засіданні у Москві він висловив думку, що СРСР як гігантська надмірно централізована держава повинна розпастися на суверенні держави, які вже потім за власною волею можуть утворити Союз. Звістка про ГКЧП 19 серпня 1991 р. застала І. Юхновського у Львові. Тоді він взяв участь у засіданні облвиконкому, на якому вироблено план дій. Після цього він поїхав до Києва, де взяв активну участь у роботі Народної Ради, яка вимагала від Верховної Ради прийняти рішення про незалежність України. Проте переважаюча більшість у Верховній Раді чинила шалений опір. І тут вирішальну роль відіграв великий політичний хист І. Юхновського. У своєму виступі він переконав депутатів у необхідності прийняття Декларації про незалежність України і зазначив, що вирішальну роль повинен відіграти Всенародний референдум з цього питання. 1 грудня 1991 року відбувся Всенародний референдум і понад 93 % виборців України проголосували за її незалежність. Саме після оголошення результатів Референдуму уряди всіх країн світу почали визнавати Україну як суверенну державу. У 1992-1993 рр. І. Юхновський обіймав посаду Першого віце-прем'єр-міністра України. Знання фізики стали І. Юхновському у пригоді і під час поїздок за кордон у 1993 р. у США, Німеччину, Австрію у справі вирішення питань утилізації ракет з ядерними боєголовками.[7, 12]

І. Юхновський у 1994 р. вдруге обраний депутатом Верховної Ради України, у 1994-1996рр. – лідер депутатської групи «Державність». У 1996 р. з його

ініціативи створена Міжвідомча аналітична консультативна рада при Кабінеті Міністрів України. У 1998 р. І.Юхновський втретє обраний народним депутатом України, членом фракції Українського Народного Руху.

Протягом грудня 1999 – березня 2002 р. І. Юхновський очолював Комітет з питань науки і освіти Верховної Ради України. У 2002 р. обраний до Верховної Ради України вчетверте від блоку В. Ющенко «Наша Україна», був першим заступником, а згодом головою Комітету Верховної Ради України з питань науки й освіти та головою спеціальної тимчасової комісії Верховної Ради України з питань майбутнього.

У червні 2006 року Постановою Кабінету Міністрів України І. Юхновського призначено директором Українського інституту національної пам'яті – новоствореного центрального органу виконавчої влади з спеціальним статусом, яким він керував до липня 2010 року. Функції Інституту передбачали реалізацію державної політики та координацію діяльності у сфері відновлення та збереження національної пам'яті Українського народу, забезпечення всебічного вивчення етапів боротьби за встановлення державності України у XX столітті, історичного минулого Українського народу, у тому числі усіх форм репресій, здійснення комплексу заходів з увічнення пам'яті жертв голодоморів та політичних репресій, учасників національно-визвольної боротьби. У 2006 році за ініціативою І. Юхновського засновано Міжнародний благодійний фонд національної пам'яті України і його обрано президентом цього фонду.[7, 13]

*Виступ І. Юхновського на Установчому з'їзді
Народного Руху України*

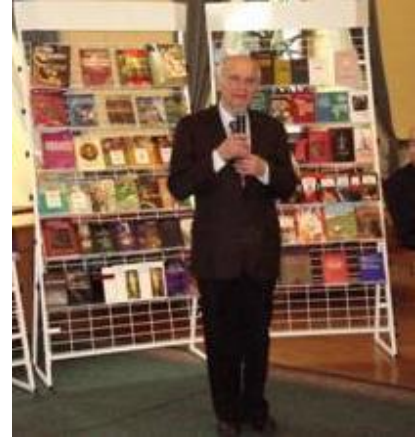
*І. Юхновський – директор Українського
інституту національної пам'яті*

І. Юхновський цікавився математичними методами в економіці та розвитку суспільства, проблемами енергетики, безпеки об'єкта «Укриття» на четвертому енергоблоці Чорнобильській АЕС, теорією гетерогенного каталізу та іншими

стратегічно важливими інноваційними проблемами. Його монографія «Вибрані праці. Економіка» стала узагальненням результатів досліджень економічного і виробничого стану основних галузей виробничої діяльності України. Матеріали базуються на описі балансу попиту і пропозиції, мають цінний аналітичний та рекомендаційний характер для спеціалістів і керівників відповідних галузей.[11]

*Біля Меморіалу пам'яті жертв голодомору в Україні (зліва направо):
директор ІНП акад. І. Юхновський, президент
СКУ Є. Чолій, генеральний секретар СКУ С.
Романів (Київ, 2010)*

*Виступ І. Юхновського на
презентації десяти томного видання
УКРАЇНА. Антологія пам'яток
державотворення Х-XX століття»
(2010 р.)*

І. Юхновський – автор понад 500 наукових праць, 6 монографій та підручників, почесний член Українського фізичного товариства, почесний директор Інституту фізики конденсованих систем НАН України, почесний доктор Інституту теоретичної фізики ім. М. Боголюбова НАН України, доктор Honoris Causa національних університетів: Львівського імені Івана Франка, Волинського імені Лесі Українки, Прикарпатського імені Василя Стефаника та Ужгородського, відмінник народної освіти України (2000), Дійсний член Наукового товариства імені Т. Шевченка, лауреат премії імені М. Крилова (1986), лауреат премії НАН України імені М. Боголюбова за цикл наукових праць «Асимптотичні методи нелінійної механіки та статистичної фізики» (2018).[8, 9, 13]

І. Юхновський – народний депутат України перших чотирьох скликань (1990 – 2006), Голова Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти (у трьох каденціях), Державний радник України – голова Колегії з питань науково-технічної політики Державної Думи України (1992), Перший віцепрем'єр-міністр України (1992 – 1993), Голова Українського інституту

національної пам'яті (2006 – 2010), голова Всеукраїнського об'єднання ветеранів (1996 – 2009), засновник та член Ініціативної групи «Першого грудня».

І. Юхновський нагороджений орденами: «Знак Пошани» (1975), Трудового Червоного Прапора (1985), Вітчизняної війни I ст. (1985), Князя Ярослава Мудрого V ступеня (2001), IV ступеня (2009), III ступеня (2020), повний кавалер ордена «За заслуги» (2000), Свободи (2016); Святого Архистратига Михаїла (1999, УПЦ КП), медаллю імені Макаренка, Почесною відзнакою Президента України (1995), Відзнакою Президента України – ювілейною медаллю «25 років незалежності України» (2016).

Указом Президента України від 23 серпня 2005 року Ігорю Юхновському присвоєно звання Герой України з врученням ордена Держави за визначний особистий внесок у національне відродження і побудову незалежної Української держави, багаторічну плідну громадську і політичну діяльність, вагомі наукові досягнення.[13]

Акад. І. Юхновський – голова Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти (2009)

Академік Ігор Юхновський – непересічна людина; він захоплювався історією, живописом, поезією, знав багато віршів і народних пісень; багатогранність його таланту у поєднанні з працьовитістю та високими людськими рисами – чесністю, правдивістю, відкритістю до людей – забезпечили йому високий авторитет в Україні і у світі.

У 2016 році, з нагоди 760-річчя Львова, Ігорю Юхновському було присвоєно звання «Почесний громадянин міста Львова» [14].

26 березня цього року на 98 році життя відійшов у вічність Ігор Рафаїлович Юхновський... У пам'ять про Героя України, всесвітньовідомого вченого-фізика, громадського та політичного діяча, який вніс вагомий вклад у розвиток науки, політики та незалежності України, 1 вересня 2024 року (у день його народження) встановлена меморіальна таблиця на фасаді Інституту фізики конденсованих систем НАН України у Львові.

1 вересня 2025 року виповниться 100 років від дня народження Ігоря Рафаїловича Юхновського. На засіданні сесії Львівської міської ради 12 вересня 2024 року прийнято рішення про проголошення 2025 року у Львівській громаді – Роком видатного науковця та державотворця Ігоря Юхновського [14].

Список використаних джерел

1. Історія Академії наук Української РСР. – К.: Наук. Думка, 1982. – 860 с.
2. *Encyclopedia*. Львівський національний університет імені Івана Франка/ За ред. М.М. Мартиняк-Жовтанецької. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, – Т.2, 2012. – 716 с.
3. М. Козловський, І. Мриглод, І. Стасюк. Ігор Юхновський // *Вісник НТШ*, 2010. Ч. 4., – С. 57-59.
4. Фізичний факультет. Факультет електроніки. Астрономічна обсерваторія/ Матеріали до енциклопедії Львівського університету/за ред. О. Миколайчука. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – 205 с.
5. *Формули життя і творчості академіка Юхновського. Есе, інтерв'ю, хроніка* / Ред. колегія В.Й. Здоровега, Б.В. Залізняка, О.Л. Іванків та ін. – Львів-Київ, 2000. –160с.
6. Шаромова В.Р. Українські фізики та астрономи. Посібник-довідник. Вид. 2-ге. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2009. – 352 с.
7. І. Юхновський. Україна – незалежна держава: Виступи, аналітичні статті. – Львів: ЗНЦ АН України, 1994. –128 с.
8. І.Р. Юхновський. Бібліографічний покажчик. – К: Наук. думка, 1995. – 85с.
9. І. Юхновський, М. Козловський, І. Пулюк. Мікроскопічна теорія фазових переходів у тривимірних системах. – Львів: Євросвіт, 2001. – 592 с.
10. І.Р. Юхновський. *Вибрані праці. Фізика*. Львів: Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2005. – 858 с.
11. І.Р. Юхновський. *Вибрані праці. Економіка*. Львів: Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2005. –864 с.
12. І.Р. Юхновський. *Вибрані праці. Політика*. Львів: Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2010. –566 с.
13. Ігор Юхновський /Наші славні НТШівські ювіляри // *Вісник НТШ*, 2015. Ч. 53-54. – С. 68-69.
14. Електронний ресурс: https://city-adm.lviv.ua/news/society/public_sector/303318-2025-rik-u-lvovi-proholosyly-rokom-ihoria-yukhnovskoho

ТЕХНІЧНІ НАУКИ

УДК 656.072.41

*Zhuk Mykola, Ph.D., associate professor
Markevych Anastasiia, student
Lviv Polytechnic National University
Lviv, Ukraine*

FEATURES OF FORMATTING THE DEMAND FOR MOVEMENT IN LARGE CITIES

Abstract – The article describes the factors that influence the demand for movement in large cities. It highlights the impact of the COVID-19 pandemic and the war in Ukraine on the change in demand structure. The results of research on the transport behavior of residents are presented. It also discusses changes in transport behavior and logistics separately.

Key words – movement, demand, transport behavior, logistics.

*Жук Микола, к. т. н., доцент
Маркевич Анастасія, студент
Національний університет «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПОПИТУ НА ПЕРЕМІЩЕННЯ У ВЕЛИКИХ МІСТАХ

Анотація – У статті описано фактори, що впливають на попит на переміщення у великих містах. Вона підкреслює вплив пандемії COVID-19 та війни в Україні на зміну структури попиту. Наведено результати досліджень транспортної поведінки мешканців. Окремо розглянуто зміни в транспортній поведінці та логістиці.

Ключові слова – переміщення, попит, транспортна поведінка, логістика.

Features of Demand Formation for Movement in Large Cities

Currently, one of the main and essential factors in people's lives is movement. A large percentage of this movement is irregular trips for shopping, which is connected to urban freight transport. This leads to an increase in demand for product delivery to shopping locations, last-mile delivery, and partly an increase in the volume of household waste removal.

The formation of demand for movement in large cities depends on many factors, including socio-economic conditions, technological innovations, and changes in consumer behavior. In light of global challenges, such as the COVID-19 pandemic and the war in Ukraine, this process has gained new features. This study examines the key factors that determine the demand for movement in large cities, particularly the impact of war, economic instability, technology, transport behavior, and innovations in finance.

1. Changes in Transport Behavior and Logistic Challenges Related to COVID-19

1.1. Decrease in Mobility Due to the COVID-19 Pandemic

The COVID-19 pandemic had a significant impact on transport behavior in cities. Specifically, the document by Anwari et al., 2021 [1] highlights that during the pandemic, people started using public transportation less because of the fear of the virus and quarantine restrictions. This, in turn, affects the financial state of transport service operators and their ability to provide quality service amid decreased demand. For example, in 2020, the number of trips in the Western region of Ukraine decreased by 43% in the Ternopil region and by 64% in the Rivne region [2]. The railway transport was affected the most, as people avoided trains due to the high risk of infection in shared carriages. Instead, demand increased for private transport and alternative means of transportation, such as bicycles, which negatively impacted the country's economy. In Fig.1, we can see the changes in passenger transport volumes during the first year of the pandemic [2].

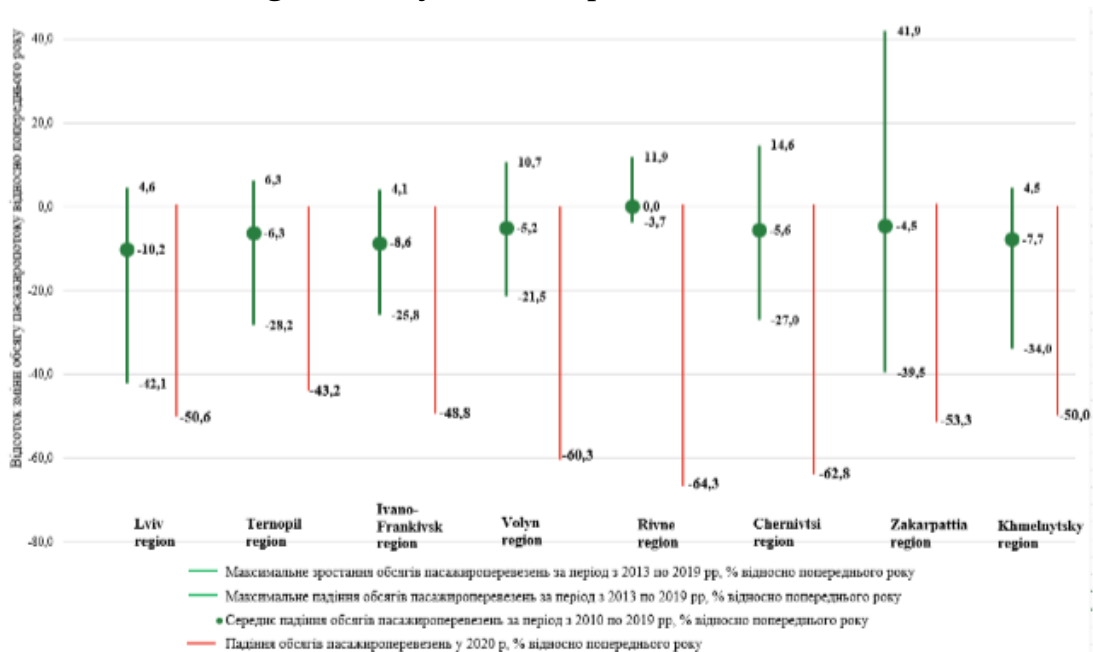

Fig. 1. Changes in the volume of passenger transportation during the first year of the pandemic

Also, as we mentioned, railway transport was the most affected during the pandemic. This statement can be shown in more detail with Fig. 2, which displays the number of trips before and after COVID-19 [2].

These changes intensified during the war, as infrastructure damage and movement restrictions made public transportation even less safe. As a result, residents of large cities increasingly turned to alternative transport options and remote forms of communication and services. Consequently, more consumers switched to online

shopping, ordering goods over the internet to avoid contact and crowds. The closure of many retail locations and limited access to public transportation also encouraged this shift.

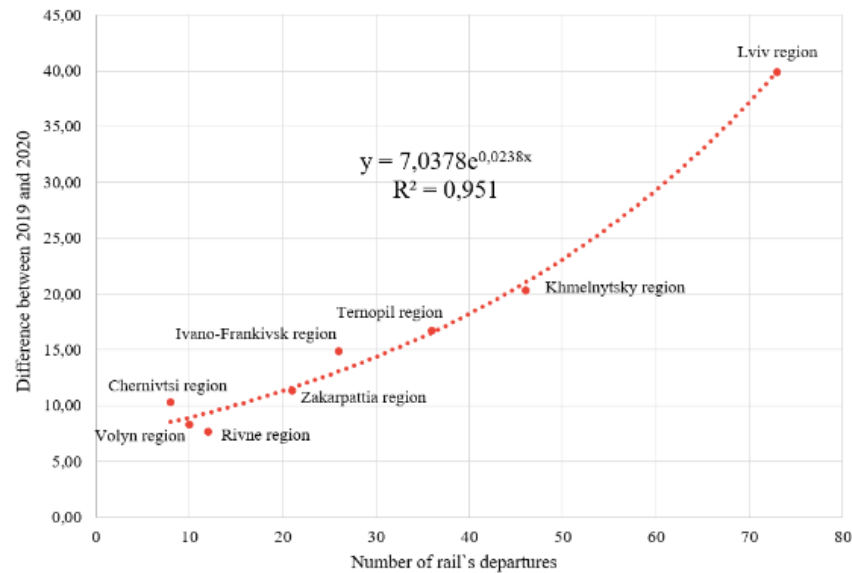

Fig 2. The relationship between the number of shipments from a railway hub and the difference between the number of rail and road transports before and during the pandemic

1.2. Demand for Online Delivery and Growth of E-commerce

During quarantine restrictions, many people preferred to avoid contact with others and crowded places like supermarkets and stores, so a significant part of shopping behavior shifted to the online segment. The demand for online delivery of groceries and other goods sharply increased, putting additional pressure on logistics companies that needed to adapt quickly to new conditions. Specifically, many consumers chose online stores as their main way to shop because it saves time and reduces the risk of contact in physical stores. These conditions encouraged logistics companies to quickly adapt to consumer needs, which also helped increase trust in e-commerce. The growth in demand for online delivery services became evident through increased activity on platforms like Glovo, Rozetka, Zakaz.ua, and other services.

2. War and Pandemic as Factors of Change in Demand for Movement

2.1. Economic Challenges and Decrease in Consumer Demand

The war in Ukraine has significantly affected the economy of large cities such as Kyiv, Kharkiv, and Odesa. These three cities ranked highly in terms of economy and logistics, so they provide clear examples of how the military actions impacted their economies, particularly the demand for goods and services. Infrastructure destruction, business closures, and rising unemployment have led to changes in demand structure. Rising unemployment and overall economic instability forced people to focus more on

essential goods, partly due to the convenience of online ordering, which reduces unnecessary contact and saves travel time.

Currently, Odesa has suffered less infrastructure damage than Kyiv and Kharkiv; however, it also faced a serious crisis due to its location and role as a port city, facing severe challenges in trade and supply chains due to port blockades and the suspension of maritime transport.

Due to daily instability and general deterioration of the financial situation for a large portion of the population, many non-food businesses have struggled. Urban residents have shifted their focus to essential goods. With the spread of online services and the general trend toward minimizing contact, many city residents are increasingly shopping online, especially during the crisis. Demand for food, drinking water, hygiene products, and medical supplies has risen sharply due to the need to create stockpiles in case of supply disruptions. These factors have altered urban residents' transportation behavior.

Another reason for the decrease in the consumer base in these cities is that many residents of these regions have either moved to safer areas or left the country. This has been especially significant for Odesa, as it was not only a port hub but also a tourist destination, which lost both international trade connections and a large tourism base after the onset of hostilities.

Additionally, the war has led to logistical challenges affecting the supply of goods in large cities. This has caused price increases and limited availability of many products.

2.2. Social Changes and Consumer Adaptation

The displacement of the population during the war became another important factor influencing demand in large cities. Many people moved to other regions or left the country, changing the cities' demographic structure and creating new needs for housing, medical services, and essential goods. Refugees and internally displaced persons created additional demand in housing, food, and other essential goods markets in cities that received displaced persons.

The most significant changes occurred in Lviv, as it became the main center for receiving internally displaced persons (IDPs). According to local authorities, more than 240,000 IDPs have arrived in Lviv and the region since the start of the war. This has greatly exceeded previous migration rates in the region, putting immense pressure on local infrastructure, labor markets, and housing.

In addition to the high demand for housing, the need for essential goods and services such as food, medical care, and hygiene products increased. The local market, usually geared toward serving a permanent population, was unprepared for such a sudden rise in demand. This led to temporary disruptions in the supply of certain goods and

increased prices for essential products and services, complicating matters for both local residents and displaced persons.

A study of the transport behavior structure of Lviv residents was conducted. The research was carried out in the form of a survey using Google Forms. A total of 323 questionnaires were collected. The means of movement are shown in Fig. 3.

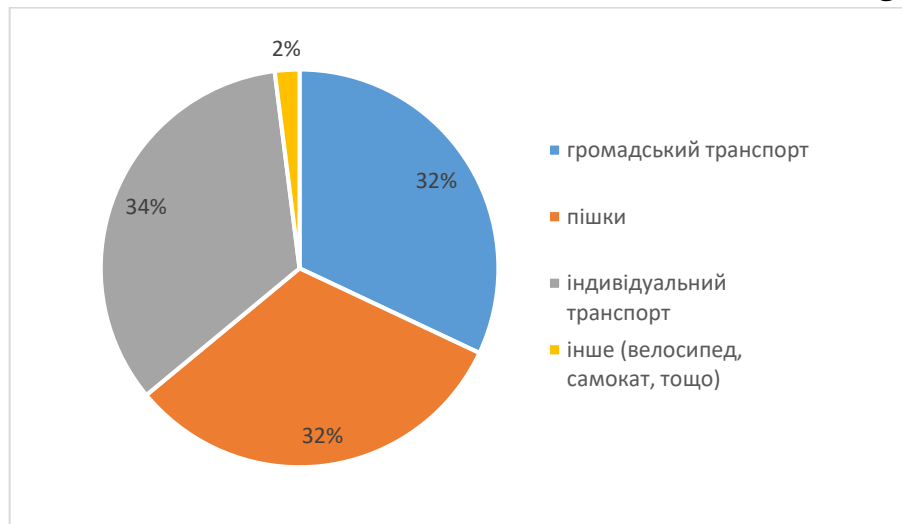

Fig. 3 Distribution of respondents' answers regarding the method of travel for the purpose of shopping

According to research results, the largest share of irregular trips is for food shopping, accounting for 72%. Meanwhile, trips for non-food items make up 8.3% of movements. Another 19.7% of movements are trips for mixed goods.

3. The Impact of Technological Innovations on Demand Formation

3.1. Financial Solutions and Robo-Advisors in Crisis Situations

Financial innovations, such as robo-advisors, play an important role in maintaining stability in financial markets during crises. As noted in the study by Garcia, 2022, robo-advisors have become a key tool for investors in large cities who seek to automate their investments and minimize risks in uncertain conditions [3]. These platforms allow consumers with moderate incomes to manage their assets through simple and affordable solutions, which became especially relevant during the pandemic and the war, when access to traditional financial services was limited.

3.2. Digital Twins and the Personalization of Financial Solutions

Digital twin technology, as discussed in the study by Anshari et al., 2022, offers a new approach to the personalization of financial solutions [4]. It allows the collection of large volumes of real-time data on users and provides more accurate recommendations. In large cities, where people actively use digital services, this technology can become an important tool for improving financial stability and investment behavior.

4. Social and Economic Factors of Demand Formation

4.1. Increase in Demand for Basic Goods

In times of crisis, demand for basic goods like food, medicine, and fuel rises significantly. This is due to the need to stock up because of supply chain disruptions and inflationary pressures. Alongside the increase in demand for basic goods, the number of online orders for these items also grows, as consumers try to ensure access to necessities without leaving their homes. In large cities, where most of the population relies on stable access to goods, the role of local producers and suppliers who can respond more quickly to changes in demand becomes more important.

4.2. Socially Responsible Investments and Demand for Sustainable Solutions

Global trends toward environmentally responsible consumption also impact demand formation in cities. As stated in Research and Markets, 2022, investments in environmentally sustainable and socially responsible companies are growing [5]. Consumers, especially younger generations, actively support brands that follow principles of environmental and social responsibility, which influences the choice of goods and services in large cities.

Conclusions

Demand formation in large cities is determined by a multi-factor influence, including economic, social, and technological changes. The COVID-19 pandemic and the war in Ukraine have become critical factors that have affected changes in consumer behavior, the development of technological solutions, and the adaptation of transport habits. Technological innovations, such as robo-advisors and digital twins, provide new opportunities to stabilize demand during a crisis, especially through the automation of financial decisions and personalized service.

Future research could focus on the long-term effects of implementing these technologies in cities and the impact of new models on demand formation for movement in conditions of economic uncertainty.

Referens

1. Exploring the travel behavior changes caused by the COVID-19 crisis: A case study for a developing country / A. A.Nafis, A. Md Tawkir, I. Md Rakibul, Md Hadiuzzaman // *Transportation Research Interdisciplinary Perspectives*. – 2021. 1-16. DOI: [10.1016/j.trip.2021.100334](https://doi.org/10.1016/j.trip.2021.100334)
2. Shifting the population mobility of the Ukraine western region on the strength of the COVID-19 pandemic / H.Pivtorak, M.Zhuk, I. Gits, A. Galkin // *Archives of Transport*. – 2022 7-23. DOI: [10.5604/01.3001.0015.9173](https://doi.org/10.5604/01.3001.0015.9173)
3. Tiger G. \"Robo-Advising: Past, Present, and Future US Trends\" [Електронний ресурс] / Garcia Tiger // Thesis for: MSc Financial Technology. – 2022. DOI: [10.13140/RG.2.2.28601.03682](https://doi.org/10.13140/RG.2.2.28601.03682)
4. Maat K. Accessibility or Innovation? Store Shopping Trips versus Online Shopping / K. Maat, R. Konings // *Transportation Research Record Journal of the Transportation Research*. – 2022. DOI: [10.1177/0361198118794044](https://doi.org/10.1177/0361198118794044)
5. Suel E. Incorporating online shopping into travel demand modelling: challenges, progress, and opportunities / E. Suel, J. W. Polak // *Transport Reviews*. – 2022.1-26. DOI: [10.1080/01441647.2017.1381864](https://doi.org/10.1080/01441647.2017.1381864).

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ

УДК 796.011.1.

*Головченко Ольга, викладач
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
ННЦ «Інститут біології та медицини»
м. Київ, Україна*

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ - ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В УМОВАХ СУЧАСНОСТІ

Анотація: Дана стаття показує аналіз перспектив і розвитку фізичного виховання в сучасному світі. Доведено, що фізичне виховання полягає в тому, щоб зробити виховання тіла регулярним, навчаючи дітей рухам і розвиваючи необхідні навички для оволодіння багатьма видами фізичної активності, а також прищеплювати інтерес до фізичної активності, що є важливими для здорового розвитку та закладає основи здорового способу життя дорослих.

Ключові слова: Розвиток, фізичної активності, навички, знання, заохочення, наслідки, зміцнення, когнітивний розвиток.

*Holovchenko Olha, teacher
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
NSC "Institute of Biology and Medicine"
Kyiv, Ukraine*

PHYSICAL EDUCATION - PROSPECTS OF DEVELOPMENT IN MODERN CONDITIONS

Abstracts: This article shows the analysis of prospects and development of physical education in the modern world. It has been proven that physical education consists in making physical education regular, teaching children movements and developing the necessary skills to master many types of physical activity, as well as instilling an interest in physical activity, which is important for healthy development and lays the foundations for a healthy adult lifestyle.

Key words: Development, physical activity, skills, knowledge, encouragement, consequences, strengthening, cognitive development.

Постановка проблеми. В умовах погіршення якості життя суспільство мусить вживати заходів, щоб поліпшити своє здоров'я та популяризувати активний спосіб життя. Людство починає усвідомлювати, що добробут безпосередньо пов'язаний зі здоров'ям, а фізична культура і спорт є одним із засобів його збереження. Однією з найбільш значущих дискусій у сфері фізичних вправ фізичне виховання та громадського здоров'я є те, що зниження фізичне виховання призводить до відповідного зниження фізичної активності фізичної активності, що сприяє зростанню гіпокінетичних захворювань серед дітей та підлітків шкільного віку. ФВ (у значенні стандартизованої навчальної програми для школярів, спрямованої на розвиток рухових навичок, знань та поведінки, необхідних для активного способу життя) роблять помітний внесок у розвиток

основних фізичних компетенцій дітей, а також сприяють покращенню їхніх соціальних навичок і поведінки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Загальна мета фізичного виховання полягає в тому, щоб зробити виховання тіла регулярним, навчаючи дітей рухам і розвиваючи необхідні навички для оволодіння багатьма видами фізичної активності, а також прищеплювати інтерес до фізичної активності, що є важливими для здорового розвитку та закладає основи здорового способу життя дорослих. ЮНЕСКО [3] зазначає, що фізичне виховання мають бути ефективно впроваджені, щоб забезпечити основу для широкої соціальної залученості та розвитку навичок і знань, необхідних для визначення нових форм глобального громадянства. У зв'язку з цим ЮНЕСКО [4] проголошує, що практика і повноцінна участь у фізичне виховання є фундаментальним правом людини. Так, шкільне середовище залишається одним із сприятливих середовищ для пропагування фізично активного способу життя серед дітей та підлітків.

Однак, як зазначають ЮНЕСКО [3], культура фізичне виховання занепадає. Це було доведено дослідженням [5], проведеним в усіх регіонах світу. Воно показало, що (а) фізичне виховання замінюються основними предметами, такими як математика, природничі науки, мова, мистецтво тощо; (б) програмний час для фізичне виховання відводиться для перерахованих основних предметів; (в) замість занять фізичне виховання дітей заохочують займатись прибиранням або просто відправляють учнів додому. У зв'язку з цим, ЮНЕСКО [5] зазначає, що фізичне виховання має нижчу повагу і статус порівняно з іншими предметами. Це особливо помітно в Північній Америці, Африці та на Близькому Сході - 77%, 69% та 65% відповідно.

Як наслідок, середній час, що виділяється на фізичне виховання у початковій і середній школі, залишається низьким - 97 і 99 хв, проти бажаних 120 і 180 хв у початковій і середній школі відповідно. Окрім недостатнього часу, відведеного навчальним планом, повідомляється також про скасування уроків фізичне виховання на рівні 100% у Північній Америці, 65% в Африці та на Близькому Сході та 52% у Латинській Америці та Карибському басейні, згідно з даними ЮНЕСКО [5].

Отже, теперішньому станові фізичної культури властивий певний занепад, що потребує комплексного дослідження.

Мета дослідження – обґрунтувати доцільність посилення заходів щодо поширення культури активного способу життя серед учнів навчальних закладів.

Методи дослідження. У роботі були використані такі методи: аналіз спеціалізованої літератури, аналіз даних мережі «Інтернет», порівняльний аналіз.

Результати дослідження та їх обговорення. Початком фізичне виховання можна вважати ранні стадії життя суспільства, в яких ключовою метою освіти було навчити виживання. Так, навчальна програма складалася з таких курсів як полювання, метання, біг, стрибки тощо, відповідно до того, щоб зміцнити людей для пошуку їжі та захисту своїх сімей від хижих тварин та інших стихійних лих.

Філософською основою освіти стародавніх греків було поняття дуалізму, яке в грецькому навчальному плані було представлено двома компонентами, а саме гімнастикою та академією. По суті, освіта мала на меті забезпечити естетичний та фізичний розвиток тіла за допомогою спорту; зокрема, Спарта використовувала ФВ, орієнтуючись на військову підготовку, на противагу більш різнобічній освіті Афін.

Ідея поєднання духовного та фізичного розвитку, культивована грецькою цивілізацією, у Середньовіччі занепала. Пізніше, в епоху Ренесансу (Відродження, доба Великих географічних відкриттів), пріоритетне навчання всебічно розвиненої людини було відновлено греками, оскільки саме такі освічені люди були потрібні, щоб зайняти своє місце у культурному суспільстві. Таким чином, фізичне виховання як компонент цілісної освіти слугував потребам суспільства. Приблизно до 1820 року основна увага в школах була зосереджена на фізичному вихованні, яке виражалося в гімнастиці, догляді та розвитку людського тіла. До 1950 року основні курси з фізичне виховання були запроваджені у понад 400 інститутах з метою популяризації фізичне виховання.

Хоча це вважалося видатним досягненням, фізичне виховання не були запроваджені як рівноправний предмет в усіх школах світу. Факти свідчать про те, що в кінці 20-го століття (1970-1980-ті роки) фізичне виховання зазнали сильного занепаду, що пов'язано зі збільшенням доступності інших предметів, внаслідок чого увага, час і цінність, які приділялися фізичне виховання, були зміщені на користь інших академічних дисциплін.

Усвідомлюючи цю кризу, 21 листопада 1978 року ЮНЕСКО запровадила Міжнародну хартію фізичного виховання, фізичної активності та спорту.

У зв'язку із занепадом фізичне виховання була створена Міжнародна рада спортивної науки та фізичного виховання (ICSSPE) для вирішення цієї проблеми. Саме в цьому контексті 3-5 листопада 1999 року в Берліні ICSSPE за підтримки Міжнародного олімпійського комітету (МОК), Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) та ВООЗ організувала перший міжнародний саміт, який зібрав політиків, практиків фізичного виховання з усього світу, дослідників та адміністраторів для обміну всією необхідною інформацією щодо фізичне виховання.

Виявилося, що міжнародна хартія ЮНЕСКО 1978 року про фізичне виховання не виконується. Більше того, фізичне виховання зазнали скорочення відведеного навчального часу, дефіцит ресурсів (фінансових, матеріальних і людських) і маргіналізації, пов'язаної з низьким статусом і зневагою з боку влади.

Резолюція Європейського парламенту 2007 року [6] проголосила: «фізичне виховання має потенціал зробити значний внесок у розвиток дітей, шкіл і суспільства в цілому, сприяючи: дбайливому ставленню до тіла, повноцінному розвитку розуму і тіла, усвідомленню ролі фізкультури у зміцненні здоров'я, психосоціальному розвитку (самооцінка і впевненість у собі), когнітивному розвитку та академічній успішності, покращенню соціальних навичок (толерантність і повага до інших, співпраця і згуртованість, лідерство, командний дух, протидія асоціальній поведінці), естетичному, духовному, емоційному і моральному (чесна гра, формування характеру) розвитку, профілактиці ожиріння і малорухливого способу життя, підвищення якості життя тощо».

ФВ створюють систему життєвих навичок, яка формує особистість в цілому, заохочуючи до розумного вибору та культивуючи здоровий спосіб життя - фізичної активності та ефективна фізичне виховання є важливими елементами у формуванні дітей та підлітків. Вони покращують академічну успішність та сприяють фізичному, когнітивному й психічному здоров'ю учнів. Далі розглянемо роль фізичне виховання у когнітивній, фізичній, емоційній та оздоровчій сферах.

1. Когнітивна діяльність, академічна успішність та здоров'я мозку.

Академічна успішність, хороші когнітивні здібності та здоров'я мозку впродовж життя пов'язані з часом, який учні витрачають на участь у фізкультурно-оздоровчих заходах, як одноразових, так і регулярних. Платон, Аристотель і Руссо, класики освіти 18 століття, стверджували, що розвиток тіла має врівноважувати розвиток розуму [8].

Щоб висвітлити питання впливу фізичне виховання на академічну успішність, когнітивний розвиток та здоров'я мозку, було проведено кілька досліджень.

Цікаво, що рівень залучення до фізичне виховання позитивно впливає на покращення показників когнітивних навичок та поведінки учнів. Так само когнітивні переваги, такі як виконавча функція, накопичуються завдяки участі у фізичної активності незалежно від того, як довго вона триває, наскільки інтенсивною або частою є. Навіть один випадок високоякісної фізичної активності може покращити результати дітей та підлітків у тесті на виконавчу функцію.

Що ще важливіше, участь у фізичної активності покращує не лише когнітивний розвиток та академічну успішність учнів, але й робить значний внесок у підтримання здорового когнітивного розвитку в дорослому і навіть у похилому віці. Таким чином, існують докази того, що участь у фізичної активності в ранньому дитинстві допомагає в боротьбі з когнітивним старінням.

Що стосується здоров'я мозку у зв'язку з фізичне виховання, то різні дослідники проводили різноманітні дослідження і прийшли до різних висновків щодо переваг фізичної активності для здоров'я мозку. Фізичної активності впливає на фізіологію мозку студентів, збільшуючи ріст мозкових капілярів, покращуючи кровотік, ріст нервових клітин у гіпокампі, рівень нейромедіаторів, розвиток нервових зв'язків тощо. Покращення уваги, обробки, зберігання та пошуку інформації; покращення здатності долати труднощі - все це пов'язано з фізіологічними змінами в мозку, яким сприяє фізичної активності.

2. Фізична діяльність

Згідно з дослідженнями Салліса та Оуена [9], фізичне виховання є одним із провідних факторів, що впливають на фізичне здоров'я. Вони усувають причини та знижують ризик хронічних захворювань, зміцнюють організм, а також покращують фізичну підготовку в дитячому та підлітковому віці, що зберігається у дорослому та похилому віці.

Фізичне виховання приносять значну користь людям із загальним станом здоров'я: вони допомагають скоригувати погану поставу, сприяють природному зростанню дитини тощо.

Участь у якісних фізичне виховання покращує фізичний стан учасників з точки зору індексу маси тіла, що призводить до нормальної ваги протягом шкільного періоду та в майбутньому.

Найбільш очевидною і важливою перевагою активних занять фізичної активності є значне поліпшення компонентів фізичної підготовки, пов'язаних зі здоров'ям (аеробна підготовленість, м'язова сила і витривалість, гнучкість і форма тіла), як у дітей шкільного віку, так і у підлітків.

3. Емоційна сфера

З активною участю у фізичної активності пов'язано багато позитивних емоційних ефектів, таких як щастя, задоволення і впевненість у собі. ВООЗ [10] у своєму дослідженні про спорт і дітей підтвердила, що участь у фізичне виховання покращує самооцінку, самосприйняття та психологічне благополуччя учасників.

Як зазначає Гілман [11], студенти, які беруть участь у фізкультурно-оздоровчих заходах, відчувають більше щастя порівняно з тими, хто залишається осторонь.

Існує позитивна кореляція між участю у фізичної активності та психологічними перевагами, такими як зниження стресу, тривоги і депресії, а також емоційне зростання і самовираження. За даними Данн та ін. [12], активна участь у фізичне виховання знижує рівень тривоги та депресії, підвищує позитивний настрій, самооцінку та спокійний сон.

4. Сфера здоров'я

Фізичної активності має низку переваг щодо різних аспектів здоров'я, таких як покращення здатності до аеробіки, м'язової та кісткової сили, гнучкості, інсулінорезистентності та ліпідного профілю, що призводить до зниження ризику серцево-судинних захворювань, психічних розладів та інших хронічних захворювань, таких як цукровий діабет, остеопороз, ожиріння тощо. Участь у фізичне виховання зміцнює кістки, запобігаючи переломам, пов'язаним з остеопорозом; покращує м'язову силу, гнучкість, координацію та рівновагу.

Що більш важливо, фізичної активності є корисною для людей різного віку, включаючи дітей, підлітків, дорослих та людей похилого віку, за умови їх ефективної участі в ній. На майбутню захворюваність (ризик переломів) впливає рання фізичної активності, яка має велике значення в лікуванні, а також зниженні частоти і тяжкості деяких гіпокінетичних захворювань у дітей і підлітків. Фізичної активності під час шкільних перерв значною мірою сприяє поліпшенню кардіореспіраторної та м'язової підготовки, а також більш здоровій масі тіла в дітей.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Доведено, що фізичне виховання відіграє важливу роль у всебічній освіті у 21-му столітті, оскільки діти та підлітки поступово стають дорослими, а згодом і людьми похилого віку, утворюючи суспільство. Іншими словами, надати якісні фізичне виховання дітям шкільного віку - це забезпечити активний спосіб життя для спільноти впродовж усього життя. Це встановлено на основі переваг, які можна отримати від фізичної активності в усіх сферах людського розвитку, а саме в когнітивному, фізичному, емоційному, медичному, соціальному, моральному та культурному аспектах людського життя, про які йшлося в цьому дослідженні. Утім поширення фізичної культури досі стикається з певними проблемами. Способи їхнього вирішення складають перспективи подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Порохнявий, Андрій Вікторович, and Анастасія Сергіївна Коваленко. СХОЖІСТЬ ТА ВІДМІННІСТЬ ПОНЯТЬ ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ. *Фізична культура в університетській освіті: інновації, досвід та перспективи розвитку в умовах сучасності*: збірник матеріалів (2022): 337.

2. Бондар, А. С., І. В. Петренко, and О. А. Томенко. "Сучасні тенденції управління фізичною культурою і спортом в Україні. Слобожанський науково-спортивний вісник. 6 (2021): 57-63.
3. UNESCO. *Quality Physical Education: Guideline for Policy Makers*; UNESCO: Paris, France, 2015; Available online: <https://en.unesco.org/inclusivepolicylab/sites/default/files/learning/document/2017/1/231101E.pdf>
4. UNESCO. *International Charter of Physical Education and Sports*; UNESCO: Paris, France, 1978; Available online: https://en.unesco.org/sites/default/files/sport_e.pdf.
5. UNESCO. *World-Wide Survey of School Physical Education–Final Report 2013*; UNESCO: Paris, France, 2014; Available online: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000229335>.
6. CDC. *The Association between School-Based Physical Activity, Including Physical Education and Academic Performance*; U.S Department of Health and Human Services: Washington, DC, USA, 2010
7. Порохнявий, А. В. "Роль та важливість фізичної культури та професійного спорту для здобувачів вищих навчальних закладів." (2023).
8. Hills, A. Scholastic and Intellectual Development and Sport. In *Sports and Children*; Chan, K.-M., Micheli, L., Eds.; Human Kinetics: Champaign, IL, USA, 1998.
9. Sallis, J.; Owen, N. *Physical Activity and Behavioural Medicine*; Sage: Thousand Oaks, CA, USA, 1999. [Google Scholar]
10. World Health Organisation. Sports and children: Consensus statement on organised sports for children. *Bull. World Health Organ.* 1998, 76, 445–447.
11. Gilman, R. The relationship between life satisfaction, social interest, and frequency of extracurricular activities among adolescent trainees. *J. Youth Adolesc.* 2001, 20, 749–767.
12. Dunn, A.L.; Trivedi, M.H.; O’Neal, H.A. Physical activity dose-response effects on outcomes of depression and anxiety. *Med. Sci. Sports Exerc.* 2001, 33, S587–S597. discussion 609–610.

МЕДИЦИНА І ФАРМАЦІЯ

УДК: 615.014.2(477)

Олійник Петро, д. фарм. н., професор
професор кафедри медицини катастроф і військової медицини
ЛНМУ ім. Данила Галицького Львів, Україна
Гуменюк Василь, доктор пед.н., доцент
доцент кафедри медицини катастроф і військової медицини
ЛНМУ ім. Данила Галицького Львів, Україна
Чаплик Віктор, к. мед.н., доцент,
завідувач кафедри медицини катастроф і військової медицини
ЛНМУ ім. Данила Галицького Львів, Україна
Олійник Сергій, к. фарм. наук, консультант,
фармацевтична компанія «Нобель-Україна», Київ, Україна

ФАРМАЦЕВТИЧНА ГАЛУЗЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ І ВИКЛИКИ

На основі аналізу даних літератури, законодавчих актів і нормативних документів та власних досліджень проведений аналіз сучасного стану фармацевтичної галузі України в умовах воєнного стану. Визначені основні проблеми і виклики, які впливають на ефективність стійкого функціонування фармацевтичної галузі з організації забезпечення населення лікарськими засобами в умовах війни і обґрунтовані основні напрями оптимізації системи фармацевтичного забезпечення населення в сучасних умовах воєнного стану. Обґрунтована необхідність вдосконалення правового забезпечення фармацевтичної політики держави і посилення державного контролю за фармацевтичною діяльністю.

Ключові слова: фармацевтична галузь, фармацевтичне забезпечення населення, лікарські засоби, воєнний стан, державний контроль фармацевтичної діяльності.

Oliinyk Petro, Doctor of Pharmacy, Professor,
Professor of the Department of Catastrophe Medicine and Military Medicine
Danylo Halytsky Lviv National Medical University. Lviv, Ukraine
Humeniuk Vasyl, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Associate Professor of the Department of Catastrophe Medicine and Military Medicine
Danylo Halytsky Lviv National Medical University. Lviv, Ukraine
Chaplyk Viktor, PhD (Medical Sciences), Associate Professor,
Head of the Department of Catastrophe Medicine and Military Medicine
Danylo Halytsky Lviv National Medical University. Lviv, Ukraine
Oliinyk Serhiy, PhD (Pharmaceutical Sciences), advisor
Nobel-Ukraine Pharmaceutical Company, Kyiv, Ukraine

THE PHARMACEUTICAL INDUSTRY IN THE CONDITIONS OF MARITAL STATE: PROBLEMS AND CHALLENGES

Based on the analysis of data from the literature, legislative acts and regulatory documents and own research, an analysis of the current state of the pharmaceutical industry of Ukraine in the conditions of martial law was carried out. The main problems and challenges that affect the efficiency of the sustainable functioning of the pharmaceutical industry in the organization of providing the

population with medicines in conditions of war are defined, and the main directions for optimizing the system of pharmaceutical provision of the population in modern conditions of martial law are substantiated. There is a well-founded need to improve the legal support of the state's pharmaceutical policy and strengthen state control over pharmaceutical activity.

Key words: *pharmaceutical industry, pharmaceutical provision of the population, medicinal products, martial law, state control of pharmaceutical activity.*

Вступ. Фармацевтична галузь є важливою складовою національної системи охорони здоров'я, основним завданням якої має бути задоволення потреб населення у необхідних лікарських засобах (ЛЗ) і медичних виробів як в умовах мирного, так і у воєнного стану. Забезпечення належного рівня здоров'я населення є пріоритетним завданням держави, її системи охорони здоров'я. Фармацевтична галузь посідає значне місце і в економіці України, оскільки є важливим сегментом національного ринку, багато в чому визначає національну і оборонну безпеку країни. Розв'язана російською федерацією повномасштабна війна завдала значної шкоди фармацевтичній галузі України.

Фармацевтична галузь України включає в себе виробництво ЛЗ і виробів медичного призначення, оптову і роздрібну торгівлю, спеціалізоване зберігання і розподіл (дистрибуцію) за допомогою налагодженої збутової мережі (аптеки, аптечні пункти тощо). Відомо, що з початку агресії РФ проти України, а особливо в тих регіонах, де безпосередньо велися бойові дії, доступність населення до ЛЗ різко погіршилась, а здебільшого була просто критичною.

В умовах війни доступ всіх верств населення до ЛЗ має пріоритетне значення, тобто різко зростає вагомість фармацевтичної галузі, ступінь її підготовленості до стійкого функціонування в умовах воєнного стану, що потребує належного нормативно-правового забезпечення з підвищення стійкості функціонування структурних елементів галузі в умовах війни. Незначна кількість результатів наукових досліджень стосовно цього питання зумовила актуальність даного дослідження.

Мета роботи – визначення основних проблем фармацевтичної галузі в умовах воєнного стану та обґрунтування необхідності розробки і реалізації комплексу нормативно-методологічних рішень, орієнтованих на підвищення стійкості функціонування галузі в екстремальних умовах війни.

Матеріали і методи. У процесі дослідження використовувались методи спостереження та узагальнення, контент-аналізу, синтезу і формалізації. Предметом дослідження були офіційні джерела інформації, статистичні дані, наукові публікації, законодавчі і нормативні акти, які стосуються фармацевтичної галузі.

Результати й обговорення. Фармацевтична галузь стабільно розвивалася до війни та мала сталу тенденцію збільшення щорічного товарообороту. Згідно даних Державної служби України з лікарських засобів та контролю за наркотиками станом на 01.01.2024 року фармацевтична галузь України нараховувала 130 ліцензіатів у сфері господарської діяльності з виробництва ЛЗ, 215 ліцензіатів у сфері імпорту ЛЗ, 374 аптечних складів, 19878 аптек, 3518 аптечних пунктів, 3519 ліцензіатів з обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів [1]. Повномасштабне вторгнення та воєнний стан в Україні спричинили кардинальні зміни в галузі, що пов'язано з різними причинами, які виникли внаслідок бойових дій, окупації, масових обстрілів, знищення транспортної і складської інфраструктури, та ін.

В результаті аналізу сучасного стану фармацевтичної галузі встановлено, що погіршення доступності населення до ЛЗ в умовах воєнного стану є наслідком впливу 9 груп чинників (Рис.1).

Рис.1. Основні проблеми і виклики фармацевтичної галузі в умовах воєнного стану.

Логістичні проблеми є одними із найбільш значимих причин зниження ефективності функціонування фармацевтичної галузі в цілому і як наслідок погіршення фармацевтичного забезпечення населення в умовах воєнного стану. Українська логістична мережа постачання ЛЗ залежить від міжнародних закупівель, внутрішнього виробництва, а також від систем складського

зберігання та постачання. Блокування портів і кордонів, обмеження пересування (блок-пости, комендантська година), небезпечність внутрішніх автомобільних, залізничних і повітряних перевезень, значні втрати запасів ЛЗ через бомбардування і обстріли складів призвели до значних затримок у виробництві і постачанні ЛЗ для населення.

Деякі виробничі підприємства повністю закрилися одразу після вторгнення з огляду на відсутність достатньо надійних каналів постачання. Попри вжиті Урядом заходи, спрямовані на звільнення дистрибуції ліків від вимог щодо обмеження пересування й забезпечення максимальної можливої доступності палива, дефіцит пального, зміна призначення транспортних засобів і встановлення комендантської години призвели також до затримок у дистрибуції [2,3]. Окрім того, фармацевтичні підприємства і аптечні заклади почали відмовлятися від накопичення ЛЗ на складах через ризик їх втрати через ракетні атаки та замороження фінансів [4].

Залежність від імпорту ЛЗ. За останні три роки питання зниження залежності України від імпортних ліків та активних фармацевтичних інгредієнтів (АФІ) набуло особливого значення. Пандемія коронавірусу та повномасштабне вторгнення РФ показали важливість вітчизняного виробника та довели, що у питанні достатнього виробництва ліків без перебільшення йдеться про національну безпеку. Якщо говорити про загальну динаміку ввезення зарубіжних медпрепаратів в Україну, то за 2016-2021 роки його обсяг збільшився на 90,2% (з \$1,6 млрд до \$3,1 млрд), зростаючи щороку у середньому на 13,7%. Проте повномасштабна війна змінила цю тенденцію. У 2022-му імпорт ліків скоротився на 37,8 у порівнянні з 2021-м, а продажі склали \$1,9 млрд [4]. Як відзвітували в МОЗ, за місяць війни Україна отримала з гуманітарною допомогою понад 2 372 тонни ліків, медичних виробів, медичного обладнання та інших товарів. Загальна вартість допомоги складала понад 2,5 мільярда гривень [5]. Оскільки фармацевтична галузь України завжди була імпортозалежною, сьогодні значну роль відіграє факт співпраці з іноземними партнерами щодо імпорту сировини лише на умовах передоплати, а також значна дебіторська заборгованість [6].

Втрата виробничих потужностей. Російська агресія завдала фармацевтичній галузі України багатомільярдних збитків – прямих та опосередкованих. Зокрема, ворог знищив низку складів великих дистриб'юторів, обладнання й запаси ліків у багатьох аптечних закладах окупанти понівечили та порозкрадали. Вітчизняні виробники частково згорнули діяльність: через безпосередні воєнні загрози, проблеми з постачанням сировини та транспортуванням готової продукції. Внаслідок російської агресії кількість

аптек зменшилася в усіх областях країни, у тому числі й у центрі та на заході. Найбільше постраждали східні, південні та північні регіони. Станом на 1 вересня 2023 року лише в трьох регіонах число аптек відновилося до довоєнного рівня. У більшості ж областей цей показник не перевищує 90% [7].

Потреба у фахівцях. Породжені війною проблеми з персоналом фармацевтичних підприємств і аптечних закладів стали перешкодою для забезпечення безперервного доступу населення до ЛЗ і медичних виробів. Фармацевтичні підприємства і аптеки втрачали персонал через загибель і поранення. Значна кількість працівників також була мобілізована або пішла добровольцями до лав ЗСУ, була переміщена в інші регіони або виїхала за кордон. Персонал, що залишився, часто стикався з труднощами в тому, щоб дістатися до свого робочого місця через блокпости, комендантську годину та інші обмеження в пересуванні. Міністерство охорони здоров'я видало розпорядження, які дозволяли студентам медикам і фармацевтам працювати помічниками фармацевтів, допомагаючи пом'якшити безпосередній тиск на людські ресурси [3].

Виробництво АФІ. Однією з найбільш важливих проблем фармацевтичної галузі є низький рівень виробництва АФІ для виготовлення вітчизняних ЛЗ. Це викликає залежність вітчизняних фармацевтичних виробників від імпорту сировини. Основними імпортерами АФІ у світі сьогодні являються Китай, Індія та країни ЄС. На українському фармацевтичному ринку станом на 2020 рік частка АФІ вітчизняного виробництва становила 15%, а імпорт – 85%. Основними імпортерами АФІ в Україні були: країни ЄС – 25%, Індія – 24,5%, Китай – 23% та інші країни 12,5%. Згідно з даними Державного реєстру ЛЗ в Україні усього зареєстровано 2219 АФІ, серед них 340 вітчизняного виробництва, які виготовлені на 44-х підприємствах, що становить близько 15% ринку АФІ в Україні [8].

Корупція у фармацевтичній галузі і надмірна кількість проміжних установ. Однією з основних проблем управління фармацевтичною діяльністю в Україні є корупція і надмірна кількість проміжних установ. Проміжні установи збільшують ціну медичних товарів для отримання власного прибутку, в результаті чого ціна штучно підвищується. Згідно даних дослідження Transparency International, фармацевтична галузь є однією з найкорупційніших галузей в Україні. Це створює перешкоди для розвитку конкуренції та забезпечення доступності ЛЗ для населення [9]. Національне агентство з питань запобігання корупції визначило основні корупційні ризики для фармацевтичної галузі. До основних корупційних ризиків належать: зловживання критеріями для зупинення реєстраційного посвідчення ЛЗ з метою усунення фармацевтичних

компаній з ринку; необґрунтований підхід до вибору фармацевтичних компаній для припинення обігу їх ЛЗ; фальсифікація даних про готовність забезпечити потреби країни у ЛЗ; відсутність визначеної процедури поновлення реєстраційного посвідчення ЛЗ як можливість корупційних зловживань; лобіювання інтересів окремих суб'єктів господарювання через наявність конфлікту інтересів у членів Комісії МОЗ України; закритість процедури припинення обігу ЛЗ [10]. У зв'язку з цим, Державна служба України з лікарських засобів та контролю за наркотиками видала наказ від 15.11.2023 № 1287 «Про оцінювання корупційних ризиків у діяльності Держлікслужби», згідно вимог якого, організовано роботу зі здійснення оцінювання можливих корупційних ризиків у діяльності Держлікслужби, територіальних органів Держлікслужби, державних підприємств, що належать до сфери управління Держлікслужби [11].

Відсутність державного управління фармацевтичною галуззю. В умовах війни особливо стали помітними прогалини правового забезпечення фармацевтичної політики держави, які стосуються ліквідації державних та комунальних аптекних закладів, монополізації аптечної діяльності та створення аптекних великих мереж як міжрегіонального так і регіонального рівня, згода держави на розвиток маркетингових договорів на фармацевтичному ринку і, як наслідок, збільшення вартості ЛЗ. У органів державної влади відсутні будь-які механізми впливу на роботу аптекних закладів. Здійснювати діяльність чи не здійснювати, або ж за яким графіком здійснювати, вирішує сам власник аптеки чи фармацевтичної компанії. Незважаючи на воєнний стан, впливати на рішення власника фармацевтичного бізнесу будьякі законні можливості відсутні і рішення про функціонування аптеки приймає власник, виходячи із своїх обставин та інтересів. Однак, для представників фармацевтичного бізнесу питання отримання максимальних прибутків має бути пов'язаним з виконанням соціальної місії та соціальним забезпеченням населення [12].

Висновки. Незважаючи на труднощі фармацевтична галузь вистояла і продовжує функціонувати в умовах війни, забезпечуючи Збройні Сили України і населення ЛЗ, налагоджуючи логістику, вирішуючи інфраструктурні, фінансові, виробничі та соціальні проблеми. У нових реаліях фармацевтична галузь України, окрім зниження ризиків та зменшення собівартості продукції, повинна забезпечити організаційні, фінансові, кадрові, технічні, технологічні та інші ресурсні потреби галузі для задоволення потреб населення у рівному його доступі до лікарських засобів.

Список використаних джерел:

1. Звіт Державної служби України з лікарських засобів та контролю за наркотиками про підсумки діяльності у 2023 році.- Київ, 2024.- 49 с. Електронний ресурс: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2023/zvit_liky_control_2023.pdf Дата доступу: 04.09.2024.
2. Війна і Фарма: мистецтво економічного виживання в умовах сьогодення. Київ: Аптека online; 26 вересня 2022. Електронний ресурс: https://www.apteka.ua/article/647018?fbclid=IwAR0Aww9naQB2leJMGf6bXkiOI-CSK0lN2pvXRQPUZK_GaU5wWyZ93nH6SNU Дата доступу: 04.09.2024.
3. Порушення доступу до лікарських засобів та медичних виробів в Україні, лютий–червень 2022 року. Копенгаген: Європейське регіональне бюро ВООЗ, 2023. 33 с. Електронний ресурс: <https://iris.who.int/bitstream/handle/0665/366369/WHO-EURO-2023-6873-46639-68331-ukr.pdf?sequence=1> Дата доступу: 04.09.2024.
4. Машак Н.М. Логістика в умовах воєнного стану. Проблеми підготовки професійних кадрів з логістики в умовах глобального конкурентного середовища: збірник доповідей XX МНПК, м. Київ 28–29 жовтня 2022 р. / НАУ, 2022 р. С. 134–137
4. Як війна вплинула на імпорту ліків в Україну Електронний ресурс: <https://mind.ua/publications/20259259-yak-vijna-vplinu-na-import-likiv-v-ukrayinu> Дата доступу: 04.09.2024.
5. Нинько Д. Особливості забезпечення ліками в Україні в умовах війни Електронний ресурс: <https://www.dw.com/uk/osoblyvosti-zabezpechennia-likamy-v-ukraini-v-umovakh-viiny/a-61413607> Дата доступу: 04.09.2024.
6. Nechyporuk A., Kochubei D. Pharmaceutical logistics under martial law. International scientific-practical journal "Commodities and markets". 2023; 2 (46): 4-15. [https://doi.org/10.31617/2.2023\(46\)01](https://doi.org/10.31617/2.2023(46)01)
7. Обух В. Вплив війни на аптечний ринок: від стагнації до майже повного відновлення до довоєнного рівня. Електронний ресурс: <https://www.ukrinform.ua/rubric-health/3784687-cine-perebilseni-cutki-pro-cergove-pidvisenna-vartosti-likiv.html> Дата доступу: 04.09.2024.
8. Венгрин Н. М., Кричковська А. М., Милянч А. О., Монька Н. Я. Уніфіковане обладнання як альтернатива імпортозаміщення лікарських засобів в умовах війни. Одеський медичний журнал, 2023;3(184): 89-96. DOI <http://doi.org/10.32782/2226-2008-2023-3-16>
9. Книш Є.Г. Напрями удосконалення термінологічних підходів до визначення "фармацевтична сфера" у контексті юридичної відповідальності учасників правовідносин, що виникають під час обігу лікарських засобів / Є. Г. Книш, О. Г. Алексєєв // Запорізький медичний журнал. - 2013. - № 5. - С. 109–111.
10. Корупційні ризики під час обмеження обігу лікарських засобів в умовах воєнного стану, – Київ, 2022. Національне агентство з питань запобігання корупції. Електронний ресурс: https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/11/Doslidzhennya_likarski_zasoby_final.pdf Дата доступу: 04.09.2024.
11. Державна служба України з лікарських засобів та контролю за наркотиками ЗВІТ про підсумки діяльності у 2023 році. Київ, 2024. - 49 с. Електронний ресурс: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2023/zvit_liky_control_2023.pdf Дата доступу: 04.09.2024.
12. Пашков В., Гнедик Є. Фармацевтична політика держави в умовах воєнного стану. Публічне право. 2022;2 (46):80–90. DOI: <https://doi.org/10.32782/2306-9082/2022-46-8>.

УДК: 613:61:378

*Кіцула Любов, к. мед. н., доцент,
доцент кафедри загальної гігієни з екологією,
Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького,
Львів, Україна*

**НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА «ГІГІЄНА ТА ЕКОЛОГІЯ» У
ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ ДРУГОГО (МАГІСТЕРСЬКОГО) РІВНЯ
ВИЩОЇ ОСВІТИ ГАЛУЗІ ЗНАНЬ 222 «ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я»,
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ 222 «МЕДИЦИНА»**

***Анотація.** У статті висвітлено основні підходи до викладання дисципліни «Гігієна та екологія» у підготовці фахівців другого (магістерського) рівня вищої освіти галузі знань 222 «Охорона здоров'я» за спеціальністю 222 «Медицина» на кафедрі загальної гігієни з екологією ЛНМУ імені Данила Галицького, розкрито мету, основні завдання дисципліни, інтегральні, загальні та фахові компетентності, програмні результати навчання.*

***Ключові слова:** гігієна та екологія; інтегральні, загальні, фахові компетентності; профілактика.*

***Kitsula Liubov**, PhD in medical sciences, associate professor,
associate professor of the Department of General Hygiene and Ecology,
Danylo Halytsky Lviv National Medical University,
Lviv, Ukraine*

**COURSE “HYGIENE AND ENVIRONMENT” IN THE TRAINING OF
SPECIALISTS OF THE SECOND (MASTER'S) LEVEL OF HIGHER
EDUCATION IN THE FIELD OF KNOWLEDGE 222 “HEALTH
PROTECTION”, SPECIALTY 221 “MEDICINE”**

***Abstract.** The article describes the main approaches to teaching the discipline “Hygiene and ecology” for the training of specialists of the second (master's) level of higher education specialty 222 “Medicine” at the Department of General Hygiene and Ecology Danylo Halytsky Lviv National Medical University, the purpose, the main tasks of the discipline, integral, general, professional competences, program learning outcomes.*

***Key words:** hygiene and ecology; integral, general, professional competences; prophylaxis.*

Однією із обов'язкових компонент освітньо-професійної програми «Медицина» з підготовки фахівців другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 222 «Медицина» є навчальна дисципліна «Гігієна та екологія» (ОК 19), яка викладається на кафедрі загальної гігієни з екологією упродовж III-IV семестрів (2 курс) в обсязі 6,0 кредитів ECTS (180 годин), з них 90 годин аудиторних занять (20 години лекційного курсу, 70 годин практичні заняття), 90 годин позааудиторної самостійної роботи.

Метою викладання навчальної дисципліни «Гігієна та екологія» є формування у майбутніх фахівців (магістрів) умінь та компетенцій для

забезпечення профілактичного спрямування у практичній діяльності лікаря; оволодіння студентами основними положеннями та пріоритетами гігієнічної науки, прикладними аспектами її використання у повсякденній практичній діяльності медичних працівників, які під час виконання своїх професійних обов'язків стикаються з питаннями та проблемами профілактичного змісту та характеру, що вимагає знань основних законів, постулатів, принципів, методів та засобів профілактичної медицини для вірного і правильного розуміння та адекватного оцінювання стану навколишнього середовища і ступінь впливу його чинників на здоров'я населення для збереження та зміцнення здоров'я окремої людини, колективу, популяції, суспільства в цілому. Основними завданнями вивчення дисципліни «Гігієна та екологія» закладення теоретичних основ гігієни та екології, як науки (термінологія, закони, методи, принципи гігієнічного нормування, нормативно-методичне забезпечення застосування профілактичних заходів) та відпрацювання практичних навичок щодо: профілактики захворювань інфекційного та неінфекційного походження у відповідності до основ чинного законодавства України; гігієнічна оцінка впливу фізичних, хімічних, мікробіологічних факторів тощо на організм людини та довкілля; використання сприятливих оздоровчих факторів навколишнього середовища для зміцнення здоров'я людини, загартування організму тощо.

Відповідно до вимог Стандарту вищої освіти зі спеціальності 222 Медицина для другого (магістерського) рівня, галузь знань 22 Охорона здоров'я (Затверджено та введено в дію наказом Міністерства освіти і науки України від 08.11.2021 р. № 1197 зі змінами відповідно до Наказу МОН № 1583 від 29.12.2023 р. «Про внесення змін до деяких стандартів вищої освіти»), Освітньо-професійної програми «Медицина» другого (магістерського) рівня вищої освіти галузі знань 22 Охорона здоров'я (ЛНМУ імені Данила Галицького, 2024), дисципліна забезпечує засвоєння здобувачами вищої освіти інтегральних, загальних та фахових компетентностей, а також програмних результатів навчання, визначених стандартом вищої освіти спеціальності 222 «Медицина». Інтегральна компетентність: здатність розв'язувати складні задачі, у тому числі дослідницького та інноваційного характеру у сфері медицини. Здатність продовжувати навчання з високим ступенем автономії. Загальні компетентності: ЗК 1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу; ЗК 2. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями; ЗК 3. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях; ЗК 4. Знання та розуміння предметної галузі та розуміння професійної діяльності; ЗК 5. Здатність до адаптації та дії в новій ситуації; ЗК 6. Здатність приймати обґрунтовані рішення; ЗК 7. Здатність працювати в команді; ЗК 8. Здатність до міжособистісної взаємодії; ЗК 10.

Здатність використовувати інформаційні і комунікаційні технології; ЗК 11. Здатність до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел; ЗК 12. Визначеність і наполегливість щодо поставлених завдань і взятих обов'язків; ЗК 13. Усвідомлення рівних можливостей та гендерних проблем; ЗК 14. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні; ЗК 15. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.. Спеціальні (фахові, предметні) компетентності: ФК 2. Здатність до визначення необхідного переліку лабораторних та інструментальних досліджень та оцінки їх результатів; ФК 4. Здатність до визначення необхідного режиму праці та відпочинку при лікуванні та профілактиці захворювань; ФК 5. Здатність до визначення характеру харчування при лікуванні і профілактиці захворювань; ФК 11. Здатність розв'язувати медичні проблеми у нових або незнайомих середовищах за наявності неповної або обмеженої інформації з урахуванням аспектів соціальної та етичної відповідальності, включаючи систему раннього втручання; ФК 13. Здатність до проведення санітарно-гігієнічних та профілактичних заходів; ФК 14. Здатність до планування і проведення профілактичних та протиепідемічних заходів щодо інфекційних хвороб; ФК 17. Здатність до оцінювання впливу навколишнього середовища, соціально-економічних та біологічних детермінант на стан здоров'я індивідуума, сім'ї, популяції; ФК 21. Зрозуміло і однозначно доносити власні знання, висновки та аргументацію з проблем охорони здоров'я та дотичних питань до фахівців і нефахівців, зокрема до осіб, які навчаються; ФК 24. Дотримання етичних принципів при роботі з пацієнтами, лабораторними тваринами; ФК 25. Дотримання професійної та академічної доброчесності, нести відповідальність за достовірність отриманих наукових результатів. Програмні результати навчання (ПРН), визначені стандартом вищої освіти спеціальності 222 «Медицина» формуванню яких сприяє навчальна дисципліна «Гігієна та екологія»: ПРН 1. Мати ґрунтовні знання із структури професійної діяльності. Вміти здійснювати професійну діяльність, що потребує оновлення та інтеграції знань. Нести відповідальність за професійний розвиток, здатність до подальшого професійного навчання з високим рівнем автономності; ПРН 2. Розуміння та знання фундаментальних і клінічних біомедичних наук, на рівні достатньому для

вирішення професійних задач у сфері охорони здоров'я; ПРН 3. Спеціалізовані концептуальні знання, що включають наукові здобутки у сфері охорони здоров'я і є основою для проведення досліджень, критичне осмислення проблем у сфері медицини та дотичних до неї міждисциплінарних проблем, включаючи систему раннього втручання; ПРН 7. Призначати та аналізувати додаткові (обов'язкові та за вибором) методи обстеження (лабораторні, функціональні та/або інструментальні) пацієнтів із захворюваннями органів і систем організму для проведення диференційної діагностики захворювань; ПРН 10. Визначати необхідний режим праці, відпочинку та харчування пацієнта на підставі попереднього та/чи заключного клінічного діагнозу, дотримуючись відповідних етичних та юридичних норм, шляхом прийняття обґрунтованого рішення за існуючими алгоритмами та стандартами; ПРН 19. Планувати та втілювати систему протиепідемічних та профілактичних заходів щодо виникнення та розповсюдження захворювань серед населення; ПРН 21. Знаходити необхідну інформацію у професійній літературі та базах даних інших джерел, аналізувати, оцінювати та адекватно застосовувати цю інформацію; ПРН 22. Застосовувати сучасні цифрові технології, спеціалізоване програмне забезпечення, статистичні методи аналізу даних для розв'язання складних задач охорони здоров'я та дослідницької роботи; ПРН 23. Оцінювати вплив довкілля на стан здоров'я людини для оцінки стану захворюваності населення; ПРН 24. Забезпечувати необхідний рівень індивідуальної безпеки (власної та осіб, про яких піклується) у разі виникнення типових небезпечних ситуацій в індивідуальному полі діяльності; ПРН 25. Зрозуміло і однозначно доносити власні знання, висновки та аргументацію з проблем охорони здоров'я та дотичних питань до фахівців і нефахівців; ПРН 26. Управляти робочими процесами у сфері охорони здоров'я, які можуть бути складними, непередбачуваними та потребувати нових стратегічних підходів; організовувати роботу та професійний розвиток персоналу з урахуванням набутих навиків ефективної роботи в команді з дотриманням позицій лідерства, належної якості, доступності і справедливості, забезпечення надання інтегрованої медичної допомоги; ПРН 27. Вільно спілкуватися державною та англійською мовою як усно так і письмово для обговорення професійної діяльності, досліджень та проектів [1, 2].

Вивчення дисципліни «Гігієна та екологія» базується на знаннях основних природничо-наукових дисциплін: медичної біології, медичної та біологічної фізики, анатомії людини, фізіології, гістології, цитології та ембріології, біологічної та біоорганічної хімії, мікробіології, вірусології та імунології й інтегрується з цими дисциплінами. Створює засади для наступного вивчення епідеміології, інфекційних хворіб, внутрішніх хворіб та інших клінічних

дисциплін. Закладає основи формування знань, умінь та навичок, які визначаються кінцевими цілями програми, необхідних у наступній професійній діяльності.

Знання гігієни та екології для лікарів лікувального профілю необхідне з низки позицій, основними з-поміж яких є: аналіз стану здоров'я населення, чи окремих його контингентів у зв'язку з природними, економічними, соціальними умовами життя та праці; сучасний діагноз захворювань, оскільки більше 80 % збудників та причин захворювань (природні, побутові, соціальні, виробничі, етіологічні фактори та фактори ризику) знаходяться в навколишньому середовищі, які вивчають гігієна та екологія; первинна, вторинна і третинна профілактика захворювань, організація, проведення та контроль за проведенням профілактичних заходів різними верствами населення; участь у роботі медичних соціально-експертних комісій, лікарсько-контрольних комісіях, комісіях лікарсько-трудової експертизи, медичних комісіях військкоматів, інших лікарських комісій, завданнями яких є вивчення, оцінка чи перевірка стану здоров'я; оцінка умов проживання в організованих колективах (дитячих, навчальних, військових); аналіз важкості та напруженості трудової, професійної діяльності, з метою визначення необхідності переведення працюючих з певними порушеннями їх здоров'я на полегшені види роботи, призначення лікувально-профілактичного харчування, диспансерного обслуговування, санаторно-курортного лікування, реабілітації; вміння рекомендувати методи і засоби режиму дня, навчання, праці, особистої гігієни, режиму харчування, використання природних факторів та комплексу методів і засобів загартування організму; надання лікарських рекомендацій та розпоряджень щодо по використанню методів і засобів інфекцій, пов'язаних з наданням медичної допомоги, інфекцій та інвазій серед населення при його обслуговуванні в поліклініці, вдома, в організованих колективах; проведення санітарно-просвітньої роботи серед хворих, в організованих колективах (дитячих, навчальних, трудових, військових) та серед населення в цілому та інше [3, с. 11-12, 4].

У лекційному курсі студентам викладаються найбільш актуальні проблеми гігієни та екології. На практичних заняттях студенти опановують гігієнічне значення навколишнього середовища (повітря, води, водопостачання та ґрунту); гігієнічні основи харчування, актуальні питання гігієни дітей та підлітків; актуальні проблеми гігієни праці та радіаційної гігієни; гігієнічні основи діяльності лікувально-профілактичних закладів; гігієнічні засади здорового способу життя та особистої гігієни. Особлива увага приділяється впливу харчування та якості питної води на здоров'я населення, особливості харчування

різних верств населення, профілактиці аліментарної патології, інфекційних та неінфекційних захворювань водного походження, гігієнічним вимогам до розміщення, обладнання, утримання та експлуатації окремих структурних підрозділів лікувальних закладів, гігієні праці лікарів різних спеціальностей, протирадіаційному захисту в медичних закладах тощо. На самостійне позааудиторне опрацювання винесені питання, що стосуються, зокрема, ендемічного зобу та ендемічного флюорозу як гігієнічної проблеми, їх етіологія, профілактика; профілактика аліментарних та аліментарно-зумовлених захворювань; методи дослідження та оцінка впливу факторів навколишнього середовища на здоров'я дітей і підлітків; джерела забруднення навколишнього середовища медичними та фармацевтичними відходами, шляхи їхнього знешкодження; загальні закономірності адаптації людини до різних умов довкілля. Екологічно зумовлені та екологічно залежні захворювання; основні джерела, шляхи, масштаби забруднення навколишнього середовища. Природні та антропогенні катастрофи. Організація санітарно – гігієнічних заходів при надзвичайних ситуаціях тощо [5].

Кафедрою опрацьовано відповідне навчально-методичне забезпечення для здобувачів вищої освіти та викладачів, зокрема Силабус навчальної дисципліни «Гігієна та екологія», методичні рекомендації до практичних занять та самостійної позааудиторної роботи студентів, критерії оцінювання поточної та підсумкової навчальної діяльності відповідно до Положення про критерії, правила і процедуру оцінювання результатів навчальної діяльності студентів у Львівському національному медичному університеті імені Данила Галицького (2018) [5, 6]. Методичні рекомендації до практичних занять включають: актуальність теми; навчальні цілі заняття; базові знання, вміння та навички; зміст теми; основну і додаткову літературу для самопідготовки; завдання для самостійної роботи студентів (контрольні питання, тести, задачі), навчальні практичні завдання; матеріали контролю рівня засвоєння практичних вмінь і навичок. Вивчення навчальної дисципліни «Гігієна та екологія» передбачає проведення поточного і підсумкового контролю знань студентів відповідно до Положення про організацію освітнього процесу у Львівському національному медичному університеті (2021) [7]. Поточний контроль здійснюється на основі комплексного оцінювання діяльності студента та набутих ним компетентностей і включає контроль рівня теоретичної підготовки та результати вихідного контролю рівня знань, якості виконання навчально-практичних завдань. При оцінюванні навчальної діяльності студентів перевагу надається стандартизованим методам контролю: тестуванню, структурованим письмовим роботам, структурованому за процедурою контролю практичних навичок в

умовах, що наближені до реальних. Підсумковий контроль – іспит проводиться після завершення вивчення дисципліни у IV семестрі.

Таким чином, викладання навчальної дисципліни «Гігієна та екологія» дає можливість студентам засвоїти основні питання профілактичної медицини за розділами пропедевтики гігієни, комунальної гігієни, гігієни харчування, дітей і підлітків, праці, лікувально-профілактичних закладів, радіаційної гігієни, психогігієни, особистої гігієни, здорового способу життя, екології людини, а також опанувати теоретичні основи, методологію, методи і засоби гігієнічної оцінки факторів довкілля і їхнього впливу на стан здоров'я людини, зокрема дітей і підлітків, громадське здоров'я, а також на умови навчання і виховання дітей, праці і відпочинку, харчування, лікування тощо. Отримані знання необхідні майбутнім лікарям передусім для обґрунтування, планування і проведення профілактичних заходів, спрямованих на попередження захворювань, забезпечення оптимальних умов життєдіяльності, зміцнення здоров'я, зокрема фізичного розвитку дітей і підлітків, і збільшення тривалості активного життя людини, проведення санітарно-просвітницької роботи, діагностики захворювань тощо.

Список використаних джерел:

1. Стандарт вищої освіти зі спеціальності 222 Медицина для другого (магістерського) рівня, галузь знань 22 Охорона здоров'я (Затверджено та введено в дію наказом Міністерства освіти і науки України від 08.11.2021 р. № 1197 зі змінами відповідно до Наказу МОН № 1583 від 29.12.2023 р. «Про внесення змін до деяких стандартів вищої освіти»).
2. Освітньо-професійна програма «Медицина» другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 222 «Медицина» галузі знань 22 Охорона здоров'я (затверджено Вченою радою ЛНМУ імені Данила Галицького 21.02.2024 р.).
3. Гігієна та екологія : підручник / [В. Г. Бардов, С. Т. Омельчук, Н. В. Мережкіна та ін.] ; за заг. ред. В. Г. Бардова. Вінниця : Нова Книга, 2020. 472 с.
4. Гігієна та екологія: підручник / В.Г. Бардов, В.Ф.Москаленко, С.Т. Омельчук, О.П.Яворовський [та ін.] за заг.ред. В. Г. Бардова. Вінниця: Нова Книга, 2006. 720 с.
5. Силабус навчальної дисципліни ОК 19 «Гігієна та екологія» підготовки підготовки фахівців другого (магістерського) рівня вищої освіти галузь знань 22 «Охорона здоров'я» спеціальності 222 «Медицина» (затверджено на методичному засіданні кафедри загальної гігієни з екологією (протокол № 18 від 11.04.2024 р.) та навчально-методичній раді з профілактичної медицини (протокол № 2 від 18.04.2024 р.).

6. Положення про критерії, правила і процедуру оцінювання результатів навчальної діяльності студентів у Львівському національному медичному університеті імені Данила Галицького (ЛНМУ імені Данила Галицького, 2018).

7. Положення про організацію освітнього процесу у Львівському національному медичному університеті (ЛНМУ імені Данила Галицького, 2021).

УДК 37.013.42

*Киретів Роксолана, студентка I курсу
магістратури спеціальності «Терапія та реабілітація»
Львівського медичного університету, Львів, Україна*

ВПЛИВ РОБОТИ МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНОЇ КОМАНДИ НА ЯКІСТЬ ЖИТТЯ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВІДНОВЛЕННЯ ПАЦІЄНТІВ З ТРАВМАМИ ХРЕБТА. НОВІ МЕТОДИ ПРИШВИДШЕННЯ РЕЗУЛЬТАТУ

У науковій праці вивчено дію комплексної реабілітації на якість життя пацієнтів з травмами хребта, зокрема акцент зроблено на процес відновлення людини з якою працює мультидисциплінарна команда. Травми хребта обмежують рухову активність та впливають на різні аспекти життя пацієнтів, а саме фізичне здоров'я, емоційний стан та соціальну активність. У роботі розглянуто сучасні підходи до реабілітації, що включають вибір фахівців та фізіотерапевтичні методи.

Ключові слова: реабілітація, травми, фізична терапія, лікування.

*Kyretiv Roksolana, student of the 1st year of the master's degree
in the specialty "Therapy and rehabilitation"
Lviv Medical University, Lviv, Ukraine*

IMPACT OF MULTIDISCIPLINARY TEAM WORK ON QUALITY OF LIFE AND EFFECTIVENESS OF REHABILITATION AFTER SPINAL CORD INJURY. NEW METHODS OF ACHIEVING RESULTS

Scientific works have studied the effect of complex rehabilitation on the quality of life of a person with a spinal cord injury, in particular, the emphasis is on the recovery process of a person with whom a multidisciplinary team works. Spinal injuries limit motor activity and affect various aspects of life, namely physical health, emotional state and social activity. The work deals with modern approaches to rehabilitation, including the selection of specialists and physiotherapeutic methods.

Key words: rehabilitation, injuries, physical therapy, treatment

Хребетно-спинномозкова травма (ТХСМ) це пошкодження спинного мозку внаслідок механічної дії, ця патологія є дуже поширеною та важкою, у зв'язку з якою люди отримують інвалідність I чи II групи. Процес відновленням людей з таким ураженням є тривалим та складним. Очікуваний позитивний результат

вважається тоді коли людина повернулася в своє соціальне та активне життя. Особливо актуальним питання відновлення людей з такими травмами стало, після початку АТО (2014 р) та повномасштабного вторгнення(2022р). До 2014 року основними причинами ТХСМ були механічні(спортивні травми, травми внаслідок падіння з висоти, після ДТП) та немеханічні (пухлини, зараження, недостатність кровопостачання). Після початку названих вище подій в Україні до списку причин травматизації додалися вогнепальні, мінно-вибухові та осколкові поранення.

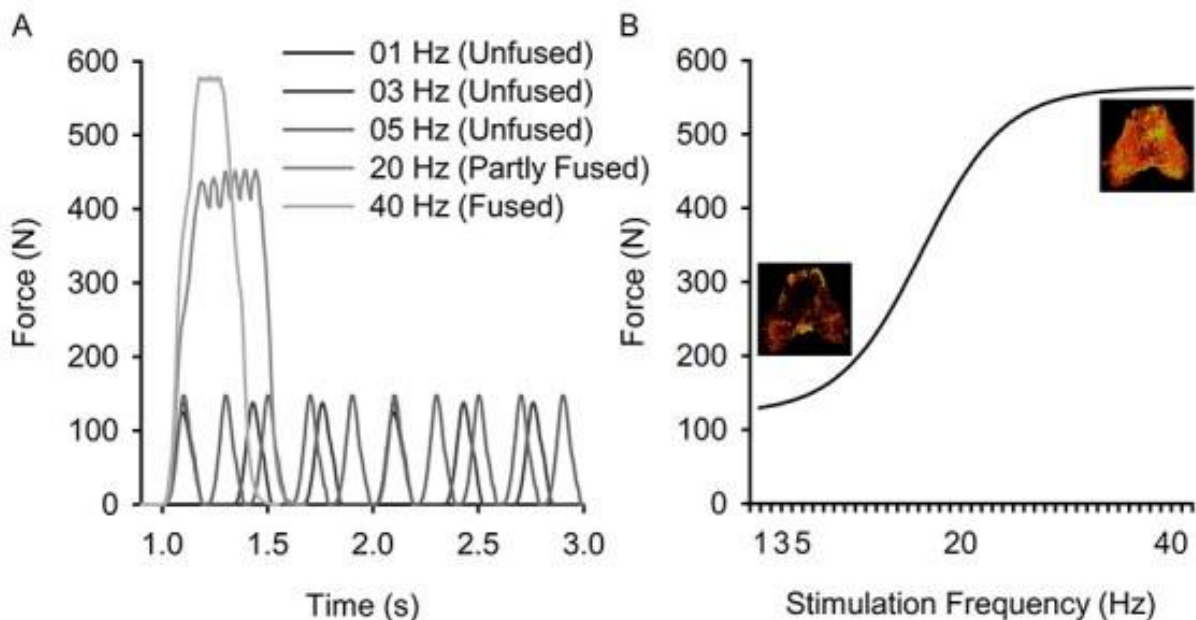

Метою дослідження є оцінка ефективності індивідуального втручання різних спеціалістів на кожному етапі відновлення після травм хребта та вплив нових методик на покращення функціональних можливостей і загальної якості життя пацієнтів. У рамках цього дослідження було проведено аналіз нових публікацій в сфері терапії та реабілітації, у цій статті ми розглянемо 3 з них.

Перший науковий допис який ми розглянемо в даній статті був опублікований 10 липня 2023 року. Чішвей Лі, Квандізі Занг, Вейвей Лю, Цвей Цоу опублікували статтю на тему “Сприйняття медичним персоналом факторів прискореної реабілітації хворих із ураженням шийного відділу спинного мозку: якісне дослідження”. Мета дослідження була розглянути фактори, що впливають на якість прискореної реабілітації для пацієнтів із травмою шийного відділу спинного мозку. З грудня 2020 року по квітень 2021 року 16 членів мультидисциплінарної команди, включаючи медсестер-ортопедів, експертів з медсестринського менеджменту, хірургів-ортопедів, анестезіологів і фізіотерапевтів, які мають досвід прискореної реабілітації, були відібрані методом об’єктивної вибірки для проведення напівструктурованих інтерв’ю. Для аналізу змісту інтерв’ю використовувався тематичний аналіз. Результатом аналізу було виявлено 2 основні фактори: якість структури (мультидисциплінарна команда, кадрове забезпечення, системна гарантія) і якість процесу (недостатня підготовка персоналу, слабка співпраця між командами, недостатня обізнаність пацієнтів). Рекомендації включають покращення командної роботи, підвищення освітнього рівня та покращення медичної просвіти пацієнтів. [Автори: Чішвей Лі, Квандізі Занг, Вейвей Лю,

Цвей Цоу Сприйняття медичним персоналом факторів прискореної реабілітації хворих із ураженням шийного відділу спинного мозку: якісне дослідження. Школа медсестер, столичний медичний університет, Пекін, Китай. 2023;липень;10]

Розглянемо дослідження, яке проводилося в 2022 році фізичним терапевтом Майклом А Петрі, Еріком Б. Тейлор, Манішом Сунеджа, Річардом К. Шилдс на тему “Геномна та епігеномна оцінка електрично індукованих вправ у людей з травмою спинного мозку: застосування до точної реабілітації”, Метою дослідження було розробити для кожного пацієнта з травмою спинного мозку вправи, які б дозволили подолати емоційні, фізичні та психосоціальні труднощі. Під час вправ використовували низькочастотний та високочастотний електричний струм. У дослідженні брали участь 17 людей з травмами спинного мозку. Після сеансу було проведено біопсію м’язів. Дослідження показало, що низькочастотні електричні вправи можуть бути більш ефективними реабілітації для осіб в яких хронічний параліч і важкий остеопороз. [Автори: Майкл А Петрі, Ерік Б. Тейлор, Маніш Сунеджа, Річард К. Шилдс Геномна та епігеномна оцінка електрично індукованих вправ у людей з травмою спинного мозку: застосування до точної реабілітації, Відділ фізичної терапії та реабілітації, медичний коледж Карвера, університет Айови, Айова-Сіті, Айова, США 2022;січень;1]

Приклад сили під час тренування з використанням електричної стимуляції

У листопаді 2024 році Меньсюаня Ху, Цзвен Тан, Хуйцзюнь Лі, Цянь Лей, Цінькінь Сю, Цзюньхун Су, Ін Хуан, Ши Чен, Хему Чен випустили науковий допис на тему “Вплив транскраніальної магнітної стимуляції на регенерацію аксонів у кортикоспинальному тракті самок щурів із пошкодженням спинного

мозку”. Це дослідження вивчає потенціал транскраніальної магнітної стимуляції для покращення регенерації аксонів та відновлення рухової функції у щурів із травмою спинного мозку шляхом модуляції кортикоспинальних шляхів. Ця техніка показала значні покращення в поведінкових, нейрофізіологічних та патологічних показниках порівняно з контрольною групою. В цьому методі також бачимо перспективу лікування ТХСМ. [Автори: Меньсюань Ху, Цзвен Тан, Хуйцзюнь Лі, Цянь Лей, Цінькін Сю, Цзюньхун Су, Ін Хуан, Ши Чен, Хему Чен “Вплив транскраніальної магнітної стимуляції на регенерацію аксонів у кортикоспинальному тракті самок щурів із пошкодженням спинного мозку” Відділ реабілітації, перша афілійована лікарня Аньхойського медичного університету, Аньхойський медичний університет, Хефей 230032, КНР. листопад;2024]

У ході проведеного дослідження ми дізналися, що мультидисциплінарний підхід реабілітації є ключовим фактором ефективності цього довготривалого процесу. Співпраця між різними фахівцями – лікарями, медсестрами, психологами, фізичними терапевтами та ін.. – забезпечує цілісний підхід до лікування та сприяє пришвидшенню реабілітаційного процесу. Також важливе постійне вдосконалення навичок медперсоналу та регулярне ознайомлення з різними дослідженнями. Це дозволяє вдосконалити стратегії реабілітації. Ще дуже важливою частиною реабілітації є обізнаність пацієнта про стан здоров’я, методи догляду за собою та профілактика ускладнень. Таким чином пацієнт та його родина розуміють про важливість дотримання рекомендацій щодо правильного виконання вправ та користування допоміжними засобами.

Нові дослідження показали, що використання низькочастотного струму під час вправ та транскраніальної магнітної стимуляції (TMS) суттєво покращує реабілітацію пацієнтів із травмою хребта зі спинномозковим ураженням (ТХСМ). Ці методи сприяють регенерації нервових клітин, відновленню рухових функцій і зміцненню м’язів. Вони також стимулюють нейропластичність і активізують відновлювальні процеси у спинному мозку, що розширює можливості реабілітації для таких пацієнтів. Це відкриває нові перспективи для покращення якості життя хворих із ТХСМ.

Список використаних джерел:

1. Чішвей Лі, Квандізі Занг, Вейвей Лю, Цвей Цоу Сприйняття медичним персоналом факторів прискореної реабілітації хворих із ураженням шийного відділу спинного мозку: якісне дослідження. Школа медсестер, столичний медичний університет, Пекін, Китай. 2023;липень;10
2. Майкл А Петрі, Ерік Б. Тейлор, Маніш Сунеджа, Річард К. Шилдс Генетична та епігенетична оцінка електрично індукованих вправ у людей з травмою спинного мозку: застосування до точної реабілітації, Відділ фізичної терапії та реабілітації, медичний коледж Карвера, університет Айови, Айова-Сіті, Айова, США 2022;січень;1

З. Меньсюань Ху, Цзвен Тан, Хуйцзюнь Лі, Цянь Лей, Цінькін Сю, Цзюньхун Су, Ін Хуан, Ши Чен, Хему Чен “Вплив транскраніальної магнітної стимуляції на регенерацію аксонів у кортикоспинальному тракті самок щурів із пошкодженням спинного мозку” Відділ реабілітації, перша афілійована лікарня Аньхойського медичного університету, Аньхойський медичний університет, Хефей 230032, КНР. листопад;2024

УДК 612.392.64:616.43

*Мельник Христина, студентка ІФНМУ
Івано-Франківськ, Україна*

БОРОТЬБА З ЙОДОДЕФИЦИТОМ: ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ЕНДЕМІЧНОГО ЗОБУ У СВІТІ

***Анотація.** Ендемічний зуб та кретинізм досі залишаються поширеними захворюваннями в багатьох частинах світу, незважаючи на те, що їх профілактика є відносно простою, ефективною та доступною. Хоча здавалося б, що проблема могла б бути вирішена вже давно, існують численні фактори, які перешкоджають цьому процесу. До основних причин належать проблеми з транспортом та комунікаціями в деяких регіонах, а також недостатня увага державних органів, які можуть бути зосереджені на інших, на їх думку, більш нагальних питаннях охорони здоров'я та соціальних програм. Часто наслідки ендемічного зобу не є очевидними або їх прояви сприймаються як щось неминуче, що знижує політичну зацікавленість у запуску профілактичних програм.*

***Ключові слова:** ендемічний зуб, кретинізм, йододєфіцит, щитовидна залоза, здоров'я.*

*Melnyk Khrystyna, student of IFNМУ
Ivano-Frankivsk, Ukraine*

COMBATING IODINE DEFICIENCY: CHALLENGES AND WAYS TO OVERCOME ENDEMIC GOITER IN THE WORLD

***Abstract.** Endemic goiter and cretinism are still common diseases in many parts of the world, despite the fact that their prevention is relatively simple, effective and affordable. Although it would seem that the problem could have been solved a long time ago, there are numerous factors that hinder this process. The main reasons include problems with transport and communications in some regions, as well as insufficient attention of government agencies, which may be focused on other, in their opinion, more urgent issues of health care and social programs. Often, the consequences of endemic goitre are not obvious or their manifestations are perceived as something inevitable, which reduces political interest in launching preventive programs.*

***Key words.** Endemic goiter, cretinism, iodine deficiency, thyroid gland, health.*

Занепокоєння щодо можливих побічних ефектів йодної профілактики іноді також стримує медичну спільноту від активного впровадження цих заходів. Як результат, мільйони людей по всьому світу продовжують страждати від наслідків ендемічного зобу та супутніх захворювань, таких як кретинізм, що значно знижує якість їхнього життя. Особливо серйозною проблемою це залишається в

регіонах, де доступ до йодованої солі або інших форм профілактичного йодування обмежений.

Ендемічний зоб та кретинізм є добре відомими захворюваннями, що існують протягом багатьох століть. Ще у стародавньому Китаї для лікування зобу використовували морські водорості, оскільки вони багаті на йод. У 19 столітті в Колумбії було зроблено важливий науковий прорив: французький вчений Жан Буссенго рекомендував використовувати йод як засіб для лікування зобу. Його дослідження проклали шлях до подальших наукових відкриттів у цій галузі.

У 1917 році американські дослідники Девід Марін та Отіс Кімбал, працюючи в Акроні, штат Огайо, здійснили ключові дослідження щодо використання йодиду натрію для профілактики ендемічного зобу. Вони звернули увагу на те, що додавання йоду до води, в якій утримувалась форель, допомагало запобігти збільшенню щитовидної залози у риб. Виявилось, що йод має здатність накопичуватись у щитовидній залозі, що й забезпечує її нормальне функціонування. Це відкриття стало основою для проведення експериментів на школярах, під час яких учням давали одноразові дози йодних сполук і спостерігали за зменшенням розмірів їхньої щитовидної залози. Результати досліджень були настільки вражаючими, що незабаром почалося активне впровадження йодованої солі у таких країнах, як США та Швейцарія, де ендемічний зоб був особливо поширеним.

Однак, не дивлячись на ці досягнення, програми профілактики зустрічали певний опір з боку як медичної спільноти, так і широкої громадськості. Основним приводом для занепокоєння було побоювання, що широке застосування йодидів може спровокувати підвищення захворюваності на тиреотоксикоз – стан, при якому рівень гормонів щитовидної залози надто високий. Хоча ці побоювання мали під собою деяке підґрунтя, більшість дослідників дійшли висновку, що ризики є мінімальними і у разі виникнення проблем з тиреотоксикозом це захворювання легко діагностується і лікується.

Попри те, що проблема йододефіциту добре відома і її вирішення виглядає досяжним, ендемічний зоб залишається актуальним питанням у багатьох країнах світу. Причини цього включають брак ресурсів для організації ефективних профілактичних програм, слабку політичну волю з боку держав, недостатню освіченість громадськості та регіональні труднощі з поширенням йодованої солі. Важливо розуміти, що профілактика йододефіцитних захворювань може значно покращити здоров'я нації, підвищити рівень життя та сприяти економічному розвитку регіонів, які наразі страждають від цієї проблеми.

Таким чином, боротьба з ендемічним зобом повинна залишатися одним із пріоритетних завдань для урядів, міжнародних організацій та систем охорони здоров'я. Розширення програм йодної профілактики, регулярний моніторинг та активне залучення громадськості до участі у цих програмах можуть мати вирішальне значення для подолання цієї проблеми.

Одним із ключових кроків у боротьбі з ендемічним зобом є широкомасштабна просвітницька робота, спрямована на підвищення обізнаності громадськості щодо важливості йоду для здоров'я людини. Програми, які включають інформування населення через засоби масової інформації, школи, медичні заклади та громадські організації, можуть допомогти подолати скептицизм і сприяти активнішому використанню йодованої солі або інших джерел йоду в харчуванні. Особливо важливо донести цю інформацію до вразливих груп населення, таких як вагітні жінки та діти, для яких йод є критично важливим для нормального розвитку.

Крім того, слід приділити увагу адаптації програм йодування до місцевих умов. У різних регіонах світу рівень йоду в ґрунті, воді та харчових продуктах значно варіюється, що безпосередньо впливає на кількість йоду, яку люди отримують природним шляхом. Тому в деяких регіонах може бути необхідним впровадження додаткових заходів для забезпечення населення достатньою кількістю цього важливого мікроелемента. Це можуть бути програми безкоштовного розповсюдження йодованої солі або йодних добавок, особливо у віддалених і важкодоступних регіонах.

Окрім йодованої солі, в деяких випадках доцільно використовувати альтернативні джерела йоду, такі як йодовані олії, які можуть бути ефективними для довготривалої профілактики у регіонах з особливо високим ризиком йододефіциту. Використання таких олій може бути особливо ефективним у важкодоступних районах, де організація постійного постачання йодованої солі є складною.

Одним із прикладів успішної реалізації йодної профілактики є досвід Китаю, який зіткнувся з масштабною проблемою йододефіциту у 1980-х роках. Завдяки чіткій державній політиці, яка включала обов'язкове використання йодованої солі та широкомасштабну інформаційну кампанію, країна змогла значно знизити рівень ендемічного зобу та кретинізму. Програми були спрямовані на співпрацю між місцевими органами влади, системою охорони здоров'я та медіа, що дозволило досягти масового охоплення населення.

Для забезпечення ефективності програм необхідно здійснювати постійний моніторинг рівня йоду в харчових продуктах та біомаркерах населення. Це дозволить коригувати профілактичні заходи та реагувати на зміну умов у тих чи

інших регіонах. Регулярне обстеження груп ризику, таких як діти та вагітні жінки, дозволить вчасно виявляти проблеми йододефіциту та вживати відповідних заходів.

Крім фінансування досліджень, боротьба з йододефіцитом також потребує активної участі неурядових організацій, благодійних фондів і міжнародних програм. Ця координація дозволить зменшити адміністративні та фінансові бар'єри на шляху вирішення цієї проблеми. Спільні зусилля міждержавних організацій, як, наприклад, ВООЗ або ЮНІСЕФ, можуть суттєво прискорити досягнення результатів.

Список використаних джерел

1. Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) – Доповіді щодо профілактики йододефіцитних захворювань.
2. ЮНІСЕФ – Матеріали щодо боротьби з йододефіцитом та його впливу на дітей.
3. Національні програми охорони здоров'я (США, Швейцарія, Китай) – Дослідження та звіти щодо впровадження йодованої солі.
4. David Marine, Otis Kimball. Research on iodine prophylaxis and endemic goiter – Ключові наукові публікації на тему йодної профілактики.
5. Jean Boussingault. Historical perspectives on iodine treatment – Історичні джерела про застосування йоду для лікування зобу.
6. Вітчизняні джерела охорони здоров'я (Міністерства охорони здоров'я різних країн) – Офіційні дані про впровадження програм йодної профілактики.
7. Наукові журнали, такі як The Lancet, New England Journal of Medicine – Статті на тему профілактики йододефіцитних захворювань.

УДК 616.748

Сендецька Юліана-Марія

*студентка Львівського медичного університету,
Україна, м. Львів*

РОЗРОБКА ПРОГРАМИ ДЛЯ КОРЕКЦІЇ КОМБІНОВАНОЇ ПЛОСКОСТОПОСТІ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У даній науковій публікації проаналізовано особливості та систему заходів з корекції комбінованої плоскостопості у дітей молодшого шкільного віку. З'ясовано роль програми корекції комбінованої плоскостопості для покращання постави і рівня здоров'я школярів. Проаналізовано принципи та послідовність заходів з корекції комбінованої плоскостопості.

Ключові слова: *плоскостопість, комбінована плоскостопість, програма корекції, діти молодшого шкільного віку.*

Sendetska Yuliana-Maria

*student of Lviv Medical University,
Ukraine, Lviv*

DEVELOPMENT OF A PROGRAM FOR THE CORRECTION OF COMBINED FLATFOOT IN CHILDREN OF YOUNGER SCHOOL AGE

This scientific publication analyzes the features and system of measures for the correction of combined flat feet in children of primary school age. The role of the program for the correction of combined flat feet for improving the posture and health level of schoolchildren has been clarified. The principles and sequence of measures for the correction of combined flat feet are analyzed.

Key words: flat feet, combined flat feet, correction program, children of primary school age.

В даний час суспільство прагне до того, щоб всі діти, починаючи з раннього віку, росли здоровими та гармонійно розвиненими. Водночас результати наукових досліджень свідчать про те, що вже в дошкільному віці здорових дітей стає все менше і менше. За даними офіційних публікацій про стан здоров'я населення, близько 60% дітей віком від 3 до 7 років мають функціональні відхилення у стані здоров'я та лише близько 10% дітей приходять до школи абсолютно здоровими [2].

Все частіше у молодших класах школи побільшало дітей з комбінованою плоскостопістю, а отже і з порушенням постави, оскільки ці захворювання взаємопов'язані. Комбінована плоскостопість найчастіше зустрічається серед ослаблених дітей зі зниженим фізичним розвитком та слабким м'язово-зв'язковим апаратом. Нерідко навантаження під час ходьби, бігу, стрибках для таких дітей стає надмірним. Зв'язки та м'язи стопи перенапружуються, втрачають пружні властивості. Склепіння стоп розплющуються, опускаються, і виникає комбінована плоскостопість: повздовжна, поперечна або позовжньо-поперечна. Найчастіше у дітей молодшого шкільного віку зустрічається така патологія, як деформація склепіння стопи - її сплющення. Йдеться про позовжню плоскостопість, так як поперечна плоскостопість у дитячому віці трапляється відносно рідко. Комбінована плоскостопість – це не лише косметичний дефект. Вона часто супроводжується болями в стопах, гомілкях, підвищеній стомлюваності при ходьбі, утрудненнями при бігу, стрибках, погіршенням координації рухів, перевантаженням суглобів нижніх кінцівок, більш ранньою появою больових синдромів остеохондрозу.

Комбінована плоскостопість є порушенням опорно-рухового апарату. Стопа є опорою тіла людини, і будь-який дефект її розвитку може відбиватися на поставі. У молодшому шкільному віці стопа знаходиться в стадії інтенсивного зростання, її формування не завершено, тому будь-які несприятливі зовнішні впливи можуть призводити до виникнення тих чи інших функціональних відхилень. Недостатній розвиток м'язів та зв'язок стоп погано позначається на розвитку багатьох рухів, що призводить до зниження рухової активності та може стати серйозною перешкодою до оздоровлення. Звідси виникає потреба розробки комплексної програми оздоровлення дітей із урахуванням особливостей

розвитку організму у молодшому шкільному віці [3].

Таким чином, основними принципами та напрямками системи заходів щодо корекції комбінованої плоскостопості у дітей молодшого шкільного віку є [2]:

- знайомство з основами здорового способу життя та виховання потреби в ньому;
- задоволення природної біологічної потреби дитини на русі;
- здійснення корекції наявних порушень опорно-рухового апарату;
- формування правильної постави;
- зміцнення м'язів, що приймають участь у формуванні склепіння стопи.

При цьому заняття доцільно проводити двічі на тиждень. Це 8 занять на місяць та 72 занять на рік з вересня по травень. На початку вересня та наприкінці травня проводиться діагностика та тестування тих, хто займається. Загальна тривалість заняття відповідно до вікових особливостей дітей становить 25 хвилин – 30 хвилин, кількість вихованців у групі – не більше 10 осіб. Збільшення кількості дітей у групі не рекомендовано, оскільки програма вимагає постійної уваги та індивідуального підходу до кожної дитини [1].

На нашу думку, у реалізації програми повинні брати участь не тільки учні, які мають відхилення в фізичному розвитку (порушення постави, неправильний розвиток склепінь стопи), а й діти, які прагнуть сформувати правильну поставу та уникнути плоскостопості, а також покращити фізичну підготовленість. Набір в гурток проводиться на підставі медичних висновків та бажання батьків (законних представників) дітей, що відвідують молодші класи школи. Заняття проводяться з урахуванням передбаченого навчального плану, у другій половині дня, коли діти не зайняті основних програмних заняттях.

Основним змістом програми є загальнорозвиваючі та спеціально підібрані фізичні вправи та ігри, спрямовані на формування правильної постави та профілактику комбінованої плоскостопості. У програмі доцільно врахувати важливість відстеження результатів впливу вправ на організм школяра за допомогою моніторингу фізичного розвитку та фізичної підготовленості [1].

Теоретичний матеріал програми слід давати темами, повідомлення знань організовується у формі бесід у процесі заняття, під час виконання рухових дій або після заняття (групою чи індивідуально). Такі розмови знайомлять школярів не лише з необхідністю формувати правильну поставу, вести здоровий спосіб життя, але і з технікою виконання тих чи інших видів фізичних вправ та їх значимістю для організму людини.

Висновки. Корекція плоскостопості стопи - процес тривалий, який вимагає систематичної роботи. Починаючи заняття з корекції плоскостопості, інструктор повинен мати точне уявлення про індивідуальні особливості дитини, рівень її

фізичного розвитку, про стан її рухових навичок та умінь. Успішне вирішення таких оздоровчих завдань можливе на основі спільної діяльності педагогічного колективу освітніх установ та батьків.

Список використаних джерел

1. Бичук І. О. "Технологія профілактики плоскостопості дітей старшого дошкільного віку засобами фізичної культури." Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаніка (2011).
2. Жарова І. О. "Фізична реабілітація хворих на статичну форму плоскостопості та остеохондроз хребта." (2005).
3. Виноградський Б. "Профілактики та корекція плоскостопості в дітей молодшого шкільного віку з використанням комплексу індивідуальних завдань." Спортивна наука України 2 (2017): 23-30.

УДК 615.825: 371.7

*Титечко Ірина, студентка I курсу
магістратури спеціальності «Терапія та реабілітація»
Львівського медичного університету, Львів, Україна*

ВПЛИВ ФІЗИЧНИХ ВПРАВ НА КОРЕКЦІЮ ПОРУШЕНЬ ПОСТАВИ У ПІДЛІТКІВ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ТРАДИЦІЙНИХ І СУЧАСНИХ МЕТОДИК РЕАБІЛІТАЦІЇ

Анотація: у науковій праці вивчено важливість фізичних вправ при корекції порушень постави у підлітків. Розглянуто, досліджено та порівняно різні методики реабілітації та їхня ефективність. Порушення постави є однією із основних проблем опорно-рухового апарату. Ранній початок реабілітації запобігає виникненню ускладнень у старшому віці.

Ключові слова: реабілітація, порушення постави, фізичні вправи, методики реабілітації, корекція постави, кіфоз, лордоз, сколіоз.

*Tytechko Iryna, student of 1st course
Master's degree in the specialty "Therapy and rehabilitation" at Lviv Medical University
Lviv, Ukraine*

THE INFLUENCE OF PHYSICAL EXERCISES ON THE CORRECTION OF POSTURAL DISORDERS IN ADOLESCENTS: A COMPARATIVE ANALYSIS OF TRADITIONAL AND MODERN METHODS OF REHABILITATION

Abstract: the importance of physical exercises in the correction of postural disorders in adolescents is studied in the scientific work. Various methods of rehabilitation and their effectiveness were considered, researched and compared. Posture disorders are one of the main problems of the musculoskeletal system. An early start of rehabilitation prevents the occurrence of complications at an older age.

Key words: rehabilitation, posture disorders, physical exercises, rehabilitation techniques, posture correction, kyphosis, lordosis, scoliosis.

Порушення постави у підлітків є поширеною проблемою, що призводить до серйозних проблем зі здоров'ям, включаючи біль у спині, головні болі, проблеми з диханням, головокружіння, слабкість, а також в деяких випадках психоемоційні розлади. Важливим аспектом корекції постави є фізична активність, яка може бути реалізована через різні методики.

Кінезіотерапія є ефективним методом корекції постави у підлітків. Вона дозволяє не лише виправити фізичні дефекти, але й поліпшити загальний стан здоров'я. Важливо перед заняттями зробити рентгенологічне дослідження і лише після цього складається індивідуальна програма реабілітації. На рентгені ми можемо побачити зміни в хребті, а також зони росту, що є дуже важливим при реабілітації порушень постави. Залежно від закриття зон росту встановлюється реабілітаційний прогноз. [1]

Кінезіотерапія це природний метод реабілітації. Корекція постави відбувається довше ніж при використанні інших методик реабілітації, але має кращий ефект. На заняттях з кінезіотерапії відбувається корекція постави за рахунок зміцнення м'язового корсету, а також відновлення м'язового балансу

Масаж це одна із додаткових методик корекції порушень постави. Ця методика базується на використанні масажних технік для розслаблення напружених, приведення в тонус розслаблених м'язів, а також покращення крово- та лімфообігу.

Масаж не використовується як основний метод реабілітації, адже він впливає тільки на симптоми, а не на причину їх виникнення. Масаж можна використовувати в поєднанні із кінезіотерапією.

Ще одним методом корекції порушень постави у підлітків є постуральна терапія.

Постуральна терапія базується на 3 ключових принципах:

- ✓ оцінка стану: перед початком терапії проводиться детальна оцінка постави та функціонального стану підлітка;
- ✓ індивідуальний підхід: програма розробляється з урахуванням індивідуальних потреб і можливостей пацієнта;
- ✓ комбіновані методи: використання різних терапевтичних вправ у поєднанні з іншими методиками.

До методів постуральної терапії відносяться:

1. корекційні вправи: направлені на зміцнення різних груп м'язів, що відповідають за підтримування правильної постави;
2. аеробні вправи: сприяють загальному зміцненню організму та покращенню витривалості;

3. дихальні техніки: сприяють покращенню дихальної функції та зменшенню напруження в м'язах [2].

Постуральна терапія може суттєво покращити стан підлітків з порушенням постави. Найефективнішою вона є в комплексі з іншими методиками. Отже, всі методики є ефективними в досягненні певних цілей корекції порушення постави у підлітків. Так як порушення постави є поширеною проблемою у сучасному світі цей напрямок реабілітації стрімко розвивається з'являються нові методики ефективні і не дуже, доказові та недоказові тому важливо перевіряти актуальність методик. Також не завжди одна методика підходить всім. Вони підбираються індивідуально в залежності від порушення тому найкраще вибирати заклад де використовують декілька методик для більш ефективної корекції постави.

Список використаних джерел:

1. Бондаренко, О. (2021). Кінезіотерапія у корекції порушень постави. Журнал реабілітаційної медицини, 10(2), 35-42
2. Григоренко, Л. (2022). Постуральна терапія у підлітків: нові підходи до корекції постави. Журнал фізичної терапії, 18(1). 25-32

Науковий керівник:

Юлія Колісник-Гуменюк

доктор педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри технологічної освіти

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

СОЦІОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 159.97:159.9.07

*Кагуй Юлія,
студентка Львівського національного університету імені Івана Франка,
факультет педагогічної освіти, кафедра спеціальної освіти та соціальної роботи
Львів, Україна*

ПОСТТРАВМАТИЧНИЙ СТРЕСОВИЙ РОЗЛАД МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ЗУМОВЛЕНИЙ ВІЙНОЮ

Війна є важким випробуванням для людської психіки. Аналіз впливу війни на мовлення дітей показує, що у дітей, які були свідками бойових дій російсько-української війни 2022 року, спостерігаються симптоми посттравматичного стресу та ознаки високого рівня ситуативної та особистісної тривожності у поєднанні зі страхами, пов'язаними з екстремальні ситуації, які вони пережили. Мовлення дітей-біженців із зони військового конфлікту містить маркери мовленнєвих розладів, викликаних стресом. Аналіз також виявив специфічні вирази, якими діти розповідали про свій психологічний стан і пережиті події. Під час дослідження були виявлені труднощі у формулюванні думок; збільшення кількості та тривалості пауз; пошук слів і заміна їх жестами; семантично нерелевантні повтори; ступор під час мови. Проведені дослідження закладають основи для розробки практичних рекомендацій психологам, соціальним педагогам, батькам, спрямованих на вдосконалення методів психолого-педагогічного супроводу дітей з посттравматичним стресовим розладом.

Ключові слова: мовлення, посттравматичний стресовий розлад, страх, вербальна агресія

*Kaguy Yuliya, student at the Ivan Franko National University of Lviv,
Department of Special Education and Social Work,
Faculty of Pedagogical Education, Lviv, Ukraine*

POST-TRAUMATIC STRESS DISORDER OF CHILDREN'S SPEECH CAUSED BY WAR

War is a difficult test for the human psyche. An analysis of the impact of war on children's speech shows that children who witnessed the combat operations of the 2022 Russian-Ukrainian war show symptoms of post-traumatic stress and signs of high levels of situational and personal anxiety combined with fears related to extreme situations that they survived. The speech of refugee children from a military conflict zone contains markers of stress-induced speech disorders. The analysis also revealed specific expressions that children used to talk about their psychological state and experienced events. Difficulties in formulating thoughts were revealed during the study; increasing the number and duration of pauses; searching for words and replacing them with gestures; semantically irrelevant repetitions; stupor during speech. The conducted research lays the foundations for the development of practical recommendations for psychologists, social pedagogues, and parents aimed at improving the methods of psychological and pedagogical support for children with post-traumatic stress disorder.

Key words: speech, post-traumatic stress disorder, fear, verbal aggression

Тисячі дітей залишилися сиротами, тисячі перебувають на окупованих територіях, а тисячі дітей росіяни депортували та передали під опіку чужих

людей. Дослідження показують, що воєнна травма негативно впливає на психічне здоров'я дітей [4, 8, 9]. Відомо, що стрес, тривога та інші проблеми психічного здоров'я, пов'язані з травмою під час війни, мають значний вплив на розвиток і добробут дітей [2, 6, 10].

Люди виражають свій психологічний стан та емоції насамперед через свою мовну поведінку [3]. Фактично, емоційне напруження мовців вербалізується на кожному мовному рівні за допомогою мовних засобів, які використовуються для передачі напруги чи тривоги. Метою дослідження є аналіз словесних висловлювань дітей-біженців війни, виявлення у них порушень мовлення, спричинених стресом, а також специфічних вербалізацій психологічного стану дітей, які були свідками бомбардувань та обстрілів, дітей з окупованих територій, діти, які не були свідками бойових дій, але змушені жити в таборах для біженців.

Психологи вважають, що у стандартизованому протоколі спостереження фіксують емоційні труднощі; особливості мовлення; особливості спілкування дітей з батьками, однолітками та вихователями; конфліктні ситуації між дітьми тощо.

Психологічний стан дітей оцінювали, щоб ідентифікувати невротичні розлади. Важливим є оцінити ступінь психологічних проблем українських дітей-біженців. При виявленні розладу намагаються встановити спосіб вербалізації виявленого психологічного розладу. Виявляють за допомогою низький, середній і високий рівні тяжкості симптомів.

Аналіз вербальної агресії у дітей-респондентів диференціює прояви агресії та ворожості, які виділяють різні типи реакцій (фізична агресія, роздратування, вербальна агресія тощо). У дослідженні впливу стресу на мовлення дітей у воєнний час обмежуємося саме «вербальною агресією»: вираженням негативних почуттів як через форму (крик, крик), так і через зміст вербальних відповідей (прокльони, погрози тощо).

Аналіз батьківської анкети дозволив виявити основні проблеми дітей з ПТСР. Багато дітей мали поєднані проблеми. Особливо діти, батьки яких були безпосередніми свідками бойових дій, відзначають у середньому на 20% більше проявів наслідків пережитого стресу, ніж діти-біженці з регіонів, де активних бойових дій не було.

Батьки також помічали зміни в мовленні дитини в стані емоційного стресу (в укритті під час бомбардування, під час евакуації через небезпечну зону: наприклад, через пошкоджений міст в Ірпіні, на дорогах під час обстрілу). Деякі батьки дітей віком 7, 9 та 10 років помітили, що їхні діти мають труднощі у формулюванні думок, що проявлялося у збільшенні кількості та тривалості пауз,

пошуку слів та семантично нерелевантних повторень. Батьки дітей п'яти і шести років також відзначили пошук дітьми слів і заміну їх жестами, а також відзначали зменшення словникового запасу.

Дослідження також дозволили кількісно оцінити ступінь вираженості невротичних синдромів у обстежуваних дітей. В результаті аналізу виявили наявність розладів від 90% до 50% дітей, зокрема дереалізація та іпохондричні розлади. У досліджуваних дітей страх і фобія має високий рівень, що пояснюється тим, що страх є однією з основних емоцій дитини, а пункт порушення сну – досить часто зустрічається у дітей. Порівнюючи психологічний стан дітей, які безпосередньо були свідками бойових дій виявлено на 55 % більше проявів розладів, ніж у дітей, які були опосередкованими свідками війни.

Проаналізовано вербалізацію виявлених індикаторів психологічних проблем за такими пунктами: стрес (страх, фобії, тривога), істерики, дереалізація, нав'язливі стани, труднощі в соціальних контактах.

Страх є однією з домінантних людських емоцій, яка характеризується різними формами свого прояву [1]. Враховуючи життєву важливість і фундаментальність емоції страху, можна вважати, що потенціал засобів її вербалізації є високим.

Свій страх перед війною діти вербалізували запитаннями: «Коли закінчиться війна?», «Коли наша армія переможе?», «Нашу країну (місто, село, тобто місце постійного проживання) росіяни не захоплять?», «Росіяни сюди (маючи на увазі місце тимчасового проживання) не доїдуть?», «Вони нас бомбити не будуть?».

Страх вибухів або бомбардувань також проявляється в неадекватному сприйнятті різких звуків. Діти, які були свідками бомбардувань і обстрілів, почувши різкий звук (літак, будівництво поруч, вибух повітряної кулі), падали на підлогу, закривши голову руками або сховавшись під меблями. Примітно, що всі діти, зрозумівши необґрунтованість паніки, відчували провину або сором, особливо якщо свідками цього були інші діти, які не злякалися, і виправдовувалися словами «я просто злякався».

Спостерігали також страх дітей перед смертю батьків, що вербалізується по-різному. Діти висловлюють страх за батька, який знаходиться на передовій. Страх втратити батька є постійним і виражається такими висловлюваннями дітей: «Тато подзвонив?», «Подзвони татові», «Коли тато нас забере?», «Я хочу побачити тата», «А тата не вб'ють?» Діти розуміють і пояснюють свій страх перед втратою близької людини.

Діти, які були свідками бомбардувань та обстрілів, окрім страху за своїх рідних, які залишилися в Україні, висловлюють також страх за власне життя. Вони засвідчили нав'язливий страх смерті: «Я боюся, що нас уб'ють», «Я боюся бути похованим живим під завалами», «Я відчуваю тривогу, коли тиша, я думаю, що буде вибух і ми померемо». Усі діти зізналися, що часто бачать уві сні бомбардування та обстріли.

Проводячи аналіз страху втрати батьків, діти, які були свідками смерті рідних чи друзів, розповідаючи про пережите, вживають вигуки, що позначають вибух, супроводжуючи ці звуконаслідування жестами та прямо номінуючи факт смерті: «Бабусю вбили», «У мене померли дві собаки і дідусь»...

80% дітей багато разів переказують пережиту подію з усіма подробицями. Ці прояви можна класифікувати як повторювані спогади. Таке переказування іноді набуває форми нав'язливого стану. Інші діти навпаки дистанціюється від гострих емоцій, намагається не повертатися до болісних спогадів щасливого довоєнного життя. Дослідження також виявили випадки боротьби зі стресом за допомогою малювання. Дівчинка (6 років), мати якої загинула під час обстрілу, періодично малює сердечка, всередині яких написано «мама». Переказуючи пережиті події, діти наводять багато деталей, описують свої емоції, часто включають словесні реакції дорослих на цю подію.

Зафіксовано випадки дереалізації у дітей 5 і 8 років. Дівчинка (6 років) уявила себе у світі улюбленого мультфільму. Коли мама намагалася відвернути її від фантазій, дитина запротестувала. Це відчуття, що дитина живе поза реальністю.

Порушення соціальних контактів виражається збідненням мовлення, когнітивною апатією та втратою інтересу до будь-чого, а також повною відмовою від спілкування з однолітками, психологами.

Війна може бути прямою причиною агресії, яка виникає як у дорослих, так і у дітей, які зазнали її руйнівних наслідків [5, 7]. Високий рівень агресивності більш характерний для дітей 5-7 років, які виражають її емоційними реакціями на зовнішні подразники, категоричною відмовою виконувати прохання дорослих. Події, які пережили діти цього віку в Україні, вплинули радше на їхні ігри, ніж на невербальну поведінку. Діти грають в оповіщення про повітряний наліт, імітують сирени, а також виявляють свою агресію під час гри з іграшками. Діти малювали танки, літаки, вбитих солдатів російської армії. Всі ці дії, спрямовані проти ворогів, дають дитині відчуття контролю, допомагають подолати страх.

Рівень вербальної агресії дітей виражається у фантазіях про помсту ворогу. Діти можуть озвучувати дорослим свої фантазії, але особливо охоче діляться

планами «помсти» з однолітками. Вони свідомо вербалізують свою ненависть до Росії. Батьки дітей, які були свідками бойових дій, наголошували на тому, що під час бомбардувань діти, схильні до агресії до війни були дуже тихими, здебільшого мовчали і виконував усі вказівки дорослих.

Висновки

Проаналізовано вербалізацію виявлених індикаторів психологічних проблем за такими пунктами: стрес (страх, фобії, тривога), істерія, дереалізація, нав'язливі ідеї, труднощі в соціальних контактах. До специфічних форм вербалізації психологічного стану віднесемо: ітеративний характер мовлення: нав'язливі запитання про особисту загрозу на війні, запитання про батьків на фронті та родичів, які залишилися в Україні, повторення оповіді про пережиті події; включення в розповідь про пережиту подію раніше почутих мовних реакцій дорослих; надмірна деталізація в розповіді про подію; сором і виправдання панічної атаки; емоційне вживання присвійного займенника першої особи в контексті розмов про батьківщину (моя Україна, мій Київ, мій дім), що передбачає неприйняття перебування далеко від дому; особливості вербалізації пережитої смерті близьких: діти супроводжують свою промову жестами та вигуками для позначення вибуху та прямої номінації факту смерті; докладно розповідають про смерть близької людини.

Пережиті події викликають у дітей високий і середній рівень агресії, яка вербально виражається у фантазіях про помсту ворогові. Подальші дослідження мовлення дітей в умовах війни можуть стати матеріалом для розробки та апробації психологічної допомоги та педагогічного супроводу дітей, які страждають на посттравматичний стресовий розлад, спричинений бойовими діями.

Список використаних джерел

1. Dymond, Simon, et al. "Fear generalization in humans: systematic review and implications for anxiety disorder research." *Behavior therapy* 46.5 (2015): 561-582. <https://doi.org/10.1016/j.beth.2014.10.001>
2. Hill, Deborah C., et al. "Stress and eating behaviors in children and adolescents: Systematic review and meta-analysis." *Appetite* 123 (2018): 14-22. <https://doi.org/10.1016/j.appet.2017.11.109>
3. Kappen, Mitchel, et al. "Speech as an indicator for psychosocial stress: A network analytic approach." *Behavior Research Methods* (2022): 1-12. <https://doi.org/10.3758/s13428-021-01670-x>
4. Liu, Michelle. "War and children." *American Journal of Psychiatry Residents' Journal* (2017): 12(7), 3-5. <https://doi.org/10.1176/appi.ajp-rj.2017.120702>

5. Pfeiffer, Elisa, Maïke Garbade, and Cedric Sachser. "Traumatic events and posttraumatic stress symptoms in a treatment-seeking sample of Ukrainian children during the war." *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health* 18.1 (2024): 25. <https://doi.org/10.1186/s13034-024-00715-1>
6. Price, Julia, et al. "Systematic review: A reevaluation and update of the integrative (trajectory) model of pediatric medical traumatic stress." *Journal of Pediatric Psychology* 41.1 (2016): 86-97. <https://doi.org/10.1093/jpepsy/jsv074>
7. Qouta, Samir, et al. "Does war beget child aggression? Military violence, gender, age and aggressive behavior in two Palestinian samples." *Aggressive Behavior: Official Journal of the International Society for Research on Aggression* 34.3 (2008): 231-244. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/ab.20236>
8. Samara, Muthanna, et al. "Children's prolonged exposure to the toxic stress of war trauma in the Middle East." *British Medical Journal* 371 (2020): 1-6. <https://doi.org/10.1136/bmj.m3155>
9. Slone, Michelle, and Shiri Mann. "Effects of war, terrorism and armed conflict on young children: a systematic review." *Child Psychiatry & Human Development* 47 (2016): 950-965. <https://doi.org/10.1007/s10578-016-0626-7>
10. Strawn, Jeffrey R., et al. "Research Review: Pediatric anxiety disorders—what have we learnt in the last 10 years?." *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 62.2 (2021): 114-139. <https://doi.org/10.1111/jcpp.13262>

Науковий керівник професор кафедри спеціальної освіти
Львівського національного університету імені Івана Франка
доктор психологічних наук, професор Катерина ОСТРОВСЬКА

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

УДК 101.14

Луговий Богдан,

*к.і.н., доцент, завідувач кафедри гуманітарної освіти і туризму
ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»,
м. Бережани, Україна*

ФІЛОСОФСЬКІ ПОГЛЯДИ НА ФОРМУВАННЯ ВНУТРІШНЬОГО «Я»

В статті здійснюється аналіз процесу формування внутрішнього «Я», як складного, багатовимірного феномену. Представлено вплив змін в соціальному оточенні індивіда на ідентифікацію. Висвітлено основні критерії самопізнання та формування індивідуального почуття особистості за двома напрямками. Охарактеризовано вплив, переваги та ризики сучасного медіапростору та інформаційних технологій на процес формування внутрішнього «Я».

***Ключові слова.** Внутрішнє «Я», ідентифікація, формування індивідуального почуття особистості, медіапростір, інформаційні технології, віртуальний світ.*

*Luhovyi Bohdan, PhD (History), Associate Professor,
Head of the Department of Humanities Education and Tourism,
Separated Subdivision of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
«Berezhany Agrotechnical Institute»*

PHILOSOPHICAL VIEWS ON THE FORMATION OF THE «INNER SELF»

The article analyzes the process of the formation of the «inner self» as a complex, multidimensional phenomenon. The impact of changes in the individual's social environment on the identification is presented. The main criteria of the self-knowledge and the formation of an individual sense of the personality in two directions are highlighted. The influence, advantages and risks of the modern media space and information technologies on the process of formation of the «inner self» are characterized.

***Keywords.** «Inner self», identification, formation of an individual sense of personality, media space, information technologies, virtual world.*

Зараз ми живемо в часи розширення масової культури, яка тісно пов'язана з прагненням до матеріальних благ і найвищого соціального становища. Молодій людині, яка опинилася у світі, повному протиріччя, з багажем сильних внутрішніх змін, важко повністю стати сформованою та суб'єктивною особистістю зі зрілою та цілісною ідентичністю. Процес самовизначення – це набуття ідентичності, який створюється тим, у що людина довіряє, у що вірить і на що сподівається; на що має право; як виражає свою незалежність; що може, хоче; що створив; що інтегрує. Однак повинні знати, що поняття ідентичності непросте для розуміння.

Варто зазначити, що ідентичність означає складний, багатовимірний феномен. Поняття ідентичності вказує насамперед на продовження певних

«особистісних» рис з часом, упродовж усього життя. Це вказує на той самий факт, бути тим, хто тотожний самому собі, минулому, а отже, тотожний власному народу, його переконанням, цінностям. За своїм походженням ідентичність є соціальною, оскільки вона формується в результаті взаємодії особи з іншими людьми та засвоєння нею мови, виробленої у процесі соціальної взаємодії. Зміна ідентичності також зумовлюється змінами в соціальному оточенні індивіда [5, с. 386].

Базовим завданням індивіда при пошуку відповіді щодо власної ідентичності, визначення свого «Я» є відчуття єдності, узгодженості образу «Я»; відчуття безперервності в часі «Я»; почуття взаємності між власним уявленням про себе та тим, як ти сприймаєшся іншими.

Треба усвідомлювати, що процес формування «Я» не відбувається однаково в усіх підлітків, а також способи, якими молоді люди пізнають себе не однакові. Грищенко С. виділяє такі основні критерії: самопізнання, здійснюється самостійним шляхом роздумів загальних і роздумів про себе; самостійне відкриття з використанням фактичних джерел інформації; самопізнання, за допомогою впливу інших людей (вчителі, викладачі, наставники) [3, с. 65].

Формування індивідуального почуття особистості розвивається одночасно в двох напрямках: індивідуальному (особистісному), у якому відчуття себе, як особистості має певні можливості фізичні, соціальні, емоційні та інтелектуальні характеристики, які необхідно розпізнати. Це набуває форми таким чином, образ себе, який стосується когнітивного усвідомлення того, якою людиною є людина. Особистісна ідентичність пов'язана з формуванням «Я», яке виражається в сприйнятті себе, як унікальної особистості і ідентифікації з цілями та певними персональними стандартами.

«Я», це усвідомлення власної узгодженості у часі та просторі – у різні періоди життя, а також усвідомлення власної відмінності та індивідуальності й унікальності. Люди набувають особистісну ідентичність, коли вони мають відчуття відносної незмінності внутрішнього «Я», переконання, установки, почуття, особливості, які є наслідком приналежності до конкретної групи.

Другий напрямок – соціальний. Когнітивні зв'язки себе з іншими людьми та ототожнення з їхніми цілями та цінностями, є вираженням засвоєння суспільних цінностей, установок і соціальних ролей [1, с. 9]. Ці процеси також виконують захисну функцію самооцінки та досягнення власних цілей. Отже, обидва ці шляхи в розвитку індивідуальні та соціальні, взаємопов'язані.

Іноді люди ухиляються від важкого процесу пошук власного «Я», приєднуються до соціальної групи і приймають готові зразки, сформовані даною спільнотою.

У сучасному суспільстві великий вплив має і медіапростір, інформаційні технології, які отримують владу над людьми. У постмодерній культурі засоби масової інформації не стільки репрезентують реальність, скільки вони представляють її, стають основним джерелом життєвих переживань. Інтернет – це місце, де технології зустрічаються з почуттями людини, реальними та віртуальними. Віртуальна реальність не є чимось наперед даним, користувач може перевизначити її та надати нових форм за допомогою програмного забезпечення і обладнання, а може вірити і насправді належати до цієї реальності.

Тож, хто ми у віртуальному світі, де наш спосіб сприйняття та оцінка себе, яка змінюється залежно від рис особистості, створених і сформованих у цьому світі. Сучасна молодь неодноразово змінюється після входу у віртуальний світ і він впливає на його справжнє «Я». Темна сторона електронної особистості містить наступні характеристики абсолютно нової електронної людини: перебільшене відчуття своїх можливостей, зарозуміле ставлення до інших, новий набір моральних принципів, схильність до імпульсивної поведінки та тенденція до регресії.

Таким чином, особистість губиться, не помічає себе самого, власного віртуального «Я», яке існує поряд з тим, що завжди вважали єдиним «Я», що викликає плутанину, дискомфорт, страждання та дезорієнтацію. Часто несвідомо приймається нова особистість, маючи зовсім іншу форму, ніж та, яку знаємо з офлайнового життя. Нам здається, що електронна особистість дає нам відпочинок від напруженості та стресів реального життя. І як не парадоксально, сучасну людину вражає постійна криза ідентичності, яка ставить її в стан буття хронічної нервозності.

Спонтанність ілюструє необдуманість індивідом своїх висловлювань і вчинків. Агресивність як якість відповідає за прояви впертості, відстоювання власних інтересів, активну самореалізацію. Ригідність означає інертність переконань та установок, підвищене прагнення до відстоювання своїх принципів і світогляду, критичність щодо думки інших. Сензитивність описується як вразливість людини, її схильність до рефлексії, деяку песимістичність в оцінці перспектив. Тривожність як характеристика особистості відповідає за емоційність, сприйнятливність і почуття незахищеності [2, с. 41].

Завдяки соціальним мережам, особи здатні до самопрезентації та реалізації свого «Я». Беручи до уваги цей факт, слід зауважити, що отримання схвалення групою однолітків є дуже важливим аспектом для сучасних людей. Також, при обмеженні реальним суспільством можливостей реалізувати себе та всіх аспектів власного «Я», логічно, що у такої людини з'являється

мотивація для користування соціальними мережами та конструювання віртуальної особистості. Саме можливість створити та показати у кіберпросторі те життя, яке до вподоби, ті норми, що є зручними та вигідними, та ті закони, які – доступні для безкарного порушення, негативно впливають на особу, адже іноді вона повністю занурюється у віртуальний світ, починаючи втрачати зв'язок із реальністю. Також, неодноразово, люди частково або повністю відносять ті норми та правила, які створено у кіберпросторі, до соціальних відносин у реальному житті, що часто негативно впливає на них самих [4].

Кіберпростір спокушає своєю необмеженістю, анонімністю та можливостями перезапуску, починаючи все спочатку в будь-який час. У реальному житті дуже важко відійти від ролі, яку вони відіграють у Інтернет-ресурсах, тому він такий привабливий для молоді, оскільки він дає можливість вийти з системи в будь-який момент без наслідків або із ними.

У сучасний час, інформаційна ідентичність мінлива, тимчасова, виникає в результаті боротьби різних людей, версій і залежно від соціальних ситуацій і світів, у яких знаходиться. Створення нового нереального «Я» у кіберпросторі призводить до багатьох речей, як позитивних, так і негативних. З одного боку, людина проявляє себе в ролях, в яких вона ніколи не мала б можливості або мала б внутрішні бар'єри у реальному світі. З іншого боку – створення віртуальної реальності, настільки далеких від реальних шаблонів, може призвести до ситуації, в якій ми отримуємо людей світу нових технологій, але не пристосованих до життя в суспільстві, які краще справляються у віртуальному світі, але не можуть впоратися зі своїм власним проблемами повсякденного життя. Аудиторія, яка втратила здатність розрізняти реальність і видимість очікує ілюзії.

Список використаних джерел

1. Агаркова А. І. Соціальне «Я» як складова я-концепції: теоретичний аналіз основних підходів у сучасній психології. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки*. 2017. Вип. 5(1). С. 7-12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkh_p_2017_5%281%29_3.
2. Гресько І. Ясність Я-концепції як чинник гармонійної особистості. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2021. Випуск 10. С. 39–45. URL: http://psy-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/10_2021/8.pdf.
- Грищенко С.В. Самовдосконалення особистості: монографія. Чернігів: НУЧК імені Т.Г. Шевченка, 2019. 188 с.
3. Заболоцький Т. Кіберпростір як інструмент соціального впливу на сучасну молодь. *Ввічливість. Humanitas*. (1), С. 22–27. URL: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2021.1.4>.
4. Яблонська Т.М. Ідентичність як предмет психологічного аналізу. *Наукові записки Інституту психології ім.Г.С.Костюка НАПН України*. К.: Ніка-Центр, 2010. Вип.38. С. 378-387.

МИСТЕЦТВО

УДК 2-5:7

Мандрика Леся

Методист Дитячої школи народних мистецтв

САКРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО МАЙСТЕР-КЛАС ІКОНОГРАФІЯ ІСУСА ХРИСТА

Анотація. Тема присвячена дослідженню сакрального мистецтва, зокрема іконографії Ісуса Христа як одного з центральних образів християнського мистецтва. Майстер-клас спрямований на ознайомлення з основами іконопису, стилістичними особливостями зображення Христа в різних традиціях і культурах, а також на практичне засвоєння технік створення ікон. Учасники дізнаються про символіку, духовне значення ікон та процес їхнього написання, включно з канонічними правилами, що визначають композицію, кольорову гаму та символічні елементи образу Ісуса Христа. Майстер-клас сприятиме глибшому розумінню ролі сакрального мистецтва у християнській традиції та розвитку творчих навичок учасників.

Ключові слова: сакральне мистецтво, іконографія, іконопис, символіка, канонічне зображення, релігійна культура, майстер-клас, техніка іконопису.

Mandryka Lesya

Methodist of the Children's School of Folk Arts

SACRED ART MASTER CLASS ICONOGRAPHY OF JESUS CHRIST

Annotation. The topic is dedicated to the study of sacred art, in particular the iconography of Jesus Christ as one of the central images of Christian art. The master class is aimed at getting acquainted with the basics of icon painting, stylistic features of the image of Christ in various traditions and cultures, as well as at the practical assimilation of icon creation techniques. Participants will learn about the symbolism, spiritual meaning of icons and the process of their writing, including the canonical rules that determine the composition, color scheme and symbolic elements of the image of Jesus Christ. The master class will contribute to a deeper understanding of the role of sacred art in the Christian tradition and the development of the participants' creative skills.

Key words: sacred art, iconography, icon painting, symbolism, canonical image, religious culture, master class, icon painting technique.

Сакральне мистецтво є невід'ємною складовою духовної культури людства, особливо в межах християнської традиції. Одним із його найважливіших напрямів є іконографія — мистецтво створення священних образів, які служать засобом спілкування між людиною і Богом. Іконографія Ісуса Христа посідає особливе місце в цій сфері, адже образ Спасителя є центральним у християнській вірі, символізуючи спасіння, любов і милосердя.

Мистецтво іконопису, яке зародилося в ранньому християнстві і продовжує розвиватися до сьогодні, має суворі канони, що регулюють не лише естетичні, а й духовні аспекти створення ікони. Важливу роль у цьому процесі відіграє символіка кольорів, жестів і композиції, що передають глибокі богословські ідеї та вчення.

Метою цієї статті є дослідження особливостей іконографії Ісуса Христа як центрального образу християнського мистецтва, а також практичний аспект засвоєння навичок іконопису через майстер-клас. Особлива увага приділяється розумінню сакральної символіки та духовних принципів, які визначають процес створення ікон. Майстер-клас дозволяє не тільки ознайомитися з основами техніки іконопису, але й глибше відчутти духовне значення цього мистецтва.

Молитва

Господи Ісусе Христе, Боже наш, що неописаний (незображений) існував Ти в Божій природі і ради спасіння людини Ти таїнственно воплотився з Духа Святого і Марії Діви і стався чоловіком. Ти, що зволив стати описуваним (зображуваним), Боже, Господи всього, просвіти і навчи душу, серце і розум Твого слуги (Твоєї слугині) (ім'я) і веди мої руки у малюванні в спосіб бездоганний і досконалий.

Образ Твій і Непорочної Матері Твоєї, святих ангелів та всіх святих нехай буде на радість тим, що почитають і цілують з побожністю ці ікони, і тим віддають шану Первообразу - Тобі Богу Всемогучому. Захорони мене від усякого диявольського впливу, щоб ходив (ходила) я слідами Твоїх заповідей через заступництво Твоєї Пречистої Матері, святого і славного апостола Луки і всіх святих. Амінь.

Матеріали: картон, папір, калька, простий олівець, пензлі, гуаш художня, срібна і золота гуаш, яєчна емульсія.

Хід заняття:

Ікона “Христос Вседержитель”

Діти після прослуховування курсу іконографії та символіки зображень, малюють свої сакральні твори, у яких намагаються розповісти, так як може дитина про Божу і людську природу Ісуса Христа.

Рис. 1. Христос Вседержитель. 16 ст. Івано-Франківська область

Лик (лице) Ісуса Христа – лице справжньої людини, бо він прийняв нашу природу – воплотився від Діви Марії і Духа Святого (молитва Вірую).

Світлість лику та світлий німб – вияв божественної природи Спасителя.

Лик деколи суровий: Христос – суддя світу, однак вираз лица має бути також милосердним, бо Спаситель є Чоловіколюбцем.

Прославлений Хрест у німбі – Спаситель відкупив людство на хресті від гріха і смерти.

Напис в німбі – грецьке слово “Ο ΩΝ”, що означає “Суций” або “Я той, хто є” і

походить від імені Бога у старому Завіті (Вихід 3, 14) і у Новому (Йоан 8, 24-30).

Напис в книзі – “Я світло світу. Хто йде за мною, не блукатиме у темряві, а матиме світло життя” (Йоан 8, 12).

Благословення правицею - пальці правої руки Христа складені так, що творять монограму “ΙC ΧC” (Ісус Христос).

Так само, благословляючи вірних, складають пальці єпископи і священники. Христос також правицею вказує на себе – “Прийдіть до мене...” (Матей 11, 28).

У лівій руці Спаситель тримає книгу – Євангеліє(наука Ісуса Христа). Відкрита книга – Христос нас навчає.

Послідовність написання ікони:

1. Молитва.
2. Вибір ікони для наслідування.
3. Ескіз на папері, графічне вирішення.
4. Відбиток з паперу через кальку на підготовлену дошку чи картон.
5. Кольорове вирішення.

Послідовність кольорового вирішення:

1. Німб, тло(фон) ікони.
2. Площини тіла(голови, лику, шиї, рук), одягу – найтемніші тони.
3. Контури площин тіла(зіниці, а також контури райдужної оболонки очей, брів, носа, уст, вух, лику, шиї, волосся, голови, рук), одягу – умбра коричнева.
4. Площини тіла і одягу – світліші тони.
5. Площини тіла і одягу – найсвітліші тони.
6. Написи в німбі, на тлі і в книзі.

Матеріал:

Темпера, яєчна емульсія (один жовток, половина склянки світлого пива, 1-2 краплі оцту), іконописне золото, ґрунтована дошка.

Німб і тло ікони:

Іконописне золото, охра золотиста, жовтий колір.

Написання лику в іконі:

Кольори на лик по тональності наносяться від темнішого до світлішого, як символ творення Богом людини від небуття до буття: *“Тоді Господь Бог утворив чоловіка з земного пороку та вдихнув йому у ніздрі віддих життя, і чоловік став живою істотою”* (Буття 2, 7).

Послідовність нанесення кольорів на лик:

1. Темний колір – *санкір* (охра, охра червона, ультрамарин або марс чорний).

Санкір – символ земного пороку, з якого Бог творив Адама.

2. Після санкіру – контури.
3. Світліші тони – *охрення* (охра золотиста, охра світла).

Рум'янці (рисочки на щоках) і уста – охра червона, охра світла.

4. Світлі рисочки – *оживки* на чолі, над бровами, біля райдужної оболонки очей, під очима, на носі, над устами, на підборідді, на вухах (охра золотиста, охра світла, жовтий, червоний, білий).

Оживки – символ присутності у людині Святого Духа – Духа життя.

Написання одягу:

Кольори одягу Спасителя (червоного хітону і синього гімантию) наносяться в такому ж порядку, як на лик – від темного до світлого.

Одяг пишеться меншою кількістю шарів, ніж лик.

Тілесність в іконописі витончена, майже не має об'єму і ваги людського тіла – вказівка на духовний світ, перевагу духа над тілом.

Фарби розчиняються з яєчною емульсією і легкими напівпрозорими шарами накладаються один на другий в описаній вище послідовності, за кожним разом зменшуючи площу накладання.

Написи в німбі і на тлі ікони:

Ім'я Богочоловіка.

Графічне вирішення:

1. Молитва.
2. Ескіз на папері, графічне вирішення.

3. Відбиток з паперу через кальку на підготовлену дошку чи картон.

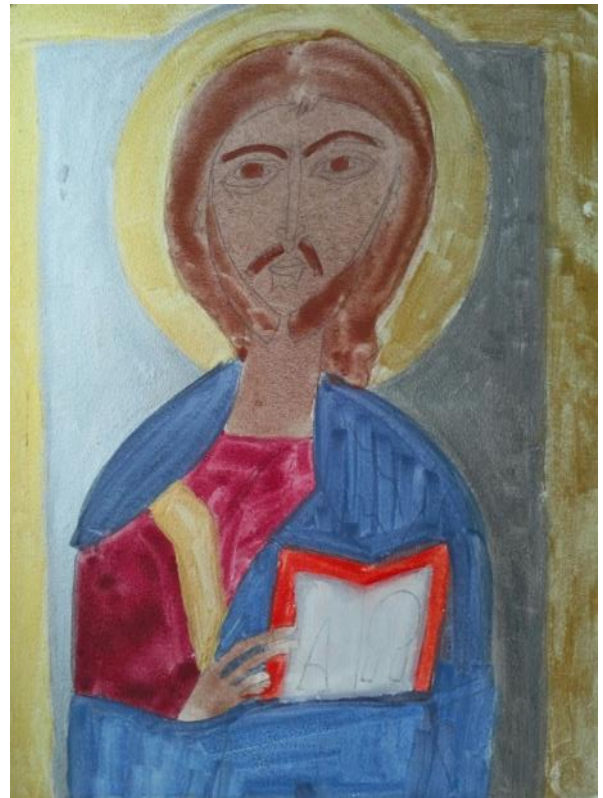
Кольорове вирішення:

4. Німб і фон (золота, срібна гуаш).

Німб (саяво у формі кола довкола голови святого) - символ святости, джерелом якої є Бог, а також символ несотвореного божественного світла. Коло (не має початку і кінця) - символ вічності. Перед нами Особа, котра не має початку і кінця.

Золотий, срібний кольори - символ несотвореного божественного світла, а також золотий є символом вічності Бога і Божого царства.

5. Лик, руки (темні кольори).

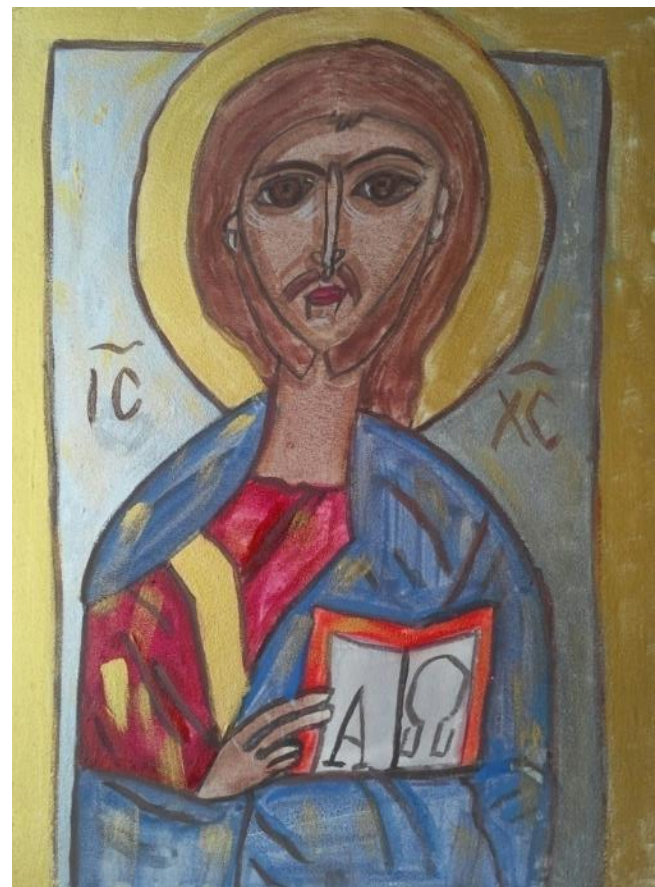
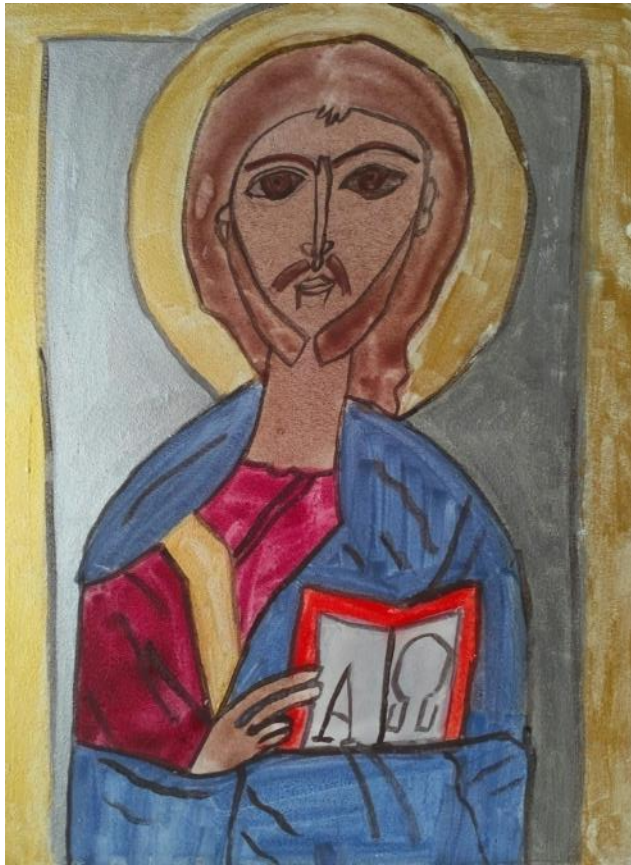

6. Одяг, книга (темні кольори).

Червоний колір хітону (нижній одяг Христа) - символ Божої природи Спасителя.

Синій колір гімантию (верхній одяг) Ісуса Христа - символ Його людської природи.

Клавій - стрічка, нашита на рукаві біля плеча на хітоні, яка вказує на благородне походження, приналежність до царського роду.

7. Контури площин тіла (зіниці, а також контури райдужної оболонки очей, брів, носа, уст, вух, лику, шиї, волосся, голови, рук), одягу - умбра коричнева.

Геометричні складки одягу Ісуса Христа вказують на духовну природу Спасителя.

8. Напис у книзі - великі літери "Альфа і Омега".

"Я - Альфа і Омега, початок і кінець - говорить Господь Бог, хто єсть і хто був і хто приходить, Вседержитель" (Одкровення 1, 8).

9. Темні тіні на лику і на одязі.

(Авторський метод керівника гуртка, бо за канonom - кольори наносяться від темного до світлого). Див. текст вище.

10. Золоті риси на одязі.

Асист - золоті риси на одязі (ризах) Ісуса Христа - символ несотвореного божественного світла і духовної радості.

11. Оживки (світлі риси на лику).

12. Напис на тлі ікони - монограма імені Ісуса Христа: "IC XC", Ісус означає "Бог спасає", Христос - "Месія".

Рис. 3. Христос Вседержитель. Біляк Оленка, 7 років.

Список використаних джерел:

- Святе Письмо Старого та Нового Завіту (пер. о. Івана Хоменка), Рим, 1990.
- Л. Мандрика, Сакральне мистецтво (посібник), Львів, 2017.
- Конспекти лекцій студентів 4 курсу сакрального мистецтва, Львівська Академія Мистецтв, Львів, 2015.
- Конспекти лекцій з іконопису Українського Католицького Університету (лектор Соломія Тимо), Львів, 2003.
- Креховецький Я., Богослов'я та духовність ікони, Львів, Свічадо, 2000.

Ілюстрації

- Світлина ікони Христа Вседержителя з фондів Національного музею ім. А. Шептицького, Львів, 2013.
- Данило Канчуга, 9 років. Світлини поетапного написання (наслідування) ікони Христа Вседержителя, ДШНМ, Львів, 2020.

УДК: 37.037

Садова Роксоляна,
методист Дитячої школи народних мистецтв
м. Львів

ЯК ТЕАТРАЛІЗОВАНЕ ДІЙСТВО МОЖЕ СПРИЯТИ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ЧЕРЕЗ СИНТЕЗ МИСТЕЦТВ

Анотація. Стаття досліджує синтез мистецтв у театралізованих діях під час масових заходів у художній школі. Розглянуто залучення глядачів через інтерактивні ігри, значення традиційних українських ігор у розвитку культурного досвіду, а також педагогічні аспекти формування критичного мислення, соціальних і емоційних навичок у дітей. Окрему увагу приділено збереженню культурної спадщини та розвитку національної ідентичності.

Ключові слова: синтез мистецтв, театралізоване дійство, інтерактивні ігри, культурний досвід, критичне мислення, соціальні навички, національна ідентичність.

Sadova Roksoliana
methodologist of the Children's School of Folk Arts
Lviv city

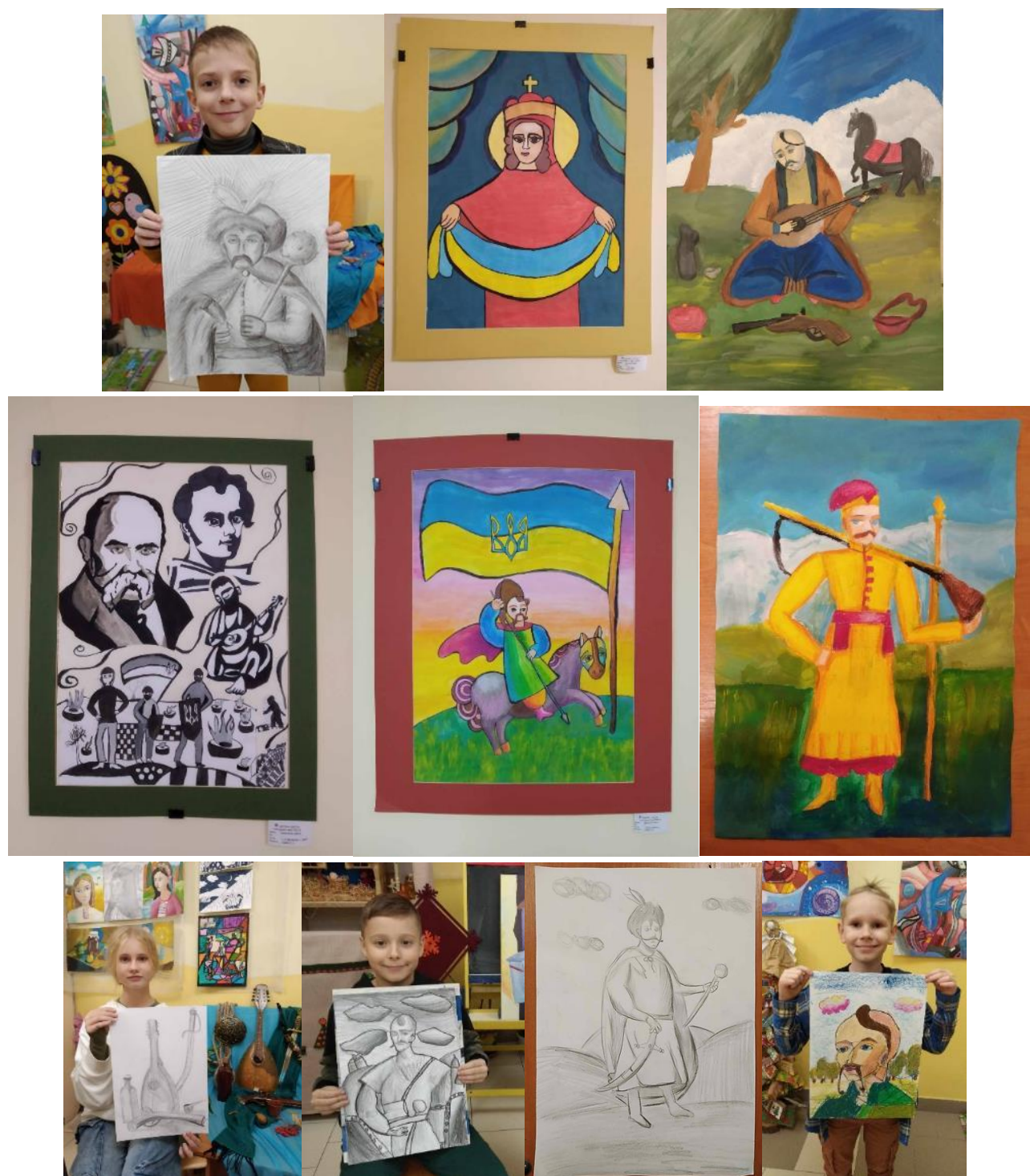
HOW THEATRICAL ACTION CAN PROMOTE CHILDREN'S DEVELOPMENT THROUGH THE SYNTHESIS OF THE ARTS

Annotation. The article examines the synthesis of arts in theatrical actions during mass events in an art school. Audience involvement through interactive games, the importance of traditional Ukrainian games in the development of cultural experience, as well as pedagogical aspects of the formation of critical thinking, social and emotional skills in children are considered. Particular attention is paid to the preservation of cultural heritage and the development of national identity.

Key words: synthesis of arts, theatrical action, interactive games, cultural experience, critical thinking, social skills, national identity.

Мета статті полягає в дослідженні впливу театралізованого дійства на розвиток дітей у контексті синтезу мистецтв у позашкільній освіті, зокрема в дитячій художній школі. Через інтеграцію театру, образотворчого мистецтва, музики та танцю ми прагнемо виявити, як такі форми діяльності сприяють формуванню творчих здібностей, комунікативних навичок та емоційної компетентності дітей.

Особлива увага приділяється ролі театралізованих вистав у розвитку креативності та самовираження учнів, а також у формуванні їхньої соціальної активності та впевненості в собі. Дослідження також має на меті окреслити педагогічні стратегії, які можуть бути впроваджені в навчальний процес для максимізації позитивного впливу театралізованого дійства на дітей.

Ілюстрації: Малюнки та бутафорський український народний посуд учнів гуртка «Скульптура» керівника гуртка ДШНМ Роксоляни Садової на тему свята Покрови та Дня козацтва.

• Синтез мистецтв у навчальному процесі:

- Вивчення того, як театралізоване дійство інтегрує різні види мистецтв (образотворче, декоративно-прикладне, театральне) і сприяє комплексному розвитку дітей.
- Розробка методичних рекомендацій щодо організації театралізованих заходів у художній школі, які поєднують живопис, музику, хореографію.

Чому важливо відзначати свята, пов'язані з козацькою історією та культурою:

1. **Збереження культурної спадщини:**
 - Свята, пов'язані з козацькою історією, сприяють збереженню національних традицій і культури, що є важливим для формування ідентичності у молодого покоління.
2. **Патріотичне виховання:**
 - Вшанування козацької спадщини допомагає виховувати патріотизм та повагу до історії своєї країни, що важливо для формування свідомого громадянина.
3. **Можливості для творчості:**
 - Такі заходи стимулюють дітей до творчості, вони можуть створювати власні художні роботи, сценічні костюми, декорації, що розвиває їхні навички.
4. **Формування соціальних навичок:**
 - Участь у колективних заходах розвиває командний дух, співпрацю, а також комунікативні навички дітей.
5. **Психологічний розвиток:**
 - Залучення до театралізованих дійств може допомогти дітям краще усвідомити свої емоції, розвивати емпатію та соціальну чутливість, вміння імпровізувати.

Включення театралізованих дійств у святкування Дня Козацтва в художній школі може стати важливим інструментом у розвитку дітей як особистостей і громадян, що знають і цінують свою історію та культуру.

Педагогіка та мистецтво

Інтеграція мистецтв у навчальний процес є важливим аспектом сучасної педагогіки. Однією з ключових концепцій, що підтримує цей підхід, є "Естетична освіта", яка акцентує увагу на розвитку чуттєвого сприйняття, емоційної виразності та критичного мислення через мистецьку діяльність. Відомі педагоги, такі як І. В. Гете та А. С. Макаренко, підкреслювали, що мистецтво має потужний вплив на формування особистості, зокрема на розвиток моральних цінностей і

естетичних уподобань. В. О. Сухомлинський наголошував на важливості естетичного виховання учнів у своїй книзі "Серце віддаю дітям". В цій праці автором ставиться акцент на естетичному аспекті цього виховання. Ще однією важливою роботою цього українського педагога є "Павлиська середня школа", де він також підкреслює роль мистецтва в вихованні підростаючого покоління.

В. О. Сухомлинський вважав естетичне виховання невід'ємною складовою всебічного розвитку дітей. Він підкреслював, що естетичні переживання сприяють формуванню гармонійної особистості, вихованню чутливості до краси навколишнього світу. Сухомлинський зазначав, що естетичне виховання не лише збагачує емоційний світ дітей, але й формує їх моральні цінності, стимулює творчість та інтелектуальний розвиток.

Педагог вірив, що через музику, живопис, літературу та інші види мистецтв можна розвивати у дітей уміння сприймати і цінувати красу, що в свою чергу допомагає їм краще розуміти себе та інших. Він акцентував увагу на важливості інтеграції естетичного виховання в навчальний процес, вважаючи, що це може суттєво вплинути на формування світогляду дитини.

Таким чином, Сухомлинський закликав педагогів розглядати естетичне виховання як фундаментальний аспект у вихованні підростаючого покоління, що сприяє розвитку їхньої особистісної і соціальної ідентичності. Це, на його думку, створює умови для формування гуманної, творчої та активно мислячої особистості, здатної до конструктивної взаємодії в суспільстві.

Театралізоване дійство як синтез мистецтв є темою, яка цікавила багатьох відомих мислителів і діячів культури протягом століть. Його унікальність полягає в поєднанні різних видів мистецтва, таких як література, музика, живопис, танець і акторська майстерність, що разом створюють потужний емоційний та естетичний вплив.

Одним із перших, хто розглядав театральне дійство як синтез мистецтв, був Арістотель. У своїй праці «Поетика» він акцентував увагу на єдності драматичних елементів: сюжету, характерів, мовлення та музики. Для Арістотеля театр був не лише мистецтвом слова, але й взаємодією різних видів творчості, що створює єдину цілісну емоційну дію.

Ріхард Вагнер, німецький композитор та теоретик мистецтва, розвинув концепцію «тотального мистецтва» (Gesamtkunstwerk), де театр виступає як гармонійне поєднання музики, поезії, драматургії та візуального мистецтва. Він вважав, що лише через синтез цих елементів можна досягти найвищого рівня естетичного переживання.

Український театральний діяч Лесь Курбас також підкреслював значення театру як синтетичного мистецтва. У своїх експериментах у театрі «Березіль»

Курбас поєднував авангардні техніки з класичними формами мистецтва, наголошуючи на важливості залучення усіх чуттєвих сфер глядача до сприйняття дійства.

Таким чином, театралізоване дійство, за думкою багатьох визначних діячів культури, є синтезом різних мистецтв, який дозволяє створити комплексний та багатогранний образ дійсності, що глибоко впливає на емоції та свідомість глядача.

В Львівській Дитячій школі народних мистецтв вже третій рік регулярно (8-10 разів на рік) автором цієї статті проводяться театралізовані дійства під час масових заходів, які носять назву «Народознавчі зустрічі». Під час проведення цих заходів перед учнями, батьками та працівниками ДШНМ, розгортається дійство за принципом українського народного вертепу. Діти, як це історично заведено при підготовці до вертепного дійства, заздалегідь разом з ватагом (а тепер педагогом) придумують сценарій, лагодять костюми, створюють бутафорський реквізит, декорації, вивчають свої слова, розучують пісні, танці та рухи. Потім перед запрошеними учасниками масового заходу не тільки виступають, але і запрошують глядачів до окремих сцен, ігор та змагань. Так поступово залучають всіх присутніх до глибокого проникнення в тему свята. Тут задіюються різні органи сприйняття: слух, зір й дотик та різні аспекти психіки: емоційна, логічна, сенсорна та інтуїтивна. Крім того, діти активно соціалізуються, як діти актори-бутафори, так і глядачі.

Чому ми обрали принцип української народної вертепної драми? - Українська вертепна драма є яскравим прикладом синтезу різних видів народних мистецтв у театралізованому дійстві. Історично, вертеп, який набув поширення в Україні в період різдвяних свят, поєднував у собі елементи театру, музики, співу, народної поезії та декоративного мистецтва. Це дійство представляло собою мандрівний театр людей або ляльок, який зображував релігійні та світські сцени.

Одним із найважливіших елементів вертепу була народна драма, де персонажі виконували ролі заздалегідь визначеного сценарію, що поєднував біблійні та побутові мотиви. Ляльки, якими керували актори, виготовлялися народними майстрами і часто прикрашалися в характерному українському стилі, що відображало розвиток декоративно-ужиткового мистецтва. Також у випадку, коли різдвяне дійство зображали костюмовані люди, при створенні масок, костюмів, а також різдвяної атрибутики, створювались високохудожні твори.

Музика та спів були невід'ємною частиною вертепної драми. Виконувалися народні колядки й різдвяні пісні, що підкреслювало святковий характер вистави.

Музичні інструменти, такі як сопілка чи бубен, додавали ритму й динаміки дійству, забезпечуючи живий музичний супровід вистави.

Народна поезія також відігравала важливу роль у вертепі. Діалоги й монологи персонажів часто містили рими та приповідки, що підкреслювало ритміку мови та робило дійство легшим для сприйняття народною аудиторією.

Таким чином, вертепна драма є чудовим прикладом поєднання різних видів народних мистецтв, які разом створювали синтетичне, багатогранне театральне дійство, що приваблювало глядачів різного віку та соціальних прошарків [3].

У контексті дитячої художньої школи, Дитячої школи народних мистецтв, зокрема, інтеграція театру та інших видів мистецтв дозволяє створити багатогранний освітній простір, в якому учні можуть активно взаємодіяти, експериментувати і самовиражатися. Синтез мистецтв, зокрема через театралізовані дійства, сприяє формуванню комплексних навичок, які виходять за межі традиційного навчання.

Вплив театралізованих дійств/

Участь дітей у театралізованих заходах, таких як "День козацтва", має значний позитивний вплив на їхній розвиток. По-перше, театралізовані дійства сприяють розвитку творчих здібностей. Діти вчаться не лише втілювати свою уяву в сценічні образи, а й створювати сценарії, обирати костюми та декорації, що стимулює їхню уяву та креативність [2].

По-друге, театралізовані заходи покращують комунікативні навички учнів. Спільна робота над виставою вимагає від дітей ефективної взаємодії, обміну ідеями та конструктивної критики. Такі процеси формують вміння слухати інших, аргументувати свої думки та працювати в команді. Зокрема, діти вчаться виступати публічно, імпровізувати, що сприяє подоланню страху перед аудиторією і зміцненню впевненості в собі.

Крім того, театралізовані дійства допомагають у формуванні соціальних зв'язків серед учнів. Спільна підготовка та виконання вистави стимулює створення дружньої атмосфери, сприяє розвитку емоційної підтримки та взаєморозуміння. Ці фактори, у свою чергу, впливають на формування соціальної відповідальності та активної громадянської позиції дітей.

Таким чином, включення театралізованих дійств у навчальний процес, особливо в рамках масових заходів, як-от "День козацтва", виступає потужним інструментом для розвитку багатогранних навичок у дітей, що, безумовно, сприяє їхньому всебічному розвитку в контексті сучасної педагогіки.

3. Опис дійства «Козацькі забави в ДШНМ»

Ведуча: 1 жовтня, окрім Покрови Пресвятої Богородиці і Дня українського козацтва, в Україні відзначають ще й День захисників і захисниць України. На

Покрову традиційно закінчувався збір урожаю та завершувалась підготовка до зими. Польові роботи завершувались та починався сезон весіль.

(Ведуча демонструє малюнки дітей на тему «Золота осінь» та «Покрова Божої Матері»).

Ведуча: Особливий культ Покрови Божої Матері був на Запорізькій січі.

Пісня «БОЖА МАТИ» (обробка слів Садової Р.І.)

Діти: «По горах України ішла Божа Мати, гуцули вівці пасли і стали ї вітати. Приспів: «Похилились, помолились, вітерець леліє. Усі разом заспівали: «Радуйся, Маріє!». II По селах України ішла Божа Мати, селяни жито жали та стали ї вітати. Приспів. III По Запорізькій Січі ішла Божа Мати, там козаки зібрались та стали ї вітати. Приспів» [1].

Ведуча: Ми з вами зараз перебуваємо на Запорізькій січі і є свідками та учасниками тих далеких славних подій. А ось, як намалювали козаків наші юні таланти (гуртківці-організатори демонструють свої малюнки з козаками) [5].

(На екрані з'являється фото Запорізької січі на острові Хортиця. Ведуча розповідає, як були влаштовані такі дерев'яні фортеці, пояснює, як виникло козацтво в Україні. На екран проектується фото церкви Покрови Божої Матері на Запорізькій січі. Ведуча розповідає, що свято Покрови було одним з найшанованіших свят серед козаків, адже саме на Новий рік, Великдень та Покрову козаки звідусіль збиралися на січі і, прослухавши службу Божу, вони сідали за святкові столи зі своїми улюбленими стравами. Гуртківці-організатори свята сідають за стіл, зі створеними ними бутафорськими стравами козаків і розповідають рецепти їх приготування).

Ведуча: Поки старші козаки пригощаються, діти в козацькій школі затіяли змагання: хто кого перетягне на канаті та хто швидше за всіх ухопить ложку тоді, коли перестане лунаати козацька пісня. Для цих змагань запрошуються глядачі з залу.

(Ідуть змагання, в яких одна за одною бере участь група глядачів по 10 учасників в кожній)

Ведуча: Ось дитячі ігри та святковий обід для дорослих завершилися. Зараз розпочнеться Козацька Рада. Будемо обирати гетьмана (президента по-сучасному) та старшину. Обирати їх будемо шляхом голосування, адже у нас – демократія і є також козацькі клейноди – атрибути державності. Наша держава в 15-17 століттях називалася «Землі війська Запорозького», або «Гетьманщина». (Ведуча розповідає, яка система охорони границь була в «Гетьманщині»).

Ведуча: (виводить на перед хлопчика в одязі гетьмана) - Ось якого гетьмана ми обрали! У нього є гетьманська шапка з пучком пір'я та булава (показує всім бутафорську булаву. На екрані появляються портрети українських гетьманів та

фото козацьких ікон, що називаються «Козацькі покрови» з зображенням козаків під покровом Божої Матері. Ведуча розповідає про ці ікони і хто з історичних осіб на них намальований) [8].

Ведуча: Ось Рада вже відбулася. Тепер усі козаки рушають по своїх зимівниках (розповідає про зимівники). Наші головні герої сьогодні – це козак-характерник Іван Сірко та його побратим козак Петро. (На перед виступають двоє дітей в одязі козаків з саморобними кониками на тростині. Під козацьку пісню вони об'їжджають сцену) [4].

Ведуча: Поки вони їдуть в рідне село, ви, глядачі, юні козачата, також їдете на конях по домівках. Запрошуємо всіх до української народної гри «Їду, їду», де всі кружляють під пісеньку в колі, а один гравець «їздить на конику навколо кружків-місць. Цих місць – на одне менше, ніж учасників гри. Коли пісенька «Їду, їду» завершилася, всі біжать займати місця. Кому не вистачить місця, той стає козаком на конику. (Глядачі по черзі, приймають участь у цій грі).

Ведуча: Ось всі наші перегони завершилися, і всі козачата роз'їхалися по зимівниках. Після Покрови в ті далекі часи випадав сніг, тому чужинці на конях вже не могли нападати на український люд і забирати його у полон-«ясир». (Ведуча розповідає, яка система охорони границь була в «Гетьманщині»).

Але того року, коди відбувається наша історія, видалася тепла осінь і група кочівників проникнула в те село, куди після річної служби на границі Земель Війська Запорозького повертались козаки Іван Сірко та Петро. На них вже чекала сестра Івана Сірка Маринка. Вона дуже любила його побратима Петра і наварила для нього вареників-пирогів. (Виходить дівчинка в народному строї, яка несе миску з бутафорськими пирогами) [6].

До нас дійшло багато козацьких пісень, які або сумовито, або й весело розповідають про ті далекі часи. Одна з цих пісень – «І з сиром пироги».

Діти-організатори співають:

Служив козак у війську, мав років 23.

Любив козак дівчину і з сиром пироги.

Чи чули-чули-чули, чи чули-чули ви?

Любив козак дівчину і з сиром пироги

Чи знаєш, дівчинонько, про мої мрії-сни?

Чи знаєш, що я люблю із сиром пироги?

Чи чули-чули-чули, чи чули-чули ви?

Чи знаєш, що я люблю із сиром пироги?

Дівчина як зачула козацькі мрії-сни

То й зразу запросила на свіжі пироги

Чи чули-чули-чули, чи чули-чули ви?

*То й зразу запросила на свіжі пироги
Та раптом десь у полі з'явилися вороги
Забрали дівчиноньку і з сиром пироги
Чи чули-чули-чули, чи чули-чули ви?
Забрали дівчиноньку і з сиром пироги*

Ведуча: Вороги оточили дівчину і забрали її у полон. (Діти переодіті в кумедних духів з бутафорськими шаблями «нападають» на дівчинку і відводять її в сторону). Козаки Іван та Петро сідають на своїх коників і їдуть по слідах зловмисників. Знайти ці сліди допомагають Сірку його надзвичайні здібності. Козаки знаходять вороже місто, де відбувається продаж Маринки у рабство. Щоб зрозуміти, як це відбувалось, запрошуємо всіх глядачів до старовинної народної гри «На чому стоїш?», в якій знаходимо відбиток тих далеких подій. (Всі стають великим колом – ринком, де «вороги» «продають» Маринку і грають у цю гру).

Ведуча: А тепер ви всі - невольники, яких також хочуть продати! Але ось чути дзвін шабель! Це наші козаки напали на ворожу охорону! [10]

(Діти-актори «козаки» «б'ються» на «шаблях з «ворогами» і «перемагають» їх).

Ведуча: В старовинній пісні-грі розповідається, як Іванко визволив свою сестричку на усіх невольників «з чужої неволі». Тепер запрошую до участі у цій давній історичній грі «Ой ходить Іванко».

Діти-організатори співають цю пісню і беруть активну участь у цій грі, показуючи новикам приклад.

Ведуча: Всі вільні! Наші козаки всіх визволили та захистили! Вони – справжні наші захисники! Слава козакам! Слава Захисникам!

Діти-організатори співають Івану Сірку козацьку оду «Війська Запорозького воїн знаменитий». Ведуча коротко розповідає про історичну особу Івана Сірка. Всі плескають один одному в долоні. Свято завершується. Спільна фотографія [11].

4. Інтерактивні елементи

Залучення глядачів

Театралізовані дійства в художній школі, такі як святкування з елементами українського народного театру, включають різні види народних мистецтв і дозволяють глядачам стати активними учасниками. Важливим аспектом є інтерактивні ігри, які залучають глядачів, дозволяючи дітям відчувати себе частиною дійства. Наприклад, під час змагань, таких як перетягування каната чи гра на швидкість, діти з глядачів стають учасниками вистави. Це створює відчуття причетності, а також дозволяє інтерактивно засвоювати культурні

традиції. Такі ігри забезпечують емоційний контакт з подією та поглиблюють розуміння змісту вистави через залучення до активної участі [7].

Значення ігор

Традиційні українські ігри, які є частиною театралізованих дійств, збагачують культурний досвід дітей. Наприклад, гра «Їду, їду», що часто використовується під час таких свят, передає рух і ритм козацьких подорожей. Ці ігри не лише розважають, а й несуть культурне значення: діти вивчають традиційні форми спілкування, поведінки і взаємодії, які мали місце у старовинних українських громадах. Крім того, такі ігри формують у дітей почуття національної ідентичності, поваги до власної культурної спадщини.

Педагогічний аспект

Розвиток критичного мислення

Театралізовані дійства, поєднуючи різні види мистецтв, такі як музика, танець, поезія та драма, сприяють розвитку критичного мислення у дітей. Під час гри і взаємодії в театралізованих подіях діти вчаться аналізувати ситуації, приймати рішення і будувати логічні висновки. Наприклад, розігрування історичних сцен вимагає від дітей здатності синтезувати інформацію про минулі події та співвідносити їх із сучасністю. Через такі вистави діти здобувають нові знання, використовуючи їх для вирішення завдань у контексті дійства, а також відпрацьовують навички аналізу та критичної оцінки.

Соціальні та емоційні навички

Соціальні та емоційні навички розвиваються через взаємодію з іншими учасниками дійства. Під час театралізованих заходів діти працюють у групах, виконують ролі, що сприяє розвитку емпатії, співпраці та вміння взаємодіяти з іншими. Наприклад, у грі «На чому стоїш?» діти не лише грають разом, але й навчаються підтримувати інших, дотримуватись правил, виражати свої емоції та слухати однолітків. Театральні дійства також сприяють формуванню самооцінки, адже участь у публічних виступах допомагає дітям відчувати впевненість у своїх силах та здібностях, піднімає самооцінку акторів-організаторів дійства, адже вони – в центрі уваги та без них не було би свята. Вони розуміють, що навчають та ведуть за собою. Так діти стають лідерами [9].

Збереження культурної спадщини

Одним із найважливіших аспектів проведення таких заходів у художній школі є збереження і популяризація культурної спадщини. Театралізовані дійства на основі української історії та народної творчості допомагають дітям усвідомити свою національну ідентичність і зв'язок з українською культурою та історією. Наприклад, розігрування сцени обрання гетьмана або участь у традиційних козацьких іграх дозволяє дітям зануритися в атмосферу

українського козацтва, дізнатися більше про його історію та значення. Це також сприяє формуванню патріотичних почуттів та глибшого розуміння національних цінностей.

Висновки

Проведення театралізованих дійств у художній школі є важливим елементом освітнього процесу, що сприяє розвитку дітей у багатьох аспектах. Синтез різних видів мистецтв – театру, музики, поезії та декоративного мистецтва – створює унікальні можливості для розвитку критичного мислення, соціальних і емоційних навичок, а також збереження і популяризації культурної спадщини. Подібні заходи допомагають дітям не лише отримати нові знання, але й відчувати себе частиною великої культурної традиції.

Рекомендації

Подібні театралізовані заходи можуть бути легко впроваджені в інших навчальних закладах. Важливою умовою є інтеграція елементів інтерактивності та народних традицій, що забезпечують активну участь дітей. Використання національних ігор, музичних і драматичних сцен може не лише зробити навчальний процес більш цікавим, а й допомогти дітям розвивати важливі навички і краще розуміти свою національну спадщину.

Список використаних джерел:

1. Арістотель «Поетика» В-во «Мистецтво» Київ. Друкарня «Жовтень», 1967. -142с.
2. Крип'якевич І., Гнатевич Б., Стефан З. Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років ХХ ст.) / Упорядник Б. З. Якимович. – 4-те вид. – Львів: Світ, 1992. – 712 с.
3. Савур-Могила. Легенди і перекази Нижньої Наддніпрянщини / Упоряд. І авт. Приміт. В.А. Чабаненко. – К.: Дніпро, 1990. – 262 с.
4. Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків: У 3 т. – К.: Наук. думка, 1990 – 1991. – Т. 1. – 592 с.
5. Балущок В.Г. Як ставали запорожцями. // Неопалима купина. – К., 1994. –№1 (5)
6. Білецький П.О. «Козак Мамай» – українська народна картина. – Львів: друкарня ЛДУ, 1960. – 32 с.
8. Дитячий фольклор. Народна творчість. «Бібліотека української усної народної творчості». Упорядник Галина Довженок. Київ Дніпро 1986г. 304 с.
9. В. Верховинець. Весняночка. Ігри з піснями для дітей дошкільного віку та молодших школярів. Видання третє, перероблене і доповнене. - Київ: Музична Україна, 1971. - 152 с.
10. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. В 5-ти т. Т. 3. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина. К. : Радянська школа, 1977. – 670 с.
11. Життя і творчість Леся Курбаса / [упоряд., наук. ред. Богдан Козак]. – Львів ; Київ ; Харків : Літопис, 2012. – 656 с.

ІНФОРМАЦІЙНІ СИСТЕМИ, ТЕХНОЛОГІЇ

УДК 004.8

Калатало Олег,
викладач спеціальних комп'ютерних дисциплін,
Відокремлений структурний підрозділ
«Бережанський фаховий коледж НУБІП України»
Бережани, Україна

ПОБУДОВА СТЕКУ ВЕЛИКИХ МОВНИХ МОДЕЛЕЙ (LLM) НА ПІДПРИЄМСТВІ

Анотація. У статті проведено дослідження новітнього напрямку у штучному інтелекті - Великі Мовні Моделі (LLM), які відкривають нову еру в обробці природної мови, надаючи можливість створення більш гнучких і адаптивних систем. Розглянуто створення стеку великих мовних моделей для підприємств, з акцентом на впровадження, налаштування та оптимізацію моделей для задоволення бізнес-потреб. Висвітлено ключові етапи створення стеку LLM, аналіз вибору відповідних технологій, архітектурні рішення та інструменти, які забезпечують ефективне та безпечне використання великих мовних моделей у різних процесах. Ефективна побудова стека LLM значно підвищує продуктивність та конкурентоспроможність підприємства, зменшує витрати та покращує якість обслуговування клієнтів. Розуміння цих проблем та пошук їх рішень є ключовими кроками на шляху до впровадження більш ефективних та надійних великих мовних моделей для автоматизації роботи підприємства.

Ключові слова: великі мовні моделі, стек, машинне навчання, глибоке навчання, набір даних.

Kalatalo Oleh,
lecturer of special computer disciplines,
Separate structural subdivision «Berezhany
vocational college national university of
life and environmental sciences of Ukraine»
Berezhany, Ukraine

CONSTRUCTION OF A LARGE LANGUAGE MODEL (LLM) STACK IN AN ENTERPRISE

Abstract. The article explores a new trend in artificial intelligence - Large Language Models (LLMs), which open up a new era in natural language processing, enabling the creation of more flexible and adaptive systems. The creation of a large language model stack for enterprises is considered, with a focus on the implementation, configuration, and optimization of models to meet business needs. The key stages of creating an LLM stack, the analysis of the selection of appropriate technologies, architectural solutions, and tools that ensure the efficient and secure use of large language models in various processes are highlighted. The effective construction of an LLM stack significantly increases the productivity and competitiveness of an enterprise, reduces costs, and improves customer service quality. Understanding these challenges and seeking solutions is crucial in implementing more effective and reliable large language models for enterprise automation.

Keywords: large language models, stack, machine learning, deep learning, dataset.

Штучний інтелект як наука розвивається багато десятиліть поспіль. Початок розвитку пов'язують з історичним Дартмутським семінаром з питань штучного інтелекту. Семінар проводився влітку 1956 року в Дартмутському коледжі протягом 2 місяців і мав важливе значення для науки. На цей захід було запрошено молодих і амбітних вчених, що цікавилися питаннями моделювання людського розуму. Власне тоді й затверджено нову галузь науки «Artificial Intelligence»[1].

Сучасний етап розвитку штучного інтелекту пов'язаний із застосуванням нейронних мереж та глибокого навчання. З революцією глибокого навчання у 2010-х почалася епоха великих мовних моделей. [2]

Великі Мовні Моделі (Large Language Models) – це моделі машинного навчання, що використовують нейронні мережі та величезні сховища даних для вирішення завдань обробки та розуміння природної мови. Вони навчаються на великих обсягах даних, застосовують мільярди параметрів, досягаючи нового рівня якості в обробці природної мови. Великі мовні моделі вже показують визначні результати у вирішенні різноманітних завдань [5].

Завдяки аналізу великих обсягів даних, великі мовні моделі демонструють здатність розуміти, формувати та структурувати контент в унікальному та зручному для користувачів форматах. Ці моделі дозволяють точно відображати запити користувача природною мовою та давати відповіді на них. Вони аналізують контекст запиту та виконують пошук серед великого масиву текстів, щоб знайти доречні відповіді на запити користувачів.

На сьогодні великі мовні моделі мають значний прогрес у розумінні й обробці природної мови, але є кілька слабких сторінок, які не можуть кваліфікувати ці моделі як загальний штучний інтелект (рівень можливостей мозку живих істот). Тим не менш, розвиток нових можливостей мовних моделей вказує на те, що технологічні компанії можуть досягти вищої форми штучного інтелекту раніше, ніж це передбачалося. Сучасні досягнення у сфері обробки даних, контекстного розуміння та креативного мислення показують потенціал якого раніше не було в подібних моделях. Завдяки цьому дослідники припускають, що створення штучного інтелекту, здатного на ширший спектр інтелектуальної діяльності, може стати реальністю в найближчі роки.

Кількість інформації, яка споживається людиною щодня, неухильно зростає. Це призводить до високої конкуренції за увагу споживача між платформами, такими як соціальні мережі, новинні та тематичні сайти, та між авторами в межах цих платформ. Соціальні мережі та месенджери стали повсякденною частиною нашого життя. Розповсюдження інформаційних технологій має позитивний вплив на загальну ефективність, але, водночас, великі

об'єми інформації можуть перешкоджати концентрації, викликати помилки, продукувати технострес та негативно впливати на життя [3]. Основними стресовими факторами у використанні цифрових технологій є інформаційне перевантаження та ефект постійної присутності підключення до мережі інтернет. Однак дослідження показали, що фільтрування, пріоритезація подання інформації мають позитивний вплив на сприйняття інформаційного потоку і рекомендуються для автоматизації процесів обробки даних.

У сучасному світі спостерігається тенденція до автоматизації процесів за допомогою штучного інтелекту (ШІ), зокрема у сфері управління соціальними медіа (SMM). Це зумовлено необхідністю скоротити час і ресурси, витрачені на створення та планування контенту, а також на аналіз його ефективності. Згідно з дослідженнями, використання систем на основі ШІ може значно підвищити ефективність взаємодії з аудиторією, автоматично генеруючи контент, плануючи його публікації та оцінюючи взаємодію користувачів з публікаціями [6]. Особливо актуальним є впровадження таких систем у великі компанії, які мають масштабні маркетингові стратегії та багатомільйонні аудиторії в соціальних мережах [10]. Однак, попри стрімке впровадження ШІ у сфері SMM, залишаються невирішеними виклики, пов'язані з етичністю таких систем, об'єктивністю у створенні контенту, а також з точністю аналізу реакцій користувачів [11].

Ще одним важливим аспектом є можливість зберігати та організовувати всі маркетингові матеріали в єдиній системі. Для маркетологів це означає легкий доступ до аналітики, шаблонів постів та результатів минулих кампаній, що допомагає зекономити час і покращити процес прийняття рішень. Зібрані дані можуть використовуватися для створення персоналізованих рекомендацій щодо майбутніх кампаній, покращення таргетингу та підвищення рівня задоволеності клієнтів [4].

Інтеграція LLM в корпоративні системи знаменує собою значний зсув у доступності даних та операційній ефективності, руйнуючи традиційну інформаційну ізоляцію між різними відділами. Цей прогрес уможливорює швидкий та ефективний доступ до даних та їхню інтерпретацію, революціонізуючи функціонування підприємств. Відділи продажів тепер можуть використовувати дані про клієнтів у режимі реального часу та ринкову інформацію для швидкої адаптації стратегій, тоді як відділ кадрів може ефективніше обробляти величезні масиви даних про співробітників, покращуючи кадрову аналітику та планування робочої сили.

Така безшовна інтеграція LLM значно підвищує продуктивність за рахунок скорочення часу, необхідного для доступу до даних та їх аналізу, що дозволяє

командам зосередитися на стратегічних завданнях, а не на управлінні даними. Підвищення продуктивності суттєво покращує загальну ефективність бізнес-операцій, що безпосередньо сприяє підвищенню конкурентоспроможності компанії та її успіху в сучасному бізнес-середовищі.

Інтеграція корпоративних LLM революціонізувала процеси прийняття рішень, особливо для нетехнічного персоналу та менеджерів. Завдяки LLM вони отримують можливість самостійно запитувати та інтерпретувати складні набори даних, що раніше було зарезервовано для IT-відділів або спеціалістів з обробки даних. Цей зсув демократизує доступ до даних в організації, сприяючи розвитку культури прийняття обґрунтованих рішень та зменшує потребу компаній наймати IT-спеціалістів для доступу до даних.

Стек LLM – це комплекс інструментів та технологій, які необхідні для створення, навчання та використання власних мовних моделей.

Побудова стека LLM для підприємства передбачає інтеграцію різних компонентів, які забезпечують ефективну обробку, зберігання та використання мовних моделей.

Основні компоненти стека LLM включають:

- мовну модель (LLM);
- інфраструктуру для розгортання;
- систему зберігання даних;
- інструменти для обробки даних;
- інтерфейси програмування (API);
- безпеку та управління доступом;
- моніторинг та аналітику.

Компоненти стека LLM мають бути ретельно сплановані та інтегровані між собою, щоб забезпечити ефективність, безпеку та масштабованість рішення. Кожен з цих компонентів виконує важливу роль у загальному функціонуванні системи і має бути адаптований до конкретних потреб підприємства.

Створення інтелектуальних, контекстно-орієнтованих додатків, які використовують можливості великих мовних моделей, вимагає добре продуманого стеку LLM-додатків. Стек, який поєднує потужні інструменти, такі як LLM API, LangChain, векторні бази даних (Chroma, Pinecone) та багатоагентні фреймворки (crewAI, Rasa), дозволяє безперешкодно інтегрувати специфічні для домену дані, забезпечувати ефективний пошук контекстної інформації та будувати робочі процеси, здатні вирішувати складні реальні проблеми.

Приклад робочого процесу:

- користувач вводить запит у веб-додатку (інтерфейс для введення запитів, отримання відповідей від системи, перегляд історії запитів);
- запит надсилається до сервісу обробки запитів;
- сервіс обробки запитів формує запит до LLM API через LangChain, якщо потрібна специфічна інформація, то виконується запит до векторної бази даних для контексту;
- LLM генерує відповідь на запит користувача;
- відповідь повертається до сервісу обробки запитів, а потім до користувацького інтерфейсу;
- Моніторинг та аналітика фіксують дані про запити, що дозволяє постійно вдосконалювати систему.

Впровадження великих мовних моделей в робочі процеси компанії – це значний крок у напрямку автоматизації та підвищення ефективності. Однак, успіх цього процесу багато в чому залежить від того, наскільки добре персонал підготовлений до роботи з новими технологіями. Навчання персоналу – це інвестиція в майбутнє компанії. Правильно підготовлені співробітники зможуть ефективно використовувати потенціал великих мовних моделей та сприяти розвитку бізнесу.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на вдосконалення методів інтеграції LLM з іншими системами штучного інтелекту (алгоритмами машинного навчання для специфічних завдань (класифікація, регресія), системами комп'ютерного зору для обробки мультимодальних даних і ін.), більш глибоке вивчення впливу LLM на різні аспекти бізнес-процесів, а також на розробку нових моделей і алгоритмів, які підвищать ефективність використання великих мовних моделей в бізнесі.

Список використаних джерел

1. AI history: the Dartmouth Conference. [Online] URL: <https://www.klondike.ai/en/ai-history-the-dartmouth-conference/>, (Accessed: 02/05/2024).
2. A Very Gentle Introduction to Large Language Models without the Hype [Online] URL: <https://markriedl.medium.com/a-very-gentle-introduction-to-large-language-models-without-the-hype-5f67941fa59e>, (Accessed: 02/05/2024).
3. D. Bawden і L. Robinson Information Overload: An Overview / , Oxford: Oxford University Press, 2020.
4. “Deloitte Digital Introduces CreativEdge: A Generative AI-powered, Omnichannel, Content Creation Tool That Can Revolutionize Marketing”. Deloitte. 2024. – Available from: <https://www2.deloitte.com/us/en/pages/about-deloitte/articles/press-releases/deloitte-digitalintroduces-creativedge.html>.
5. Enkelejda Kasneci, Kathrin Sessler, Stefan Küchemann. ChatGPT for good? On opportunities and challenges of large language models for education, Learning and Individual

Differences, Volume 103, 2023, 102274, ISSN 1041-6080,
<https://doi.org/10.1016/j.lindif.2023.102274>.

6. “Global marketing trends”. Deloitte. 2023. – Available from: https://www2.deloitte.com/content/dam/insights/articles/us175825_gmt2023/pdf/DI_GMT-2023.pdf.

7. Large Language Models powered by world-class Google AI [Online] URL: <https://cloud.google.com/ai/llms>

8. M. Arnold, M. Goldschmitt, i T. Rigotti Dealing with information overload: a comprehensive review / M. Arnold, M. Goldschmitt, i T. Rigotti. - Front. Psychol, 2023

9. OpenAI Large Language Models [Online] URL: <https://platform.openai.com/docs/models/> (Accessed: 02/05/2024).

10. Singh C. “AI in social media: Exploring use cases, challenges, and strategies”. Journal of Digital Marketing. 2024. – Available from: <https://www.socialpilot.co/blog/ai-in-social-media>.

11. “SMM and AI Ethics: Navigating the fine line of automation”. Crescitaly. 2021. – Available from: <https://crescitaly.com/blog/smm-and-ai-ethics-navigating-the-fine-line-of-automation>.

Наукове видання

**СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОСВІТИ Й НАУКИ:
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 15

Відповідальна за випуск: Юлія Колісник-Гуменюк

Макет і комп'ютерна верстка: Софія Гуменюк

Дизайн обкладинки: Ігор Колісник

Адреса оргкомітету:

Львівський навчально-науковий центр професійної освіти

79008, вул. Кривоноса, 10

м. Львів, Україна

<http://npucenter.lviv.ua/публікації>

ISSN 2663-9718

Сучасні тенденції розвитку освіти й науки : проблеми та перспективи: зб. наук. праць / [гол.ред. Ю.І. Колісник-Гуменюк]. Київ – Львів – Бережани – Ломжа, 2024. Вип. 15. 310 с.

Електронне видання

Умовн.-друк. арк. 17,8. Об'єм файлу – 6,3 МБ.